

**ACADEMIA DE STUDII ECONOMICE A MOLDOVEI**  
**INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 339.564+005.332.4 (478)

**FALA VICTORIA**

**PERFEȚIONAREA MANAGEMENTULUI**  
**COMPETITIVITĂȚII EXPORTURILOR MOLDOVENEȘTI**

**SPECIALITATEA 521.03 – ECONOMIE ȘI MANAGEMENT ÎN DOMENIUL DE**  
**ACTIVITATE**

Teza de doctor în economie

Conducător științific:



Stratan Alexandru, mem. cor., dr. hab., prof.univ.

Autor:



Fala Victoria

CHIȘINĂU, 2023

© Fala Victoria, 2023

## CUPRINS

LISTA TABELELOR .....	4
LISTA FIGURILOR .....	4
LISTA ANEXELOR .....	5
LISTA ABREVIERILOR .....	7
ADNOTARE .....	9
ANNOTATION .....	10
АННОТАЦИЯ .....	11
INTRODUCERE .....	12
1. FUNDAMENTELE TEORETICE ALE COMPETITIVITĂȚII EXPORTURILOR ȘI ALE MANAGEMENTULUI COMPETITIVITĂȚII EXPORTURILOR .....	19
1.1 Aspecte teoretice și evidențe empirice privind corelația comerț exterior – creștere economică .....	19
1.2 Abordări conceptuale privind competitivitatea exporturilor .....	31
1.3 Fundamentarea teoretică a managementului competitivității exporturilor .....	43
Concluzii la capitolul 1 .....	51
2. EVALUAREA COMPETITIVITĂȚII EXPORTURILOR MOLDOVENEȘTI .....	53
2.1 Estimarea competitivității exporturilor moldovenești .....	53
2.2 Implicațiile producției și a productivității asupra performanțelor exporturilor .....	71
2.3 Constrângerile antreprenorilor din Republica Moldova în vederea sporirii exporturilor .....	84
Concluzii la capitolul 2 .....	99
3. MANAGEMENTUL COMPETITIVITĂȚII EXPORTURILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA .....	101
3.1 Cadrul de politici și instituțional – componente ale managementului competitivității exporturilor Republicii Moldova .....	101
3.2 Rezultatele implementării Strategiei pentru atragerea investițiilor și promovarea exporturilor 2016- 2020 .....	114
3.3 Direcții de perfecționare a managementului competitivității exporturilor în Republica Moldova .....	124
Concluzii la capitolul 3 .....	139
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI .....	143
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE .....	149
ANEXE .....	166
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII .....	213
CURRICULUM VITAE .....	214

## LISTA TABELELOR

TABELUL 2.1. STRUCTURA EXPORTURILOR DE SERVICII ȘI AVANTAJUL COMPARATIV PENTRU EXPORTUL DIFERITOR CATEGORII DE SERVICII .....	62
TABELUL 2.2. INTENSITATEA TEHNOLOGICĂ A EXPORTURILOR DE BUNURI ÎN ANUL 2021, PONDERE ÎN TOTAL EXPORT, % .....	64
TABELUL 2.3. INTEGRAREA REPUBLICII MOLDOVA ÎN LANȚURILE VALORICE INTERNAȚIONALE, %.....	65
TABELUL 2.4. PRINCIPALELE CONSTRÂNGERI CU CARE SE CONFRUNTĂ MEDIUL DE AFACERI ÎN REPUBLICA MOLDOVA PE GRUPE ȚINTĂ (% DIN ÎNTREPRINDERI) .....	97
TABELUL 3.1. PROFILUL TARIFAR AL MOLDOVEI COMPARATIV CU ALTE STATE EUROPENE ÎN ANUL 2020.....	104
TABELUL 3.2. PROFILUL TARIFAR AL REPUBLICII MOLDOVA PENTRU BUNURILE IMPORTATE CONFORM DESTINAȚIEI ACESTORA.....	105
TABELUL 3.3. ȚINTELE INDICATORILOR DE REZULTAT ASUPRA ECONOMIEI NAȚIONALE DIN CADRUL SNAIPE 2016-2020 ȘI REZULTATELE OBȚINUTE EFECTIV .....	119
TABELUL 3.4. RECOMANDĂRI DE MĂSURI PUBLICE PENTRU SPORIREA COMPETITIVITĂȚII EXPORTURILOR .....	135

## LISTA FIGURILOR

FIGURA 1.1. DETERMINANȚII CREȘTERII ECONOMICE CONFORM ABORDĂRII NOILOR TEORII ALE CREȘTERII ECONOMICE .....	27
FIGURA 1.2. DIAMANTUL LUI PORTER.....	29
FIGURA 1.3. INDICATORII COMPETITIVITĂȚII EXPORTULUI PROPUȘI DE COMISIA EUROPEANĂ.....	36
FIGURA 1.4. INDICATORII COMPETITIVITĂȚII EXPORTULUI PROPUȘI DE BANCA MONDIALĂ: EVALUAREA ACESTORA CONFORM MARJEI INTENSIVE, EXTENSIVE, CALITATIVE ȘI A SUSTENABILITĂȚII.....	41
FIGURA 1.5. DETERMINANȚII COMPETITIVITĂȚII SISTEMICE .....	45
FIGURA 1.6. PILONII COMPETITIVITĂȚII CONFORM RAPORTULUI GLOBAL AL COMPETITIVITĂȚII.....	46
FIGURA 1.7. PILONII INDICELUI GLOBAL AL INOVAȚIILOR.....	47
FIGURA 2.1. CONTUL CURENT ȘI BALANȚELE COMERCIALE ALE REPUBLICII MOLDOVA RAPORTATE LA PIB, % .....	54
FIGURA 2.2. DESCHIDERA ECONOMICĂ A MOLDOVEI ÎN DINAMICĂ ȘI ÎN PROFIL TERITORIAL, % .....	55
FIGURA 2.3. DESCHIDERA ECONOMICĂ VERSUS PIB PER CAPITA, MEDIA 2014-2021.....	56
FIGURA 2.4 COTA DE PIAȚĂ MONDIALĂ A EXPORTURILOR DE BUNURI ȘI MODIFICAREA ACESTEIA LA 5 ANI, % .....	57
FIGURA 2.5. RATA ANUAL COMPUSĂ DE CREȘTERE A EXPORTURILOR DE BUNURI ȘI SERVICII, %.....	57
FIGURA 2.6. COMPLEXITATEA ECONOMICĂ ȘI PIB PER CAPITA, 2019.....	58
FIGURA 2.7. EVOLUȚIA COSTULUI UNITAR AL MUNCII ÎN MOLDOVA (%) ȘI FACTORII DE INFLUENȚĂ, P.P. ....	59
FIGURA 2.8. RATA REALĂ EFECTIVĂ DE SCHIMB, 2010=100% .....	60

FIGURA 2.9. EVOLUȚIA VALORII UNITARE ȘI A VOLUMULUI FIZIC AL EXPORTURILOR DE BUNURI, % .....	61
FIGURA 2.10. INTENSITATEA TEHNOLOGICĂ A EXPORTURILOR MOLDOVENEȘTI, MIL. USD .....	64
FIGURA 2.11. EVOLUȚIA EXPORTURILOR PE GRUPE DE PRODUSE, MII USD .....	66
FIGURA 2.12. COTA EXPORTURILOR AUTOHTONE ÎN VALOAREA TOTALĂ A EXPORTURILOR CATEGORIEI DATE PE GRUPE DE PRODUSE, %, 2020 .....	67
FIGURA 2.13. OFERTA DE EXPORT A REPUBLICII MOLDOVA ȘI CEREREA INTERNAȚIONALĂ PENTRU PRINCIPALELE PRODUSE EXPORTATE DE REPUBLICA MOLDOVA, RATA ANUALĂ DE CREȘTERE COMPUSĂ PENTRU PERIOADA ANILOR 2017-2021.....	68
FIGURA 2.14. CREȘTEREA EXPORTURILOR REPUBLICII MOLDOVA DE-A LUNGUL MARJEI INTENSIVE ȘI EXTENSIVE, 2011-2021, P.P.....	70
FIGURA 2.15. PIB PER CAPITA (PPP CONSTANT) ÎN PROFIL REGIONAL, USD INTERNAȚIONAL.....	72
FIGURA 2.16. CREȘTEREA ECONOMICĂ ÎN PROFIL REGIONAL ÎN PERIOADA ANILOR 1991-2020, 1995=100% ȘI CREȘTEREA PIB-ULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA COMPARATIV CU ȚINTELE SND "MOLDOVA 2020", 2011=100%.....	73
FIGURA 2.17. PRODUCTIVITATEA MUNCII ÎN PROFIL REGIONAL.....	76
FIGURA 2.18. INTENSITATEA CAPITALULUI PUBLIC ȘI PRIVAT (STOCUL DE CAPITAL PER PERSOANĂ OCUPATĂ) ÎN PROFIL REGIONAL ÎN 2017, USD, PREȚURI CONSTANTE ALE ANULUI 2011 .....	78
FIGURA 2.19. INVESTIȚIILE ÎN ACTIVE MATERIALE PE TERMEN LUNG, 1995-2020 .....	79
FIGURA 2.20. CEA MAI STRINGENTĂ CONSTRÂNGERE A MEDIULUI DE AFACERI ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN DINAMICĂ 2009, 2013, 2019 (% DIN ÎNTREPRINDERI CHESTIONATE).....	86
FIGURA 2.21. INDICELE INSTABILITĂȚII POLITICE ÎN ȚĂRILE EUROPENE ÎN ANUL 2020, PUNCTE .....	87
FIGURA 2.22. CORELAȚIA DINTRE PIB PER CAPITA (USD PPP) ȘI SCORUL INDICELUI DE PERCEPȚIE AL CORUPȚIEI CONFORM DATELOR ANULUI 2018 ÎN ȚĂRILE DIN EUROPA ȘI ASIA CENTRALĂ.....	88
FIGURA 2.23. PONDEREA CREDITULUI ACORDAT SECTORULUI PRIVAT ÎN PIB, %.....	94
FIGURA 3.1. MECANISMUL DE PRODUCERE A REZULTATELOR POLITICII ECONOMICE ASUPRA COMPETITIVITĂȚII EXPORTURILOR.....	114
FIGURA 3.2. LEGĂTURA DINTRE DOCUMENTELE DE POLITICI PUBLICE ȘI DOCUMENTELE DE PLANIFICARE .....	124
FIGURA 3.3. CAUZELE NIVELULUI MIC AL EXPORTURILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA ...	124

## LISTA ANEXELOR

ANEXA 1. FACTORII DETERMINANȚI AI COMPETITIVITĂȚII EXPORTURILOR CONFORM BĂNCII MONDIALE.....	167
ANEXA 2. CONTUL CURENT RAPORTAT LA PIB ÎN ȚĂRILE EUROPEI CENTRALE ȘI DE EST, EUROPEI DE SUD-EST, UCRAINA ȘI GEORGIA.....	168

ANEXA 3. STRUCTURA IMPORTURILOR REPUBLICII MOLDOVA ÎN COMPARAȚIE REGIONALĂ CONFORM DESTINAȚIEI ACESTORA, ANUL 2021 .....	169
ANEXA 4. POPULAȚIA ȚĂRILOR DIN EUROPA CENTRALĂ, DE SUD-EST, GEORGIA ȘI UCRAINA.....	170
ANEXA 5. EXPORTUL DE BUNURI AL ȚĂRILOR DIN EUROPA CENTRALĂ, DE SUD-EST, GEORGIA ȘI UCRAINA, MIL. USD.....	171
ANEXA 6. EXPORTUL DE SERVICII AL ȚĂRILOR DIN EUROPA CENTRALĂ, DE SUD-EST, GEORGIA ȘI UCRAINA, MIL. USD.....	172
ANEXA 7. EXPORTUL DE BUNURI PER CAPITA AL ȚĂRILOR DIN EUROPA CENTRALĂ, DE SUD-EST, GEORGIA ȘI UCRAINA.....	173
ANEXA 8. EXPORTUL DE SERVICII PER CAPITA AL ȚĂRILOR DIN EUROPA CENTRALĂ, DE SUD-EST, GEORGIA ȘI UCRAINA, MIL. USD .....	174
ANEXA 9. COTA DE PIAȚĂ ÎN EXPORTUL MONDIAL DE BUNURI ȘI SERVICII ÎN PROFIL REGIONAL, % .....	175
ANEXA 10. TOP 15 PRODUSE EXPORTATE DE MOLDOVA .....	176
ANEXA 11. CONCENTRAREA EXPORTURILOR PE PIETELE DE DESFACERE.....	177
ANEXA 12. RATA DE SUPRAVIEȚUIRE A RELAȚIILOR COMERCIALE ÎNȚIATE ÎN 2016 ÎN PROFIL REGIONAL.....	177
ANEXA 13. EXCEPȚII DIN COMERȚUL LIBER PENTRU PRODUSELE EXPORTATE (MENȚINEREA TAXELOR LA EXPORT) DE CĂTRE MEMBRII LA ACORDUL MULTILATERAL DE COMERȚ LIBER ÎN CADRUL CSI: .....	178
ANEXA 14. ANALIZA SWOT A ACORDURILOR PREFERENȚIALE DE COMERȚ LIBER SEMNATE DE CĂTRE REPUBLICA MOLDOVA .....	179
ANEXA 15. METODOLOGIA PENTRU EVALUAREA COMPETITIVITĂȚII ȘI A IMPACTULUI REALIZĂRII MATRICEI DE POLITICI A FOII DE PARCURS PRIVIND AMELIORAREA COMPETITIVITĂȚII REPUBLICII MOLDOVA.....	180
ANEXA 16. METODOLOGIA DE EVALUARE/ESTIMARE A IMPACTULUI STRATEGIEI NAȚIONALE DE ATRAGERE A INVESTIȚIILOR ȘI PROMOVARE A EXPORTURILOR PENTRU ANII 2016-2020 ASUPRA DEZVOLTĂRII ECONOMIEI NAȚIONALE .....	192
ANEXA 17. INDICELE COMPOZIT DE PRIORITIZARE A SECTOARELOR ECONOMICE DIN PERSPECTIVA FORMULĂRII POLITICII DE CREȘTERE A COMPETITIVITĂȚII EXPORTURILOR .....	202
ANEXA 18. ACTE DE IMPLEMENTARE A REZULTATELOR ȘTIINȚIFICE OBTINUTE .....	211

## LISTA ABREVIERILOR

ACR	– Avantajul Comparativ Relevant
AEO	– Agent Economic Autorizat
Ag	– Produse agricole
AI	– Agenția de Investiții
AL	– Albania
ALS	– Acord de liber schimb
ALSAC	– Acord de liber schimb aprofundat și cuprinzător
ARCP	– Acord regional de comerț preferențial
ATP	– Preferințe comerciale autonome
BERD	– Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare
BIH	– Bosnia și Herțegovina
BNM	– Banca Națională a Moldovei
BNS	– Biroul Național de Statistică
CEFTA 2006	– Acordul de comerț liber cu țările Europei Centrale
ECE	– Europa Centrală și de Est
CEN	– Comitetul European pentru Standardizare
CENELEC	– Comitetul European de Standardizare Electrotehnică
CIC	– Centrul Internațional de Comerț
CM	– Compensarea muncii
CS	– Cursul de schimb
CSCI	– Clasificatorul standard de comerț internațional
CSI	– Comunitatea statelor Independente
CUM	– Costul Unitar al Muncii
EC	– Europa Centrală
Ex	– exporturi
GATT	– Acordul General pentru Tarife și Comerț
GET Moldova	– German economic Team Moldova
GIZ	– Agenția de Cooperare Internațională a Germaniei
GUAM	– Organizația pentru democrație și dezvoltare economică
HORECA	– Industria Ospitalității
ICG	– Indicele Competitivității Globale
IEP	– Institutul Economiei de Piață
ILF	– Indicele Lafay
IMM	– Întreprinderi Mici și Mijlocii
IMTS	– Statistica Comerțului Internațional de Bunuri
ISD	– Investițiile Străine Directe
IVF	– Indicele volumului fizic
IVU	– Indicii valorii unitare
K	– Factorul de producție capitalul
L	– Factorul de producție munca
MD	– Moldova
MDED	– Ministerul Dezvoltării Economice și Digitalizării
MAEIE	– Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene
MK	– Macedonia
ME	– Ministerul Economiei
MNE	– Montenegro
MFN	– Națiunea cea mai Favorizată
OCUP	– Persoane ocupate
ODA	– Organizația de Dezvoltare a Antreprenoriatului
ODIMM	– Organizația de Dezvoltare a Întreprinderilor Mici și Mijlocii
OECD	– Organizația pentru Cooperare Economică și Dezvoltare
OMC	– Organizația Mondială a Comerțului
PCA	– Preferințe Comerciale Autonome
PIB	– Produsul Intern Brut

PITM	– Parcul de Inovații și Tehnologii din Moldova
PM	– Productivitatea muncii
PPC	– Paritatea Puterii de Cumpărare
PTF	– Productivitatea Totală a Factorilor
REER	– Rata Reală Efectivă de Schimb
RM	– Republica Moldova
RGC	– Raportul global de competitivitate
RS	– Serbia
SEIDD	– Strategia pentru o economie Incluzivă, Durabilă și Digitală
SGI	– Specializarea geografică inițială
SIP	– Specializarea inițială pe grupe de produse
SNAIPE	– Strategia pentru Atragerea Investițiilor și de Promovare a Exporturilor
SND	– Strategia Națională de Dezvoltare
SUA	– Statele Unite ale Americii
TBI	– Tratat Bilateral de Investiții
TIC	– Tehnologii Informaționale și Comunicații
TVA	– Taxa pe Valoare Adăugată
UE	– Uniunea Europeană
UNCTAD	– Conferința Națiunilor Unite pentru Comerț și Dezvoltare
UV	– Uniunea Vamală
ZE	– Zona Euro
ZEL	– Zone Economice Libere



## ADNOTARE

**La teza pentru obținerea gradului științific de doctor în științe economice „Perfecționarea managementului competitivității exporturilor moldovenești”, Fala Victoria, specialitatea: 521.03 – Economie și Management în domeniul de activitate, Chișinău, 2022**

**Structura tezei de doctor:** introducere, 3 capitole de bază, concluzii generale și recomandări, bibliografie, compusă din 237 de surse, 32 de figuri, 9 tabele și 18 anexe. Cercetările efectuate au fost reflectate în 20 de publicații științifice.

**Cuvinte-cheie:** managementul competitivității exporturilor, cost unitar al muncii, competitivitate națională, creștere economică, productivitatea muncii, productivitatea totală a factorilor, investiții străine directe, politica economică.

**Scopul lucrării:** identificarea soluțiilor pentru îmbunătățirea managementului guvernamental al competitivității exporturilor în Republica Moldova.

**Obiectivele cercetării:** analiza teoriilor ce explică legăturile de cauzalitate dintre exporturi și creșterea economică; precizarea conceptelor competitivității exporturilor și a managementului competitivității exporturilor în baza teoriilor savanților autohtoni și străini; identificarea indicatorilor și a factorilor determinanți ai competitivității exporturilor; evaluarea competitivității exporturilor Republicii Moldova și a constrângerilor majore ce limitează sporirea acesteia; analiza managementului competitivității exporturilor în Republica Moldova din perspectiva politicilor economice; argumentarea teoretică și practică a unor măsuri relevante ce pot fi aplicate pentru îmbunătățirea managementului competitivității exporturilor în Republica Moldova.

**Noutatea și originalitatea științifică:** dezvoltarea conceptelor de competitivitate a exporturilor și managementului competitivității exporturilor; utilizarea metodologiei agreeate la nivelul Uniunii Europene pentru evaluarea competitivității în cadrul Procedurii de monitorizare a dezechilibrelor macroeconomice pentru evaluarea competitivității exporturilor moldovenești; analiza evoluției Costurilor Unitare ale Muncii (CUM) prin prisma influenței multifactoriale și determinarea contribuției productivității muncii la modificarea costurilor unitare ale muncii; elaborarea indicatorului compozit de priorizare a sectoarelor economice din perspectiva formulării politicii de creștere a competitivității exporturilor; elaborarea recomandărilor de acțiuni ce pot contribui la perfecționarea managementului competitivității exporturilor din partea autorităților publice.

**Problema științifică importantă soluționată:** concretizarea conceptelor de management al competitivității exporturilor și identificarea domeniilor/necesităților de intervenție a statului în vederea perfecționării politicii economice orientate spre ameliorarea competitivității exporturilor; identificarea și analiza indicatorilor și a factorilor ce limitează competitivitatea exporturilor în profil regional în vederea concretizării măsurilor pentru sporirea acestora; estimarea și analiza indicatorilor de competitivitate a exporturilor incluși în Tabloul de Bord al Uniunii Europene pentru monitorizarea dezechilibrelor macroeconomice externe și a competitivității pentru Republica Moldova care permit identificarea dezechilibrelor în domeniu; formularea abordării metodologice de evaluare a rezultatelor politicii în domeniul promovării exporturilor în vederea sporirii eficacității acesteia.

**Semnificația teoretică și valoarea aplicativă a cercetării:** dezvoltarea conceptului de competitivitate a exporturilor și a managementului competitivității exporturilor care au o utilitate practică în formularea politicii economice; fundamentarea metodologiei de evaluare a competitivității exporturilor și a competitivității naționale; elucidarea relațiilor de interdependență dintre productivitate și competitivitatea exporturilor. Metodologia aplicată pentru evaluarea competitivității exporturilor poate fi utilizată de către factorii de decizie centrali la fundamentarea politicii în domeniul creșterii competitivității exporturilor. Analiza lanțului de rezultate resurse- acțiuni-produse-rezultate-impact în procesul de evaluare a documentelor de politici publice permite determinarea eficienței și eficacității politicii implementate și delimitarea cauzelor nereușitelor ce rezultă din cadrul instituțional existent.

**Implementarea rezultatelor științifice.** Rezultatele obținute în cadrul cercetării au fost aprobate și implementate de către Ministerul Economiei și Consiliului Raional Rezina, fapt confirmat prin certificate de implementare.

## ANNOTATION

**To the thesis to obtain the scientific degree of doctor of economic sciences  
"Improving the management of Moldovan exports' competitiveness",  
Fala Victoria, specialty 521.03 – Economy and Management in the field, Chişinău, 2022**

**The structure of the thesis:** Introduction, 3 core chapters, general conclusions and recommendations chapter, bibliography including 237 sources, 32 figures, 9 tables, 18 annexes. The research was reflected in 20 scientific publications.

**Keywords:** export competitiveness management, unit labor cost, national competitiveness, economic growth, labor productivity, total factor productivity, foreign direct investments, economic policy.

**The purpose of the paper:** to identify solutions for improving the public management of export competitiveness in the Republic of Moldova.

**The objectives of the paper:** analysis of the theories that explain the causal relationship between exports and economic growth; specifying the concepts of export competitiveness and export competitiveness management based on the theories of domestic and foreign researchers; identifying indicators and determinants of export competitiveness; evaluating Moldova's exports competitiveness and the major constraints that limit its increase; analyzing export competitiveness management in the Republic of Moldova, from the perspective of economic policies; theoretical and practical argumentation of relevant measures that can be applied to improve the management of export competitiveness in the Republic of Moldova.

**The scientific novelty and originality:** developing the concepts of export competitiveness and its management; applying the EU methodology for competitiveness assessment within the Macroeconomic imbalances procedure for the case of Republic of Moldova; analysis of the Unitary Labor Costs (CUM) in Moldova through the lens of multifactorial influence; determining the contribution of labor productivity to the change in unitary labor costs; developing the composite indicator of economic sectors' prioritization from the perspective of developing the policy for exports competitiveness improvement; developing recommendations that can contribute to the improvement of export competitiveness management by public authorities.

**The important scientific problem solved:** developing the definition of export competitiveness management and identification of the areas/needs for state intervention in order to improve the economic policy aimed at increasing exports competitiveness; identification and analysis of indicators and factors that limit export competitiveness in order to identify public measures to increase them; estimation and analysis of export competitiveness indicators included in the EU Macroeconomic imbalances Procedure for the R.M. that let to identify the main imbalances in this area in Republic of Moldova; elaborating the methodological approach to evaluate the results of the public policy in the field of export promotion in order to increase its effectiveness.

**The theoretical significance and applicative value of the research:** development of the concepts of exports competitiveness and management of export competitiveness that have a practical utility in the formulation of the economic policy; substantiating the methodology for export competitiveness and national competitiveness assessment; elucidating the interrelation between productivity and export competitiveness. The methodology applied for export competitiveness assessment can be used by the decision-makers to elaborate good economic policies to increase exports competitiveness. The analysis of the inputs-activities-outputs-outcomes-impact result chain in the evaluation process of public policy documents allows effectiveness evaluation of the implemented policy and the delimitation of the causes of failures resulting from the existing institutional framework.

**Implementation of the scientific results.** The results obtained from the research were approved and implemented by the Ministry of Economy and the Rayon Council Rezina, that is confirmed by implementation certificates.

## АННОТАЦИЯ

**К диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук «Совершенствование управления конкурентоспособностью молдавского экспорта», Фала Виктория, специальность 521.03 – Экономика и менеджмент в сфере деятельности, Кишинев, 2022 г.**

**Структура диссертации:** Введение, 3 основные главы, глава «Общие выводы и рекомендации», библиография, составленная из 237 источников, 32 рисунков, 9 таблиц, 18 приложений. Проведенные исследования отражены в 20 научных публикациях.

**Ключевые слова:** управление экспортной конкурентоспособностью, удельная оплата труда, национальная конкурентоспособность, экономический рост, производительность труда, общая факторная производительность, прямые иностранные инвестиции, экономическая политика.

**Цель исследования:** определение решений для улучшения государственного управления конкурентоспособностью экспорта в Республике Молдова (РМ).

**Задачи исследования:** анализ теорий, выявляющие взаимосвязь между экспортом и экономическим ростом; уточнение определений терминов “экспортная конкурентоспособность” и „управления экспортной конкурентоспособностью” на основе теорий отечественных и зарубежных исследователей; выявление показателей и определяющих факторов конкурентоспособности экспортеров; оценка конкурентоспособности экспорта РМ и основных ограничений, сдерживающих ее рост; анализ управления конкурентоспособностью экспорта в РМ с точки зрения экономической политики; теоретическое и практическое обоснование мер, которые могут быть применены для улучшения управления экспортной конкурентоспособностью в РМ.

**Научная новизна и оригинальность:** углубление теоретических и практических исследований по оценке конкурентоспособности экспорта и управлению ею; применение методологии Европейского Союза для оценки конкурентоспособности в рамках процедуры макроэкономических дисбалансов на примере РМ; анализ удельной оплаты труда в РМ через призму многофакторного влияния и определение вклада производительности труда в изменение удельной оплаты труда; разработка сводного показателя для приоритизации секторов экономики с точки зрения разработки политики повышения конкурентоспособности экспорта; разработка рекомендаций, которые могут способствовать совершенствованию управления экспортной конкурентоспособностью органами государственной власти.

**Результаты, способствующие решению важной научной задачи:** уточнение определения управление экспортной конкурентоспособностью и выявление областей/потребностей государственного вмешательства с целью совершенствования экономической политики, направленной на повышение конкурентоспособности экспорта. Выявление и анализ показателей и факторов, ограничивающих конкурентоспособность экспорта, с целью определения мер по их повышению; оценка и анализ показателей экспортной конкурентоспособности, включенных в Табло процедуры макроэкономических дисбалансов ЕС для РМ, которые позволяют выявить диспропорции в данной области; формулировка методологического подхода по оценке результатов политики в области продвижения экспорта с целью повышения ее эффективности.

**Теоретическая значимость и прикладная ценность:** развитие концепции конкурентоспособности экспорта и управления конкурентоспособностью экспорта имеют практическую значимость при разработке экономической политики; обоснование методики оценки конкурентоспособности экспорта и национальной конкурентоспособности; выявление взаимозависимости между производительностью и экспортной конкурентоспособностью. Методология, применяемая для оценки экспортной конкурентоспособности, может использоваться лицами, принимающими решения, для обоснования изменений в политике по повышению экспортной конкурентоспособности. Анализ цепочки ресурсы-действия-результаты – в процессе оценки документов государственной политики позволяет определить их эффективность и разграничить причины неудач, вытекающие из существующей институциональной системы.

**Внедрение научных результатов.** Результаты, полученные в ходе исследования, были одобрены и внедрены Министерством Экономики и Резинским районным советом, что подтверждено актами внедрения.

## INTRODUCERE

**Actualitatea temei de cercetare.** Studiile empirice privind exporturile au evidențiat o corelație pozitivă dintre exporturi și creșterea economică. Creșterea productivității agregate permite majorarea exporturilor. Întreprinderile cu un nivel superior al productivității sunt mai susceptibile de a exporta, având nevoie de o piață de desfacere mai largă, de economii de scară, în special în condițiile economiilor mici. În același timp, exporturile încurajează creșterea productivității unei țări prin transferul de tehnologii și cunoștințe, prin posibilitatea de a spori gradul de sofisticare a cererii pentru produsele întreprinderilor exportatoare.

Modul în care sunt formulate politicile ce reglementează comerțul exterior influențează atingerea obiectivelor ce țin de: asigurarea securității alimentare, reducerea foametei și promovarea unei agriculturi sustenabile; promovarea unei creșteri economice susținute, incluzive și sustenabile; îmbunătățirea calității vieții la toate vârstele, atât pentru femei, cât și pentru bărbați etc. (UNCTAD, 2016). Eliminarea barierelor tarifare și netarifare în calea exporturilor este esențială pentru diminuarea costurilor și facilitarea accesului întreprinderilor pe piețele externe. În sensul dat, Acordurile de comerț liber și de cooperare economică sunt un instrument util. Impactul acordurilor respective asupra dinamicii exporturilor va depinde de mai mulți factori, inclusiv de profunzimea acestora, de caracteristicile economice și culturale ale partenerilor și ale relațiilor istorice dintre aceștia, de gradul de implementare a acordurilor și de respectarea angajamentelor de către statele membre. Impactul Acordurilor asupra competitivității exporturilor, în special în cazul țărilor emergente, va depinde de reformele promovate în interiorul țării în vederea valorificării oportunităților deschise de aceste acorduri, dar și de previziunea și de asigurarea unei bune gestiuni a riscurilor asociate liberalizării.

După 30 de ani de tranziție, Republica Moldova (RM) a realizat progrese semnificative ce vizează implementarea reformelor ce țin de liberalizarea comerțului. În anul 2001, RM a devenit membru al OMC, aliniindu-se practicilor țărilor industrializate în reglementarea multilaterală a comerțului internațional. Până în prezent, RM a devenit membru al un șir de acorduri bilaterale și multilaterale de comerț liber. Drept urmare, a fost liberalizat, integral sau parțial, comerțul exterior al Moldovei cu 45 de state. În același timp, Republica Moldova beneficiază de preferințe comerciale autonome pe 6 piețe dezvoltate: SUA, Canada, Elveția, Norvegia, Noua Zeelandă și Japonia. Totuși, RM nu reușește să valorifice pe deplin oportunitățile oferite de aceste acorduri, iar cota exporturilor moldovenești pe piața internațională de bunuri și servicii se majorează lent, comparativ cu alte state europene din regiune. În pofida faptului că exporturile înregistrează evoluții pozitive, totuși acestea au încă un nivel redus de competitivitate. În profil regional,

exporturile Republicii Moldova, raportate la Produsul Intern Brut (PIB), prezintă un nivel redus, respectiv acestea acoperă importurile doar într-o proporție redusă, cauzând un cont curent puternic dezechilibrat ce se menține de-a lungul perioadei de tranziție.

În virtutea importanței exporturilor pentru susținerea creșterii economice inteligente, incluzive și durabile acestea dețin un rol important în contextul politicilor de dezvoltare internaționale și naționale. În cadrul Agendei 2030 a Organizației Națiunilor Unite pentru o Dezvoltare Durabilă (Agenda 2030), comerțul exterior a fost recunoscut ca fiind un instrument important pentru asigurarea creșterii incluzive și reducerea sărăciei. Obiectivul 17 al Agendei 2030, cu denumirea „Consolidarea mijloacelor de implementare și revitalizare a parteneriatului global pentru dezvoltare durabilă”, include câteva ținte care vizează, în mod direct, comerțul exterior și, nemijlocit, exporturile. Țintele indică asupra: „imperativității promovării sistemului de comerț multilateral universal, bazat pe reguli, deschis, nediscriminatoriu și echitabil în cadrul Organizației Mondiale a Comerțului (OMC)” (Ținta 17.10); „creșterii semnificative a exporturilor țărilor în curs de dezvoltare” (Ținta 17.11), „oferirea, în timp util, a accesului pe piață fără taxe vamale și fără cote pe o bază durabilă pentru toate țările cel mai puțin dezvoltate, în concordanță cu deciziile Organizației Mondiale a Comerțului, inclusiv prin asigurarea faptului că normele preferențiale de origine, aplicabile importurilor din țările cel mai puțin dezvoltate, sunt transparente și simple, și contribuie la facilitarea accesului la piață” (Ținta 17.12).

„Liberalizarea comerțului a fost unul dintre domeniile prioritare de reformare pentru fostele economii socialiste, angajate în procesul de tranziție la economia de piață. Odată cu aderarea la OMC, Republica Moldova a reușit să atingă ținta finală în domeniul liberalizării comerțului, aliniindu-se standardelor și normelor de performanță specifice țărilor industrializate dezvoltate” (EBRD).

Cadrul național de politici publice, ce se referă la dezvoltarea economică, atribuie un rol important consolidării capacităților de export ale țării. Astfel, unul dintre scopurile „Strategiei Naționale de Dezvoltare Moldova 2020” a fost: modificarea modelului de dezvoltare economică din unul bazat pe remitențe, consum și importuri pe unul susținut prin investiții și exporturi. „Strategia Națională pentru Atragerea Investițiilor și pentru Promovarea Exporturilor 2016-2020” a avut drept scop „creșterea valorică și diversificarea exporturilor”. Astfel, segmentul majorarea exporturilor a deținut prioritate și în proiectul „Strategiei Naționale de Dezvoltare Moldova 2030”, acesta constituind unul dintre indicatorii de evaluare a implementării obiectivului ce vizează creșterea veniturilor populației din surse sustenabile. De menționat că evoluția exporturilor, a importurilor, a deficitului comercial și a contului curent, intensitatea tehnologică a exporturilor, precum și diversificarea gamei produselor de export reprezintă câțiva dintre indicatorii de

monitorizare și evaluare a proiectului „Strategiei pentru o Economie Incluzivă, Sustenabilă și digitală până în anul 2030” (2021). Corespunzător, unul dintre obiectivele Programului de activitate al Guvernului „Moldova vremuri bune” (2021) este „Promovarea unei politici externe active și demne, orientate spre restabilirea și consolidarea relațiilor bune cu România, Ucraina, UE, SUA, Rusia și alte țări, promovarea exporturilor, accesul la resurse investiționale și financiare”.

Problema majoră, care a motivat autorul lucrării să realizeze prezenta cercetare, se referă la competitivitatea redusă a exporturilor Republicii Moldova în profil regional în pofida politicilor promovate de către factorii de decizie în vederea promovării exporturilor. Republica Moldova se confruntă cu deficit comercial al balanței cu bunuri extrem de mare, care cauzează dezechilibrarea contului curent, indicând asupra provocărilor legate de competitivitatea economiei naționale. În același timp, politica economică implementată, nemijlocit cea comercială, înregistrează progrese mici în ceea ce privește ameliorarea competitivității exporturilor.

**Gradul de studiere a temei de cercetare.** Pe plan internațional, competitivitatea exporturilor a fost cercetată de mai mulți autori, printre care pot fi menționați: Ketels Chirstian, Filippo di Mauro, Bernardo Mottironi, Gianmarco Ottaviano, Alessandro Zona-Mattioli, Berthou Antoine, Gaulier Guillaume ș.a. De menționat că „managementul competitivității exporturilor” reprezintă un domeniu care a fost investigat mai puțin de către cercetători. Printre studiile dedicate „managementului competitivității” poate fi menționată lucrarea lui Alexander Chursin și Yury Macarov (2005), care cuprinde atât repere teoretice, cât și recomandări practice ce se referă la implementarea managementului competitivității. Alexander Chursin și Yury Macarov s-au focusat pe managementul competitivității bunurilor, întreprinderilor și a industriilor cu intensitate înaltă în tehnologii. Banca Mondială a identificat o serie de factori și politicile publice care determină competitivitatea exporturilor (Reis, J. G.; Farole, T., 2012), fiind o contribuție importantă în dezvoltarea cercetărilor cu privire la managementul competitivității exporturilor.

În pofida actualității și relevanței subiectului investigat, competitivitatea exporturilor și, în mod particular, managementul competitivității exporturilor la nivel macroeconomic sunt subiecte insuficient studiate în Republica Moldova. Totodată, cercetări complexe despre performanța exporturilor, implicațiile acordurilor preferențiale de comerț în procesul evoluției comerțului exterior al Republicii Moldova au fost realizate de către: Stratan A., Prohnițchi A., Chistruga M., Fala A., Lupușor A., Gumene V., experții internaționali Gomez-Mera L., Rekas M, precum și alți autori. Mai multe proiecte de cercetare, dedicate evaluării competitivității la nivel național, au fost realizate de către cercetătorii INCE și ai Academiei de Studii Economice a Moldovei. Corespunzător, în virtutea importanței sale, conceptul de competitivitate a fost cercetat de către

mai mulți autori autohtoni la nivel macroeconomic, mezoeconomic, de firmă sau produs, precum: Stratan A., Belostecinic Gh., Chistruga B., Cușnir N., Cotelnic A., Globan A., Fala A. Managementul evaluării competitivității bunurilor în contextul politicii comerciale a Republicii Moldova a fost analizat de către Gutium T. în cadrul tezei sale de doctor, iar Coșer C. a cercetat, în particular, managementul competitivității produselor agroalimentare în contextul stimulării exporturilor Republicii Moldova.

**Scopul cercetării.** Pornind de la problemă sus-menționată, scopul cercetării constă în identificarea soluțiilor pentru îmbunătățirea managementului guvernamental din Republica Moldova în domeniul competitivității exporturilor. Consolidarea poziției comerciale a Republicii Moldova pe piețele internaționale reprezintă o condiție indispensabilă pentru asigurarea populației cu venituri din surse durabile. Totodată, deși competitivitatea exporturilor este determinată de un complex de factori interni și externi, prezenta cercetare este focusată pe identificarea măsurilor de politică economică prin intermediul cărora autoritățile publice pot influența direct ameliorarea competitivității exporturilor.

Pentru a atinge scopul acestei cercetări, autorul a stabilit următoarele **obiectivele**:

- Analiza teoriilor ce explică legăturile de cauzalitate dintre exporturi și creșterea economică.
- Precizarea definițiilor competitivității exporturilor și managementului competitivității exporturilor în baza teoriilor savanților autohtoni și străini.
- Identificarea indicatorilor și factorilor determinanți ai competitivității exporturilor.
- Evaluarea competitivității exporturilor Republicii Moldova și a constrângerilor majore ce limitează sporirea acesteia.
- Analiza managementului competitivității exporturilor în Republica Moldova din perspectiva politicilor economice.
- Argumentarea teoretică și practică a unor măsuri relevante ce pot fi aplicate pentru a îmbunătăți managementul competitivității exporturilor în Republica Moldova.

**Ipotezele de cercetare** sunt:

- Competitivitatea exporturilor este determinată de un șir de variabile socio-economice ce influențează productivitatea muncii.
- Competitivitatea exporturilor este gestionată prin controlul/manipularea influenței factorilor care determină modificarea acesteia, de dezvoltarea și implementarea unui cadru de politici corespunzător în acest sens.

**Obiectul cercetării** este competitivitatea exporturilor, iar **subiectul** – managementul competitivității exporturilor Republicii Moldova.

**Problema științifică importantă soluționată cuprinde:** concretizarea conceptului de management al competitivității exporturilor și identificarea domeniilor/necesităților de intervenție ale statului în vederea perfecționării politicii economice orientate spre îmbunătățirea competitivității exporturilor; identificarea și analiza indicatorilor ce măsoară competitivitatea exporturilor și a factorilor ce restrâng competitivitatea exporturilor Republicii Moldova în profil regional în vederea identificării măsurilor pentru sporirea acestora; estimarea și analiza indicatorilor de competitivitate a exporturilor incluși în Tabloul de Bord al Uniunii Europene pentru monitorizarea dezechilibrelor macroeconomice externe și a competitivității pentru Republica Moldova care permit identificarea dezechilibrelor în domeniu. Formularea abordării metodologice de evaluare a rezultatelor politicii în domeniul promovării exporturilor în vederea sporirii eficacității acesteia.

**Metodologia cercetării științifice.** Pentru atingerea obiectivelor stabilite și soluționarea problemei cercetate, metodologia aplicată poate fi descrisă ca una complexă și sistemică. În cadrul investigației au fost utilizate mai multe metode științifice, printre care: analiza documentelor și a datelor, sinteza, inducția, deducția, analogia, metoda istorică, observația, comparația și asocierea. De asemenea, au fost utilizate metode cantitative pentru estimarea indicatorilor ce reflectă competitivitatea exporturilor și influența factorilor ce determină evoluția acestora. Totodată, prezentarea grafică și tabelară a datelor, care includ rezultatele obținute în cadrul cercetării, a fost utilizată pentru a asigura o vizibilitate și înțelegere mai bună a legăturilor dintre diverse variabile.

**Suportul informațional și statistic.** În vederea elaborării demersului științific, autorul a consultat peste 236 surse bibliografice, inclusiv lucrări elaborate de autori naționali și internaționali, de cercetători aparținând atât genului feminin, cât și masculin. Totodată, menționăm că studiile analizate au fost efectuate în baza situației și indicatorilor din mai multe țări ce se află la diverse etape de dezvoltare. Pentru realizarea cercetării au fost folosite: în mare parte, statisticile autorităților publice naționale, precum: Biroul Național de Statistică, Baca Națională a Moldovei, Ministerul Finanțelor, Ministerul Economiei, Agenția pentru investiții, Agenția pentru Ocuparea Forței de Muncă; sursele de date statistice internaționale, ca: OMC, EUROSTAT, OECD, UNCTAD, WITS, Banca Mondială, Forumul Economic Mondial, Heritage Foundation ș.a.; literatura științifică în domeniu; rapoartele și studiile societății civile; documentele de politici naționale și străine, actele normative ș.a.

**Noutatea științifică** a rezultatelor obținute în cadrul cercetării constă în:

1. Dezvoltarea conceptelor de competitivitate a exporturilor și a managementului competitivității exporturilor ca urmare sintetizării literaturii științifice ce tratează comerțul exterior și competitivitatea.



2. Identificarea și selectarea indicatorilor relevanți prin prisma cărora a fost evaluată competitivitatea exporturilor Republicii Moldova. Calcularea pentru cazul Republicii Moldova a indicatorilor incluși în Tabloul de Bord al Uniunii Europene pentru monitorizarea dezechilibrelor macroeconomice externe și a competitivității.
3. Estimarea Costurilor Unitare ale Muncii în termeni nominali și reali pentru Republica Moldova, precum și a contribuției diferitor factori, inclusiv a productivității muncii la modificarea acestora în timp.
4. Elaborarea indicatorului compozit de prioritizare a sectoarelor economice din perspectiva formulării politicii de creștere a competitivității exporturilor.
5. Elaborarea recomandărilor de acțiuni ce pot contribui la perfecționarea managementului competitivității exporturilor din partea autorităților publice.

**Semnificația teoretică și valoarea aplicativă a cercetării** rezidă în: dezvoltarea conceptului de competitivitate a exporturilor și a managementului competitivității exporturilor care au utilitate practică în formularea politicii economice; fundamentarea metodologiei de evaluare a competitivității exporturilor și a competitivității naționale; elucidarea relațiilor de interdependență dintre productivitate și competitivitatea exporturilor. Metodologia aplicată pentru evaluarea competitivității exporturilor poate fi aplicată în cadrul factorilor de decizie centrali la fundamentarea politicii în domeniul creșterii competitivității exporturilor. Analiza lanțului de rezultate resurse-acțiuni-produse-rezultate-impact în procesul de evaluare a documentelor de politici publice permite determinarea eficienței și eficacității politicii implementate și delimitarea cauzelor nereușitelor ce rezultă din cadrul instituțional existent.

**Aprobarea rezultatelor științifice.** Rezultatele cercetărilor realizate de către autor au fost diseminate în cadrul a peste 20 de lucrări științifice, inclusiv un capitol în monografie colectivă, articole în reviste și culegeri de lucrări ale conferințelor autohtone și străine, teze în lucrările științifice ale conferințelor naționale și internaționale, în documente de politici și publicații electronice.

**Implementarea rezultatelor.** Rezultatele cercetărilor, elaborate de către autor, au fost implementate de către autoritățile publice centrale și raionale în procesul de planificare și evaluare a diverselor documente de politici, fapt confirmat prin certificatele de implementare anexate la demersul științific.

Teza este structurată în trei capitole de bază, concluzii generale și recomandări.

**Capitolul 1. „Fundamentele teoretice ale competitivității exporturilor și ale managementului competitivității exporturilor”** este dedicat analizei teoriilor economice ce explică relația de cauzalitate dintre exporturi și creșterea economică, studiului lucrărilor științifice

ce abordează cercetări ale conceptului de competitivitate, implicit competitivității exporturilor, al indicatorilor ce permit măsurarea acesteia și a factorilor ce o determină. În cadrul capitolului dat a fost concretizată definiția managementului competitivității exporturilor.

**Capitolul 2 „Evaluarea competitivității exporturilor moldovenești”** conține analiza comprehensivă a competitivității exporturilor Republicii Moldova. În vederea evaluării competitivității exporturilor au fost estimați și analizați indicatorii de monitorizare a competitivității exporturilor incluși în Tabloul de Bord al Uniunii Europene pentru monitorizarea dezechilibrelor macroeconomice. De asemenea, a fost aplicată metodologia cercetărilor Institutului din Viena pentru Studii economice Internaționale în vederea analizei evoluției CUM prin prisma influenței a mai multor factori, nemijlocit a productivității. Conținutul capitolului conține și o analiză a constrângerilor eminente ce limitează competitivitatea exporturilor prin prisma elementelor componente ale funcției de producție Cobb-Douglas și a rezultatelor chestionarelor relevante elaborate de diverse instituții ce identifică barierele majore ale antreprenorilor, diferențiind diferite categorii de antreprenori.

**Capitolul 3 „Managementul competitivității exporturilor în Republica Moldova”** cuprinde analiza managementului competitivității exporturilor în Republica Moldova. Pe lângă aceasta, conține analiza cadrului instituțional existent pentru susținerea creșterii exporturilor; a eficacității politicii de promovare a exporturilor ce contribuie la sporirea competitivității exporturilor. În cadrul acestui capitol, autorul a formulat câteva direcții prioritare de acțiune pentru factorii de decizie în vederea sporirii competitivității exporturilor.

În compartimentul **Concluzii generale și recomandări** este descrisă o sinteză a principalelor rezultate obținute de către autor și relevanța acestora pentru economia Republicii Moldova. La fel, sunt înaintate unele propuneri de aprofundare a cercetărilor în domeniul dat.

# 1. FUNDAMENTELE TEORETICE ALE COMPETITIVITĂȚII EXPORTURILOR ȘI ALE MANAGEMENTULUI COMPETITIVITĂȚII EXPORTURILOR

## 1.1 Aspecte teoretice și evidențe empirice privind corelația comerț exterior – creștere economică

Exporturile reprezintă un catalizator al creșterii economice susținute, incluzive și sustenabile. Nivelul competitivității exporturilor reflectă, în mare parte, structura economiilor, potențialul acestora de producere, iar analiza acestora permite explicarea unor constrângeri critice care limitează creșterea productivității.

În vederea valorificării unor oportunități de creștere economică sporită este indispensabilă înțelegerea legăturii multilaterale dintre comerțul exterior, în special, export și creșterea economică, care, în consecință, influențează sporirea veniturilor populației unei țări. De fapt, acest lucru constituie o etapă esențială în asigurarea managementului competitivității exporturilor. Analiza corelației dintre aceste variabile ocupă un loc aparte în teoriile dezvoltate de mai multe curente de gândire economică și în diverse studii empirice. Instrumentele de politică comercială, propuse în vederea stimulării creșterii economice de diverse doctrine economice, au fost implementate cu succes în mai multe țări. În continuare sunt prezentate unele idei de bază ale teoriilor ce explică legătura dintre comerțul exterior, inclusiv exporturi și creșterea economică, respectiv a veniturilor unei țări.

***Teoria preclasică a comerțului internațional.*** Primele relatări privind legătura dintre exporturi și avuția unei țări pot fi regăsite în teoria preclasică a comerțului internațional – ***doctrina mercantilistă***. Ideile fundamentale ale acestei doctrine au dominat politicile economice ale țărilor europene în perioada secolelor XVI-XVIII. Totodată, aceasta nu și-a pierdut din actualitate, fiind prezentă și în practica comercială modernă a mai multor state dezvoltate sau cu creștere rapidă – Japonia, Germania, China, Taiwan ș.a. (Mariadoss, B.J., 2019).

Mercantiliștii considerau că comerțul exterior poate contribui la creșterea avuției unei națiuni prin susținerea exporturilor și descurajarea importurilor. Exporturile superioare importurilor permiteau acumularea de aur și argint, iar conducătorii statelor aveau posibilitatea de a întări armata și instituțiile naționale în propriul stat (Mariadoss, B.J., 2019).

Astfel, încă din scrierile din acea perioadă se poate identifica o legătura puternică dintre comerțul exterior al unei țări, sporirea avuției și dezvoltarea acesteia. Mai mult ca atât, comerțul exterior constituia un determinant important al stabilității economice și politice a economiei. Instrumentele de politică economică, recomandate de adepții acestei doctrine în vederea asigurării

unui sold pozitiv al balanței comerciale și a dezvoltării, erau:

1. stimularea exportului de produse finite și a importului de materie primă, întrucât produsele finite au o valoare adăugată mai mare, corespunzător prețuri superioare;
2. protejarea și stimularea pe plan intern a noilor industrii acordându-le subvenții, scutiri de taxe etc.;
3. protejarea industriilor locale prin instaurarea diverselor măsuri restrictive la importul produselor (tarifare sau netarifare) care intră în competiție cu producția autohtonă și provin, mai cu seamă, din țările cu industrie mai dezvoltată;
4. interzicerea exportului de metale prețioase, capital și migrația forței de muncă care ar permite țărilor străine sau coloniilor sale de a concura în producerea bunurilor manufacturate (La Haye, L., 2007).

Politicile protecționiste pot juca un rol important în susținerea sectorului de producere al unei economii, iar, în mod indirect, au impact asupra consumului prin crearea locurilor de muncă și majorarea veniturilor. Pe de altă parte, acestea pot avea implicații negative asupra consumatorilor – limitând concurența și majorând prețurile de consum.

Diverse instrumente de politici comerciale protecționiste continuă și astăzi să fie pe larg utilizate de diverse țări. Acestea reușesc perfect să le combine cu practicile de liberalizare a pieței, promovând interesele sale economice și protejând interesele consumatorilor și a antreprenorilor locali. În cazul Uniunii Europene, care dispune și de o balanță comercială pozitivă, acest lucru este posibil în virtutea cadrului instituțional bine dezvoltat. De altfel, două dintre cele trei obiective ale politicii comerciale ale Uniunii Europene pe termen mediu sunt „modelarea regulilor globale pentru o globalizare mai durabilă și mai echitabilă și creșterea capacității UE de a-și urmări interesele și de a-și asigura drepturile, inclusiv în mod autonom acolo unde este necesar” (European Commission, 2021).

### ***Teoria clasică și neoclasică a comerțului internațional***

Lucrarea lui **Adam Smith** (1776) „Avuția Națiunilor” a pus bazele politicilor ce promovează dezvoltarea pieței libere. Conform scrierilor lui Smith A., avuția tuturor țărilor, prin urmare producția mondială, poate fi sporită prin participarea țărilor la comerțul internațional, având la bază specializarea țărilor în acele industrii în care dețin un avantaj absolut. Comerțul exterior oferă ***posibilitatea de a depăși dimensiunea redusă a pieței interne și, prin extinderea pieței de desfacere, de a îmbunătăți diviziunea muncii, ceea ce are impact asupra creșterii productivității muncii. Comerțul exterior și diviziunea muncii contribuie la sporirea capacităților și abilităților lucrătorilor, încurajează inovațiile tehnice și acumularea de capital*** (Afonso, O., 2001, p.4). Importul de bunuri, care ar putea fi comercializate la prețuri mai mici

decât cele obținute în condițiile producerii acestora în interiorul țării, ajută la creșterea bunăstării populației.

În teoria lui Adam Smith, forța de muncă și competențele acesteia, la fel și modul în care este utilizată sunt principalii factori care determină volumul producției, corespunzător costul produselor (Smith, A., 1976). Forța de muncă este mobilă în cadrul unei economii, dar imobilă între țări, iar disponibilitatea sa în diverse economii variază.

Importanța exporturilor este argumentată și prin teoria surplusului, lansată pentru prima dată de Adam Smith. Potrivit acestei teorii, o țară cu potențial agrar poate produce pentru export bunuri care nu au cerere pe piața internă, deci va utiliza resurse nefolosite (muncă, pământ) cu scopul de a produce mai mult pentru piețele străine. Prin urmare, exporturile pot contribui la o alocare eficientă a resurselor în cadrul unor sectoare, utilizând la maxim capacitățile de producție în pofida consumului intern mic.

Deși Smith A. a introdus noi concepte în teoria economică, contribuind la dezvoltarea acesteia, modelul de comerț exterior propus de acesta conținea anumite limitări. În accepțiunea lui Adam Smith, comerțul internațional putea fi benefic numai pentru țările care dețineau un avantaj de cost absolut, ceea ce înseamnă că statele care nu dispuneau de nici un avantaj absolut pentru producerea nici unui produs trebuiau să se abțină de la comerțul exterior, în caz contrar acesta le cauza pierderi. Pentru a înlătura aceste limitări, *David Ricardo* a extins modelul propus de Smith A., lansând conceptul *avantajelor relative în comerț*.

Ricardo D. susținea liberalizarea comerțului internațional, precum și necesitatea dezvoltării schimburilor comerciale între națiuni ca sursă a progresului economic, a binelui universal al tuturor. „Fiecare țară își consacră în mod natural capitalul și munca celor mai avantajoase genuri de activități. Această urmărire a avantajului individual este admirabil legată de binele universal al tuturor” (Vochiță, L. et al., 2015).

Spre deosebire de teoria avantajelor absolute a lui Smith A., potrivit teoriei ricardiene țările pot beneficia din comerțul internațional chiar și în condițiile în care nu dispun de nici un avantaj absolut, beneficiul rezultând din tranzacționarea acelor bunuri pentru producerea cărora dețin un avantaj relativ comparativ cu partenerii externi. Avantajul relativ rezultă din măsura costului de oportunitate pentru producerea diferitor bunuri în cadrul unei economii (în cadrul modelului lui Ricardo D.: două bunuri) și din diferența productivității muncii dintre partenerii comerciali. Motivația tranzațiilor internaționale provine din diferența tehnologiilor de care dispun țările.

În accepțiunea lui Ricardo, producția mondială poate spori dacă sunt antrenate în procesul de producție toate resursele disponibile la nivel mondial, dacă într-o țară resursele sunt alocate conform avantajului relativ de care dispune, iar comerțul între țări se desfășoară liber (Saylor

Academy, 2012).

În același timp, ca și în cazul modelului lui Smith A., modelul are la bază câteva ipoteze care nu mai corespund realităților actuale sau sunt greu de validat: imobilitatea factorului muncă între țări; omogeneitatea produselor între țări și firmele unei industrii; abilitățile similare ale muncitorilor; nu există costuri de transport pentru exportul/importul produselor (Saylor Academy, 2012).

Vorbind despre contribuția comerțului asupra creșterii bunăstării țării, J.S. Mill susținea ideea că principalul argument în acest sens este **posibilitatea lărgirii pieței de desfacere, transferul de tehnologii care poate fi impulsionat și sporirea concurenței**, respectiv creșterea productivității și a nivelului de trai al populației. Progresul tehnologic poate fi răspândit prin importul de capital care încorporează rezultatele cercetărilor altor state. Pe de altă parte, deschiderea hotarelor unei țări asigură condiții mai bune pentru o concurență mai intensă și echitabilă, reducând șansele de dominare a pieței de către anumite companii și stimulând eficiența. În contextul dezvoltării teoriei ricardiene, un alt aspect important ce urma a fi cercetat era modul în care trebuia să fie realizată distribuirea câștigurilor din comerțul internațional între partenerii economici. În acest sens, apreciabilă este contribuția lui **John Stuart Mill**, care reliefează importanța cererii și elasticitatea cererii reciproce asupra beneficiilor ce pot fi obținute din comerțul exterior (Mill, J.S., 2004).

Modelul lui Ricardo a fost ulterior dezvoltat de către **Eli Heckscher** (1919) și **Bertil Ohlin** (1933), adăugând încă un factor de producție – capitalul, explicând diferențele de productivitate dintre state prin diferențele de dotare cu factori de producție. Conform noului model, țările vor exporta produsele intensive în factorul de producție cel mai abundent și, deci mai ieftin și, din contra, vor importa bunuri intensive în factori de producție deficitari. Astfel, luând în considerație contribuția teoremei lui **Samuelson** (1941), a fost expusă concluzia precum că factorii de producție abundenți vor avea de câștigat din comerțul extern, iar cei deficitari vor avea de pierdut. În schimb, o creștere a cantității factorului respectiv, conform teoremei lui **Rybczinsky**, va determina ca urmare sporirea volumului producției intensive în acest bun și, din contra, reducerea celui alt bun (Berkum, S., 2002). Toate aceste teorii au fost dezvoltate de către alți autori pentru a explica modul în care comerțul internațional poate aduce beneficii țărilor participante. Totodată, multe dintre ideile formulate în acest context au fost implementate în politici concrete, promovate de către diverse țări.

### ***Teoriile moderne ale comerțului internațional***

Pornind de la faptul că mai multe ipoteze, lansate de economiștii clasici și neoclasici, care au la bază modele care nu corespundeau întru totul realității contemporane, de ex., concurența

perfectă și imobilitatea factorilor, teoriile moderne ale comerțului internațional au schimbat accentele în argumentarea cauzelor comerțului internațional și a modului în care acesta influențează dezvoltarea țărilor. Un rol aparte a fost acordat atât întreprinderilor naționale, cât și multinaționale, a fost sporit numărul factorilor determinanți ai comerțului internațional, iar modelele au fost ajustate la condițiile reale ale economiei contemporane. ***Economiștii moderni susțineau ideea existenței unei corelații pozitive reciproce între comerțul internațional și dezvoltarea economică.*** Ca și predecesorii săi, economiștii moderni acceptau ideea conform căreia participarea țărilor lumii la schimburile comerciale internaționale poate influența pozitiv dezvoltarea economiilor naționale pe termen lung, mai mult ca atât aceștia optau pentru existența unei interdependențe între aceste două variabile. În accepțiunea acestora, ***nivelul de dezvoltare al țărilor – investițiile în educație, disponibilitatea forței de muncă calificată, dotarea cu tehnologii performante, sistemul de protecție a proprietății intelectuale – influențează direct dezvoltarea comerțului internațional.***

Majoritatea teoriilor acestui curent au venit ca reacție la teoriile clasice și neoclasiche. **Teoria neo-factorială, pornind de la modelul HOS, accentuează rolul capitalului uman în industrializarea țărilor și dinamica avantajelor comparative în comerț.** Această abordare pune accentul pe calitatea forței de muncă. Astfel, modelul dat este fundamentat pe trei factori principali – capitalul fizic, capitalul uman și munca, comparativ cu cele două variabile care stau la baza modelului HOS – capitalul și munca. În același timp, se face o legătură între munca calificată și disponibilitatea capitalului. Teoria vine să explice diferența structurii comerțului între țări. Țările abundente în capital se caracterizează prin disponibilitatea forței de muncă calificată și exportă, corespunzător bunuri intensive în forță de muncă calificată, a căror preț este relativ mai mic decât în țările mai puțin intensive în capital.

***Teoriile contemporane au încercat să explice comerțul internațional prin decalajul tehnologic,*** lucru făcut anterior de Ricardo. În contextul dat, pot fi menționate *modelul celor patru factori determinanți ai comerțului internațional al lui Irving Kravis*, *modelul Nord -Sud al lui Paul Krugman*, *teoria ciclului de viață al lui Raymond Vernon* etc.

***Irving E. Kravis***, pornind de la ideea că țările au tendința să importe mai cu seamă produse care nu sunt disponibile în țară și să exporte acele produse pentru care disponibilitatea factorilor este mai mare, explică comerțul exterior ca fiind determinat de câțiva factori importanți, care au fost abordați și de către alți savanți: înzestrarea cu resurse naturale, progresul tehnologic, diferențierea produselor și politica comercială a țărilor. Prin urmare, țările care au întârziat să implementeze politici inovatoare în vederea susținerii producției naționale paralel cu asigurarea unor sisteme sigure și coerente de proprietate intelectuală s-au confruntat deseori cu reducerea ratei productivității, cu dificultăți în adaptarea la volatilitatea prețurilor materiilor prime, cu

scăderea competitivității pe piața internațională, dar și cu stagnare economică (Vochiță, L., Tobă, E., Ciobanu, G., 2012).

Prin modelul său, **Paul Krugman** a divizat țările lumii în două grupe mari: Nordul – caracterizat printr-un avans tehnologic față de celălalt grup – Sudul. Primul grup excelează prin industrii intensive în tehnologii noi, însă acest potențial erodează ca urmare a transferului tehnologic efectuat între grupe. Odată cu maturizarea industriilor noi, procesul de producție este transferat în economiile emergente, în timp ce țările dezvoltate investesc în dezvoltarea unor noi industrii, unor noi produse (Dragan, G., 2004). Un rol important în efectuarea transferului tehnologic este atribuit companiilor multinaționale. Totodată, o atenție sporită este acordată și companiilor naționale, întrucât veniturile țării depind de profiturile obținute atât de companiile străine, cât și locale. Astfel, țările trebuie să susțină liderii naționali în concurența cu companiile străine pe piețele externe (Markusen, J.R., Venables, A.J, 1995, p. 1).

Ca o confirmare a acestor abordări vine teoria lui **Raymond Vernon**, care analizează comerțul internațional prin prisma ciclului de viață al produsului. Acesta susține că comerțul internațional este cauzat de diferențele de înzestrare tehnologică a țărilor și de cele 3 faze principale de viață ale produsului: apariția, maturizarea și standardizarea.

**Vernon R.**, formulând teoria sa, *susține că toate companiile din țările dezvoltate sunt egale în ceea ce privește accesul la rezultatele din diverse domenii ale științei, ceea ce nu subînțelege, însă, și o probabilitate egală de implementare a acestora în producerea unor bunuri conceptual noi*. Or, implementarea rezultatelor științifice presupune asumarea unui risc al antreprenorilor privind produsul nou obținut. *Totodată, Vernon R. combate ideea că cunoștințele sunt un bun universal liber, dar îl abordează ca o variabilă independentă în procesul decizional privind comerțul și investițiile*. Respectiv, cunoștințele vor fi mult mai accesibile companiilor care operează pe o piață unde sunt introduse produse noi, precum și în cele în care se efectuează mai ușor un transfer de informații. *Astfel, o altă variabilă importantă în acest sens este existența căilor de comunicație oportune și distanța geografică*.

Savantul **Vernon R.** explică generarea comerțului prin cele câteva faze ale ciclului de viață al produselor, precum:

1. **Faza de apariție a produsului.** La această etapă, ținând cont de conjunctura economiei mondiale, probabilitatea apariției unor produse noi care să corespundă cerințelor consumatorilor cu venituri înalte erau în Statele Unite. Observând evoluțiile pieței și având acces la rezultate științifice superioare comparativ cu alte state, dar și investițiile mai mari în acest domeniu, companiile pot genera în permanență produse inovatoare. Acestea, la faza, inițială sunt lansate pe piața internă pentru a fi testată corespunderea acestora



gusturilor și necesităților populației.

2. **Faza de maturizare.** Fiind plasat pe piață, odată cu extinderea cererii începe producerea în serie a bunului. Totodată, la această etapă are loc și o diferențiere a produsului, iar preocuparea producătorului privind caracteristicile acestuia, treptat, începe a fi înlocuită cu posibilitățile de diminuare a costului de producție, deși nu se atestă încă o intensificare a concurenței de preț. Pentru a beneficia de economii de scară, țara inovatoare începe a exporta în alte țări cu un nivel al veniturilor și preferințe asemănătoare. Fiind preocupat de costul de producție, exportatorul va examina posibilitatea dislocării capacităților de producție în alte țări, iar factorul determinant în selectarea locației va fi costul forței de muncă. Efectuându-se primele exporturi ale produsului nou, în comerțul reciproc se atestă o balanță comercială excedentară a produsului dat în țara de origine.
3. **Faza de standardizare.** Odată cu standardizarea produselor, o locație ce oferă avantaje competitive pentru producerea bunurilor corespunzătoare sunt țările mai puțin dezvoltate. Totodată, există anumite premise pentru deplasarea producției în țările în curs de dezvoltare pentru a obține anumite avantaje: investițiile sunt orientate în special în cazul produselor cu o cerere elastică față de preț din industriile care nu necesită un mediu industrial sofisticat, în condițiile existenței câștigurilor din contul reducerii costurilor forței de muncă, care vor putea compensa costurile de transport în cazul în care acestea vor fi exportate ulterior spre alte destinații sau chiar în țara inițial exportatoare. În cazul SUA, conform cercetărilor lui Vernon R., cel mai frecvent, spre alte destinații era dislocată producția unor astfel de bunuri standardizate, precum: produsele textile, îmbrăcămintea, din industria electrică – diverse tuburi, rezistoare ș.a., iar produsele mai puțin standardizate, ca îmbrăcămintea foarte stilată și diverse echipamente scientointensive, rămâneau, de obicei, pe piața locală (Vernon, R., 1996).

**Stefan Linder** a abordat comerțul internațional prin prisma similarității țărilor. Prin teoria sa, economistul **Linder**, ca și Mill J.S. în explicarea cauzelor comerțului internațional, pune accentul pe importanța cererii. S. Linder pornește de la câteva premise fundamentale: procesul de producție depinde de cererea pentru produsele corespunzătoare; inițial, determinant este cererea internă, care trebuie să fie reprezentativă; comerțul extern parvine ca o extindere a pieței de desfacere a acestor produse; șansele de a spori exporturile cresc prin extinderea acestora către piețele cu un nivel asemănător de dezvoltare, în care consumatorii vor avea preferințe asemănătoare (Dragan, G., 2004; Mariadoss, B.J., 2019).

Astfel, savantul **Linder** sugerează că, inițial, companiile produc pentru piața internă, fiind testate pe aceasta ca o condiție esențială pentru extinderea producției. Bunurile încep a fi exportate pe

piețe alternative, asigurând o continuitate a cererii interne. În alegerea piețelor de desfacere, exportatorii se vor orienta preponderent spre acele piețe pe care consumatorii au un nivel apropiat al puterii de cumpărare și, corespunzător, preferințe de consum asemănătoare. ***Astfel, acesta explică avantajul competitiv ca un rezultat al experienței acumulate pe piața internă, al perfecționării cunoștințelor și al efectelor exploatării economiilor de scară*** (Dragan, G., 2004).

În lucrarea „Les échanges intra-branche et la hiérarchisation des avantages compares dans le commerce international”, ***Jean-Louis Mucchielli și B. Lassidrie-Duchene (1979)*** explică comerțul intra-industrie ca fiind determinat de caracteristicile endogene și exogene care diferențiază produsele. În acest context, autorii disting două tipuri de fluxuri comerciale ce se referă la comerțul intra-industrie: tranzacții inter-produse și intra-produse. Schimburile comerciale intra-produse sunt tranzacții cu bunuri diferențiate sau cu bunuri care aparțin aceleiași grupe de produse, dar care se disting prin anumite caracteristici. Sau pornind de la definiția lui Lancaster J.K., un produs reprezintă un set de caracteristici, iar bunurile sunt preferate pentru caracteristicile pe care le întrunesc (Mucchielli, J.L., 1979).

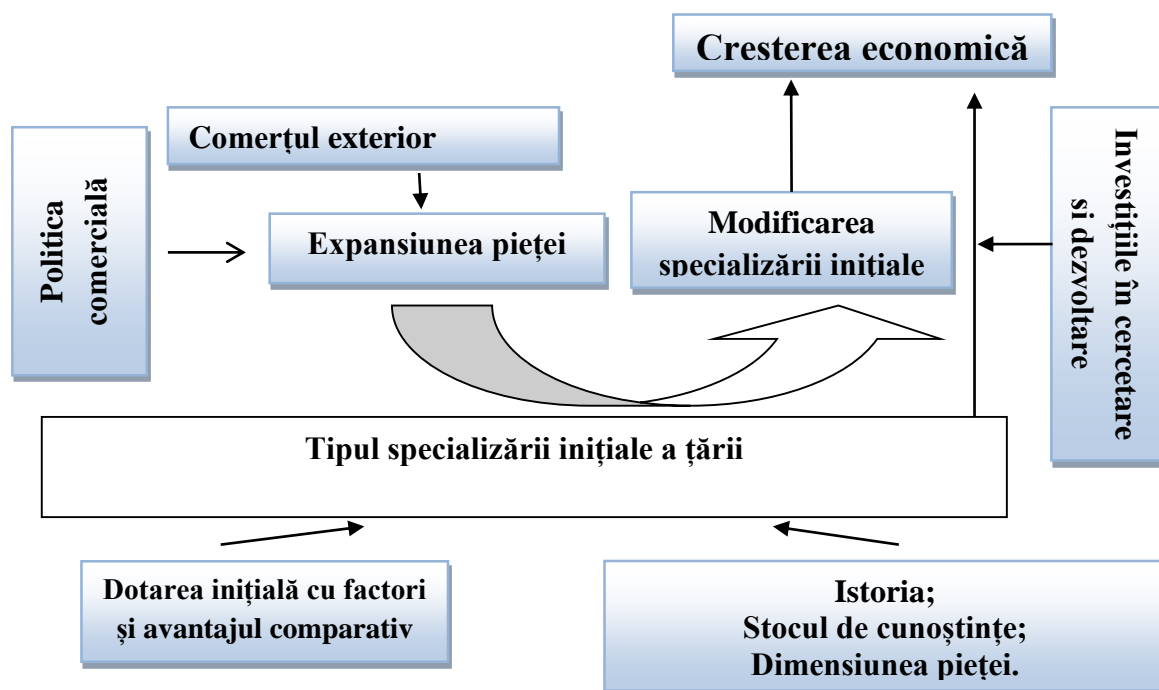
***Michael Porter***, în „Avantajul competitiv al națiunilor”, indică asupra oportunității, dar și a riscului pe care îl poate prezenta comerțul exterior și investițiile străine asupra dezvoltării unei economii. Acesta explică că scopul principal al unei națiuni este de a asigura un nivel înalt și crescător al standardelor de viață ale populației. Realizarea acestui obiectiv depinde de capacitatea țărilor de a spori productivitatea muncii și a capitalului utilizat. Comerțul exterior permite identificarea și specializarea în acele sectoare în care țara dispune de o productivitate mai înaltă și, din contra, să importe produse pentru care companiile dețin o productivitate mai joasă. Or, în viziunea lui Porter M., nici o țară, chiar și cea mai dezvoltată, nu poate fi productivă în toate ramurile industriei, iar în acest context este necesară o alocare cât mai eficientă a resurselor și a altor factori de producție de care dispune (Porter, M., 1990, p. 76).

În „Principiile economiei”, Alfred Marshall a menționat că cauzele progresului economic al națiunilor relevă din analiza comerțului exterior. Expansiunea pieței care are loc ca urmare a dezvoltării comerțului exterior determină creșterea producției globale și a veniturilor economiilor naționale (Afonso, O., 2001, p. 5).

Revenind la cele menționate anterior referitor la teoria lui Porter, este indubitabil că, exportând bunuri și servicii cu o valoare adăugată superioară, țările sporesc șansele de a majora veniturile. Acest lucru ar însemna ingeniozitate și inovare din partea economiilor pentru a identifica acele sectoare care, în prezent sau viitor, pot oferi o valoare adăugată înaltă, conservând, în același timp, factorii de producție valoroși care au tendința de a emigra în economiile deschise.

Una dintre ipotezele formulate de savanții care au cercetat motivațiile comerțului internațional

este că specializarea inițială se produce în dependență de dotarea inițială cu factori. Implicațiile dinamice a acestor teorii, care au la bază exploatarea economiilor de scară, se referă la faptul că țările vor acumula experiență și cunoștințe în acele domenii (produse) în care se specializează cel mai mult, astfel consolidându-și avantajele comparative în producerea acestor bunuri. Întrucât oportunitățile tehnologice în fabricarea diverselor produse diferă, tipul de specializare determină nivelul bunăstării și al creșterii pe termen lung. În acest context, un rol important îl are comerțul și politica comercială în vederea modelării tipului inițial de specializare, iar, prin urmare, rata creșterii economice pe termen lung (Berkum, S., Meijl, H., 1998, p. 33).



**Figura 1.1. Determinanții creșterii economice conform abordării noilor teorii ale creșterii economice**

Sursa: Elaborată de autor conform informației din „The application of trade and growth theories to agriculture: a survey”. Siemen van Berkum, Hans van Meijl (1988).

Investițiile, realizate în cercetare și dezvoltare, contribuie la crearea de noi produse și la diversificare acestora. Creșterea stocului de cunoștințe determină reducerea costurilor pentru crearea schițelor pentru produse noi intermediare și finale, sporirea calității acestora și creșterea productivității factorilor în alte sectoare decât cele tradiționale.

Teoria avantajelor competitive a lui Michael Porter asigură continuitatea teoriilor în domeniul comerțului internațional și vine să explice avantajul competitiv sau succesul unor industrii, a întreprinderilor în concurența internațională. Abilitatea industriilor de a inova și a se moderniza determină avantajul competitiv al unei națiuni, iar o națiune va reuși în anumite industrii datorită mediului competitiv și orientării spre viitor. Cei mai importanți factori de producție în cele mai sofisticate industrii, care stau la baza unei economii dezvoltate, precum: calificarea resurselor

umane sau rezultatele științifice nu sunt moșteniți, ci creați. Astfel, factorii de producție tradiționali din teoriile clasice – numărul de muncitori sau resursele naturale – nu vor constitui un avantaj competitiv pentru industriile intensive în cunoștințe. De altfel, acest lucru se referă și la nivelul înalt al educației decât dacă acesta este adaptat la necesitățile unei industrii sofisticate ce permite dezvoltarea specializării. Deoarece concurența firmelor începe de la crearea și asimilarea cunoștințelor, rolul națiunilor a devenit din ce în ce mai mare în crearea, diseminarea și valorificarea acestora. Prin urmare, cei mai valoroși factori necesită investiții susținute mari și specializate (Porter, M., 1990).

Presiunea din partea cererii sofisticate, a concurenței și a furnizorilor puternici pe piața locală va determina companiile din anumite industrii să fie mai competitive în concurența cu cele mai bune companii internaționale. Acest avantaj poate fi creat printr-un proces localizat ce va depinde de cultura și valorile naționale, istorie, structura economiilor și instituțiile existente. (Porter, M., 1990).

M. Porter identifică patru categorii de atribute ale unei economii ce formează mediul în care firmele naționale concurează și care pot deveni drept sursă a avantajului competitiv (Figura 1.2.).

1. **Determinanții factoriali.** Factorii de producție sunt clasificați în două grupe principale: de bază – resursele umane, resursele naturale și materiale; și avansați – stocul de cunoștințe științifice, tehnice și de marketing, disponibile în universități, institute guvernamentale de cercetare, organisme particulare de cercetare, agenții publice de statistică, literatură științifică și de afaceri, baze de date și studii de piață, asociații comerciale etc.; volumul și costul capitalului disponibil pentru investiții; tipul, calitatea și costul folosirii infrastructurii disponibile, incluzând aici transporturile, comunicațiile, poșta ș.a. Disponibilitatea factorilor poate influența pozitiv avantajele competitive. În anumite situații, însă, abundența acestora poate submina avantajul competitiv, determinând pierderea inițiativei de inovare.

2. **Determinanții cererii** sunt:

- **Structura cererii pe segmente.** Firmele dintr-o națiune au șanse să obțină un avantaj competitiv în segmentele care beneficiază de o cerere internă înaltă. Segmentele relativ largi din cadrul unei piețe primesc atenția cea mai mare și imediată a firmei, în timp ce segmentele mai mici sunt percepute ca mai puțin dezirabile, li se acordă o atenție redusă și o mai mică prioritate în alocarea de fonduri pentru concepția produsului, fabricarea, promovarea și vânzarea lui. Segmentele percepute ca mai puțin profitabile, cele ajunse la maturitate sau saturație, vor fi, de asemenea, ignorate și lăsate la dispoziția competitorilor străini.

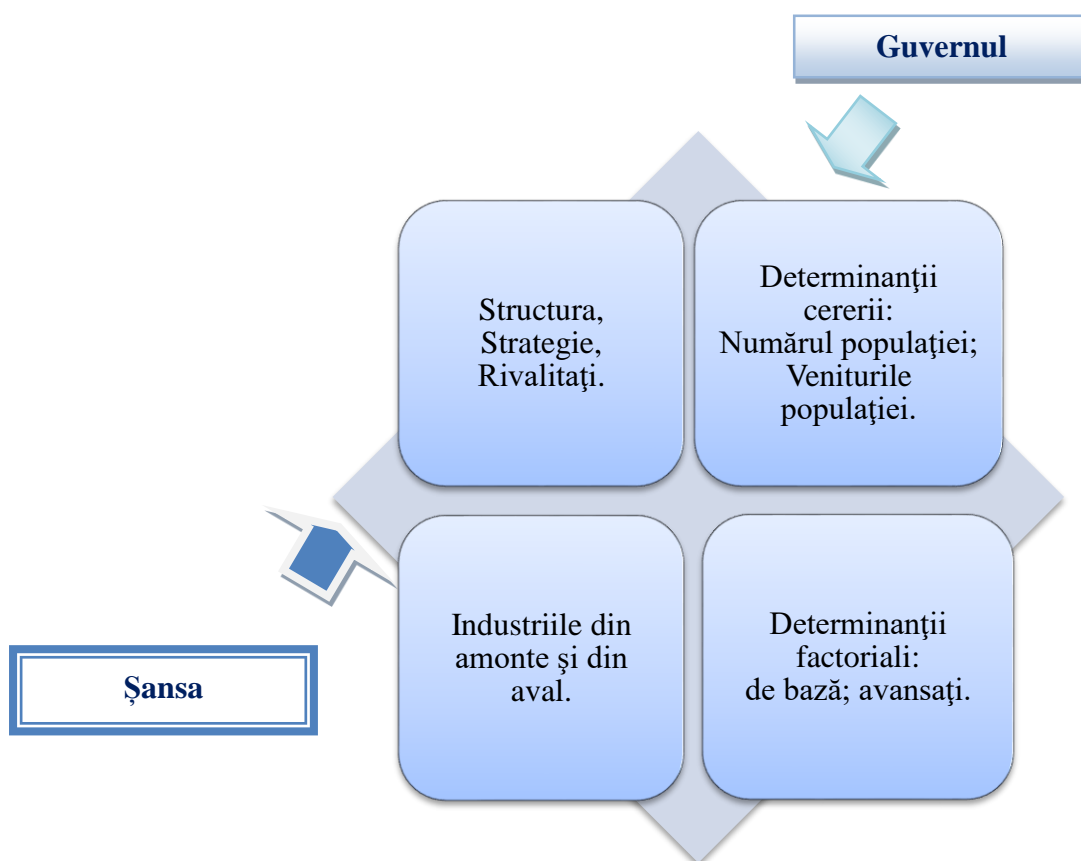
- **Gradul de sofisticare a consumului.** Natura consumatorilor naționali și gradul de

sofisticare a acestora sunt mai importante decât segmentarea cererii.

- *Nevoi anticipative ale cumpărătorilor.* Firmele dintr-o țară câștigă un avantaj competitiv într-un domeniu, dacă nevoile cumpărătorilor naționali anticipează nevoile cumpărătorilor din alte țări, ele devenind un barometru al unor nevoi care vor fi universale în viitorul apropiat.

3. **Industria din amonte și aval.** Avantajele competitive ale unei industrii furnizoare conferă avantaje potențiale altor ramuri industriale, producând inputuri pentru acestea. Pe de altă parte, prezența într-o țară a unei industrii conexe de succes internațional creează oportunități legate de fluxurile de informații și schimburile tehnologice între firme, care pot forma alianțe formale sau informale; de asemenea, aceste industrii conexe de succes pot accelera ritmul de dezvoltare al industriilor furnizoare naționale.

4. **Structura, strategia firmei, concurența.** Contextul în care operează agenții economici determină modul în care sunt create, organizate și gestionate afacerile. Concurența este un determinant important al competitivității internaționale, impulsivând companiile să dezvolte avantaje competitive sustenabile (Porter, M., 1990).



**Figura 1.2. Diamantul lui Porter**

Sursa: Porter M. E. (1990). New Global strategies for competitive advantage.

Factorii menționați creează contextul în care firmele iau naștere și concurează într-o țară. Acestea câștigă un avantaj competitiv acolo unde țara de origine le permite și sprijină cea mai rapidă acumulare de capital și cunoștințe, o cunoaștere mai bună a proceselor tehnologice, unde obiectivele patronilor, managerilor și salariaților susțin dăruirea continuă și investiția susținută și acolo unde mediul intern este cel mai dinamic și obligă firmele să-și ridice nivelul de calitate și să inoveze.

Mai multe studii empirice au testat relația de cauzalitate dintre exporturi și creșterea economică și au confirmat existența unei legături pozitive dintre acestea, fie unidirecțională sau bidirecțională. În acest context, autorul reiterează importanța politicii comerciale în majorarea deschiderii economice și stimularea creșterii economice.

Banca de rezerve a Australiei (2005) a elaborat un studiu în vederea identificării factorilor ce determină deschiderea economică a unei țări ((export+import)/PIB, %). Au fost identificați următorii determinanți: *suprafața geografică*<sup>1</sup>, *dimensiunea pieței* – ca număr al populației – ceea ce presupune extinderea piețelor de desfacere dincolo de hotarele țării<sup>2</sup>; *amplasarea geografică* în apropierea partenerilor economici principali, inclusiv proximitatea față de piețele de desfacere largi și, relativ, deschise permit reducerea costurilor de tranzacționare și, respectiv, intensificarea relațiilor comerciale; *gradul de liberalizare al economiei și nivelul veniturilor populației*.

Politica comercială, orientată spre reducerea barierelor tarifare și netarifare, lărgeste accesul producătorilor la furnizorii de materie primă competitivă, dar și diversifică piețele de desfacere, influențând astfel creșterea economică. De fapt, o politică comercială dispune de o gamă mult mai vastă de instrumente care ar putea subordona structura și orientarea relațiilor de comerț exterior obiectivelor de creștere economică ale unei țări.

Creșterea veniturilor poate stimula deschiderea unei economii. Sporirea capacităților de consum impulsionează creșterea volumului importurilor, pe de o parte, dar, totodată, în contextul unor reforme structurale adecvate, contribuie la creșterea în timp a capacităților de producție și la modificarea structurii acestora în sensul creării produselor cu o valoare adăugată mai mare. În acest sens, se creează o cerere internă mai sofisticată despre importanța căreia a discutat Linder și Porter. Prin urmare, se face posibilă sporirea valorii exporturilor atât prin creșterea volumului, cât și a valorii unitare. Pe termen lung, odată cu creșterea veniturilor populației, discrepanța dintre valoarea importurilor și cea a exporturilor, raportată la PIB, ar trebui să se reducă. Multiple studii indică asupra faptului că sporirea gradului de deschidere generează o serie de externalități pozitive asupra productivității prin transfer de tehnologii și capacități noi manageriale, sporirea posibilităților de exploatare a economiilor de scară, alocarea mai eficientă a factorilor disponibili

---

<sup>1</sup> Acestea, de obicei, dispun de resurse mai reduse, ceea ce sporește dependența lor de importuri.

<sup>2</sup> În special în condițiile existenței unor industrii caracterizate prin economii de scară.

în cadrul unei economii, stimularea competiției pe piață și, deci, crearea premiselor de sporire a competitivității ș.a., care influențează ulterior ritmul de creștere economică și nivelul veniturilor pe cap de locuitor (Alesina, A., Spolaore, E., Wacziarg, R., 2005).

P.N. Weerasinghe (2005) a examinat corelația pe termen scurt, mediu și lung dintre libertatea comerțului și creșterea economică, utilizând ca variabile explicative diverși indicatori direcți și indirecti care măsoară gradul de deschidere al politicii comerciale, iar ca variabilă endogenă creșterea economică, prin prisma principalelor sale surse de creștere – Productivitatea Totală a Factorilor (PTF), acumularea de capital fizic și capitalul uman. Testarea corelației s-a făcut preponderent în baza modelelor cu date panel, iar principalele concluzii desprinse sunt:

1. Politica comercială liberală influențează pozitiv creșterea economică.
2. Deși libertatea economică influențează acumularea de capital fizic și formarea capitalului uman, principalul canal de influență asupra creșterii este sporirea productivității totale a factorilor.
3. Corelația dintre variabile se modifică atât pe termen scurt, cât și pe termen mediu și lung.
4. Indicele ce captează direct libertatea politicii comerciale – nivelul mediu al tarifului vamal – determină cea mai mare influență asupra creșterii PTF (Weerasinghe, P.N., 2005).

Jeffrey D. Sachs, Andrew Warner, Anders Åslund și Stanley Fischer (1995), în “Reforma economică și procesul de integrare globală”, au confirmat existența unei legături strânse între deschiderea economică și creșterea economică atât în țările în curs de dezvoltare, cât și în cele dezvoltate. Cercetarea efectuată pe un eșantion de peste 100 de țări, în perioada anilor 1970-1989, a demonstrat că țările cu o economie deschisă, indiferent de nivelul de dezvoltare, înregistrează ritmuri mai înalte de creștere economică. De asemenea, a fost identificată o corelație pozitivă dintre gradul de deschidere și modificarea structurii exporturilor de la bunuri primare la cele manufacturate, economiile cu politici comerciale mai liberale înregistrând cele mai dinamice progrese în acest sens, comparativ cu cele care optează pentru politici protecționiste (Sachs, D., Warner, A., Åslund, A., Fischer, S., 1995, p. 53).

## **1.2 Abordări conceptuale privind competitivitatea exporturilor**

Teoria economică și experiența internațională indică asupra faptului că, în epoca modernă, țările pot beneficia de o serie de oportunități oferite de comerțul liber. Menționăm că sunt diverse căile și politicile practicate de multe țări care au reușit să asigure o creștere sustenabilă. Totodată, un aspect comun pentru aceste țări este că au explorat beneficiile deschiderii economice pentru a crea mai multe oportunități economice pentru populația țării, pentru a spori eficiența, inovațiile și productivitatea (World Economic Forum, 2015). Importantă este conexiunea dintre comerțul

exterior și competitivitate în vederea explorării la maxim a beneficiilor deschiderii economice. Deschiderea economică este indispensabilă pentru asigurarea creșterii economice, crearea locurilor de muncă și dezvoltare. Totodată, competitivitatea economiilor într-o lume integrată determină cât de bine acestea reușesc să convertească potențialul oferit de accesul la piețele externe în oportunități pentru companiile locale, populație etc. (World Economic Forum, 2015).

Conform Comisiei Europene, o economie este competitivă dacă populația sa se bucură de standarde înalte de viață și de rate înalte de ocupare în timp ce își poate menține o poziție internațională sustenabilă. În același timp, competitivitatea externă este capacitatea de a obține venituri din tranzacțiile internaționale, iar competitivitatea exporturilor este capacitatea de a obține venituri din vânzarea bunurilor și serviciilor pe piețele externe (European Commission, 2018).

Conceptul de competitivitate, în ultimele decenii, a devenit un subiect larg discutat de către autoritățile publice, mediul academic și de afaceri etc. Totodată, în pofida multitudinii definițiilor existente, nu a fost atins un consens privind formularea unei definiții și percepții unice a acestuia, conceptul fiind mult prea complex. Factorii care determină competitivitatea și indicatorii care permit cuantificarea acesteia variază în dependență de nivelul la care este analizată: produs, întreprindere, ramură, regiune, țară, iar în diverse lucrări pot fi identificate multiple abordări de analiza a competitivității. Neînțelegerea conceptului de competitivitate face dificilă gestiunea acesteia – identificarea indicatorilor ce o măsoară și a factorilor ce o determină, aplicarea pârghiilor de intervenție care urmează a fi utilizate de către state pentru sporirea și menținerea acesteia la un nivel înalt (Clipa, V., Pelevan, M., Fala, A., 2011).

Subiectul de cercetare abordat în acest studiu este managementul competitivității exporturilor în Republica Moldova. Totodată, pentru o înțelege cum trebuie asigurat managementul competitivității exporturilor este necesar de a parcurge câteva etape importante: înțelegerea conceptului de competitivitate a exporturilor, a indicatorilor care o măsoară, a factorilor determinanți ce influențează evoluția indicatorilor dați și perceperea rolului statului în corectarea constrângerilor/consolidarea efectelor factorilor pozitivi.

Premisele pentru dezvoltarea conceptului competitivității, în forma sa modernă, au fost create de evoluția teoriilor comerțului internațional, fiind bazate pe liberul schimb și a celor ce vizează creșterea economică (sus-menționate). Cu toate acestea, o abordare mai completă a acestui concept a apărut, mai cu seamă, în a doua jumătate a secolului precedent.

În literatura de specialitate, competitivitatea este abordată cel mai des la diverse nivele ierarhice: produs, firmă, sector și țară, dar pot fi întâlnite și alte abordări intermediare, ținându-se cont de contextul larg de utilizare a acestei noțiuni.

Competitivitatea, la nivel de produs, firmă, sector și națiune etc., reprezintă concepte



complexe și interdependente.

**La nivel de produs**, competitivitatea constituie gradul de conformare al unui produs față de caracteristicile unui grup de produse-țintă, dar poate fi considerată un set de proprietăți al unui produs ce îl diferențiază de produsele concurente sub aspectul capacității de a întruni anumite necesități sociale și a costurilor corespunzătoare pentru a le satisface (Vashkiv, O., 2020). Produsele pot fi considerate competitive dacă acestea reușesc să întrunească necesitățile consumatorilor într-o măsură mai mare comparativ cu produsele concurente (preț, calitate, accesibilitate, servicii post vânzare etc.).

**Competitivitatea firmei** poate fi definită drept abilitatea unei întreprinderi de a realiza în mod sustenabil scopul său dual de a satisface cerințele consumatorilor, obținând profituri. Această abilitate se realizează prin oferirea pe piață a bunurilor și serviciilor care valorează mai mult comparativ cu produsele și serviciile concurenților (Chikan, A. et al, 2022).

**Competitivitatea unui sector** reprezintă capacitatea întreprinderilor naționale de a obține un succes durabil față de concurenții străini, fără protecție sau subvenții. Conform savanților ruși, Л.Н. Чайникова și В.Н. Чайников, competitivitatea industriei presupune prezența condițiilor tehnice, economice și organizatorice pentru producerea și comercializarea produselor de înaltă calitate (cu un cost mai mic), care satisfac necesitățile unui grup potențial de consumatori. Competitivitatea industriei presupune existența avantajelor competitive asupra industriilor similare din străinătate, care pot fi reflectate prin:

- prezența unui grup de întreprinderi – lider foarte competitive, ce trag la nivelul său alte întreprinderi din ramură;
- baza tehnologică de producere și un nivel dezvoltat al infrastructurii industriale;
- un sistem flexibil tehnico-științific de producere și de cooperare comercială, atât în cadrul industriei, cât și în afara ei, un sistem eficient de distribuție a produsului (Чайникова, Л.Н.; Чайников, В.Н., 2007).

Conform ipotezei lui F. Blunck, competitivitatea la nivel de industrie este, de multe ori, un indicator mai bun al “sănătății economice” al unei națiuni decât competitivitatea la nivel de întreprindere. Succesul unei singure firme poate fi dovada influenței unor factori specifici ai mediului său intern, care pot fi reproduși în mod dificil sau chiar imposibil (Blunck, F., 2006). În același timp, succesul mai multor firme din cadrul unei industrii este adesea dovada influenței unor factori specifici sectorului sau economiei care ar putea fi estinși și îmbunătățiți.

Un aspect interesant, care poate fi regăsit în lucrarea lui M. Porter, constă în faptul că chiar și în cele mai dezvoltate economii este foarte dificil de a asigura competitivitatea tuturor sectoarelor industriale. De fapt, pot fi îmbunătățiți unii factori macroeconomici și microeconomici

care vizează ameliorarea generală a mediului de afaceri, dar există factori specifici fiecărei economii care favorizează anumite sectoare. Autoritățile naționale, ținând o creștere a competitivității naționale, trebuie să se axeze selectiv asupra acelor sectoare care prezintă un avantaj competitiv față de industriile concurente în străinătate sau care dispun de un potențial de creștere. „Sporirea competitivității acestor sectoare va constitui fundamentul creșterii bunăstării întregii națiuni, iar ceea ce trebuie să înțelegem sunt determinanții productivității și rata de creșterea a productivității” (Porter, M., 1990).

**Competitivitatea națională.** La modul cel mai general, competitivitatea națională reprezintă capacitatea țării, în condițiile concurenței libere, de a satisface cerințele pieței internaționale, ceea ce duce la sporirea bunăstării naționale (Чайникова, Л.Н. și Чайников, В.Н., 2007). Definiția clasică, atribuită competitivității unei națiuni, se referă la capacitatea acesteia de a asigura cetățenilor săi, pe termen lung, un nivel înalt de trai. Aceasta depinde, în cea mai mare parte, de productivitatea cu care sunt utilizați principalii factori de producție – forța de muncă și capitalul; de calitatea produselor și a altor caracteristici care determină specificitatea lor (Porter, M., 1990).

Bienkowski W. caracterizează competitivitatea la nivel macroeconomic ca fiind abilitatea unei țări de a crește mai rapid decât alte state și de a spori bunăstarea, astfel încât structura economiei sale să se ajusteze mai rapid la fluxurile internaționale comerciale (Stevanović, A. T., 2011). Forumul Economic Mondial definește competitivitatea națională ca fiind un set de instituții, politici și factori care determină nivelul productivității unei țări (WEF, 2016). În lucrarea lui Philip Wong Pong Weng (2019), competitivitatea unei națiuni este abilitatea sa de a susține și de a crește cota sa pe piața internațională și, concomitent, de a majora nivelul de trai al populației sale. O explicație mai largă și comprehensivă a competitivității unei națiuni, dar asem[n]toare celei oferite de Wong Pong Weng a fost propusă în Rapoartele Președintelui Comisiei competitivității (1984) și în Raportul Competitivității Europene (2000). Competitivitatea unei națiuni este abilitatea unei țări în condițiile unei piețe libere și corecte de a produce bunuri și servicii care satisfac gusturile concurenței internaționale, sporind, totodată, veniturile reale ale populației. Competitivitatea națională reprezintă capacitatea de a asigura oportunități sporite de angajarea populației și de a crește standardele de viață ale acesteia. În același timp, competitivitatea rezultă într-o creștere superioară a productivității prin transferarea producției în activități ce pot genera o productivitate înaltă și, corespunzător, salarii reale superioare. De asemenea, este condiția economică în care activitatea economică nu generează o balanță economică externă nesustenabilă și nu compromite dezvoltarea viitoarelor generații. Competitivitatea este definită prin prisma rezultatelor sale, în timp ce analiza se efectuează, în special, prin prisma factorilor ce o determină.

**Competitivitatea exporturilor unei țări.** OECD definește competitivitatea internațională drept „capacitatea sau incapacitatea unei țări de a vinde produsele sale pe piețele internaționale” (OECD, Glossary). Totodată, în aceasta din urmă lipsește un aspect important ce ține de capacitatea unei țări de a se bucura de succes în concurența internațională și de a obține venituri din activitatea de export în vederea asigurării bunăstării populației, care trebuie să fie un scop major pentru fiecare țară. În discursul său, Ketels Chirstian (2010) menționează că abilitatea de a vinde în exterior este asociată, deseori, cu competitivitatea exporturilor, care, însă, este mai mult de atât. Competitivitatea exporturilor este rezultatul unei economii competitive, care poate genera o productivitate înaltă și care se focusează atât pe dezvoltarea sectoarelor orientate spre piețele externe, cât și pe cele orientate spre piața locală. Banca Mondială explică competitivitatea exporturilor prin capacitatea unei țări de a majora exporturile cu ritmuri superioare exporturilor mondiale.

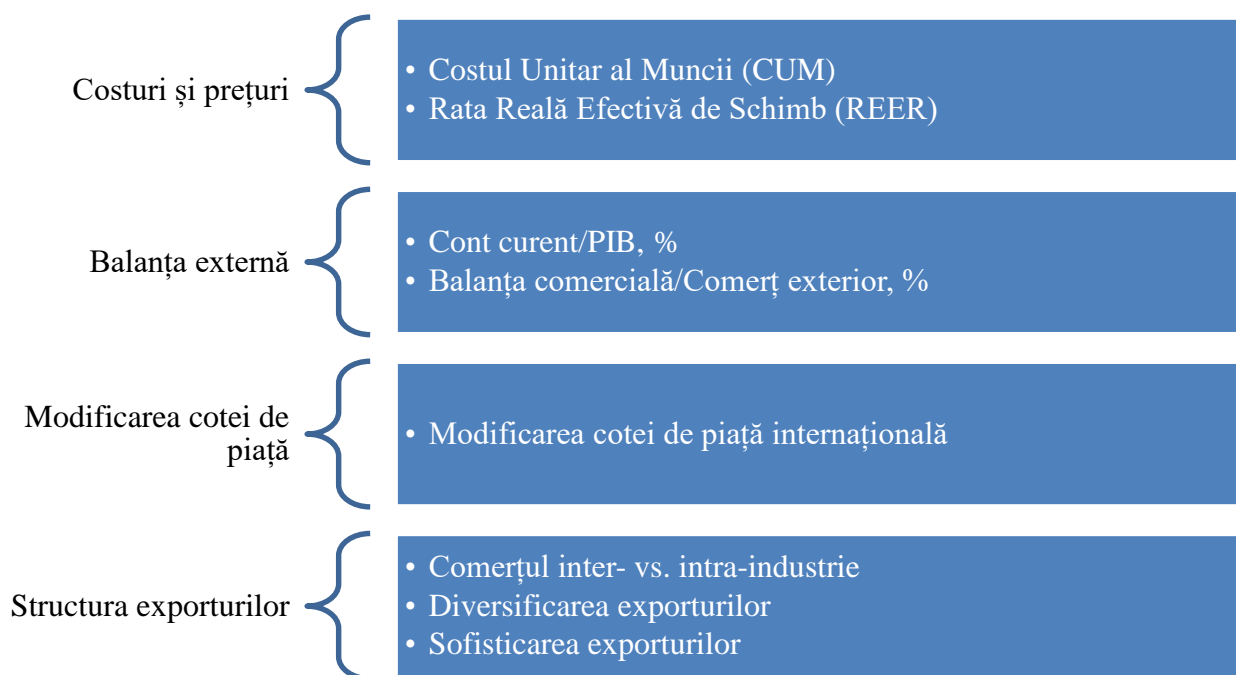
La nivel național, competitivitatea exporturilor este insuficient studiată, iar cercetările străine, în mare parte, nu oferă o definiție exactă competitivității exporturilor unanim recunoscută, de altfel, ca și în cazul competitivității definite la alte nivele ierarhice.

Autorul tezei identifică o legătură strânsă dintre conceptele de competitivitate națională, competitivitate internațională și competitivitate a exporturilor. Pornind de la definițiile sus-menționate ale competitivității naționale și a exporturilor, autorul prezentei cercetări științifice consideră ***competitivitatea exporturilor drept o măsură a unei economii competitive sau care poate aloca și utiliza diverse resurse existente sau dobândite astfel încât să asigure venituri reale înalte populației din surse sustenabile într-o economie deschisă. Competitivitatea exporturilor reprezintă abilitatea unei țări de a obține venituri în exteriorul țării, producând bunuri și servicii cu valoare adăugată sporită și întrunind necesitățile și gusturile consumatorilor mai bine, comparativ cu concurenții săi.***

Comisia Europeană a elaborat Raportul privind Măsurarea Competitivității (2017), în care este propus un set de indicatori privind măsurarea competitivității exporturilor. Acești indicatori stau la baza elaborării Semestrului European (Figura 1.3.).

În literatura de specialitate, o abordare comună de estimare a competitivității internaționale, determinată de costuri și prețuri este oferită prin intermediul calculului ratei reale efective de schimb, care reflectă modificarea nivelului prețurilor bunurilor autohtone comparativ cu bunurile străine, luând în considerație efectul conjunctural al evoluției prețurilor și a ratelor de schimb. Studiile empirice în domeniu arată că țările, în care se atestă o depreciere a ratei reale de schimb, au un ritm de creștere economică mai înalt, deși acesta nu este o precondiție necesară. Reducerea prețurilor relative permite intrarea în noi industrii exportatoare și identificarea noilor piețe de desfacere (Guilherme, R., J., Farole, T., 2012). Moderarea ritmului de creștere a prețurilor față de

partenerii externi influențează competitivitatea internațională. Totodată, deprecierea valutei naționale, subvențiile și menținerea artificială a nivelului jos al salariilor, pe termen scurt, pot stimula exporturile, dar nu asigură sporirea competitivității pe termen lung (Guilherme R., J., Farole T., 2012).



**Figura 1.3. Indicatorii competitivității exportului propuși de Comisia Europeană**

Sursa: European Commission. Measuring Competitiveness. Ref. Ares(2018)1159686 - 01/03/2018 European Union 2017.

Deși există mai multe modalități de calculare a ratei reale de schimb, una dintre cele mai simple formule prin care poate fi exprimată este după cum urmează mai jos.

$$Rer_{i,t} = e_{i,t} * \frac{P}{P^*} \quad (1.1);$$

unde: **p** reprezintă nivelul prețurilor în țara străină, **p\*** – prețul din țară de origine, **e** – rata nominală de schimb între țări ce reflectă echivalentul unei unități de valută străină în valută națională (Reserve Bank of Australia, 2001, p. 70).

Deprecierea ratei nominale de schimb poate fi utilizată ca un instrument de stimulare al exporturilor și de echilibrare al contului curent al balanței de plăți. Totodată, deprecierea valutei nu produce efecte imediate asupra balanței comerciale, dat fiind probabilitatea redusă de a modifica, în scurt timp, comportamentul consumatorilor interni și externi, pe de o parte, iar, pe de altă parte, din cauza necesității onorării obligațiilor vizavi de contractele deja existente. Totodată, în condițiile în care, pe termen lung, bunurile importate și exportate au o elasticitate mai mare ca 1 – respectând astfel **condiția lui Marshall Lerner**, acestea vor influența pozitiv balanța

comercială – evoluția în timp a soldului comercial în dependență de deprecierea ratei de schimb, formând o curbă sub forma literei „J”.

În același timp, menținerea unei politici de depreciere pe termen lung, fără a fi susținută de o sporire a productivității, poate pierde din eficacitate sau chiar poate avea efecte adverse. Aceasta poate conduce la creșterea ratei dobânzii, care poate influența negativ inițiativele investiționale, dar și de a produce un proces inflaționist. În cazul în care condiția lui Marshall Lerner nu este asigurată și cererea internă a bunurilor este relativ inelastică față de modificarea prețurilor, deprecierea poate contribui la o degradare continuă a balanței comerciale. Prin urmare, reieșind din cele menționate, dar și conform rezultatelor unor studii empirice, deprecierea valutei naționale asupra balanței comerciale poate avea o influență negativă în anumite cazuri, precum:

1. economiile mici deschise puternic dependente de importul de resurse naturale, pentru care cererea este relativ inelastică față de modificarea prețurilor;
2. structura importului predominantă de bunuri cu o cerere inelastică;
3. ponderea înaltă a reexportului;
4. conținutul înalt al materiei importate în producerea bunurilor autohtone (Abeysinghe, T., Yeok, T. L., 1980).

În acest context, aprecierea ușoară a cursului nominal, din contra, ar putea avea anumite influențe pozitive asupra balanței comerciale cu bunuri.

Un indicator înrudit de evaluare a competitivității exporturilor este Rata Reală Efectivă de Schimb (REER) care reprezintă o măsură a valorii unei monede în raport cu o medie ponderată a mai multor valute străine raportată la un deflator al prețurilor sau a unui indice al costurilor. O creștere a REER implică faptul că exporturile devin mai scumpe, iar importurile devin mai ieftine, prin urmare, o creștere indică o pierdere a competitivității (FMI).

Altă măsură a competitivității exporturilor este costului unitar al muncii (CUM), care reprezintă costul unei unități de muncă pe o unitate produsă. CUM nominal, aplicat în estimarea competitivității exporturilor se calculează conform următoarei formule:

$$CUM = \frac{\text{Compensarea muncii (CM)}}{\text{Productivitatea muncii (PM)}} \quad (1.2)$$

unde: CM este compensarea muncii per persoană angajată;

PM – producția brută (PIB) per persoană ocupată (OCUP).

Formula simplificată a modificării costurilor unitare ale muncii poate fi exprimată astfel:

$$\Delta CUM = \Delta CM - \Delta PM = \Delta CM - \Delta PROD + \Delta OCUP \quad (1.3)$$

Pentru a se menține competitive, costurile unitare ale muncii trebuie să crească mai lent comparativ cu alte state și nu trebuie să sporească mai rapid decât productivitatea. Competitivitatea

poate fi sporită prin majorarea productivității muncii (Bykova, A., 2021). În același timp, productivitatea muncii poate fi sporită prin majorarea mai rapidă a producției comparativ cu ocuparea.

În baza comparațiilor internaționale, CUM, calculat în monedă națională, se ajustează la cursul de schimb, obținând următoarea formulă pentru analiza dinamicii (formula 1.4):

$$CUM = \frac{\text{Compensarea muncii (CM)}}{\text{Productivitatea muncii (PM)}} / CS \quad (1.4)$$

În același timp, pentru analiza nivelului CUM, în comparație cu alte state, compensarea muncii se calculează în valută internațională, corespunzător, producția se ajustează la PPP într-un an de bază (formula 1.5) (Bykova, A., 2021).

$$CUM = \frac{\text{Compensarea muncii (CM)/CS}}{\text{Productivitatea muncii (PM)/USD (EURO)PPP}} \quad (1.5)$$

Balanța comercială cu bunuri și servicii este o componentă a contului curent, iar soldul său este considerat a fi un indicator al competitivității externe. Balanțele comerciale, ce au un sold deficitar persistent, creează îngrijorări privind sustenabilitatea creșterii economice și competitivitatea economiilor (Comisia Europeană, 2017). Deficitul balanței comerciale influențează negativ contul curent care reprezintă veniturile nete pe care o economie le obține în tranzacțiile cu străinii (nerezidenții). Corespunzător un sold negativ al contului curent indică asupra faptului că țara este un debitor net în relațiile cu partenerii externi. Un cont curent cu valori pozitive sau negative excesive este considerat dezechilibrat.

Abilitatea unei țări de a concura pe plan internațional și de a câștiga venituri din activitatea de export, după cum a fost menționat anterior poate fi măsurată prin cota de piață mondială, care reprezintă ponderea exporturilor țării analizate (A) în exporturile mondiale (W) (formula 1.6).

$$\text{Cota de piață mondială} = \frac{X(A)}{X(W)} * 100\% \quad (1.6)$$

Cota de piață mondială și dezechilibrele balanței comerciale externe sunt explicate de caracteristicile sectorului de producere, de sofisticarea și productivitatea acestuia. Caracteristicile exporturilor sunt un indicator bun al constrângerilor existente în acest context.

Cercetările existente, realizate în baza datelor panel, au arătat că diversificarea exporturilor este conexă diversificării structurii economiilor. Or, diversificarea exporturilor este un proces firesc care ar trebui să se producă odată cu dezvoltarea economiilor slab dezvoltate și în curs de dezvoltare, a industrializării acestora și a diversificării producției industriale. Cadot O., Carrere S., Strauss-Kahn V. (2007) au identificat o relație în formă de  $\Omega$  între dezvoltarea economică și diversificarea exporturilor, punctul de inflexiune constituind 20000-22000 USD pe cap de locuitor (PPP). Țările cu un nivel inferior al veniturilor pe cap de locuitor trebuie să urmeze un traseu de

diversificare a exporturilor în procesul de dezvoltare, după care acestea încep să se concentreze din nou pe un set mai îngust de produse (Cadot, O., Carrere, S., Strauss-Kahn, V, 2007), de această dată cu o valoare adăugată superioară care asigură intrări mari de valută. La fel, câteva din țintele Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă a țărilor cel mai puțin dezvoltate se referă la transformările structurale, industrializare, avansarea tehnologică, diversificarea economică și creșterea productivității. Aceasta este o abordare orientată spre producție și crearea locurilor de muncă în vederea reducerii sărăciei și atingerii obiectivelor de dezvoltare socio-umane. Ea presupune stimularea producției, ocupării și veniturilor pe cap de locuitor în vederea creșterii numărului populației. În mod paralel, este încurajată reducerea dependenței producției și intrărilor de valută străină de exportul bunurilor primare, acest lucru, la rândul său, depinde de utilizarea capitalului uman, fizic, de capacitatea de inovare a mediului de afaceri, infrastructura și eficiența politicilor publice (UNCTAD, 2018, p.16). Diversificarea exporturilor este importantă și în vederea reducerii gradului de expunere a unei țări la șocurile externe (preț, cerere etc.).

Osakwe Patrick N., reieșind din calculele empirice efectuate pentru 145 de țări în curs de dezvoltare, a ajuns la concluzia că ponderea sectorului de producere în PIB este factorul care explică cel mai mult tendința de diversificare a exporturilor, în timp ce dotarea cu resurse are un efect invers: de concentrare. Există diverse măsuri ale gradului de diversificare a exporturilor: ponderea principalelor 3-5 categorii de produse, piețe în total export; indicii Herfindahl Hirshman; descompunerea exporturilor conform marjei intensivă și extensivă a lui Hummels-Klenow ș.a.

După cum a fost menționat anterior, un indicator frecvent utilizat pentru măsurarea diversificării exporturilor este Indicele Herfindahl Hirshman, calculat conform formulei:

$$HHI_j = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{X}\right)^2 - \frac{1}{n}}}{1 - \frac{1}{n}} \quad (1.7)$$

unde:

HHI este indicele de concentrate pe categorii de produse;

$x_i$  – exportul unui produs  $i$ ;

$X$  – exportul total al unei țări;

$n$  – numărul de produse exportate.

Indicele poate lua valori între 0 și 1 (concentrație maximă), unde o valoare inferioară decât 0,1 indică o concentrare redusă, între 0,1 și 0,18 – o concentrare moderată, iar mai înaltă de 0,18 – o concentrare înaltă (Clipa, V., Stratan, A., 2011).

Descompunerea creșterii exporturilor în marja intensivă și extensivă permite, în același timp, de a evalua în ce măsură diversificarea contribuie la majorarea exporturilor, nemijlocit

diverse dimensiuni ale acesteia: lansarea de produse noi pe piețe existente, livrarea produselor existente pe piețe noi, exportul produselor noi pe piețe noi.

În procesul de dezvoltare, țările emergente își schimbă structura economiilor de la activități cu valoare adăugată redusă, care generează produse cu un nivel redus de sofisticare, către activități cu valoare adăugată înaltă și produse cu un nivel superior de sofisticare (Fortunato, P., Razo, C., 2014). O abordare comună, utilizată în analiza gradului de sofisticare a exporturilor este evaluarea intensității tehnologice a exporturilor. Lall S. (2000) divizează exporturile unei țări în funcție de cinci categorii tehnologice largi: produse cu intensitate înaltă în tehnologii, medie, joasă, produse bazate pe resurse și primare. Totodată, sofisticarea exporturilor poate fi estimată prin intermediul indicilor Expy și Prody. Prody reprezintă media ponderată a veniturilor țărilor care exportă un anumit bun, iar Indicele Expy estimează nivelul productivității/veniturilor asociat coșului de produse exportate de o țară și poate fi considerat un predictor al creșterii economice (Guilherme, R., Farole, T., 2012).

Unii indicatori sus-menționați sunt incluși în cei 14 indicatori macroeconomici și macrofinanciar din Tabloul de Bord al Uniunii Europene pentru monitorizarea dezechilibrelor macroeconomice care pot indica anumite riscuri pentru stabilitatea economică și financiară a unei țări.

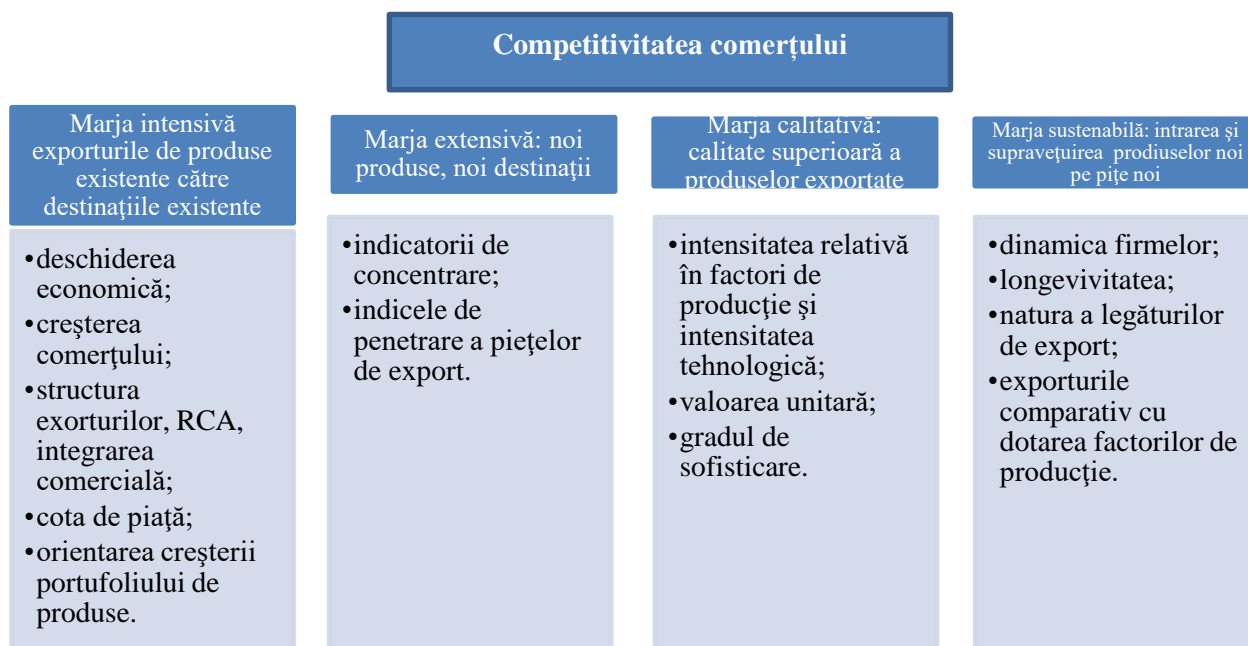
**Tabel 1.1 Indicatorii de măsurare a Dezechilibrelor externe și competitivității din Tabloul de Bord al Uniunii Europene pentru monitorizarea dezechilibrelor macroeconomice**

Indicator	Unitatea	Ținta
<b>Deficitul contului curent</b>	Valoarea medie anuală din ultimii 3 ani	-4/6%
<b>REER</b>	Modificarea procentuală la 3 ani	± 5% pentru țările membre ale Zonei Euro și ± 11% pentru țările UE din afara Zonei Euro
<b>Cota în exporturile mondiale</b>	Modificarea la 5 ani	-6%
<b>Indicele costului unitar al muncii</b>	Modificarea la 3 ani, %	9% pentru țările din Zona Euro și 12% pentru țările din afara Zonei Euro

Sursa: EUROSTAT. Macroeconomic Imbalance Procedure, disponibil la <https://ec.europa.eu/eurostat/web/macro-economic-imbalance-procedure/indicators>.

Banca mondială oferă un instrumentar larg de analiză a competitivității exporturilor, care este descris în raportul „Trade competitiveness diagnosis toolkit”. În acest raport au fost identificate patru categorii de indicatori care vin să explice competitivitatea exporturilor: *nivelul, creșterea și cota de piață a fluxurilor existente de export; diversificarea piețelor și a produselor; calitatea și gradul de sofisticare a exporturilor; intrarea și supraviețuirea exportatorilor noi*. Aceste patru categorii de indicatori permit aprecierea a patru laturi distincte ale exporturilor: latura intensivă, extensivă, calitativă, de sofisticare și sustenabilitatea.





**Figura 1.4. Indicatorii competitivității exportului propuși de Banca Mondială: evaluarea acestora conform marjei intensive, extensive, calitative și a sustenabilității**

Sursa: Conform raportului Băncii Mondiale “Export competitiveness diagnostic toolkit”.

**Marja intensivă include indicatori ce analizează exportul țărilor prin prisma fluxurilor deja existente (produse, destinații),** precum: ponderea comerțului exterior în PIB; ritmul de creștere al exporturilor totale, inclusiv de bunuri și servicii și ponderea acestora în PIB; structura exporturilor, ACR, rata medie anuală de creștere la 5-10 ani ș.a.

Avantajele comparative în comerțul exterior pot fi analizate prin prisma indicatorilor de specializare. Există mai multe formule de calcul al gradului de specializare, în acest sens cel mai frecvent sunt utilizați: Indicele de specializare Lafay și Indicele Avantajului Comparativ Relevat Balassa.

Indicele de specializare Lafay (1992) calculează specializarea unei economii, luând în considerație contribuția diverselor sectoare la echilibrarea balanței comerciale.

Indicele se calculează conform formulei:

$$LFI_i = \left( \frac{X_i - M_i}{X_i + M_i} - \frac{\sum_{i=1}^N (X_i - M_i)}{\sum_{i=1}^N (X_i + M_i)} \right) \frac{X_i + M_i}{\sum_{i=1}^N (X_i + M_i)} * 100, \quad i = 1, \dots, N \quad (1.8);$$

unde:  $LFI_i$  – indicele de specializare;  $X_i$  – exportul produsului  $i$ ;  $M_i$  – importul produsului  $i$ .

Astfel, o valoare pozitivă a indicelui relevă un avantaj comparativ, iar creșterea acestuia – un nivel superior de specializare și, din contra, o valoare negativă denotă un dezavantaj comparativ față de alte țări.

Indicele Balassa (1965), la fel, este utilizat pentru cuantificarea avantajelor relative (ACR) în comerțul internațional. Spre deosebire de indicele Lafay, care este estimat în baza fluxurilor de import-export, ACR compară structura exporturilor unei țări cu exporturile mondiale sau a partenerilor comerciali, pornind de la presupunerea că țările pot obține un beneficiu mai mare din comerțul exterior dacă se specializează în acele sectoare în care pot beneficia de un avantaj relativ. Indicele Balassa (1965) se calculează conform formulei:

$$ACR_{ij} = (x_{ij}/X_{it}) \div (x_{wj}/X_{wt}) \quad (1.9);$$

unde:  $X_{ij}$ ,  $X_{wj}$  reprezintă exporturile țării  $i$ , respectiv exporturile mondiale ale produsului  $j$ ;  $X_{it}$ ,  $X_{wt}$  – exporturile totale ale țării  $i$ , respectiv mondiale.

Potrivit lui Hinloopen, pentru caracterizarea performanțelor relative la export pot fi create patru clase:

Clasa a:  $0 < ACR \leq 1$  – bunuri pentru care nu se atestă un avantaj comparativ.

Clasa b:  $1 < ACR \leq 2$  – bunuri pentru care se atestă un avantaj comparativ slab.

Clasa c:  $2 < ACR \leq 4$  – bunuri pentru care se atestă un avantaj comparativ mediu.

Clasa d:  $4 < ACR$  – bunuri pentru care se atestă un avantaj comparativ mare (Institutul European din România, 2005, p. 15).

Pornind de la  $ACR_j$  al diferitelor industrii, se poate elabora o ierarhizare a genurilor de activitate în funcție de avantajul sau dezavantajul comparativ înregistrat în comerțul cu restul lumii sau în schimburile comerciale cu un anumit grup de țări (Korka, M., 2009).

**Marja extensivă se referă la diversificarea exporturilor** descrisă anterior. **Marja calitativă și sofisticarea, la fel, a fost menționată în metodologia propusă de Comisia Europeană** care, de rând cu costurile de producție, prezintă un rol important în explicarea marjei intensive și extensive a exporturilor.

**Marja sustenabilității** se referă la capacitatea exportatorilor de a intra și a se menține pe anumite piețe, ceea ce constituie un aspect foarte important în contextul în care, în special pentru economiile în curs de dezvoltare, este dificil de a crea produse noi care să pătrundă și să aibă o viață lungă pe piețele de export, de a stabili relații comerciale noi.

Indicatorii propuși, atât de Comisia Europeană, cât și de Banca Mondială, sunt frecvent utilizați în literatura de specialitate pentru a explica performanța/neperformanța exporturilor. Aceștia pot fi considerați indicatori de rezultat ai competitivității exporturilor, care în ultima instanță determină cota de piață mondială a unei economii și capacitatea acesteia de a asigura o balanță externă sustenabilă.

### 1.3 Fundamentarea teoretică a managementului competitivității exporturilor

În primul subcapitol a fost argumentată legătura dintre comerțul exterior, în special exporturi și creșterea productivității, creșterea economică și, respectiv, a veniturilor reale ale populației unei țări. Drept urmare, autorul a constatat că structura unei economii, nivelul ei de dezvoltare determină structura exporturilor sale. La rândul lor, exporturile au potențialul de a influența nivelul de productivitate al unei economii. În al doilea subcapitol a fost explicată noțiunea de competitivitate a unei națiuni și a exporturilor, aceasta din urmă fiind măsura unei economii competitive și trebuie să constituie rezultatul politicilor de dezvoltare economică orientate spre creșterea bunăstării populației. Au fost identificați indicatori prin intermediul cărora este măsurată competitivitatea exporturilor de către Comisia Europeană și Banca Mondială.

Competitivitatea exporturilor presupune obținerea și menținerea unei anumite performanțe față de un partener/grup de parteneri pe piețele internaționale. Acest lucru necesită din partea Statelor eforturi (acțiuni) care ar controla factorii ce influențează competitivitatea exporturilor și ar asigura consolidarea poziției externe. *Acțiunile realizate de factorii de decizie menite să controleze nivelul competitivității exporturilor și să asigure sporirea acestora formează managementul competitivității exporturilor. Aceste acțiuni vizează identificarea factorilor care diminuează competitivitatea exporturilor, planificarea măsurilor menite să elimine constrângerile/să fortifice factorii stimulatori ai performanței acestora, implementarea lor prin alocarea cadrului necesar de resurse și instituțional, coordonarea, monitorizarea, evaluarea implementării ș.a.*

Această definiție este formulată în baza teoriilor existente ce au abordat managementul, nemijlocit administrarea publică. În accepțiunea lui Taylor “managementul este arta de a ști ce să faci, când și să te asiguri că lucrurile sunt făcute în cel mai bun mod și cât mai ieftin”. Drucker (1986) afirma că managementul trebuie să facă mai productive valorile, tradițiile și aspirațiile oamenilor, comunității, societății pentru un scop productiv comun. De altfel, funcția administrativă a întreprinderilor constă în asigurarea utilizării productive a factorilor ce produc bunăstarea. Prin urmare, la nivel de națiune, managementul este perceput drept un factor important al dezvoltării economice și sociale, în special în țările în curs de dezvoltare. Un management bine organizat va contribui la crearea de cunoștințe și creșterea formării de capital, care, respectiv, vor influența productivitatea și bunăstarea.

În contextul sus-menționat sunt relevante contribuțiile lui Peter Drucker (1954) și George Doran (1981) în argumentarea importanței setării obiectivelor și a planului de acțiuni pentru atingerea acestora în organizarea unui management eficient, precum și în definirea unor criterii pentru setarea corectă a obiectivelor. De asemenea, sunt relevante criteriile SMART care se descifrează după cum urmează:

- specific – țintește un domeniu specific care trebuie îmbunătățit;
- măsurabil – cuantifică sau cel puțin sugerează un indicator ce poate măsura progresele;
- accesibil – stabilește cine va fi executorul;
- relevant – stabilește ce rezultate pot fi obținute în mod realist, ținând cont de resursele disponibile;
- încadrat în timp – specifică perioada în care obiectivul poate fi realizat (Doran, G., 1981).

Stabilirea corectă a obiectivelor este extrem de importantă la etapa de planificare în organizarea managementului strategic fie la nivel de întreprinderi sau ca etapă a ciclului politicii publice. De altfel, relevanța stabilirii obiectivelor în conformitate cu criteriile SMART a fost recunoscută și de către Comisia Europeană pentru asigurarea unei reglementări mai bune.

Obiectivele corelează problemele și cauzele lor cu diverse opțiuni de politici. Prin urmare, în conformitate cu ghidul UE pentru o reglementare mai bună, orice intervenție, inițiativă de politici a UE trebuie să atingă anumite obiective pe una sau mai multe căi în baza scopului și a responsabilităților setate de către Tratatul UE. În același timp, fiecare inițiativă de politici reprezintă un complex de măsuri de politici care ținesc diverse aspecte ale problemei ce urmează a fi soluționată prin intermediul inițiativei date (European Commission, 2021). Pentru o analiză mai bună a problemelor și setarea obiectivelor, cea mai utilizată metodă este arborele problemelor și a obiectivelor. Această metodă presupune transformarea problemelor, a cauzelor și efectelor acestora în obiective, măsuri de realizare și ținte.

Planificarea este o etapă a managementului strategic, ce precedă implementarea, controlul implementării sau monitorizarea și evaluarea, care, la rândul lor, ar trebui să țină cont de rezultatele monitorizărilor și evaluărilor anterioare.

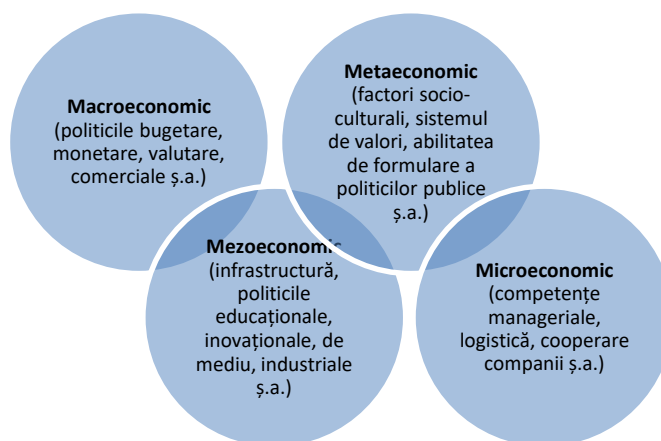
Revenind la competitivitatea exporturilor, reiterăm că este un concept complex determinat de o multitudine de factori, iar managementul acesteia implică o abordare sistemică, reprezentând și el un factor al competitivității exporturilor.

### ***Abordarea sistemică a competitivității exporturilor***

Competitivitatea, cel mai frecvent, este privită în literatura de specialitate ca un concept sistemic. Prezenta abordare rezultă din complexitatea conceptului și din faptul că diferențele în performanța economică nu pot fi explicate de acțiunea izolată a unor factori determinanți, precum ar fi politica industrială, transferul de tehnologii ș.a. Acestea sunt componentele unui sistem, iar cel mai bun rezultat al lor se obține din sinergia mai multor factori.

Un sistem reprezintă mai mulți actori, instituții, organizații și politici care sunt interconectate printr-un complex de mecanisme de interdependență, care împreună formează o entitate coerentă (Meyer-Stamer, J., 2003). Meyer-Stamer, J. (2003) face apel la abordarea

sistemică a conceptului de competitivitate în lucrarea „Systemic competitiveness: new governance patterns for industrial development”. Savantul explică competitivitatea industrială ca rezultatul acțiunii interdependențelor complexe și dinamice dintre Guvern, firme, instituții intermediare și capacitatea organizațională a societății, în care concurența joacă un rol esențial pentru trecerea companiilor printr-un proces de perfecționare și eficientizare a activității. În același timp, determinanții competitivității naționale provin din toate nivelurile sistemului economic: micro, mezo, meta și macroeconomic (Meyer-Stamer, J., 2003, p. 7).



**Figura 1.5. Determinanții competitivității sistemice**

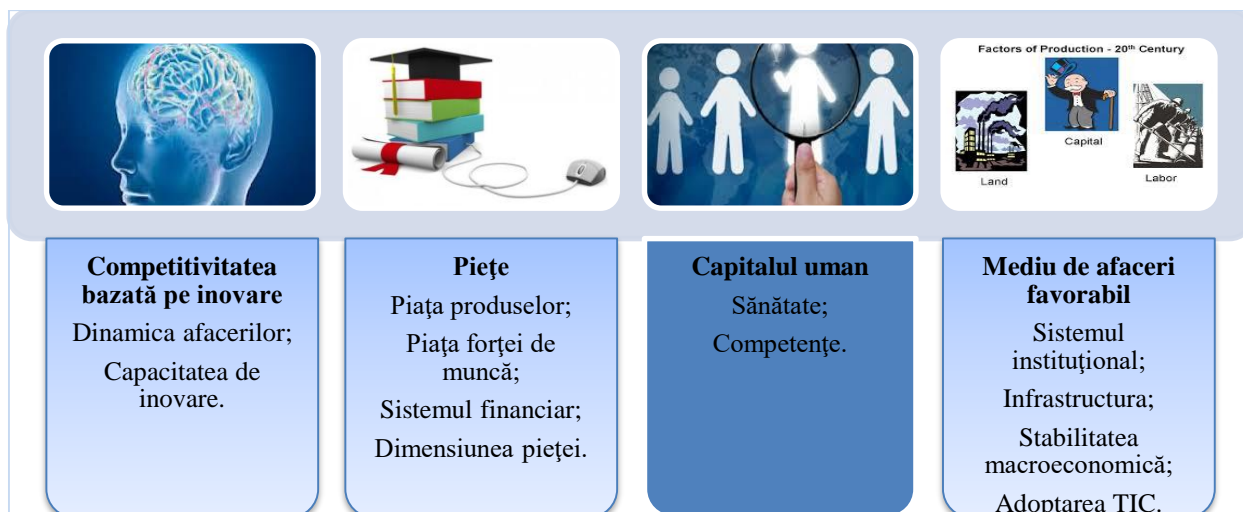
Sursa: Elaborată conform „Systemic competitiveness: new governance patterns for industrial development”, Klaus Esser, Wolfgang Hillebrand, Dirk Messner, Jorg Meyer-Stemer

La nivel internațional, au fost lansate mai multe inițiative de analiză a competitivității internaționale a țărilor prin prisma unei abordări sistemice, asigurând o comparabilitate a statelor lumii în ceea ce privește facilitatea desfășurării afacerilor, facilitatea dezvoltării relațiilor transnaționale, performanța logistică, performanța inovațională și competitivitatea în ansamblu.

Cea mai complexă metodologie de apreciere a competitivității economiilor a fost oferită de **Forumul Economic Mondial**, în cadrul Raportului de Competitivitate Globală.

În ediția Raportului Global al Competitivității elaborat în anul 2019, competitivitatea națiunilor a fost evaluată prin prisma a 12 categorii de factori „piloni ai competitivității” (Figura 1.6).

Totodată, complexitatea raportului, inclusiv varietatea surselor utilizate și lacunele metodologice în estimarea unor subindicatori a constituit cauza sistării estimării indicelui dat. De altfel, complexitatea datelor și diversitatea surselor pot reprezenta o limitare în estimarea diferitor indici compoziți.



**Figura 1.6. Pilonii competitivității conform Raportului Global al Competitivității**

Sursa: Elaborată de autor în baza Global Competitiveness Report 2019.

Indicele Global al Inovațiilor, în opinia autorului, poate fi utilizat în calitate de alternativă Indicelui Global al Competitivității (IGC) pentru analiza competitivității internaționale a statelor, deși complexitatea acestuia este mai redusă comparativ cu IGC și nu reflectă aspecte importante, cum ar fi: sănătatea, stabilitatea macroeconomică, caracteristicile sistemului financiar și ale pieței muncii ș.a. Totodată, inovațiile sunt un determinant al productivității totale a factorilor (A), care, pe lângă alți factori, cum ar fi forța de muncă (L) și acumularea de capital (K), influențează creșterea economică conform funcției de producție a lui Cobb-Duglas (formula 1.10).

$$Y = AL^{\alpha}K^{\beta} \quad (1.10).$$

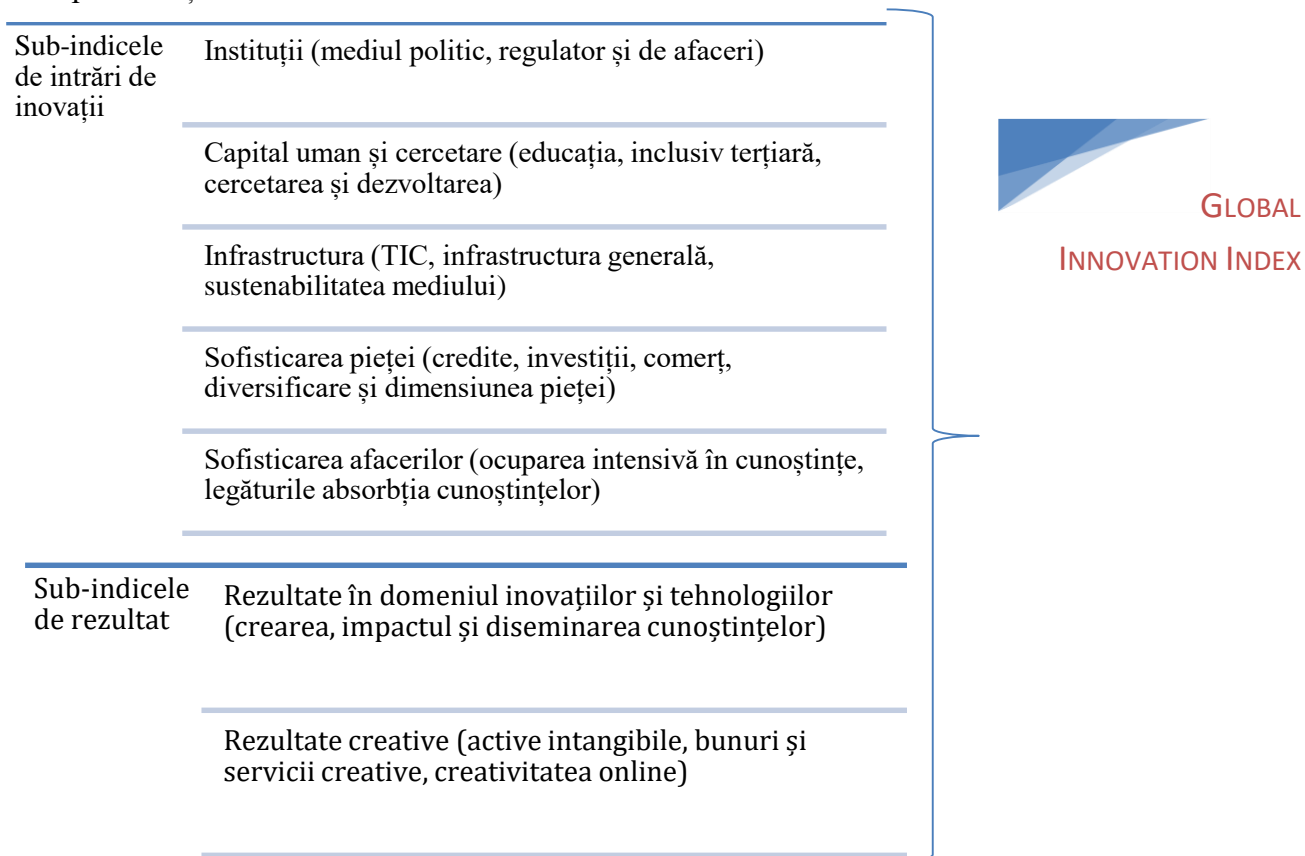
Astfel, există o corelație pozitivă dintre performanța inovațională a unei țări și PIB-ul acesteia pe cap de locuitor.

Al doilea argument se referă la faptul că o parte din indicatorii utilizați pentru a măsura indicele dat se referă la elementele unei economii care nu doar facilitează inovațiile, dar și antreprenoriatul și activitatea investițională, în ansamblu.

Indicele Global al Inovațiilor este format din sub-indicele de intrări și sub-indicele de rezultat (Figura 1.7). Sub-indicele de intrări include un set larg de indicatori organizați în 5 domenii importante, precum: instituțiile, infrastructura, capitalul uman și cercetarea, sofisticarea afacerilor, sofisticarea pieței care determină investițiile în dezvoltarea inovațiilor. Al doilea sub-indice cuprinde indicatorii ce măsoară rezultatele în domeniul cunoașterii și tehnologiilor, precum și rezultatele creative (Dutta, S. et all, 2021).

Comerțul internațional este reflectat direct în Indicele Global al Inovațiilor atât în componenta de intrări în categoria de indicatori ce se referă la sofisticarea pieței: comerț, diversificare și dimensiunea pieței, cât și în sub-indicele de rezultat: difuzarea cunoștințelor și

produse creative: producția și complexitatea exporturilor, exporturile intensive în tehnologii, a serviciilor TIC și produselor creative raportate la valoarea totală a comerțului. În același timp, printre indicatorii ce măsoară impactul cunoștințelor sunt incluși: ritmul de creștere a productivității, intensitatea tehnologică a producției, densitatea întreprinderilor calculată ca raport la numărul populației economic activă, indicatori care sunt relevanți în contextul evaluării competitivității unei economii.



**Figura 1.7. Pilonii Indicelui Global al Inovațiilor**

Sursa: Elaborată de autor în baza Global Innovation Index 2021. Dutta, S. et all (2021).

Intensitatea tehnologică a exportului de produse manufacturate, pe lângă valoarea exporturilor de produse manufacturate pe cap de locuitor și creșterea anuală medie a exporturilor de produse manufacturate, a stat la baza calculului indicelui de competitivitate a exporturilor de produse manufacturate, elaborat de Ganeshan Wignaraja (2003).

Wignaraja (2003), în una din lucrările prezentate în cadrul Forumului executiv privind Strategiile naționale de export, intitulată „Strategia competitivității în țările în curs de dezvoltare”, evidențiază rolul politicilor statului în contextul sporirii competitivității industriale, a exporturilor și a celei naționale, ceea ce reprezintă o contribuție importantă pentru înțelegerea managementului public al competitivității exporturilor. Acest aspect a făcut referință la trei elemente fundamentale care trebuie să stea la bază unei strategii de competitivitate a industriei: un parteneriat la nivel

național între mediul de afaceri și guvern, adoptarea unei abordări ce combină un set de inițiative politice pentru crearea unui mediu de afaceri prietenos și de stimulare a ofertei, politicile de susținere a anumitor clustere industriale. Ganeshan Wignaraja, vizând cel de al doilea element, se referă la mai multe inițiative de politici necesare pentru sporirea competitivității, inclusiv:

- asigurarea unui mediu macroeconomic stabil caracterizat printr-un deficit bugetar mic, inflație țintită și rate reale de schimb competitive;
- regimul comercial liber și prietenos cu controale vamale reduse, ce stimulează exporturile, asigură acces liber la materii prime, susține activitățile de marketing la export, dezvoltă abilități bune de negociere internațională pentru a facilita accesul pe piețele externe;
- politica concurențială eficientă și existența unei autorități solide de reglementare a practicilor anticoncurențiale;
- politica investițională proactivă;
- investițiile în capitalul uman la toate nivelele, în special în domeniul științei, informației și tehnologiilor, precum și programe de instruire corporative;
- suportul tehnologic pentru susținerea întreprinderilor în implementarea sistemelor de gestiune a calității;
- accesul la finanțare în condițiile unor rate a dobânzilor competitive, competiției libere în sectorul bancar, funcționari bancari care dispun de un personal calificat în evaluarea riscurilor de creditare a IMM-urilor;
- infrastructura fizică eficientă și competitivă din punct de vedere al costurilor;
- existența unui organ public-privat responsabil de formularea, implementarea și gestiunea implementării strategiei privind sporirea competitivității.

Pentru ca o strategie să producă efectele scontate este indispensabil de a respecta anumite condiții, precum: asigurarea stabilității politice, transparența mediului macroeconomic, dezvoltarea abilităților Guvernului de a formula și de a gestiona politica, voința sa de a implementa strategia, riscurile reduse la șocurile externe, dialogul public-privat eficient (Wignaraja, G., 2003).

În același timp, procesul de management al competitivității se realizează în trei etape:

1. Evaluarea nivelului competitivității și cadrul de politici existent în contextul dat.
2. Elaborarea unui set de politici nou.
3. Implementarea noilor politici.

O abordare multifactorială de analiză a competitivității comerțului este propusă și de Banca Mondială. În special, au fost selectați factori ce influențează atât cererea externă, cât și oferta bunurilor și serviciilor, ca: facilitarea accesului pe piață a bunurilor și serviciilor, dotarea cu factori,



politicile stimulative și infrastructura de susținere a exporturilor (Anexa 1). Oferta depinde de dotarea cu diverși factori utilizați în procesul de producție (capital productiv, resurse umane și calitatea acestora, inclusiv abilitățile manageriale, infrastructura, pământul, serviciile și diverse produse intermediare ș.a.) și este influențată de cadrul de politici stimulative și infrastructura de stimulare a exporturilor, care, la rândul său, poate fi considerată un rezultat al politicilor promovate în vederea susținerii exporturilor. Pe de altă parte, competitivitatea exporturilor este influențată și de sofisticarea cererii interne și externe și facilitarea accesului pe piețele de desfacere, un rol major în contextul dat fiind atribuit Politicii investiționale și comerciale.

Un indice compozit mai complex pentru evaluarea competitivității exporturilor în vederea asigurării managementului acesteia a fost propus de autorii Bruneckiene, J. și Paltanaviciene, D. (2012). Indicele este format din 7 grupe de factori: cererea, condițiile de producere și competitivitatea întreprinderilor, cadrul regulator, mediul socio-economic, demografic și tehnologic.

Literatura existentă privind managementul competitivității exporturilor este restrânsă, iar din lucrările identificate autorul constată și este de acord cu Bruneckiene, J., Paltanaviciene, D. (2012) și alți autori, că un instrumentar unic acceptat pentru măsurarea competitivității exporturilor nu există. Totodată, reieșind din cele expuse în acest capitol este cert că evaluarea competitivității exporturilor presupune o analiză sistemică și comprehensivă, confirmând astfel din punct de vedere teoretic ipotezele formulate de autorul demersului științific. În același timp, îmbunătățirea acesteia depinde de un set multiplu de factori din sistemul socio-economic al unei țări, aceasta depinzând de sănătatea unei economii. În contextul dat, trebuie să constatăm că o politică comercială nu poate controla toți factorii care influențează competitivitatea exporturilor, dar poate avea o contribuție majoră la sporirea competitivității exporturilor ținând creșterea productivității întreprinderilor exportatoare/potențiale exportatoare. Experiența internațională indică asupra faptului că țările promovează politici de susținere a exporturilor, influențând performanța acestora prin sporirea activității inovatoare a întreprinderilor exportatoare, lărgirea accesului la diverse surse de finanțare a activității de producere și export, a valorii adăugate a acestora ș.a., iar, în acest mod, contribuind la construirea unor economii mai prospere.

În Estonia au fost consolidate eforturile mai multor agenții în domeniul exporturilor, ISD, tehnologiilor și dezvoltării regionale sub egida unei singure fundații Enterprise Estonia. Țintele Agenției de dezvoltare a comerțului în cadrul Enterprise Estonia, până în anul 2022, au fost axate pe dublarea numărului de companii cu valoare adăugată înaltă și majorarea valorii adăugate a întreprinderilor din portofoliul de clienți ai Enterprise Estonia, în mediu, cu 120 de milioane USD pe an (Strategic Activity Plan of Enterprise Estonia for 2019-2022). Corespunzător, activitatea Agenției s-a axat pe câteva direcții de acțiuni de bază: majorarea valorii adăugate a întreprinderilor

susținute, asigurarea businessului cu expertiză în dezvoltarea produselor și a exportului, atragerea celor mai inovatoare întreprinderi, diminuarea riscurilor investiționale în dezvoltarea produselor și de intrare pe piețele străine, susținerea intrării pe piețele străine. Obiectivele Agenției de dezvoltare a comerțului au fost coroborate prin activitatea Centrului pentru Investiții Străine, care, la rândul lui, ținea majorarea cheltuielilor capitale ale proiectelor noi investiționale și extinse de la 200 mil. USD la 345 mil. USD anual și crearea a cel puțin 1000 de locuri de muncă cu valoare adăugată înaltă timp de 5 ani (Strategic Activity Plan of Enterprise Estonia for 2019-2022). Începând cu anul 2022, Agenția Enterprise Estonia a fuzionat cu Kredex – fundația creată de Ministerul pentru Afaceri Economice și Comunicații al Estoniei, al cărui scop rezidă în a oferi întreprinderilor soluții financiare în baza celor mai bune practici la nivel mondial. Prin urmare, începând cu anul 2022, a fost creată Agenția Estoniei pentru antreprenoriat și investiții, al cărui scop este de a facilita procesul de creștere a competitivității Estoniei. Obiectivul de creștere a producției și exportului de bunuri și servicii cu valoare adăugată înaltă prin crearea unui mediu de afaceri favorabil nașterii și creșterii întreprinderilor intensive în cunoștințe, rămâne a fi relevant și în contextul Strategiei Estoniei pentru Cercetare și Dezvoltare, Inovare și Antreprenoriat 2021-2035.

Rolul fundamental al comerțului în sporirea prosperității economice și a competitivității este recunoscut și de către Uniunea Europeană în noua sa politică comercială până în anul 2030, care vine să consolideze eforturile naționale ale statelor membre în domeniul dat. Comerțul exterior deține o importanță majoră în recuperarea economiei comunitare după criza Covid-19, creșterea rezilienței la diverse șocuri și provocări externe (incertitudinea globală și diminuarea interesului pentru cooperarea multilaterală din partea multor state, schimbările climatice și transformările digitale ș.a.). Recunoscând locul UE în comerțul mondial și în atragerea și realizarea investițiilor străine în străinătate, pe termen mediu, politica sa comercială se va axa pe atingerea a 3 obiective majore:

- să susțină recuperarea și transformarea radicală a economiei europene în conformitate cu obiectivele sale în domeniul dezvoltării unei economii verzi și digitale;
- modelarea regulilor mondiale pentru o globalizare mai echitabilă și sustenabilă;
- sporirea capacităților UE pentru a își urma interesele și să consolideze drepturile sale prin intermediul acordurilor comerciale la care face parte (European Union, 2021).

Competitivitatea exporturilor este, deci, un deziderat al autorităților publice în contextul asigurării unei dezvoltări economice inteligente, incluzivă și durabilă care trebuie să fie ținută de către factorii de decizie prin politicile sale comerciale, dar nu numai. Ori trebuie să fie recunoscută importanța coordonării politicilor statului din diverse domenii în vederea sporirii competitivității

națiunilor caracterizate printr-o performanță sporită a exporturilor și, nemijlocit, a comerțului exterior.

## Concluzii la capitolul 1

Analiza legăturii dintre comerțul exterior, nemijlocit exporturi și dezvoltarea economică își rezervă un loc aparte în teoriile elaborate și dezvoltate de mai multe curente de gândire economică și în diverse studii empirice. Incontestabil a devenit faptul că pentru a asigura o creștere economică durabilă, țările trebuie să valorifice oportunitățile oferite de mediul internațional de activitate. Deschiderea economică poate oferi multiple oportunități pentru dezvoltare care trebuie să fie gestionate corect.

Generalizând conținutul teoriilor studiate în domeniul comerțului internațional, putem extrage câteva concluzii/ipoteze relevante:

1. Multiple studii empirice au identificat o legătură de cauză-efect între exporturi și creșterea economică, în unele cazuri fiind o relație de cauzalitate reciprocă.
2. Exporturile sunt determinate de specializarea unei țări, productivitatea cu care sunt valorificați factorii de producție.
3. Țările care concurează pe plan internațional sunt din start plasate pe picior de inegalitate în ceea ce privește factorii care determină specializarea lor internațională. Afirmăția dată relevă din structura economiei acestora: determinanții geografici; dimensiunea pieței (numărul și veniturile populației); abundența factorilor naturali sau particularitățile acestora; cantitatea și calitatea capitalului și a forței de muncă, istoria și cultura, tehnologiile etc. Particularitățile factorilor de producere determină caracteristicile distinctive ale produselor comercializate, ceea ce este un aspect important în asigurarea succesului pe piețele externe.
4. Stimularea exporturilor poate avea drept efect exploatarea economiilor de scară, reducerea costurilor de producție, sporirea diviziunii muncii, încurajarea inovațiilor tehnice, îmbunătățirea capitalului uman, creșterea productivității factorilor de producție ș.a.
5. Informațiile, tehnologiile sunt factori moderni și foarte importanți de producere care pot fi accesați din exterior de către întreprinderile exportatoare. Totodată, cunoștințele nu sunt un bun universal liber. Ele sunt mult mai accesibile companiilor care operează pe o piață unde se introduc produse noi, complexe din punct de vedere tehnologic și în cele în care se efectuează un transfer mai ușor de informații.
6. Importurile sunt benefice sporirii concurenței și asigurării accesului consumatorilor la produse competitive, precum și pentru diversificarea consumului. Totodată, ținând cont de eșecurile piețelor, pentru a contribui la creșterea și stabilitatea economică, importurile ar trebui să stimuleze capacitățile de producție și să asigure accesul la mărfurile care sunt

inaccesibile într-o țară și/sau a căror producere presupune costuri relativ mai înalte comparativ cu cele suportate pentru a fi importate. Drept exemplu pot servi resursele naturale indisponibile, materiile prime competitive din punct de vedere cost-calitate și capitalul. Cercetările au demonstrat că țările cu un nivel al capitalului mai dezvoltat au și un nivel mai înalt al capitalului uman.

7. Costul produselor comercializate depinde și de costurile de tranzacționare influențate, în principal, de costurile de transport și politica comercială între țările partenere.
8. Politica comercială este importantă în vederea modelării tipului de specializare a țării, pentru stimularea creșterii productivității, iar prin urmare a ratei creșterii economice pe termen lung.
9. În pofida multiplelor avantaje ale politicii comerciale liberale și nonintervenționiste, acestea creează multe provocări pentru țările în curs de dezvoltare pentru care este dificil să concureze cu companiile multinaționale. Este esențială consolidarea capacităților instrumentelor de protejare a concurenței corecte pe piața locală și de stimulare a producției de bunuri și servicii autohtone cu valoare adăugată. Protejarea și susținerea anumitor industrii pentru o anumită perioadă ar putea determina creșterea competitivității acestora în faza ulterioară.

Capacitatea unei țări de a produce, de a vinde produse și servicii la fel de eficient sau mai eficient decât concurenții potențiali, activitate care permite acumularea de venituri și creșterea bunăstării populației reprezintă competitivitatea exporturilor. Aceasta este identificată cu competitivitatea internațională a unei națiuni și poate fi asigurată prin creșterea productivității agregate. Competitivitatea, în sine, în contextul actual al globalizării a devenit o condiție a succesului unei națiuni pe termen lung pe piețele internaționale. Competitivitatea exporturilor se cuantifică prin intermediul a mai multor indicatori. Cota internațională de piață, modificarea acesteia, balanța comercială, costurile unitare ale muncii, rata reală efectivă de schimb, calitatea, diversificarea și sustenabilitatea exporturilor sunt indicatori relevanți în contextul dat. O analiză comprehensivă a exporturilor prin prisma marjei intensive, extensive, calitative și a supraviețuirii exporturilor pe piețele internaționale permite o explicație mai bună a surselor de performanță/neperformanță a exporturilor pentru fundamentarea politicilor de intervenție oportune.

Acțiunile realizate de factorii de decizie, menite să controleze nivelul competitivității exporturilor, formează managementul competitivității exporturilor. Aceste acțiuni vizează identificarea factorilor care diminuează competitivitatea exporturilor, aprobarea măsurilor menite să elimine constrângerile/să fortifice factorii stimulatori ai competitivității exporturilor, implementarea măsurilor prin alocarea cadrului necesar de resurse și instituțional, coordonarea, monitorizarea, evaluarea implementării ș.a.

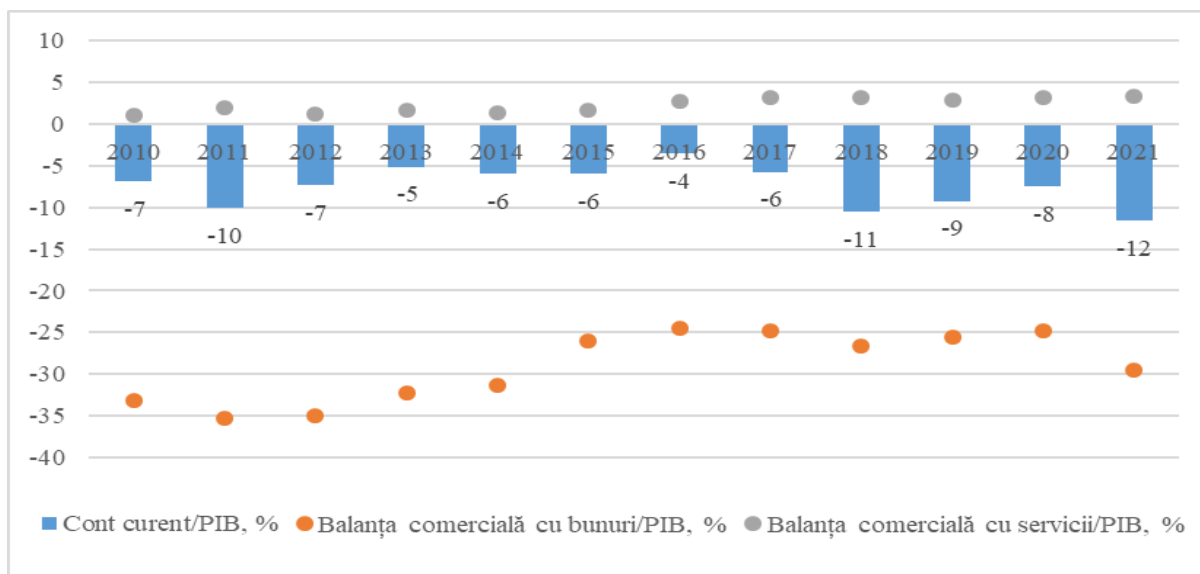
## **2. EVALUAREA COMPETITIVITĂȚII EXPORTURILOR MOLDOVENEȘTI**

Prezentul capitol este structurat din 3 subcapitole. Primul subcapitol are drept obiectiv evaluarea competitivității prin prisma unui set complex de indicatori, luând ca bază metodologia aplicată de Comisia Europeană pentru evaluarea competitivității exporturilor, discutată în capitolul 1.2. În subcapitolul 2 este analizată creșterea economică în Republica Moldova și productivitatea în vederea identificării constrângerilor majore pe latura ofertei de export, reieșind din componentele de bază ale funcției de producție Cobb-Duglas. Subcapitolul 3 este dedicat analizei constrângerilor cu care se confruntă principalii actori în comerțul internațional – antreprenorii, pentru a valida/completa rezultatele din subcapitolele anterioare și pentru a identifica domeniile și măsurile de intervenție publică oportune creșterii competitivității exporturilor. Analiza constrângerilor cu care se confruntă antreprenorii a fost realizată prin prisma chestionarelor relevante existente ce abordează acest subiect. În contextul dat, cercetarea a fost realizată prin identificarea mai multor grupe țintă relevante:

- mediul local de afaceri, în ansamblu, pentru a identifica constrângerile ce explică particularitățile demografiei antreprenoriale existente;
- investitorii străini, care sunt o sursă de transfer tehnologic, contribuie considerabil la activitatea de export și pot influența productivitatea companiilor locale prin intensificarea concurenței, integrarea acestora în lanțurile valorice internaționale;
- exportatorii în vederea determinării barierelor majore cu care se confruntă companiile exportatoare, nemijlocit în activitatea de export.

### **2.1 Estimarea competitivității exporturilor moldovenești**

Deficitul comercial al balanței cu bunuri este o “afecțiune cronică” a economiei moldovenești. Acesta determină un cont curent dezechilibrat, care depășește cu mult valorile țintă stabilite de Comisia Europeană pentru țările membre conform procedurii de determinare a dezechilibrelor macroeconomice. În anul 2021, deficitul contului curent, însumând 1590 mil. USD, reprezenta -11,6% din PIB, iar deficitul balanței comerciale cu bunuri înregistra valori de -4 mld. USD, ceea ce constituie aproximativ 1/3 din PIB-ul moldovenesc. În decursul ultimilor 10 ani, deficitul contului curent nu a fost mai mic de -4% raportat la PIB cu excepția anului 2016. Printre statele Europei Centrale și de Est, Europei de Sud-Est, Georgia și Ucraina, media anuală a deficitului contului curent raportată la PIB în Moldova și Muntenegru au reflectat cele mai mari valori în 2018-2020. În același timp, mai multe state din Europa Centrală, nemijlocit țările baltice, reușesc să mențină o balanță pozitivă a contului curent (Anexa 2).



**Figura 2.1. Contul curent și balanțele comerciale ale Republicii Moldova raportate la PIB, %**

Sursa: Calculele autorului în baza datelor BNS (comerțul exterior, conturile naționale) și BNM (statistica conturilor internaționale).

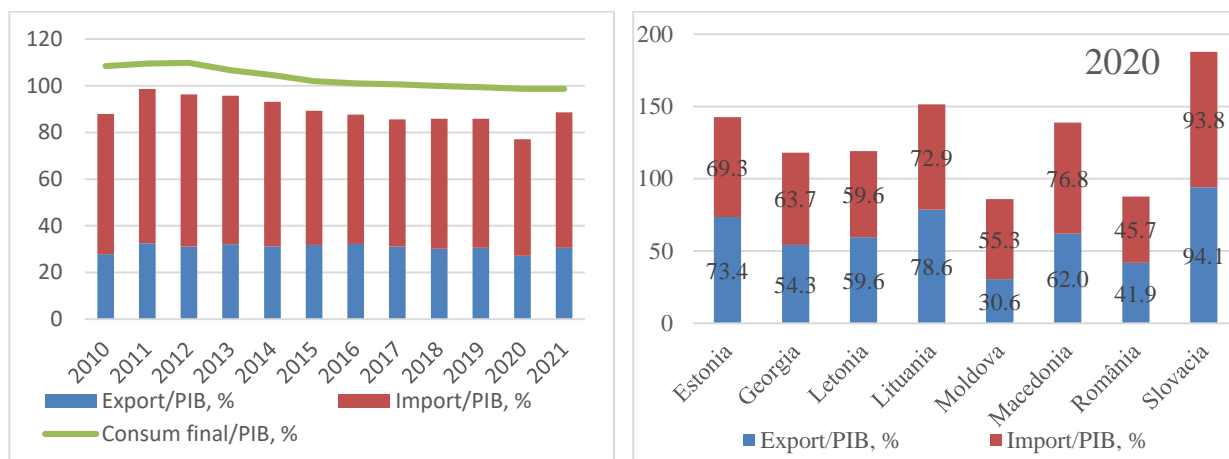
Deficitul comercial al Moldovei este alimentat, preponderent, de importurile majore de produse energetice și manufacturate, cu precădere vehicule rutiere, produse medicinale, produse textile, diverse mașini și echipamente de transport etc. În anul 2021, soldul negativ al balanței comerciale cu produse energetice și manufacturate se ridica la peste 4,4 mld. USD.

Republica Moldova, fiind o țară mică, dotată cu puține resurse naturale, dar și cu capacități de producere, relativ, reduse este sortită să importe multe bunuri necesare consumului final și intermediar. Odată cu adoptarea unui cadru regulator favorabil liberalizării comerțului și atragerii investițiilor străine în anii 2000, Moldova s-a integrat în lanțurile internaționale de producere, ceea ce a susținut creșterea industriei ușoare și a dezvoltat noi industrii (fabricarea automobilelor, mașinilor, utilajelor), stimulând importul de produse intermediare. Acestea constituiau circa 44% din importul de bunuri în anul 2021, iar 14% erau bunurile capitale. Prin urmare, formarea deficitului contului curent este asociat, parțial, comerțului intertemporal<sup>3</sup> care ar contribui la dezvoltarea capacităților viitoare de producție. Totodată, 1/3 din import sau ușor peste 2 miliarde USD de bunuri importate sunt bunuri destinate consumului final, cotă ce depășește nivelul multor state din Europa Centrală (Anexa 3).

Migrațiunea externă și remitențele au devenit caracteristici ale economiei naționale pe parcursul tranziției sale la economia de piață. Deși de un deceniu și jumătate ponderea remitențelor în PIB se diminuează treptat, astăzi Republica Moldova este încă lider în Europa în ceea ce privește

<sup>3</sup> Importul ce generează la un moment dat deficit comercial în vederea creșterii exporturilor viitoare care vor genera surplus comercial.

nivelul mare al acestui indicator. Remitențele completează veniturile modeste ale populației și alimentează o parte din importurile bunurilor de consum. Până la criza mondială din anul 2009, în Republica Moldova a avut loc o tendință generală de majorare a consumului final și a importurilor de bunuri raportate la PIB. Totodată, contractarea volumului de remitențe, începând cu anul 2014, în contextul constrângerilor majore cu care s-a confruntat Federația Rusă, a determinat o evoluție inversă a ambilor indicatori (SEIDD 2030).

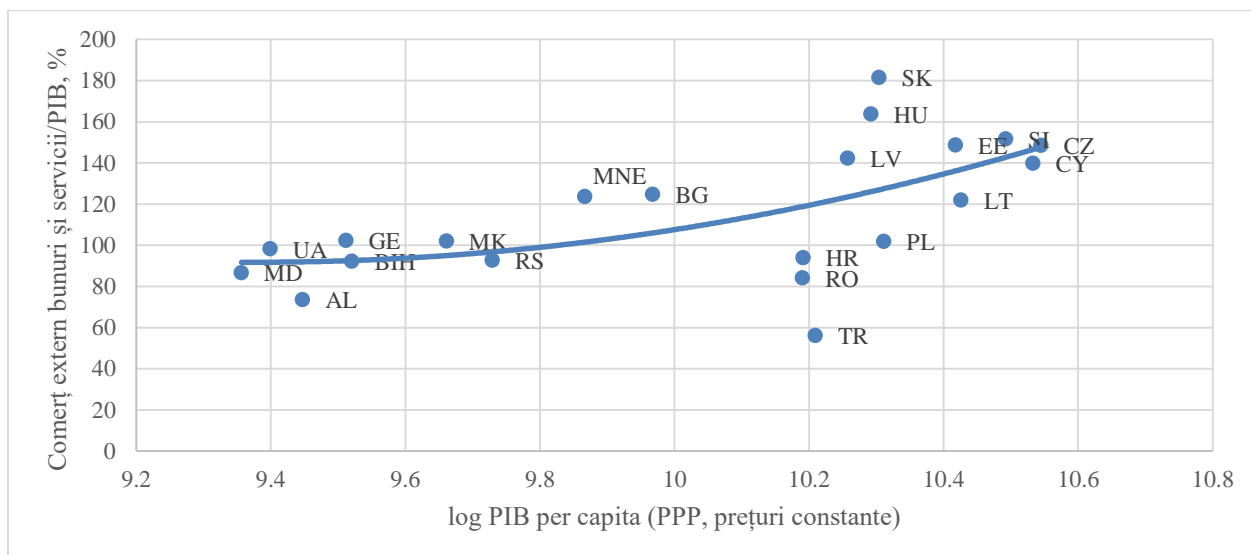


**Figura 2.2. Deschiderea economică a Moldovei în dinamică și în profil teritorial, %**

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor disponibile în banca de date a BNM (contrurile internaționale), BNS (conturile naționale) și UNCTAD STAT Data center.

În pofida dimensiunilor teritoriale foarte mici, Republica Moldova are un grad redus de deschidere economică (85,9% în 2019, 77% în 2020, 88,6% în 2021) (figura 2.2), care se menține pe parcursul a mai multor ani. Evidențele empirice indică asupra faptului că majorarea veniturilor reale ale unei țări determină o creștere a dependenței de exterior – atât de furnizările de pe piețele externe, cât și de consumul extern. În special este valabil pentru economiile mici, fapt confirmat și de experiența unor state din regiune, cum ar fi: Letonia – 119,2%, Lituania – 151,5%, Georgia – 118%, Macedonia – 138,9% și Slovacia – 187,8% (conform datelor pentru anul 2019).

În ciuda percepțiilor existente, Moldova importă și exportă mai puțin comparativ cu țările cu dimensiuni asemănătoare ca teritoriu și populație din Europa Centrală (Anexa 4, Anexa 5, Anexa 6, Anexa 7, Anexa 8), ceea ce poate fi explicat de cererea internă relativ mică și capacitățile reduse de producere. În anul 2021, Moldova exporta circa 30,7% din PIB, în timp ce exporturile de bunuri reprezentau 18,7% din PIB, corespunzător circa 12% era exportul de servicii. Acest nivel redus se menține în timp și este un aspect ce necesită atenție sporită în condițiile în care mai multe țări, care au finalizat tranziția economică, de exemplu, Letonia exportă circa 60% din PIB, Lituania – în jur de 78%, iar Slovacia – circa 94%.



**Figura 2.3. Deschiderea economică versus PIB per capita, media 2014-2021**

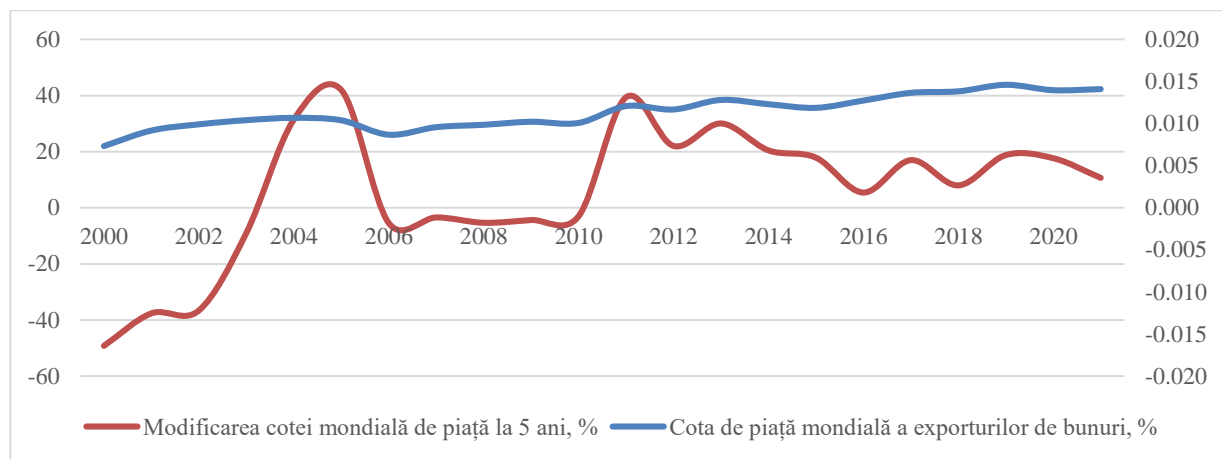
Sursa: Elaborată de autor în baza datelor disponibile pe UNCTAD STAT Data center.

De menționat că Republica Moldova participă pe piețele internaționale, preponderent, în calitate de importator și exportator de bunuri, în timp ce cota comerțului cu servicii reprezintă mai puțin de un sfert din valoarea totală a comerțului. Totodată, atât pe piața internațională de bunuri cât și cea de servicii, cota de piață a Moldovei este extrem de mică.

În perioada anilor 1992-2021, cota Republicii Moldova în exporturile mondiale de bunuri s-a majorat de la 0,012 la 0,014%. În anii 2011-2021, modificarea cotei de piață la 5 ani s-a menținut constant pozitivă (figura 2.4). Totodată, aceste evoluții au permis compensarea pierderilor înregistrate în deceniul anterior și la finele anilor '90. Pentru referință, am considerat relevant să menționăm că Georgia, timp de 10 ani (2012-2021), și-a mărit cota în exporturile mondiale de bunuri de la 0,013% la 0,019%, Letonia – de la 0,076% la 0,094%, Lituania – de la 0,16% la 0,183%, iar Macedonia de la 0,022 la 0,034% etc. Acest lucru indică asupra ritmurilor de creștere a exporturilor insuficient de rapizi în cazul Republicii Moldova pentru a produce modificări în cota sa de piață internațională, comparativ cu statele de referință. Estimările realizate de autor permit a constata că pentru a atinge o cotă de piață mondială comparabilă cu cea a Georgiei, în anul 2021, exporturile de bunuri moldovenești trebuiau să crească cu o rată medie anuală compusă de 6,7% în perioada anilor 2011-2021, în timp ce acestea au sporit doar cu 3,6%.

Creșterea exportului de bunuri, intensificarea proceselor migraționiste și, mai recent, dezvoltarea industriei tehnologiilor informaționale a impulsionat exportul de servicii în perioada de tranziție. Cota în exportul mondial de servicii a sporit de la 0,003%, în 1994, la 0,011%, în 2000, la 0,02%, în 2010, 2011, și 0,027%, în 2021 (Anexa 9).

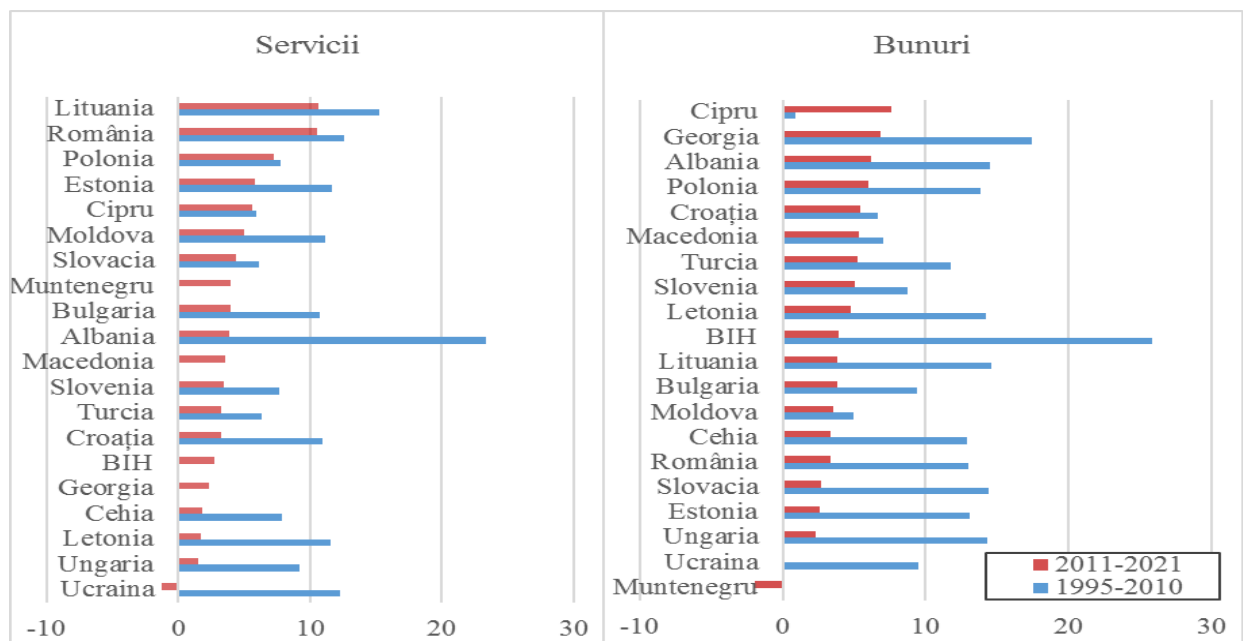




**Figura 2.4 Cota de piață mondială a exporturilor de bunuri și modificarea acesteia la 5 ani, %**

Sursa: Elaborată de autor în baza calculului autorului și a datelor UNCTAD STAT Data center.

Pe parcursul tranziției, creșterea exporturilor de bunuri s-a produs destul de lent comparativ cu alte economii europene ce au parcurs același proces, în special în primele 2 decade ale tranziției.



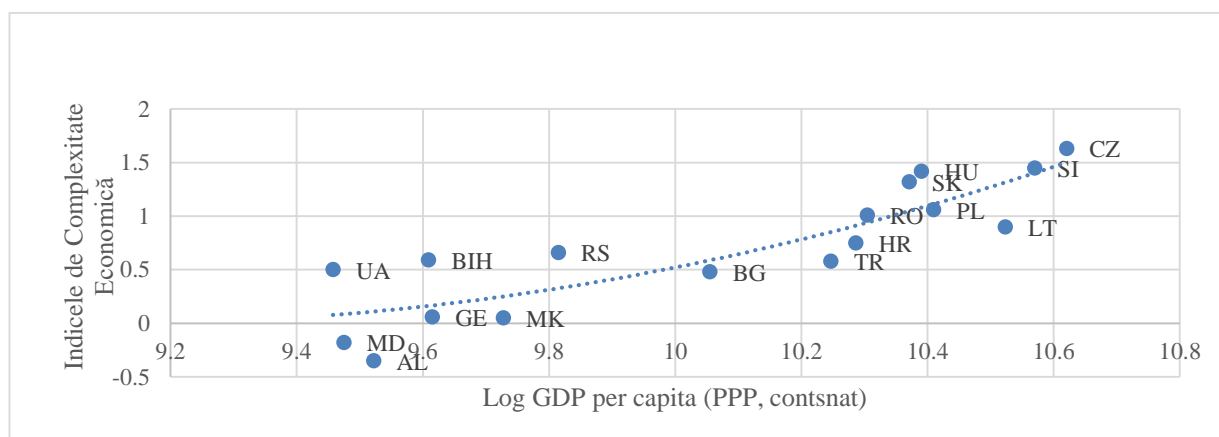
**Figura 2.5. Rata anual compusă de creștere a exporturilor de bunuri și servicii, %**

Sursa: Calculele autorului în baza datelor UNCTAD STAT Data center.

Exporturile de servicii au sporit mai rapid comparativ cu exportul de bunuri. Aceste evoluții se explică de relansarea economică mai tardivă, comparativ cu celelalte țări după colapsul ce a marcat debutul tranziției (Stratan, A., Toaca, Z., Fala, V., 2021), în plus exporturile de bunuri fost destul de fragile la diverse șocuri, în special cauzate de crizele regionale și mondiale, relațiile economice delicate cu Federația Rusă și reziliența redusă a sectorului agricol la condițiile climaterice instabile. Din anul 1995 până în anul 2021, exporturile de bunuri au sporit de la 745 mil. USD la 3,1 mild. USD, în timp ce exporturile de servicii – de la circa 150 mil. USD până la

1,6 mild. USD. Conform datelor anul 2019, atât exporturile de bunuri, cât și cele de servicii raportate la un locuitor erau mult inferioare celor din țările baltice, dar și comparativ cu majoritatea statelor europene ce se află în tranziție sau au finalizat deja, integrându-se în cadrul UE.

Complexitatea economiei și corespunzător a exporturilor este joasă în Republica Moldova comparativ cu majoritatea statelor din Europa Centrală și de Sud-Est. Evidențele empirice indică asupra faptului că indicatorul dat este un predictor al creșterii economice și a veniturilor reale ale populației. În acest context, a fost determinată o legătură robustă dintre capacitatea unei economii de a obține și distribui venituri și mixul de bunuri pe care le poate produce și exporta. Prin urmare, evidențele empirice au identificat o corelație puternică între complexitatea economică și diminuarea inegalităților. Această corelație este determinată de faptul că economiile complexe, care reflectă structuri mai productive, presupun un sistem de factori de o calitate superioară – educație, sănătate, instituții, și sunt mai inclusive (Hartmann, D., Guevara, M., et al., 2017).



**Figura 2.6. Complexitatea economică și PIB per capita, 2019**

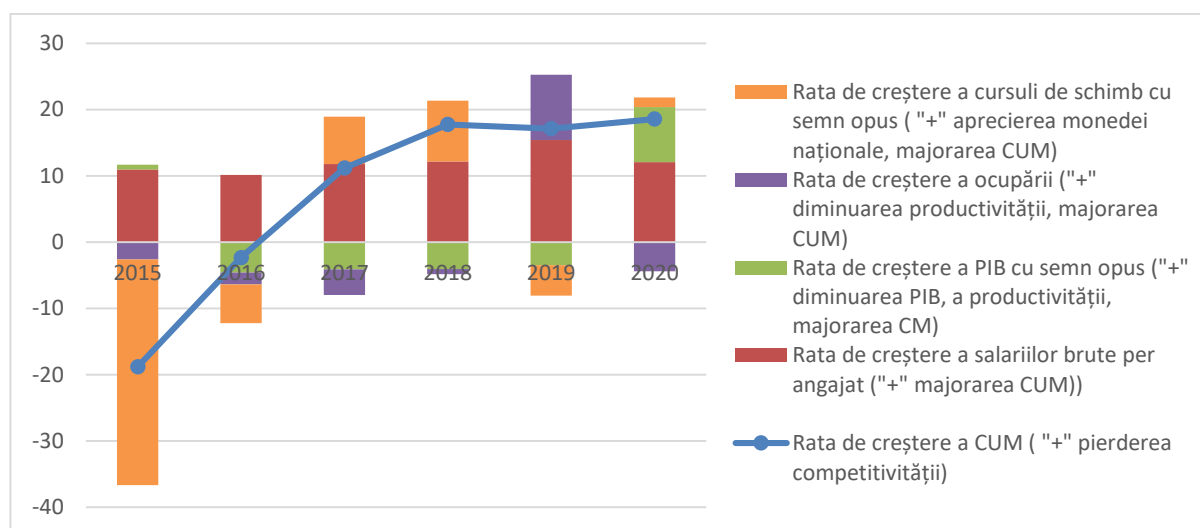
Sursa: Calculele autorului în baza datelor UNCTAD STAT Data center și datele disponibile privind complexitatea economică a țărilor prezentată de Observatorul Complexității Economice

Productivitatea redusă, generată de majoritatea activităților economice ce produc bunuri pentru export în Republica Moldova, nu asigură decât o remunerare modestă a personalului angajat în profil regional. Acest lucru devine un impediment pentru dezvoltarea pe termen mediu și lung a acestor industrii, întrucât costurile de oportunitate pentru acceptarea locurilor de muncă în aceste sectoare devin mari. Astfel, găsirea forței de muncă pe piața locală devine tot mai dificilă, pe de altă parte, aceste activități nu contribuie prea mult nici la dezvoltarea capitalului uman. În această ordine de idei, sustenabilitatea redusă a acestor activități, în formula existentă de dezvoltare, este cauzată și de tendința generală de majorare a salariilor, care este și o condiție firească pentru creșterea bunăstării populației, determinând creșterea CUM.

Competitivitatea exporturilor moldovenești este influențată negativ de majorarea rapidă a CUM și aprecierea ratei reale efective de schimb, care sunt asociate unui nivel redus al

productivității muncii și creșterii lente a acesteia.

Costul unitar al muncii (CUM) în Moldova (în termeni reali), ca și în Ucraina, evoluează semnificativ mai rapid comparativ cu majoritatea statelor din Europa Centrală și de Sud Est (Bykova A., 2021). Acest lucru denotă despre faptul că costurile asociate muncii cresc mai rapid comparativ cu productivitatea muncii, care are la bază o majorare lentă a producției. În anii 2014-2016, deprecierea puternică a leului moldovenesc, comparativ cu EURO (în condițiile unei crize financiare și a scăderii prețurilor internaționale la produsele agroalimentare), și diminuarea populației ocupate, în pofida creșterii economice lente, au determinat majorarea productivității și, corespunzător, diminuarea CUM. În anii 2017-2018, aprecierea monedei naționale în condițiile unei redresări economice a cauzat majorarea costurilor unitare, iar în anul 2019 creșterea acestora a accelerat. Creșterea numărului persoanelor ocupate în economie nu a fost asociată creșterii corespunzătoare a producției în anul 2019, care a cauzat scăderea productivității muncii. Totodată, acest lucru nu a afectat costurile muncii, care au continuat să crească rapid.

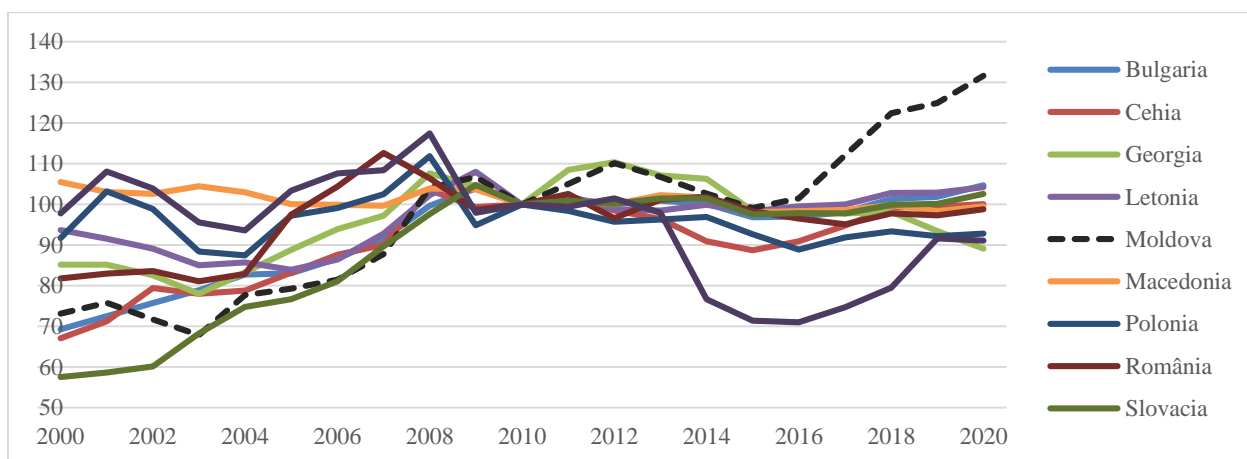


**Figura 2.7. Evoluția Costului Unitar al Muncii în Moldova (%) și factorii de influență, p.p.**  
Sursa: Calculele autorului în baza datelor Băncii Mondiale, BNS, Eurostat, Ukrstat, Geostat.

Asupra deteriorării competitivității internaționale a Republicii Moldova și necesității accelerării creșterii productivității muncii indică și modificarea Costurilor Unitare ale Muncii Nominale la 3 ani, calculate conform recomandărilor Comisiei Europene în vederea implementării procedurii de detectare a dezechilibrelor macroeconomice, care a fost extrem de înaltă în perioada anilor 2018-2020: 19% – în 2018, 25% – în 2019 și 48% – în 2020. Sporirea productivității este indispensabilă pentru creșterea competitivității exporturilor, dar și pentru a permite o creștere decentă a veniturilor populației din surse sustenabile, care ar converge veniturilor din țările europene dezvoltate ușor accesibile emigranților din Moldova. Acest lucru ar contribui la creșterea ratei de activitate a populației, dar și a resurselor statului disponibile pentru a fi investite în

îmbunătățirea calității vieții populației, care, respectiv, influențează competitivitatea națională.

Accelerarea creșterii productivității și diminuarea costurilor producției (acces la finanțare, costuri salariale, materii prime achiziționate în interiorul țării etc.) sunt esențiale pe termen lung în vederea atenuării ritmurilor înalte de creștere a inflației ce vor influența pozitiv evoluția ratelor reale efective de schimb. Aprecierea Ratei Reale Efective de Schimb este un alt factor care deteriorează competitivitatea exporturilor moldovenești. În anii 2018-2020, aprecierea REER la 3 ani înregistra valori de peste 17-23%. Tendințe asemănătoare se atestă în Ucraina și Albania, spre deosebire de alte state din Europa Centrală, Georgia, Europa de Sud-Est, unde modificarea REER s-a plasat în limitele valorii de  $\pm 11\%$ . Începând cu anul 2017, în Republica Moldova se atestă o tendință generală de apreciere a leului față de principalele valute de referință. Evoluția prețurilor în Moldova indică o dinamică înaltă comparativ cu principalii parteneri economici din UE, deși cedează evoluțiilor din Turcia și ale principalilor parteneri comerciali din est – Rusia și Ucraina. Gestiunea inflației în Republica Moldova este realizată de către Banca Națională prin intermediul politicii monetare care țintește o inflație pe termen lung de  $5\% \pm 1,5\text{p.p.}$  Totodată, un instrument aplicat în acest sens sunt ratele de bază, costul acestei politici poate fi periodic majorarea costurilor de împrumut de la bănci, contractarea creditelor bancare fiind și așa problematică pentru mulți antreprenori, în special cei mici. În anii 2021-2022, problema dată a devenit și mai acută din cauza creșterii excesive a presiunilor inflaționiste. În ianuarie-iunie 2022, indicii prețurilor de consum au constituit 24,27%.

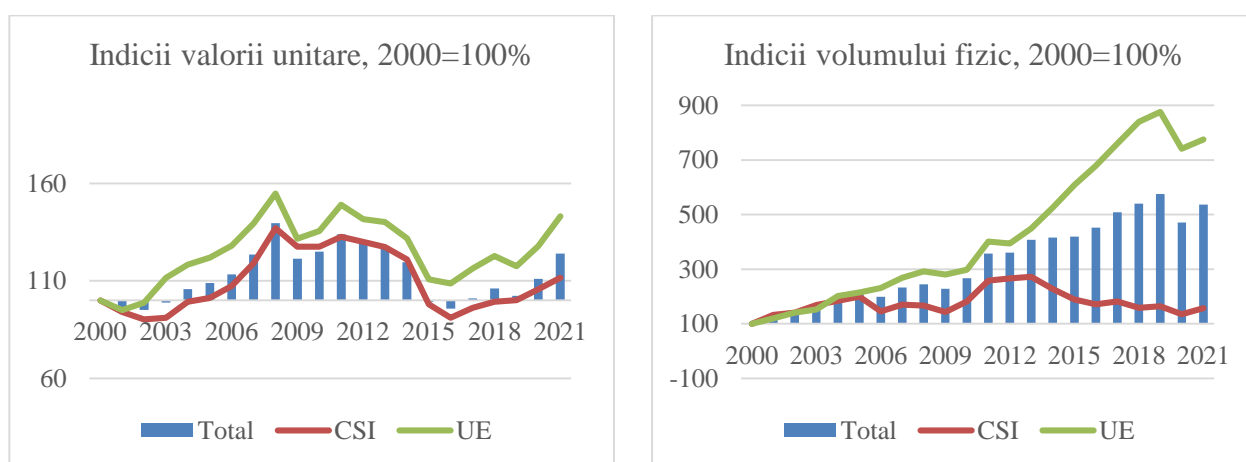


**Figura 2.8. Rata Reală efectivă de Schimb, 2010=100%**

Sursa: Elaborată de autor conform datelor Băncii Mondiale.

Productivitatea mică în Republica Moldova rezultă din alocarea resurselor de producție în activități cu intensitatea medie-redușă în tehnologii și cunoștințe care reflectă complexitatea economiei și, corespunzător, a exporturilor. Republica Moldova exportă, în mare parte, bunuri cu o intensitate tehnologică redusă, corespunzător cu o valoare mică, iar creșterea exporturilor este

susținută preponderent de majorarea volumului livrat. Sporirea exporturilor de bunuri se produce, în special, din contul creșterii volumului exportat, în timp ce valoarea unitară se modifică foarte lent. În anul 2010, volumul produselor exportate de către Republica Moldova depășea de 2,6 ori nivelul anului 2000, iar în anul 2021 acestea s-au dublat comparativ cu anul 2010. Atât criza mondială din 2009, cât și criza generată de pandemia Covid -19 s-au manifestat printr-o contractare puternică a volumului de bunuri exportate (figura 2.9). Valoarea unitară crește semnificativ mai lent și este mult mai volatilă, iar pe parcursul ultimilor 20 de ani termenii de schimb au fost negativi din cauza creșterii mai accelerate a prețurilor bunurilor importate comparativ cu cele ale exporturilor. Valoarea unitară a exporturilor poate fi un indicator relevant al sofisticării, calității și al diferențierii produselor exportate.



**Figura 2.9. Evoluția valorii unitare și a volumului fizic al exporturilor de bunuri, %**  
 Sursa: Elaborată conform datelor BNS privind comerțul exterior.

Exporturile moldovenești sunt formate, preponderent, din bunuri și servicii cu o intensitate mică în cunoștințe și tehnologii, care au o valoare adăugată redusă și, respectiv, prețuri mici. Aproximativ 61% din exportul de servicii este format din servicii de transport (20%), turism/călătorii (26%) și servicii de prelucrare a materiei prime aflată în proprietatea terților (15%), care, în ansamblu, sunt puțin intensive în cunoștințe. În același timp, se atestă o creștere a cotei exportului de servicii de telecomunicații, de informatică și de informații, dar și de alte servicii pentru afaceri, care, în anul 2021, au constituit 24% și, corespunzător 11%. Serviciile din domeniul TIC asigură cea mai mare contribuție la formarea soldului pozitiv al balanței comerciale cu servicii, urmat de serviciile de prelucrare a materiei prime aflată în proprietatea terților, serviciile de afaceri și de călătorii.

Analiza gradului de specializare a Republicii Moldova în exportul de servicii scoate în evidență numărul redus de activități pentru care dispune de un avantaj comparativ (măsurat prin indicele Lafay): la *serviciile de prelucrare a materiei prime aflate în proprietatea terților* și la *serviciile de*

telecomunicații, de informatică și de informații, în deosebi serviciile informatice și serviciile de afaceri. Avantajul comparativ pe care țara îl deține în exportul de servicii TIC și de afaceri reprezintă o oportunitate pentru majorarea competitivității exporturilor moldovenești.

**Tabelul 2.1. Structura exporturilor de servicii și avantajul comparativ pentru exportul diferitor categorii de servicii**

	Valoarea exportului, mil. USD		Structura exportului, %		Deficitul comercial, mil. USD		Rata medie anuală compusă 2010-2021, %		Indicele de specializare Lafay, %	
	2010	2021	2010	2021	2010	2021	Export	Import	2010	2021
<b>Total</b>	788	1635	100	100	72	458	6,9	4,6	-	-
<b>Servicii de prelucrare a materiei prime aflate în proprietatea terților</b>	106	242	13	15	102	232	7,8	7,8	6,4	50,8
Servicii de întreținere și de reparații (n.a.p.)	1	4	0	0	-5	-10	18,2	8,5	-0,4	-2,2
Transport	260	326	33	20	-8	-91	2,1	4,1	-2,2	-19,8
Călătorii	163	418	21	26	-78	42	8,9	4,1	-6,5	9,3
Construcții	4	13	1	1	-8	-16	11,1	8,6	-0,6	-3,5
Asigurări și servicii de pensionare	1	2	0	0	-15	-9	3,1	-3,2	-1,0	-2,0
Servicii financiare	4	4	0	0	-5	-5	1,2	-0,1	-0,4	-1,0
<b>Servicii de telecomunicații, de informatică și de informații</b>	144	399	18	24	86	313	9,7	3,4	5,0	68,5
Telecomunicații	111	38	14	2	76	14	-9,4	-3,7	4,6	3,1
Servicii de informatică	22	350	3	21	4	289	28,6	11,8	0,2	63,2
Servicii informaționale	11	11	1	1	5	9	-0,2	-10,8	0,3	2,1
Alte servicii de afaceri	62	185	8	11	6	53	10,4	8,0	0,0	11,7
Servicii personale, culturale și de agrement	0	7	0	0	-1	-3	52,2	22,4	-0,1	-0,7
Bunuri și servicii ale administrației publice (n.a.p.)	38	32	5	2	6	-1	-1,5	0,3	0,2	-0,2
Taxe pentru utilizarea proprietății intelectuale (n.a.p.)	5	3	1	0	-8	-49	-4,6	13,7	-0,6	-10,8

Sursa: Calculele autorilor conform datelor prezente în Balanța de Plăți de către BNM.

Pe parcursul ultimului deceniu, valoarea serviciilor informatice exportate a crescut cu un ritm alert, chiar și în anul 2020 cererea pentru serviciile date s-a menținut înaltă. În anii 2010-2021, valoarea serviciilor în domeniul informaticii prestate în afara țării a sporit de la 22 mil. USD la 350 mil. USD. Cota acestora în valoarea totală a exporturilor de servicii s-a majorat de la 3% la aproximativ 21% în perioada dată, iar exporturile depășesc de circa 5 ori valoarea importurilor. Serviciile TIC se numără printre serviciile cu o intensitate înaltă în cunoștințe ce se bucură de o atractivitate majoră pentru atragerea ISD pe plan internațional, inclusiv în UE. Conform Indicelui Global al Inovațiilor (IGI), exportul serviciilor TIC, raportat la valoarea totală a comerțului exterior – indicator ce reflectă rezultatul cunoștințelor și a tehnologiilor asupra economiilor – reprezintă un puncte forte pentru

Republica Moldova și un avantaj regional (Dutta, S. et al., 2021).

Politica statului a avut un rol important în dezvoltarea sectorului TIC, inclusiv prin crearea Parcului de Inovații și tehnologii din Moldova (PITM). Conform Raportului de activitate al PITM pentru anul 2021 (2022), rezidenții parcului asigură circa 90% din exporturile de servicii IT din Moldova, ceea ce reprezintă 10% din exportul total al Moldovei. De altfel, în cadrul parcului de Inovații și Tehnologii din Moldova (PITM), creat în 2018, la finele anului 2021 activau 174 de companii cu capital străin, cu investiții provenite din 35 de țări, preponderent din SUA, România, Germania, Italia, Marea Britanie, Olanda, Franța ș.a.

Criza generată de Covid-19 a sporit rolul sectorului TIC atât în UE, cât și în Republica Moldova, care este important în contextul regândirii modelului de dezvoltare economică pentru asigurarea unui model inteligent de creștere economică și de sporire a rezilienței la șocurile externe. În contextul Strategiei pentru o Economie Inteligentă Durabilă și Digitală 2030 (SEIDD 2030) în Moldova, sectorul tehnologiilor informaționale, informatice și de comunicații electronice deține un rol important în vederea creșterii capitalului uman și productivității întreprinderilor. Potențialul de dezvoltare a acestui sector în Republica Moldova este valorificat insuficient. Productivitatea muncii, cu precădere în sectorul serviciilor informatice și a tehnologiilor informaționale este mică. La fel, este ne semnificativ rolul întreprinderilor existente în sectorul dat privind ocuparea populației și generarea veniturilor din vânzări. Totuși, sectorul este în creștere, iar salariile medii oferite specialiștilor din activitățile date este net superior mediei pe economie. Conform experiențelor internaționale, acest sector este, de obicei, printre activitățile moderne cele mai puternic afectate de ocuparea informală a populației, ceea ce ar putea subestima dimensiunea reală a sectorului, având implicații economice și sociale. Din această perspectivă sunt necesare măsuri de politici orientate spre dezvoltarea sectorului dat, inclusiv de sporire a calității și accesului la infrastructura în domeniul tehnologiilor informaționale și comunicațiilor, a cererii interne de servicii informatice și informaționale, dar și a ocupării formale.

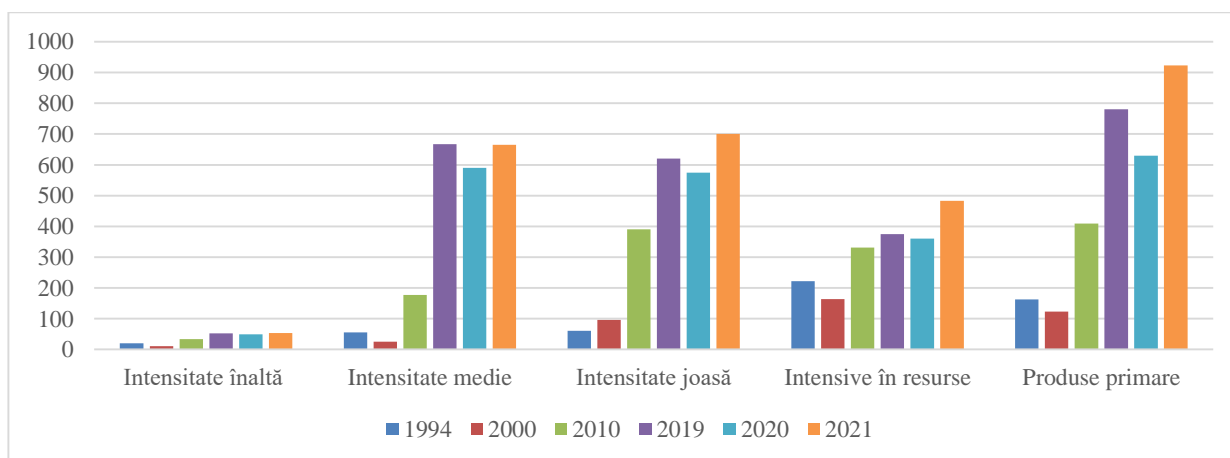
Exportul de bunuri este format în proporție de circa 1/3 din produse primare (grâu, porumb, semințe de floarea-soarelui, mere ș.a.). Comparativ cu alte state de referință, acest indicator reflectă valori foarte înalte. Cota înaltă a produselor primare în valoarea totală a exporturilor sporește vulnerabilitatea acestora la șocurile externe. Țările exportatoare de produse primare sunt mai mult afectate de înrăutățirea termenilor de schimb și prezintă o volatilitate înaltă vizavi de schimbarea prețurilor pe piețele internaționale. La o altă extremă de produsele primare se află produsele cu o intensitate înaltă în tehnologii, a căror cotă în valoarea exporturilor este infimă, ceea ce este firesc în contextul unei ponderi foarte mici a unor astfel de activități în structura industriei naționale. În plus, exportul de produse intensive în tehnologii al Republicii Moldova include produse reexportate, cum ar fi produsele medicinale.

**Tabelul 2.2. Intensitatea tehnologică a exporturilor de bunuri în anul 2021, pondere în total export, %**

Țara	Intensitate înaltă	Intensitate medie	Intensitate joasă	Intensive în resurse	Primare
Ungaria	27	43	11	12	7
Cehia	23	42	19	11	5
Estonia	18	22	13	36	11
Slovacia	16	51	17	11	4
Slovenia	15	38	21	17	10
Polonia	14	33	27	17	9
Letonia	12	18	17	34	19
România	10	44	19	15	12
Lituania	9	28	21	31	11
Croația	9	24	19	25	22
Cipru	4	46	3	43	5
Turcia	4	31	37	18	10
Georgia	3	41	9	34	14
Munte negru	3	9	7	36	45
Ucraina	2	23	19	25	32
Moldova	2	24	25	17	33

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor WITS.

Analiza în dinamică permite a constata că Republica Moldova întâmpină dificultăți în modificarea schimbării structurii tehnologice a ofertei sale pentru export ceea ce oglindește perfect structura economiei naționale. De-a lungul întregii tranziții se menține o cotă extrem de mică a bunurilor cu intensitate înaltă în exportul moldovenesc, pe de o parte, și o cotă foarte mare a bunurilor primare, în timp ce creșterea temperată a exporturilor de bunuri intensive în resurse a cauzat o scădere puternică a cotei acestora în valoarea totală a exporturilor de la 43%, în anul 1994, până la 17%, în 2021. Totodată, odată cu produsele primare, o creștere notabilă a înregistrat și exportul de produse cu intensitate joasă și medie în tehnologii.



**Figura 2.10. Intensitatea tehnologică a exporturilor moldovenești, mil. USD**

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor WITS.



În contextul mai multor măsuri de liberalizare a politicii comerciale, nemijlocit cu partenerii vestici (aderarea la OMC, extinderea preferințelor comerciale autonome de către UE etc.), exporturile de bunuri au accelerat în anii 2000. Conform evaluărilor BERD, în anul 2021, Republica Moldova deja a acumulat un punctaj maxim și cel mai mare comparativ cu celelalte domenii de reformare (privatizarea întreprinderilor mari și mici, guvernanta și restructurarea întreprinderilor, liberalizarea prețurilor, politica concurențială) pentru performanțele înregistrate în domeniul liberalizării comerțului în vederea realizării tranziției la economia de piață. Adoptarea cadrului legal relevant în domeniu, în perioada dată, a creat premise pentru integrarea întreprinderilor în lanțurile valorice internaționale dezvoltând industriile de fabricare a îmbrăcăminte, încălțăminte, de echipamente electrice și sporind cota de piață mondială a Republicii Moldova pentru exportul acestor produse (Aculai, E. et al., 2012). O parte din aceste activități s-au dezvoltat ca urmare a atragerii unor ISD produse pe verticală, care au avut impact pozitiv asupra exporturilor.

**Tabelul 2.3. Integrarea Republicii Moldova în lanțurile valorice internaționale, %**

	Cota în exportul mondial, %				Ritmul mediu anual de creștere, %		
	1994	2000	2010	2019	1994-2000	2000-2010	2010-2019
<b>Îmbrăcăminte finală</b>	0.010	0.040	0.067	0.065	33.4	11.9	2.0
<b>Electronice finale</b>	0.005	0.001	0.001	0.003	-23.2	14.2	12.2
<b>Încălțăminte finale</b>	0.006	0.009	0.020	0.014	7.7	17.0	0,9
<b>Produse textile finale</b>	0.058	0.015	0.039	0.038	-14.3	19.1	2.05
<b>Vehicule comerciale finale</b>	0.003	0.001	0.003	0.001	-10.7	21.3	-9.1
<b>Vehicule pentru pasageri finale</b>	0.000	0.000	0.000	0.001	9.8	18.1	16.6
<b>Îmbrăcăminte intermediare</b>	0.003	0.001	0.006	0.009	-5.1	18.5	6.2
<b>Electronice intermediare</b>	0.001	0.000	0.001	0.001	3.9	14.0	1.9
<b>Încălțăminte intermediare</b>	0.007	0.005	0.185	0.182	-0.7	47.9	2.1
<b>Vehicule intermediare</b>	0.002	0.001	0.004	0.029	-11.1	29.5	29.0

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor WITS.

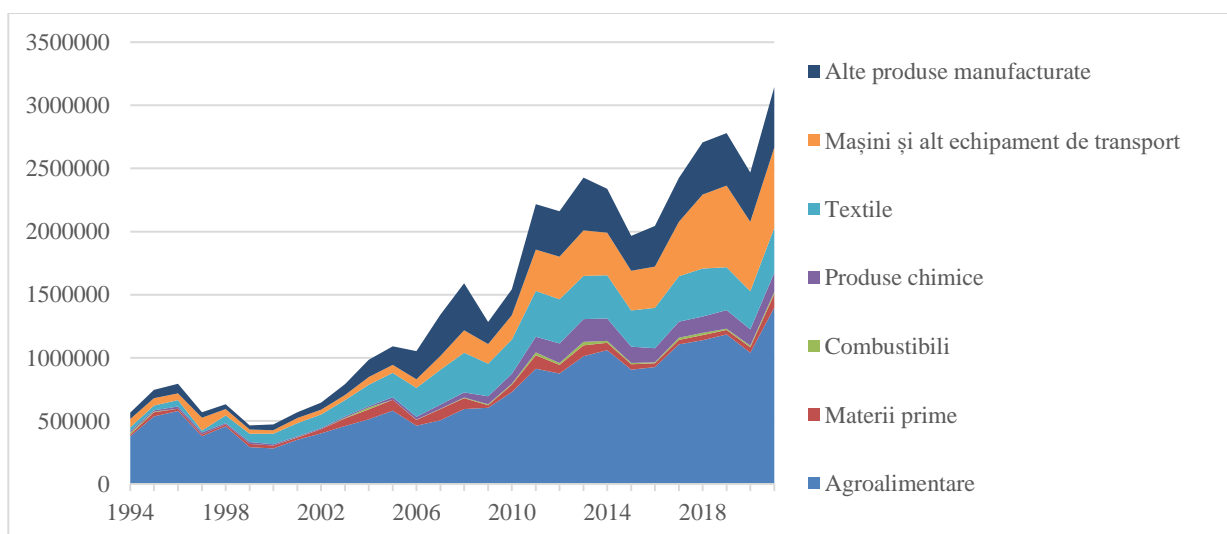
În anii 2000-2010, exporturile de bunuri cu intensitate joasă în tehnologii au crescut cu ritmuri accelerate. În deceniul precedent, însă, exporturile au fost impulsionate, preponderent, de bunuri cu intensitate medie în tehnologii, livrate pe piețele UE. Acest lucru se datorează dezvoltării industriei de fabricare a autovehiculelor și a echipamentelor electrice. Conductoarele electrice, cu precădere cablurile electrice, reprezentau aproximativ 19% din valoarea totală a exporturilor în anul 2019, comparativ cu 9,3% – în 2014 sau 5,9% – în 2010. Aceste evoluții au fost determinate de majorarea ISD în ZEL-uri, care au avut impact asupra creșterii producției orientate spre export. Tendința dată a fost extrem de importantă în contextul în care economia națională a fost paralizată de criza financiară în anii 2015-2016 și avea nevoie de impulsuri pentru a reveni pe panta de creștere. Efectele acestor evoluții s-au resimțit și pe piața muncii, creșterea industriei date generând o majorare a numărului locurilor de muncă (Stratan A., Fala V., Ianioglo A., Gutium T., Toaca Z., Timuș A., 2020).

Creșterea exporturilor prin atragerea ISD a constituit unul dintre obiectivele majore stabilite de Strategia Națională pentru Atragerea Investițiilor și Promovarea Exporturilor 2016-2020. Estimările, realizate cu ajutorul testului de cauzalitate Granger, indică asupra faptului că în Republica Moldova există o legătură de cauzalitate unidirecțională dintre ISD și PIB, ISD și exportul de bunuri, PIB și exportul de bunuri. Ca urmare a analizei impuls-răspuns, obținută în baza modelului VECM, se estimează că o creștere cu 1% a ISD în Republica Moldova determină o majorare cu 0,09 p.p. a PIB și 0,08 p.p. a exporturilor de bunuri (Toaca, Z., Fala, V., 2022).

În pofida eforturilor depuse de factorii de decizie în vederea atragerii investitorilor străini, la etapa dată, atestăm o productivitate ne semnificativă a activităților din industria de procesare ce au atras investiții străine directe. Ori, o atenție redusă este acordată impactului ISD-urilor asupra creșterii productivității economiei naționale și a majorării veniturilor populației, dincolo de impactul pozitiv asupra creșterii ocupării și majorării producției pentru export.

Exportul de bunuri este reprezentat, în mare parte, de produse agroalimentare, mașini și echipamente de transport și produse textile.

Topul principalelor 15 produse cu cea mai mare pondere în exportul moldovenesc de bunuri, dezagregat la nivel de 4 cifre, în anul 2021, era format din semințe de floarea-soarelui, porumb, grâu, mere și pere (produse primare) – 23%, cabluri electrice (produse cu intensitate medie în tehnologii) – 14,5%; vin din struguri, ulei de floarea-soarelui, suc de fructe, scaune (produse intensive în resurse) – 14%; damigene, sticle, borcane – 2%, produse medicinale – 3% ș.a. Cu excepția medicamentelor și autoturismelor, Republica Moldova dispune de un avantaj comparativ relevant în exportul produselor sus-menționate, de altfel și pentru alte produse textile și confecții de îmbrăcăminte, miere etc., produse ce au o pondere mai mică în valoarea totală a exporturilor (Anexa 10).

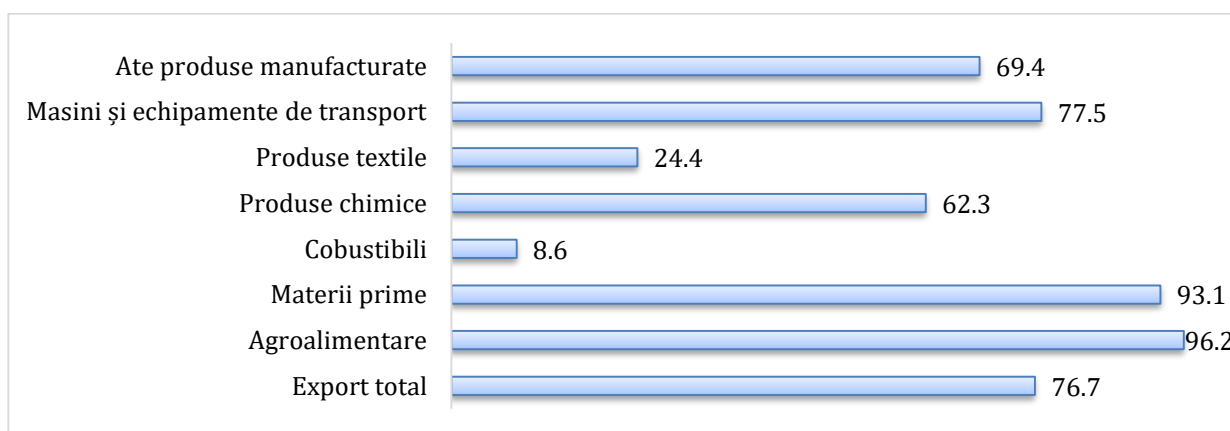


**Figura 2.11. Evoluția exporturilor pe grupe de produse, mii USD**

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor BNS privind comerțul exterior.

Specializarea Republicii Moldova în activități de procesare a materiilor prime, aflate în proprietate străină, face ca o parte din exportul Republicii Moldova să fie reprezentat de reexportul bunurilor după procesare (de ex., îmbrăcăminte, încălțăminte, genți, conductoare electrice, scaune etc.), care, în anul 2021, constituia circa 15,2% din valoarea totală a exporturilor. O caracteristică a acestor bunuri este conținutul mic al valorii adăugate autohtone, care nu permite obținerea originii Republicii Moldova. De altfel, reexporturile sunt un fenomen caracteristic mai multor state, deși nu sunt mereu reflectate în statisticile internaționale (Benkovskis, K., Berzina, S., Zorgenfreija, L., 2016). În același timp, produsele agroalimentare și materiile prime nealimentare sunt asigurate, în special, din produse autohtone, a căror valoare adăugată este, la fel, mică. Alte 7,4% din export reprezintă reexporturi clasice.

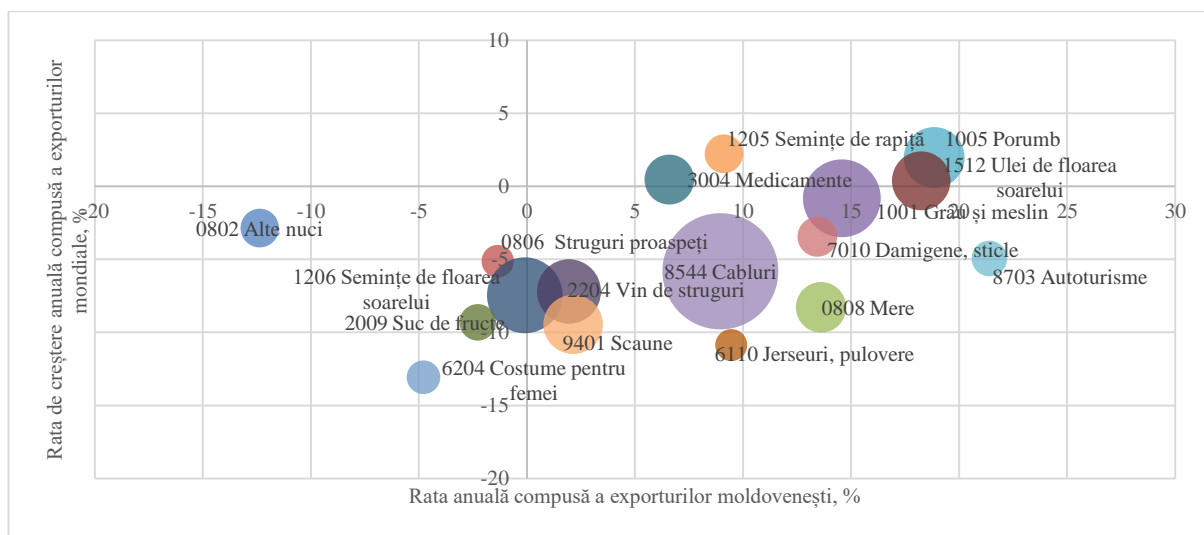
Structura exporturilor pe categorii de produse și ponderea producției autohtone în valoarea acestora sunt indicatori relevanți în contextul adoptării diverselor politici pentru creșterea conținutului valorii adăugate a produselor exportate prin identificarea și țintirea diferitor constrângeri stringente a grupelor țintă. Autoritățile publice trebuie să țină cont de constrângerile cu care se confruntă producătorii autohtoni în vederea dezvoltării produselor proprii cu valoare adăugată și în procesul de vânzare a acestora pe piața locală și externă. O altă direcție de măsuri vizează intensificarea colaborării cu investitorii străini pentru a-și extinde lanțurile valorice interne de producere, de a impulsiona cooperarea cu producătorii locali și de a dezvolta activități productive, ce ar genera bunuri și servicii cu valoare adăugată. Acest lucru ar trebui să aibă și un impact social major, asigurând locuri de muncă bine plătite și o dezvoltare inteligentă și incluzivă. Deocamdată, investițiile străine directe, realizate în economia națională, sunt mici, iar mai multe studii indică asupra faptului că colaborarea dintre companiile străine și cele locale este redusă. (World Bank, 2015; BIS, INCE, 2021).



**Figura 2.12. Cota exporturilor autohtone în valoarea totală a exporturilor categoriei date pe grupe de produse, %, 2020**

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor WITS.

Există discrepanțe dintre oferta Republicii Moldova la export și produsele cu cea mai dinamică cerere pe piețele externe. Exporturile Moldovei, în ultimii ani, au fost susținute de livrarea produselor a căror cerere internațională a fost în declin, fapt care, în mod firesc, sporește presiunile competitive asupra producătorilor autohtoni și crește provocările pentru a obține venituri superioare din vânzarea bunurilor produse. Inclusiv diverse produse din categoria mașinilor și echipamentelor electrice, autoturismelor, care au o pondere mare în exportul mondial de bunuri, regional și național, înregistrează o tendință descrescătoare a exporturilor mondiale, contrar tendinței de creștere a produselor pentru sectorul de sănătate, carne, care sunt mai puțin reprezentative pentru exportul moldovenesc. Menționăm că cresc exporturile Republicii Moldova și cele mondiale de porumb și de rapiță, țara fiind un exportator net în cazul ambelor produse. În același timp, exporturile de semințe de floarea-soarelui, de suc din fructe și unele articole de îmbrăcăminte au înregistrat evoluții negative atât în Republica Moldova, cât și pe plan mondial. Poziția de exportator net a Moldovei în comerțul internațional cu unele produse primare poate spori riscurile de securitate alimentară în țară în contextul în care problema dată este puțin conștientizată de factorii de decizie și abordată prin măsuri de politici, nemijlocit comerciale. Experiența anului 2022, în care oferta autohtonă externă a crescut considerabil ca reacție la creșterea prețurilor internaționale trebuie să aducă subiectul dat în discuție în rândul factorilor de decizie, în condițiile în care rata sărăciei este extrem de mare în rândul populației.



**Figura 2.13. Oferta de export a Republicii Moldova și cererea internațională pentru principalele produse exportate de Republica Moldova, rata anuală de creștere compusă pentru perioada anilor 2017-2021**

Sursa: Calculele autorului în baza datelor WITS.

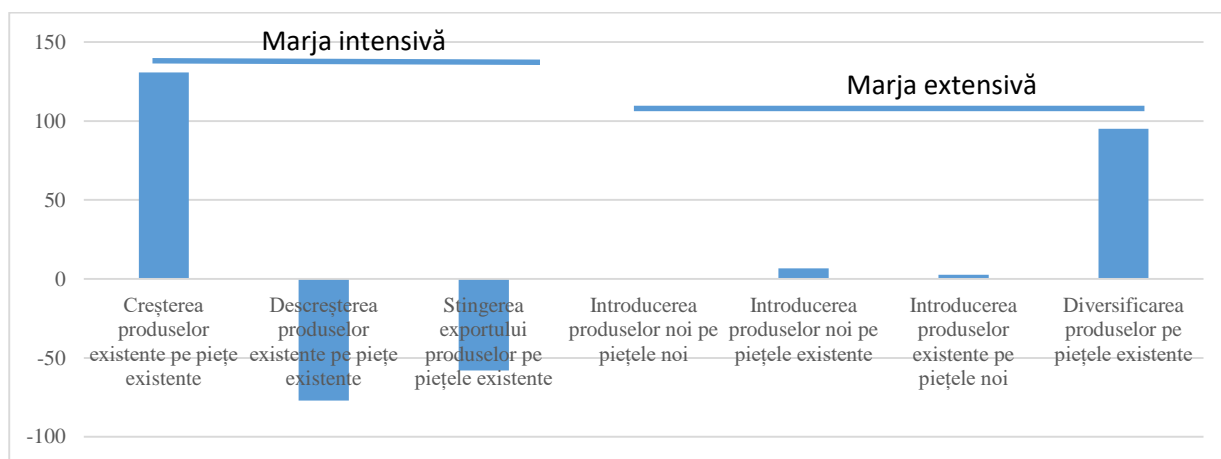
Politicile de dezvoltare a economiei naționale trebuie să fie orientate spre valorificarea oportunităților de creștere a productivității muncii în sectoarele în care țara dispune de avantaje comparative, identificând nișe ce permit majorarea valorii adăugate. Totodată, este relevantă

orientarea resurselor disponibile către activități mai complexe, cu potențial sporit de creștere a productivității, promovând conceptul de specializare inteligentă. Acest proces de tranziție trebuie să fie însoțit de o diversificare a activităților economice și corespunzător a exporturilor. Țările cu un nivel mai înalt de dezvoltare exportă mai multe produse către un număr mai mare de piețe. Nu în zadar, în clasamentul IGI 2021, Moldova cedează cu mult statelor din Europa Centrală în ceea ce privește diversificarea industriei domestice (Dutta, S. et al., 2021).

Oferta de export a Republicii Moldova este îngustă și înregistrează o tendință de concentrare pe categorii de produse. Exporturile moldovenești pe categorii de produse indică o structură slab diversificată și un grad, relativ înalt de concentrare comparativ cu țările de referință membre ale UE: țările Baltice, România și Slovacia. Numărul produselor exportate, dezagregat la nivel de 6 cifre a SA (tranzacții cu valoare mai mare de 10,000USD), reprezintă circa 50-60% din gama de produse exportată de Țările Baltice, Slovenia și România. La aceasta se adaugă și gradul de concentrare semnificativ mai înalt al exporturilor pe categorii de produse, măsurat prin indicele HHI (Fala, V., Fala, A., 2019).

În decursul a peste 2 decenii, structura geografică a exporturilor de bunuri s-a modificat esențial, astăzi cea mai mare parte a exporturilor fiind realizate cu partenerii vestici și alte piețe decât cele tradiționale din spațiul CSI. La începutul anilor 2000, CSI, dar mai cu seamă Federația Rusă erau principala destinație a produselor exportate din Moldova cu o pondere de 58,6%, corespunzător 44,5% din valoarea totală a exporturilor. Doar 35% din export erau orientate către țările UE, respectiv altor state le revenea mai puțin de 7%. În anul 2021, cota partenerilor estici din CSI s-a diminuat până la 14,8%, exporturile fiind orientate către alte piețe, inclusiv 61% către UE. În anul 2021, top 3 piețe de desfacere erau: România (26,5%), Turcia (10%) și Rusia (8,8%), cărora le revenea 45%. Concentrarea geografică a exporturilor măsurată conform acestui indicator a scăzut considerabil comparativ cu situația din anul 2000. Șocurile parvenite din est – restricționarea accesului produselor moldovenești pe piața rusă din cauza măsurilor și a barierelor netarifare, crizele economice din Federația Rusă și Ucraina au cauzat o contractare considerabilă a relațiilor comerciale cu aceste state începând cu anul 2014. Pe de altă parte, acordurile preferențiale de comerț cu UE, care au culminat cu semnarea Acordului de Asociere în anul 2014, care a inclus semnarea unui Acord de liber schimb și cu Turcia, au determinat intensificarea relațiilor comerciale cu statele date. În pofida faptului că exporturile moldovenești au devenit prezente pe mai multe piețe, iar gradul de concentrare a exporturilor, inclusiv IHH pe piețe s-a diminuat în profil regional, comparativ cu țările din Europa Centrală, Republica Moldova indică performanțe semnificativ mai reduse atât în ceea ce privește numărul piețelor de desfacere, cât și concentrarea acestora (Anexa 11).

Analiza creșterii exporturilor pe parcursul ultimului deceniu prin prisma dinamicii acestora de-a lungul marjei intensive și extensive relevă că, în mare parte, majorarea exporturilor este asigurată de sporirea cantităților de bunuri existente pe piețele existente și diversificarea produselor existente pe aceste piețe. În același timp, este extrem de mică contribuția tranzacțiilor cu produse noi și penetrarea piețelor noi de către furnizorii existenți în pofida gradului redus de diversificare a exporturilor, comparativ cu țările din Europa centrală, în timp ce dinamica exporturilor este influențată negativ de stingerea sau diminuarea livrărilor produselor existente.



**Figura 2.14. Creșterea exporturilor Republicii Moldova de-a lungul marjei intensive și extensive, 2011-2021, p.p.**

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor WITS.

Diversificarea exporturilor pe marja extensivă este critică pentru accelerarea exporturilor și a ocupării în țările în curs de dezvoltare și emergente (Reis, J.G., Farole, T., 2012). Adoptarea și implementarea Strategiei de diversificare a exporturilor solicită agenților economici de a reacționa activ la oportunitățile oferite de piețele externe, dar, cu precădere, consolidarea potențialului său productiv prin creșterea volumului și calității capitalului productiv și a celui uman, îmbunătățirea tehnologiilor utilizate. Și vice-versa, afirmăm că țările în curs de dezvoltare cu capacități de producere reduse reflectă o structură a exporturilor atât pe categorii de produse, cât și geografică slab diversificată.

Cota companiilor exportatoare, dar și densitatea întreprinderilor noi create la 10000 de persoane economic active sunt relativ mici în Moldova în comparație regională (Banca Mondială, 2019), ceea ce ar putea constitui o explicație pentru diversificarea redusă a exporturilor și pentru valoarea mică a acestora. Deși anual peste 200 de companii stabilesc relații noi de export (a căror valoare este mai mult de 10 mii USD), în anul următor, de fapt supraviețuiesc mai puțin de jumătate. Sustenabilitatea acestora scade în anii următori, din cauza vulnerabilității la condiții de criză, Republica Moldova fiind o țară mică expusă frecvent diferitor șocuri interne și externe. Începând cu anul 2013, cea mai mare rată de supraviețuire la 1, 2, 3 ani a fost înregistrată pentru

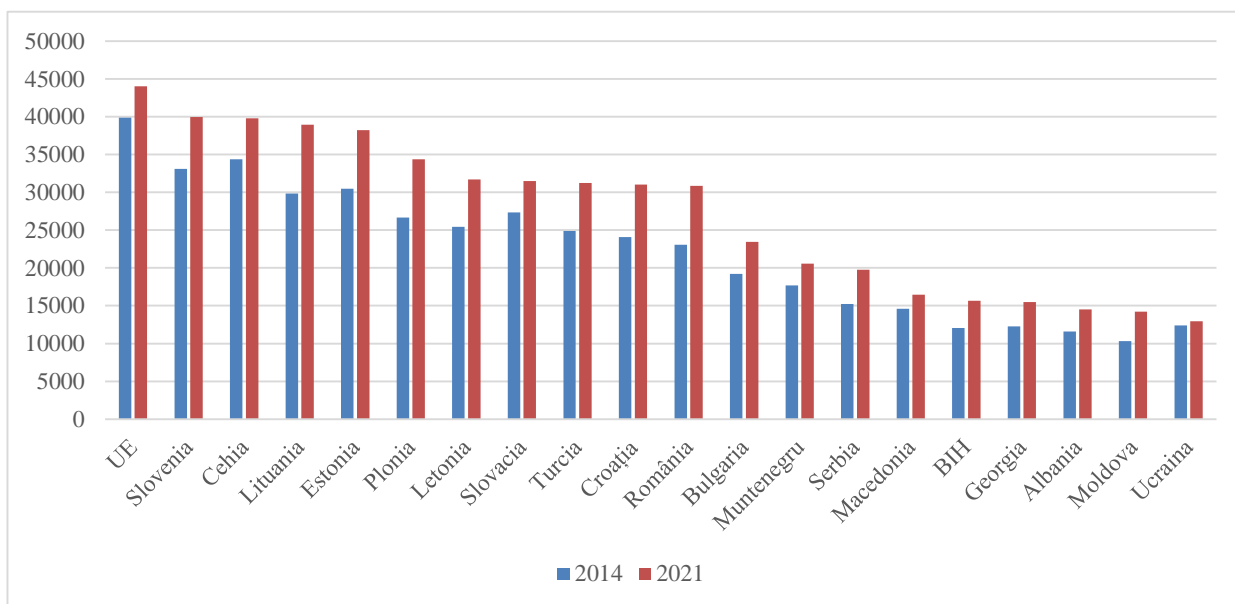
relațiile comerciale noi stabilite în anul 2016. În acel an, din 282 de relații comerciale noi, în anul 2017 au supraviețuit 57,8%, în 2018 – 46,8%, în 2019 – 46,5%, iar în 2020, în condițiile crizei mondiale, doar circa 4 relații din 10 au reușit să supraviețuiască. În același timp, seriile de date indică asupra faptului că se poate întâmpla ca unele relații să „reînvie” în anii următori ani, aspect important care trebuie luat în considerație de către factorii de decizie din mai multe perspective. De asemenea este necesar să fie asigurată continuitatea măsurilor de politici orientate spre creșterea exporturilor, întrucât rezultatele se pot materializa într-un termen mai lung de un an. Pentru a asigura sustenabilitatea eforturilor de majorare a exporturilor este necesară o monitorizare a acțiunilor la faza de post implementare. În cazul Republicii Moldova, importanța politicilor de susținere a relațiilor noi de export în următorii 5 ani în vederea sporirii șanselor acestora de supraviețuire este mare, dat fiind decalajele majore comparativ cu țările din Europa Centrală și de Sud-Est, unde rata de supraviețuire la 5 ani depășește 50%, iar în Polonia aceasta constituind 74% pentru relațiile comerciale noi stabilite în anul 2016 (Anexa 12).

Criza determinată de pandemia Covid-19 și războiul din Ucraina vor reconfigura, cel mai probabil, fluxurile internaționale de bunuri, nemijlocit investiționale. Multe țări de unde provin influxuri masive de ISD la nivel mondial vor fi condiționate să promoveze politici de „*nearshoring*” și „*onshoring*”. În acest context, am putea anticipa o schimbare a structurii geografice a comerțului regional și a fluxurilor investiționale, care va deschide noi oportunități pentru Republica Moldova, dar și provocări majore ce vor rezulta din intensificarea concurenței regionale. În plus, au devenit extrem de importante problemele ce țin de securitatea energetică, alimentară, de sănătate și integrarea digitală a țărilor în economia mondială, prin prisma cărora va fi necesar de modelat politica economică și, nemijlocit, cea comercială.

## **2.2 Implicațiile producției și a productivității asupra performanțelor exporturilor**

Evoluția economiei moldovenești de-a lungul perioadei de independență indică asupra adoptării în această perioadă a unor modele de creștere economică care s-au soldat cu un progres lent al reformelor structurale și au determinat un grad redus de adaptare a economiei la diverse șocuri interne și externe. După aproximativ treizeci de ani de tranziție, majoritatea țărilor din regiune au reușit să progreseze în ceea ce vizează sporirea veniturilor reale pe cap de locuitor, făcând parte în categoria țărilor cu venituri medii superioare, iar altele, cum ar fi: Cehia, Slovacia, Slovenia, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Ungaria, sunt categorisite astăzi ca țări cu venituri înalte. Moldova, începând cu anul 2021, după 30 de ani de tranziție, a intrat în categoria țărilor cu venituri medii superioare, alăturându-se României, Bulgariei și economiilor în tranziție din Europa

de Sud-Est. Totodată, Republica Moldova se află la limita inferioară cu Venitul Național Brut (VNB) pe cap de locuitor de 4570 USD, spre deosebire de România care este la limita superioară cu un venit pe cap de locuitor de circa 3 ori mai mare – 12570 USD<sup>4</sup>.



**Figura 2.15. PIB per capita (PPP constant) în profil regional, USD internaționali**

Sursa: Elaborată de autor conform datelor Băncii Mondiale.

Conform estimărilor, în anul 2021, PIB per locuitor în Republica Moldova nu depășea 5,3 mii USD în prețuri curente, iar, exprimat în funcție de paritatea puterii de cumpărare, constituia 15,6 mii USD internaționali. Comparativ cu țările cu o economie emergentă și în curs de dezvoltare din Europa, după Kosovo și Ucraina, Republica Moldova dispune de cel mai mic nivel al PIB pe cap de locuitor. Discrepanța față de media țărilor din Europa și Asia Centrală (exclusiv țările cu un nivel înalt de dezvoltare), țările UE, inclusiv din Europa Centrală, rămâne a fi impunătoare și a constituit 63%, 32% și, respectiv, 42%, ținând cont de paritatea puterii de cumpărare. În dinamică, discrepanțele se reduc treptat, totodată, convergența se produce lent. Or, alte state din Europa Centrală, care s-au integrat în spațiul UE în ultimele 2 decenii, înregistrează progrese semnificativ mai înalte. În acest context, este relevantă experiența țărilor Baltice – Letonia, Lituania, a Estoniei și a României.

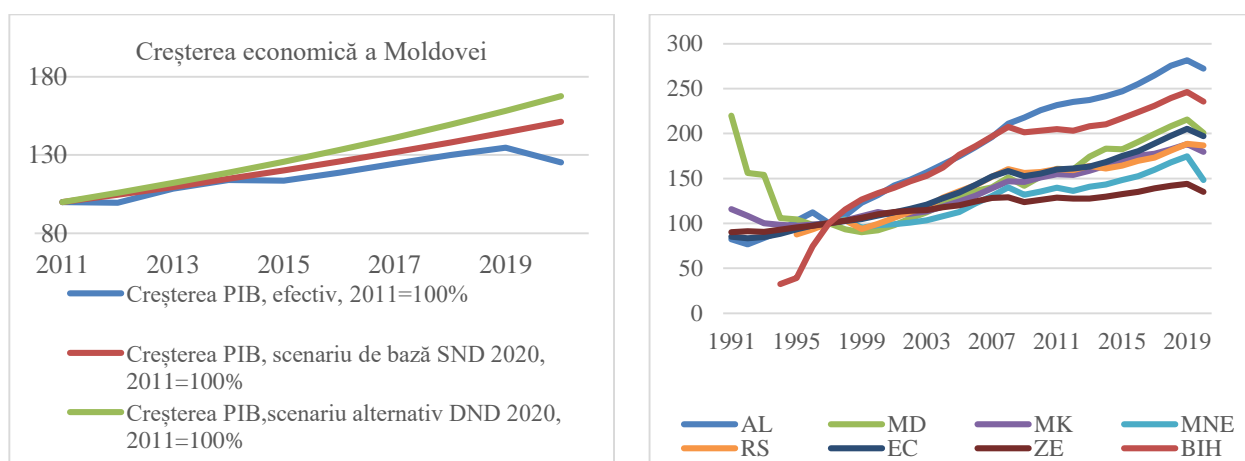
Menținerea acestor decalaje este cauzată de creșterea economică lentă. În perioada anilor 1991-2019 pot fi distinse 3 etape majore în creșterea economică a țării, iar anii 2020 și 2022 vor fi marcați de alte 2 etape determinate de criza mondială produsă de pandemia Covid-19 și războiul ruso-ucrainean. În perioada anilor 1991-1999, PIB-ul Republicii Moldova s-a diminuat cumulativ, cu circa 60% comparativ cu anul 1990 conform estimărilor autorilor. După cum a fost menționat,

<sup>4</sup> <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2021-2022>



Republica Moldova se numără printre statele care și-au reluat creșterea economică cel mai târziu după obținerea independenței. Astfel, economia a revenit pe o traiectorie de ascensiune începând cu anul 2000, iar în anii 2000-2008 a sporit destul de rapid în contextul reformelor promovate și a bazei de creștere foarte mici atestată la finele anilor '90. După criza mondială din anii 2008-2009, creșterea economică a început să tempereze vizibil. Prin urmare, ritmurile medii anuale de creștere în perioada ultimilor 20 de ani au fost insuficiente pentru a recupera pierderile înregistrate în anii 90 (Stratan, A., Toaca, Z., Fala, V., 2021).

Strategia de dezvoltare Moldova 2020, aprobată în 2011, își propunea redresarea economiei și menținerea creșterii economice la un nivel mediu anual de cel puțin 5,9% în perioada anilor 2012-2020, comparativ cu nivelul de 4,7% anticipat în scenariul de bază. De fapt, dinamica înregistrată pe parcursul deceniului precedent s-a plasat cu mult sub nivelul anticipărilor din scenariul de bază al SND Moldova 2020, anual, în medie, creșterea PIB fiind de 2,6%. Prin urmare, în anul 2020, PIB-ul creat în economia națională depășea cu circa un sfert nivelul anului 2011 (figura 2.16), în timp ce SND 2020 prevedea în scenariul de bază o creștere cu 50%, iar în scenariul alternativ – cu 67,5% (SND “Moldova 2030”).



**Figura 2.16. Creșterea economică în profil regional în perioada anilor 1991-2020, 1995=100% și creșterea PIB-ului în Republica Moldova comparativ cu țintele SND “Moldova 2020”, 2011=100%**

Sursa: Calculele autorului conform datelor BNS privind conturile naționale, prognoza PIB disponibilă în SND 2020 și datele Băncii Mondiale privind creșterea economică în regiune.

În lipsa unor reforme socio-economice corespunzătoare pentru atenuarea efectelor recente crize și înlăturarea constrângerilor sistemice istorice, această traiectorie de creștere lentă s-ar putea menține pe termen lung. În Proiectul Strategiei pentru o Economie Incluzivă, Durabilă și Digitală până în anul 2030, creșterea economică medie anuală, în perioada anilor 2020-2030, se estimează a fi în jurul valorii de 1,8% conform scenariului de bază (SEIDD; 2021).

Creșterea economică în Republica Moldova este vulnerabilă la diverse șocuri interne și

externe. Fiecare deceniu de tranziție a fost marcat de câte o criză economică indusă de crize economice regionale sau mondiale. Totodată, în ultimii 10 ani, Republica Moldova a trecut prin faze de recesiune o dată la 3 ani, determinate de: condiții climaterice nefavorabile (2012, 2015, 2020); criza sistemului financiar din 2014-2015; instabilitatea politică; criza economică și geopolitică în Rusia și Ucraina care s-a manifestat, în principal, în prima jumătate a deceniului precedent; declinul puternic al prețurilor internaționale la diverse produse în prima jumătate a anului 2014-2016; și pandemia Covid-19 (2020).

Analiza surselor de creștere economică indică asupra faptului că Republica Moldova utilizează într-o măsură mai mică resursele sale umane, iar decalajele în productivitatea muncii sunt mari și se diminuează lent.

**Forța de muncă.** Conform datelor statistice, numărul populației țării este în scădere. În anul 2020, numărul mediu al acesteia constituia 2,6 mil. persoane în comparație cu circa 3,5 mil. persoane în anul 1997 (exclusiv regiunea din partea stângă a Nistrului). În perioada anilor 2014-2020, numărul populației a scăzut cu 236 mii. persoane. Prognozele pe termen lung indică asupra continuării tendinței date în următoarele decenii, iar populația țării ar putea ajunge până la 2,1 mil. persoane în anul 2035 (Centrul de Cercetări Demografice, INCE).

De asemenea, atestăm că sporul natural este negativ. Numărul populației vârstnice crește, respectiv și ponderea acestora în structura populației; fertilitatea este joasă, iar fenomenul emigraționist rămâne a fi destul de intens, inclusiv în rândul femeilor, persoanelor tinere cu studii superioare și a populației aptă de muncă. De altfel, emigrația este un factor determinat în scăderea numărului populației Republicii Moldova. Conform estimărilor, către anul 2020, stocul emigranților moldoveni constituia circa 1,1 mil. persoane, dintre care peste 52% sunt femei (IOM, 2021).

Rata de activitate în Republica Moldova este extrem de mică în comparație cu țările din Europa Centrală și majoritatea statelor din Europa de Sud-Est, în condițiile unei rate a șomajului joase. În anul 2021, rata de ocupare constituia 39,8%, iar rata șomajului – 3,2%. În mediul rural, rata de ocupare este și mai redusă. În ansamblu, datele disponibile, începând cu anul 2014, permit să constatăm că, odată cu scăderea numărului populației, se atestă și o tendință clară de diminuare treptată a populației ocupate. Creșterea economică nu este însoțită de antrenarea mai mare a populației în activitatea economică. Ori creșterea economică lentă poate fi explicată și de valorificarea redusă a potențialului uman existent. Densitatea întreprinderilor noi create la 10 000 de persoane în vârstă aptă de muncă este mică în Republica Moldova comparativ cu țările de referință din Europa Centrală. Pe parcursul a mai multor ani, numărul întreprinderilor noi create scade, în timp ce sporește numărul celor reziliate din registrul de stat al întreprinderilor, iar rata netă de creștere a întreprinderilor este negativă. Conform estimărilor autorului, în țările baltice, în

medie, numărul întreprinderilor active în industriile și serviciile de piață<sup>5</sup>, raportat la 10000 de locuitori, este de circa 4 ori mai mare comparativ cu întreprinderile înregistrate în aceste activități în Republica Moldova. Dacă am lua în considerație întreprinderile active din Moldova, atunci decalajul ar crește și mai mult.

Pe lângă rata scăzută de înființare a întreprinderilor, circa  $\frac{3}{4}$  din acestea sunt active, iar rata de supraviețuire a firmelor moldovenești este foarte redusă, în special, în cazul firmelor din industrie și a întreprinderilor cu capital străin. Conform datelor statistice pentru anul 2019, mai puțin de jumătate din întreprinderile nou-create reușesc să supraviețuiască în următorii doi ani după momentul înființării. Rata de supraviețuire la 1 an este de 46,8% (a întreprinderilor create în 2018), iar rata de supraviețuire la 2 ani – circa 40,5% (a întreprinderilor create în 2017). În industrie, șansele de a supraviețui sunt și mai mici, circa  $\frac{1}{3}$  din firme supraviețuiesc în cel de-al doilea an de activitate. Pentru comparație, în UE, rata de supraviețuire în anul următor de la creare este peste 80%, iar în medie, jumătate din firme reușesc să supraviețuiască mai mult de 5 ani. De asemenea, datele arată că întreprinderile străine în Republica Moldova au o rată semnificativ mai mică de supraviețuire comparativ cu celelalte întreprinderi, constituind 32% în următorul an de activitate și 27,5% peste 2 ani de activitate. Aceste constatări sunt concludente în contextul în care a fost determinat că întreprinderile exportatoare reușesc cu greu să se mențină pe piețele externe. În același timp piața internă este foarte mică pentru întreprinderile de dimensiuni mai mari și greu de accesat pentru întreprinderile mai mici, existând presiuni competitive și o multitudine de constrângeri ce rezultă din eficiența redusă a politicii concurențiale.

Dezechilibrele pieței muncii, caracterizate de o cerere mică pentru forța de muncă în satele și orașele mai mici, cu o locație mai îndepărtată de capitală, salariile medii joase în profil regional și necorespunderea competențelor populației cu cele ale angajatorilor constituie factorii esențiali care descurajează antrenarea populației în vârstă aptă de muncă în câmpul muncii. Cauzele inactivității economice enunțate în cadrul Anchetei forței de muncă sunt următoarele: vârsta de pensionare, necorespunderea studiilor/formării profesionale cu cerințele angajatorilor, angajamentele familiale sau deținerea unui loc de muncă peste hotarele țării. Studiul pieței muncii din Republica Moldova (MORCOTÎLO, I., FALA, A., GUMENE, V., 2020) denotă câteva tendințe negative ce marchează piața muncii în Republica Moldova, precum: creșterea ocupării informale, în special, din contul persoanelor antrenate în agricultură și construcții care denotă modificarea structurală lentă a economiei naționale (peste  $\frac{1}{5}$  din populația ocupată este antrenată în sectorul agricol comparativ cu circa 14% în industrie, sector cu potențial semnificativ mai mare

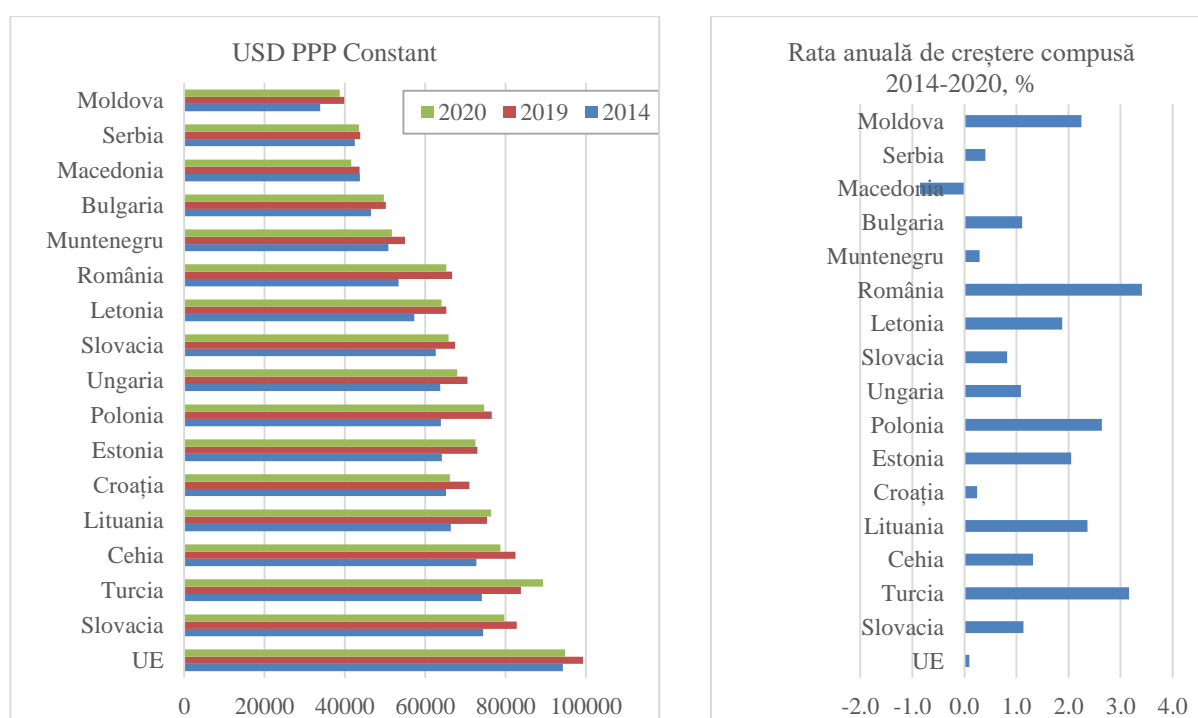
---

<sup>5</sup> Business Economy – CAEN 2: B-J, L-N, S95 conform clasificării Eurostat.

de creștere a productivității muncii); ponderea mare a locurilor de muncă ce necesită competențe joase sau medii (peste 70% din total), în timp ce ponderea locurilor de muncă, ce necesită competențe înalte, a crescut foarte lent; concentrarea excesivă a ocupării în întreprinderile micro- (circa 20,7% din salariați comparativ cu 18,7% în întreprinderile mijlocii), fapt ce are un impact negativ asupra competitivității și productivității muncii. Nivelul productivității corelează pozitiv cu dimensiunea întreprinderilor. La fel, cu cât crește vârsta și dimensiunea întreprinderilor de talie mică, cu atât devin mai pregătite de a ieși pe piețele externe, unde concurența este și mai acerbă comparativ cu piața locală (Aculai E. et. all., 2012). Productivitatea întreprinderilor și complexitatea exporturilor, în același timp, depinde și de sofisticarea afacerilor, care este la un nivel scăzut în Republica Moldova comparativ cu statele din Europa Centrală.

Ținând cont de faptul că este evident faptul că nu toate întreprinderile reușesc să supraviețuiască, este esențial de a asigura condițiile necesare pentru crearea a cât mai multe întreprinderi și de a susține creșterea productivității acestora.

**Productivitatea muncii.** În Republica Moldova, productivitatea muncii este extrem de joasă comparativ cu cea obținută în țările Europei Centrale și de Sud-Est (figura 2.17). În perioada anilor 2014-2020, aceasta a crescut în mediu cu circa 2,2% (rata medie anuală compusă). Iar convergența productivității muncii în Republica Moldova cu cea a țărilor din Europa Centrală a prezentat un ritm lent.



**Figura 2.17. Productivitatea muncii în profil regional**

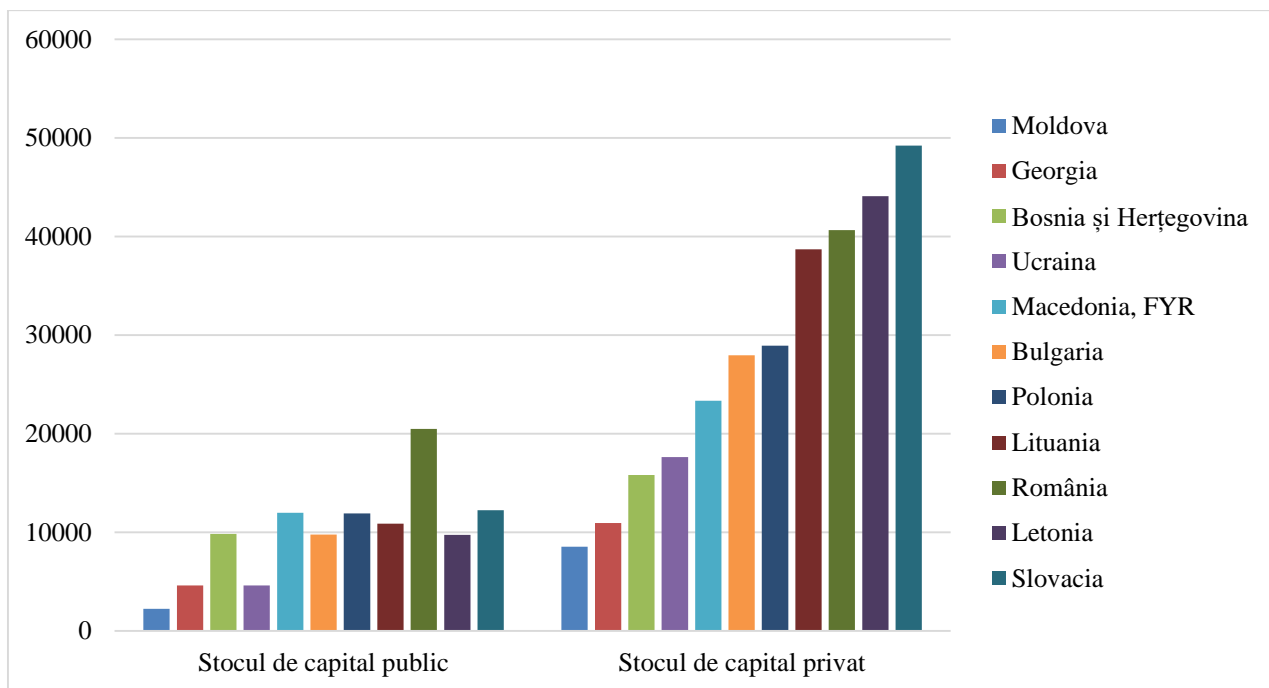
Sursa: Calculele autorului în baza datelor Băncii Mondiale privind PIB-ul în profil regional, ale BNS referitor la PIB-ul și populația ocupată în RM, Eurostat privind populația ocupată în țările europene de referință.

Productivitatea muncii influențează nivelul salariilor în țară și, corespunzător, explică discrepanțele în veniturile reale ale populației. Printre mai multe state din regiune – Letonia, Lituania, România, Turcia, Macedonia, Bosnia și Herțegovina, Bulgaria – Moldova este țara unde salariul mediu anual al unui angajat (exprimat în Euro) este cel mai mic. De altfel, alături de Georgia, Kârgâzstan și Tadjikistan, Republica Moldova se numără printre statele cu cel mai mic nivel al salariului minim în Europa și Asia Centrală (ILO; 2020). Aceste evoluții determină emigrarea populației din Moldova, inclusiv a persoanelor tinere și cu studii superioare care sunt în căutarea unor oportunități de obținere a unor studii mai calitative și locuri de muncă bine plătite (Tabac. T., Găgăuz O., 2020).

Printre populația ocupată, o cotă impunătoare a persoanelor este antrenată în activități de producere a bunurilor cu intensitate tehnologică redusă, în timp ce doar un număr mic de angajați lucrează în activități de producere cu intensitate înaltă în tehnologii. De altfel, același lucru se referă și la serviciile Hi-Tech. 1/5 din populație ocupată lucrează în agricultură, unde productivitatea muncii, în medie, este de peste 4 ori mai mică decât în servicii și industria manufacturieră (INCE, 2019). Industria, în medie, înregistrează cea mai mare productivitate în Moldova, care este reprezentată în proporție de 85% din industria manufacturieră. În industria manufacturieră, 2/3 din salariați lucrează în activități care, per general, sunt reduse în tehnologii, acestea generând peste 60% din producția industrială manufacturieră. Pe de altă parte, în activități cu intensitate înaltă în tehnologii sunt angajați doar 1% din salariații din sectorul real al industriei manufacturiere, generând 2% din producția industrială. În același timp, activitățile cu intensitate medie-înaltă în tehnologii din sectorul real, precum: fabricarea substanțelor și produselor chimice, fabricarea echipamentelor electrice, mașinilor și utilajelor, autovehiculelor și remorcilor și altor mijloace de transport, care angajează circa 1/5 din salariații din industria manufacturieră, generează, în medie, o valoare a producției industriale, per angajat, inferioară celorlalte grupe de activități industriale, inclusiv cu intensitate redusă. Acest lucru argumentează concluziile Studiului privind piața forței de muncă în Republica Moldova (MORCOTÎLO, I., FALA, A., GUMENE, V., 2020) în ceea ce privește concentrarea cererii forței de muncă în activități ce necesită competențe joase sau medii.

Productivitatea muncii depinde de capitalul utilizat în procesul de producție și de alți factori care determină eficiența utilizării factorilor de producție.

**Capitalul.** În Republica Moldova, stocul de capital atât în sectorul public, cât și în cel privat, raportat la o persoană ocupată, este cu mult inferior țărilor din Europa Centrală (figura 2.18), în plus, infrastructura de producere este deseori depășită (INCE, IDEPE, 2013).



**Figura 2.18. Intensitatea capitalului public și privat (stocul de capital per persoană ocupată) în profil regional în 2017<sup>6</sup>, USD, prețuri constante ale anului 2011**

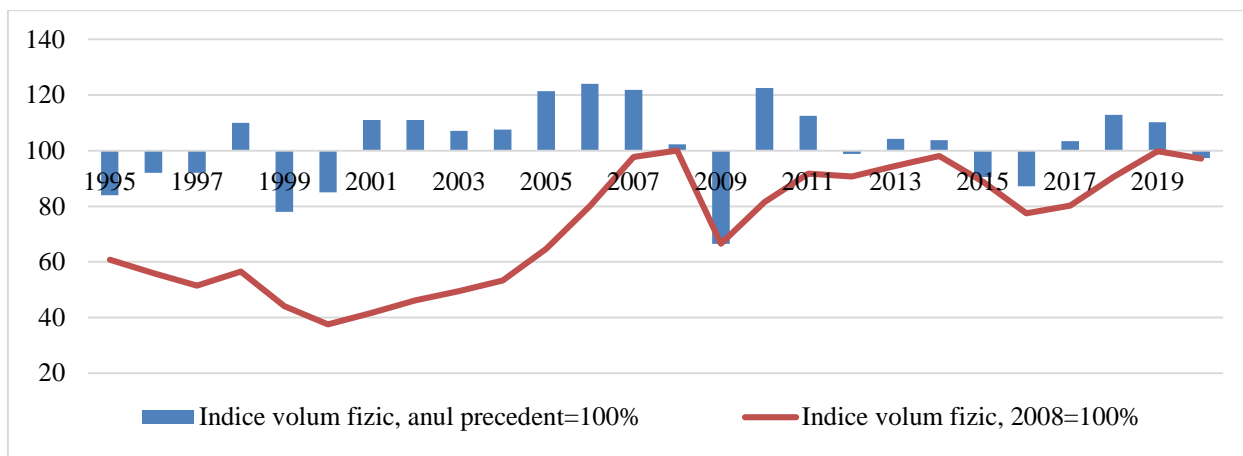
Sursa: Elaborată de autor în baza datelor IMF Investment and Capital Stock Dataset, 2019.

Activitatea investițională în Republica Moldova are un caracter anost. După un prim deceniu de tranziție, în care investițiile au fost, în mare parte, în scădere, începând cu anul 2001 și până în 2007 acestea au reanimat. O contribuție pozitivă și semnificativă la creșterea acestora au avut atât investițiile din sectorul public, cât și cel privat. De asemenea, menționăm că au sporit și influxurile de ISD, care, în anul 2008, au înregistrat valoarea maximă pentru perioada de tranziție în economia națională, constituind 711 mil. USD ,ceea ce reprezenta circa 11% din PIB.

În anii 2000-2008, volumul investițiilor în active materiale a crescut de 2,6 ori, iar în valori nominale – de la 1759 mil. lei la 18225 mil. lei. În această perioadă, cota investițiilor în sectorul privat s-a dublat de la 22,3 la 43,4%, în sectorul străin – de la 5,3 la 13,2%, în timp ce cota sectorului public, public-privat și a întreprinderilor mixte cu capital străin și local a prezentat diminuare, reprezentând 23,6%, 1,6% și, respectiv, 18%.

FBCF, raportată la PIB, depășea 30% în anii 2007-2008, nivel care nu a mai fost atins ulterior. Totuși, în 2008, în contextul în care economia mondială a suportat o criză puternică economico-financiară, volumul de investiții în economie a temperat semnificativ, iar în 2009 s-a contractat cu circa 1/3, în special, a fost evidențiată o scădere puternică în sectorul privat, străin și mixt.

<sup>6</sup> Cele mai recente date disponibile care permit cuantificarea stocului de capital în profil regional



**Figura 2.19. Investițiile în active materiale pe termen lung, 1995-2020**

Sursa: Calculele autorului în baza datelor BNS privind comerțul exterior.

Pe parcursul deceniului precedent, atestăm că investițiile au stagnat, fiind resimțită o reanimare a acestora, în special, în anii 2018-2019, cu toate acestea nivelul anului 2008 nu a fost atins. Dinamica investițională a fost afectată negativ de declinul economic mondial din anul 2009. În anii 2015-2016, un amalgam de crize, precum: impunerea de noi bariere tarifare și netarifare de către Federația Rusă pentru importul de produse originare din Republica Moldova, recesiunea regională, criza financiară cauzată de devalizarea sectorului bancar, instabilitatea politică, comprimarea agriculturii din cauza condițiilor climaterice nefavorabile, a cauzat o scădere cumulativă a investițiilor cu 21% față de anul 2013.

Majorarea investițiilor în sectorul public a determinat restabilirea activității investiționale în anul 2017, cu toate acestea, din cauza eficienței reduse a investițiilor în sectorul public, rezultatele nu sunt la nivelul așteptărilor. Investițiile private au reluat dinamica pozitivă în anul 2018, ceea ce a permis în 2019 recuperarea nivelului investițiilor, atestat în 2014, dar nu și atingerea valorilor de până la criza din anul 2009. Ritmurile de creștere a investițiilor din anii 2017-2019 au fost materializate într-o majorare a cotei FBCF în PIB până la 25,6% în 2019, nivel care este comparabil cu valorile înregistrate în alte statele din regiune, dar semnificativ mai mic comparativ cu perioada de până la criza din 2009. În anul 2020, tendința de creștere a investițiilor a fost întreruptă de criza Covid-19, care a determinat o scădere de 2,8% a acestora conform estimărilor, iar contractarea puternică a PIB-ului a determinat o ușoară creștere a FBCF în PIB – până la 25,7%. În Republica Moldova, media anuală a procentului producției interne brute investite în perioada anilor 2010-2020 a fost de 23,9%, ceea ce reprezintă un rezultat destul de modest, ținând cont că în România valoarea indicatorului dat este de 24,4%, în Letonia și Lituania – 22% și, respectiv, 19,4%, iar în Estonia și Cehia – 26%. Comparativ cu Bosnia și Herțegovina, Serbia, Macedonia, Republica Moldova se poziționează mai bine în ceea ce privește valoarea indicatorului dat.

De menționat că există câteva explicații ce ar argumenta tendințele date. Prima explicație se referă la cererea mică pentru investiții capitale, dat fiind populația antreprenorială mică, nivelul redus de sofisticare a afacerilor, dar și sub-utilizarea capitalului de către unele întreprinderi, în special în perioade de criză – fenomen caracteristic economiilor ce au parcurs tranziția din Europa Centrală și de Est.

O altă explicație vizează veniturile mici ale populației care permit doar formarea unor economii destul de modeste<sup>7</sup>, fapt ce, în mod firesc, determină nivelul redus al activității investiționale. Ponderea economiilor brute în PIB a prezentat o tendință generală de descreștere pe parcursul ultimilor 5 ani și s-a diminuat până la 16,4% din PIB-ul țării în 2019 – un indicator cu mult sub nivelul mediu al țărilor din Europa Centrală (23-25%).

O a treia explicație este costul înalt al capitalului împrumutat, din cauza ratelor dobânzilor înalte la instrumentele disponibile de finanțare a afacerilor (Koriakin, I., Pinte, D., Bush, C., 2021) și a diversității reduse a instrumentelor de finanțare a afacerilor. Cota creditului privat, raportat la PIB în Moldova, nu reprezenta decât 27,8% în anul 2020 (24,8% în 2019) comparativ cu 48% – în Europa Centrală și 94% – în UE. Conform studiului Enterprise Survey (Banca Mondială; 2019), fiecare al treilea antreprenor în Moldova consideră accesul la finanțe drept o constrângere majoră. Ratele dobânzilor sunt mari în comparație cu media țărilor UE care corelează pozitiv cu nivelul inflației, iar media ultimilor 5 ani este superioară celei din Bosnia și Herțegovina, Macedonia și România. Șocul inflaționist din anul 2022 și reacția politicii monetare a determinat creșterea ratelor de bază până la 15,5% în luna mai, ceea ce semnifică un nivel comparabil cu cel din perioada crizei financiare din anul 2015. În Republica Moldova este dificil a califica sectorul bancar drept unul matur, iar sectorul financiar este slab diversificat. De asemenea, instrumentele de finanțare a afacerilor sunt slab diversificate și, în mare parte, sunt reprezentate de credite contractate de la Băncile Naționale sau linii de credite acordate de către Instituțiile Financiare Internaționale prin intermediul băncilor comerciale. În contextul dat, o măsură relevantă este creșterea educației financiare a întreprinderilor și a populației în ansamblu (Koriakin, I., Pinte, D., Bush, C., 2021), pentru a fi îmbunătățite abilitățile de planificare și dezvoltare a afacerilor, nemijlocit de identificare și valorificare a diferitor oportunități de finanțare a proiectelor investiționale.

În țările membre ale UE, inclusiv țările din Europa Centrală, Fondurile Europene structurale au influențat pozitiv productivitatea întreprinderilor și ocuparea, impulsionând acumularea de capital și PTF. Totodată, cercetările indică asupra faptului că în special companiile de dimensiuni mai mari, cu un nivel inițial redus al capitalului și o productivitate joasă beneficiază

---

<sup>7</sup> Consumul final al gospodăriilor reprezenta în 2018 circa 87% din VBND.



cel mai mult de fondurile date, acestea fiind o alternativă pentru sursele de finanțare externe costisitoare și greu de accesat (Konstantīns Beņkovskis, Oļegs Tkačevs, Naomitsu Yashiro; 2018).

În Republica Moldova, o serie de programe de susținere a întreprinderilor mici și mijlocii sunt oferite de către Organizația de dezvoltare a Afacerilor (ODA), nemijlocit pentru valorificarea resurselor financiare alocate de către Banca Mondială pentru sprijinirea accesului IMM-urilor la finanțare și dezvoltarea competitivității exporturilor. În acest context, pot fi menționate: Pare, Start pentru tineri, ECO IMM, Femei în afaceri, Internaționalizare IMM, Retehnologizare IMM și Transformare Digitală.

Pe parcursul ultimilor 20 de ani, Republica Moldova a promovat o politică de atragere a ISD. Totodată, printre țările în tranziție din regiune (din Europa de Sud-Est și CSI), Moldova reușește să atragă, totuși, puține ISD. În perioada anilor 2010-2020, Moldova a atras, în medie, anual, ISD în valoare de 2,9% din PIB, comparativ cu 4,1% – în țările din Europa Centrală și 3,4% – în UE, 3,3% – în Macedonia, 8,2% – în Georgia și 11,6% – în Muntenegru. Prin urmare, stocul de ISD, acumulat în economia națională în valoare de 4,7 miliarde USD, constituia 40% din PIB la finele anului 2019, menținându-se la același nivel și în 2020, în pofida contractării influxului de investiții străine directe. Valoarea influxului de ISD, atât per locuitor, cât și per angajat, este cu mult inferioară în comparație cu majoritatea statelor europene. Există mai mulți factori explicativi în acest sens, printre care: instabilitatea politică, dimensiunea pieței, capitalul uman existent ș.a. Existența unui cadru legal stabil și predictibil în țara-gazdă este un factor cheie în luarea unei decizii de realizare a ISD de către companiile multinaționale, iar circa 2 din 3 investitori vor renunța la planurile lor investiționale sau vor decide să le retragă în condițiile unui risc politic sporit (Kerkapoly M., 2021). În clasamentele internaționale, Republica Moldova este clasată în grupul țărilor cu risc înalt pe țară din cauza riscului economic, politic și financiar mare. Alături de Muntenegru sunt unicele țări din Europa clasate în acest grup (Allianz, 2022). Capitalul uman din Republica Moldova este evaluat inferior comparativ cu țările din Europa Centrală conform Indicelui Capitalului Uman, elaborat de Banca Mondială, iar în ceea ce privește dimensiunea pieței, Moldova este plasată printre statele cu cea mai mică piață în Raportul Global al competitivității 2019 și în Global Innovation Index 2021. Deschiderea economică și armonizarea infrastructurii calității cu țările dezvoltate este un stimulent pentru atragerea investițiilor străine pe verticală în condițiile unei piețe locale mici. În același timp, progresele de ajustare a infrastructurii calității sunt ne semnificative.

**Productivitatea totală a factorilor (PTF) sau, altfel zis, eficiența utilizării muncii și a capitalului productiv a avut o influență determinată în asigurarea creșterii economice în anii 2000, iar după criza din 2009 se atestă, însă, o scădere a influenței acesteia la majorarea**

### **creșterii economice, ajutând la temperarea ritmurilor de creștere economică.**

Contribuția forței de muncă la creșterea economică este foarte mică, fiind chiar negativă în anumiți ani (World Bank, 2019; INCE, 2019), fapt determinat de procesul intens de emigrație și de diminuarea ratei de ocupare. Menționăm că aportul capitalului crește, dar, totuși, destul de lent, dat fiind cererea redusă pentru investiții noi și constrângerile eminente legate de finanțarea acestora. Un impact impunător asupra creșterii economice, în special în anii 2000, a avut productivitatea totală a factorilor. Rezultatele, obținute în cadrul mai multor cercetări, realizate pentru cazul Republicii Moldova, sunt concludente cu rezultatele altor cercetări efectuate pe exemplul țărilor în tranziție din Europa Centrală și de Est și țările CSI (Iradian G., 2009; Alam A., Casero P.A., Khan F., Udomsaph C., 2008).

Creșterea considerabilă a PTF în al doilea deceniu de tranziție, în special în țările care au cunoscut o puternică contractare a economiilor după obținerea tranziției, a fost explicată prin sporirea capacităților de utilizare a capitalului fizic, iar în unele țări – prin majorarea forței de muncă disponibilizată în perioada de tranziție, fapt care explică contribuția mică a acumulării de capital (Alam A., Casero P.A., Khan F., Udomsaph C., 2008).

Reformele promovate în vederea încurajării spiritului antreprenorial privat, a reformării întreprinderilor și a proceselor de producție explică contribuția PTF la creșterea economică. Moldova a reușit să realizeze rapid reforme în domeniul liberalizării comerțului și a prețurilor, pentru a asigura convergența totală sau apropiată de țările cu economie de piață dezvoltate. În același timp, restanțele sunt majore în ceea ce privește reformele pe dimensiunea privatizării întreprinderilor mari și eficiența privatizării proprietăților private mici, guvernarea și restructurarea întreprinderilor și politica concurențială, factori care stagnează tranziția la economia de piață și limitează activitatea investițională. În acest fel, reformele structurale se produc lent și nu încurajează migrarea factorilor de producere din activitățile cu productivitate joasă în cele cu productivitate înaltă (World Bank, 2019).

Structura ocupării s-a schimbat de-a lungul tranziției printr-o realocare a forței de muncă din sectorul agricol către cel manufacturier și de servicii. Totodată, migrația se face către activități ce necesită, în mare parte, competențe reduse sau medii și generează o valoare adăugată joasă. Factorii interni ai companiilor au, mai cu seamă, o contribuție negativă la creșterea PTF în cadrul sectoarelor, chiar și a celor promițătoare în contextul creșterii productivității muncii (Banca Mondială; 2019).

În acest context, menționăm că capitalul fizic, inovațiile și calitatea forței de muncă vor reprezenta factori catalizatori ai creșterii productivității muncii pe termen lung în țările lumii, iar Moldova nu este o excepție (Dieppe A., 2021). Prin urmare, îmbunătățirea mediului de suport,

precum: instituțiile, infrastructura, mediul social și politicile, este indispensabilă.

Chestionarul privind activitatea de inovare a întreprinderilor în anii 2019-2020 indică asupra faptului că doar un procent mic din întreprinderi (12,6% sau 448 de întreprinderi) adoptă anumite inovații, iar numărul acestora a fost în continuă scădere, începând cu primul chestionar realizat în 2015-2016. Dintre acestea jumătate au realizat inovații de produs, procese de organizare și marketing, iar altele 34% au fost întreprinderi inovatoare doar în procesul de organizare și de marketing. Totodată, majoritatea întreprinderilor nu implementează inovații (BNS, 2021).

O parte din inovațiile realizate de întreprinderile moldovenești se referă la digitizarea activității întreprinderilor, proces care asigură o serie de avantaje pentru creșterea acestora. Deși infrastructura telecomunicațiilor este evaluată înalt în clasamentul E-Guvernare (ONU; 2020), numărul persoanelor juridice, în Republica Moldova, care dispun de calculatoare și de pagini web este foarte mic. În 2020, doar 9593 de întreprinderi cu 10 și mai mulți angajați aveau calculatoare, iar numărul acestora a scăzut începând cu anul 2017 comparativ cu anii 2014-2016. Doar 2623 de întreprinderi aveau o pagină web în 2020, deși trebuie să constatăm că în comparație cu anul 2014 numărul întreprinderilor ce au o pagină proprie în internet crește treptat. Prin urmare, circa 4-5% din întreprinderile înregistrate au o pagină web, iar în industria prelucrătoare – 7-8% (BNS; 2019), fapt care, evident, este un impediment pentru dezvoltarea afacerilor, nemijlocit de accesare a piețelor de desfacere atât locale, dar mai cu seamă internaționale. Acest lucru se confirmă prin poziția joasă a Republicii Moldova în clasamentul Global Innovation Index 2021 comparativ cu statele din Europa Centrală în ceea ce privește performanța logistică, accesul și utilizarea tehnologiilor în domeniul informațiilor și comunicațiilor (Dutta S., Lanvin B., Leon L.R., Wunsch-Vincent S., 2021).

Republica Moldova înregistrează o performanță redusă comparativ cu media atestată pentru țările Europei Centrale în toate domeniile de activitate ale unei economii care stimulează inovațiile: instituții, capital uman și cercetare, infrastructură, sofisticarea pieței și a businessului, decalajul fiind mare și în ceea ce privește rezultatele obținute în domeniul cunoștințelor, tehnologiilor și creativității. În aspect comparativ cu țările de referință sus-menționate, activitatea de inovare este stânjenită, în special, de factorii critici, cum ar fi: *cadrul regulator și politic existent în țară (instituții); performanța logistică și valoarea PIB-ului creat per unitate de energie utilizată (infrastructura); dimensiunea pieței și ponderea creditului privat în PIB (sofisticarea pieței); cheltuielile brute realizate de mediul privat în activitățile de cercetare și dezvoltare raportate la PIB; cheltuielile brute în cercetare și dezvoltare finanțate de mediul privat și din străinătate; disponibilitatea capitalului de risc; colaborarea dintre universități și industrie în domeniul cercetării și dezvoltării și dezvoltarea clusterelor și dezvoltarea clusterelor (sofisticarea*

**businessului**); *speranța de viață școlară și cheltuielile brute în domeniul cercetării și dezvoltării raportate la PIB (capitalul uman)*. Poziția joasă în clasament la sub-indicele de efort al IGI corelează cu poziții joase în ceea ce privește impactul cunoștințelor produse – cheltuieli pentru procurarea softurilor, pentru obținerea certificatelor de calitate, lucrări științifice și tehnice produse per milioane PIB creat (PPP) și citate în baze de date internaționale, creșterea productivității muncii, complexitatea producției și a exporturilor, intensitatea tehnologică a exporturilor (Dutta S., Lanvin B., Leon L.R., Wunsch-Vincent S., 2021).

Inovațiile, în special inovațiile de produs, determină un nivel superior al productivității. La rândul lor, întreprinderile mai inovative și productive sunt mai susceptibile în internaționalizarea afacerilor – de a importa și de a ieși, extinde și menține pe piețele străine. De altfel, există o legătură cauzală reciprocă dintre activitatea de export și productivitate. Aceste constatări au o implicație majoră asupra politicilor publice. Pe de o parte, eliminarea constrângerilor de acces pe piețele externe permite companiilor de a penetra pe piețele externe cu diferențe mici de costuri comparativ cu piața internă și de a beneficia de avantajele acestora, în special în cazul piețelor mai sofisticate. Importanța extinderii piețelor este incontestabilă pentru creșterea întreprinderilor, pentru a valorifica economiile de scară. Pe de altă parte, după cum relatează teoria economică (capitolul 1) și structura IGI, complexitatea producției și a exporturilor, dar și productivitatea depind de un spectru larg de factori ce influențează inovațiile, mediul de afaceri și investițiile în ansamblu (Stratan A., Fala V., 2022).

La nivel internațional și, în special, în Europa este cercetat rolul eficienței alocative în calitate de variabilă explicativă a temperării creșterii productivității în UE și a competitivității exporturilor. Eficiența alocativă măsoară ce proporție ocupă cele mai productive întreprinderi în cea mai mare cotă de piață, iar creșterea acesteia determină majorarea exporturilor (Mauro, F., et al., 2018). În Republica Moldova nu există cercetări privind eficiența alocativă și sunt puține studii ce realizează o analiză comprehensivă a productivității intra- și inter-sectorială care ar fi relevante în elaborarea și implementarea eficientă a unor politici orientate spre creșterea productivității și a competitivității internaționale.

### **2.3 Constrângerile antreprenorilor din Republica Moldova în vederea sporirii exporturilor**

Majorarea volumului producției și, în particular, a productivității au un rol determinant în sporirea exporturilor Republicii Moldova. În baza celor relatate în subcapitolul precedent, rezumăm câteva aspecte importante: în Republica Moldova numărul populației antreprenoriale și exportatoare este mic; în câmpul muncii este antrenat doar un număr mic al populației aptă de

muncă; resursele umane sunt alocate în activități de producere care generează o productivitate mică/produse cu valoare adăugată joasă; sectorul manufacturier, care, în medie, este mai productiv decât celelalte sectoare, are o pondere mică în PIB; influxurile de ISD care pot fi o sursă de tehnologii, capital de producere modern, capital uman sunt mici; întreprinderile au un grad redus de supraviețuire, inclusiv pe piețele externe; activitatea inovațională produce rezultate semnificativ mai mici în profil regional, cauzate de constrângerile existente pe dimensiunea principalilor piloni ce determină activitatea investițională și inovațională: sofisticarea afacerilor, calitatea instituțiilor, infrastructura, capitalul uman și dimensiunea pieței.

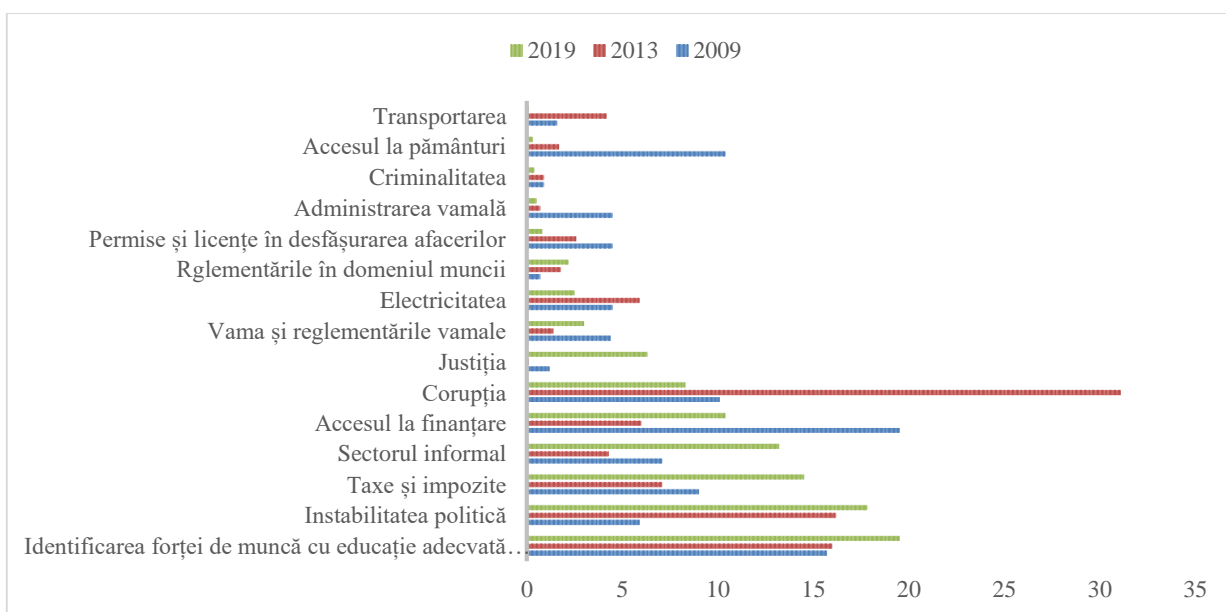
În acest subcapitol sunt analizate constrângerile majore cu care se confruntă întreprinderile în desfășurarea afacerilor, care, prin urmare, influențează intensitatea activității antreprenoriale, investițiile, productivitatea și activitatea de export. În acest sens, au fost diferențiate câteva grupe țintă de întreprinderi: *investitori locali, întreprinderi cu capital străin, întreprinderi cu activitate manufacturieră, întreprinderi prestatoare de servicii, întreprinderi cu activitate de export*. La fel, este expus studiul privind diferențierea constrângerilor ce țin de inițierea și de dezvoltarea afacerilor în ansamblu și, în particular, ce țin de desfășurarea activității de export.

Cercetarea a fost realizată în baza rezultatelor chestionării întreprinderilor efectuată în cadrul Studiului Enterprise Survey Moldova (World Bank, 2019, 2013), fiind completate cu rezultatele altor cercetări relevante, precum: Identificarea percepției climatului de afaceri în Republica Moldova prin anchetarea directă a companiilor private ce desfășoară activități de export (Gateway and Partners, 2019), Climatul de afaceri din Republica Moldova, Percepția Companiilor cu Capital Străin (BIS, 2019), Cost of Doing Business în Moldova (World Bank, 2020, 2021), Evaluation of the impact of COVID-19 on the business climate (AmChamMoldova, 2020), Proiectul în cadrul Programului de stat „Evaluarea multidimensională și dezvoltarea ecosistemului antreprenorial la nivel național și regional în vederea impulsivării sectorului IMM în Republica Moldova, 20.80009.0807.38”.

Cele mai stringente constrângeri cu care se confruntă mediul de afaceri în Republica Moldova se referă la *accesibilitatea forței de muncă conform competențelor solicitate de către angajatori* – un impediment atestat și în Uniunea Europeană în condițiile economice post Covid-19, *instituțiile* (stabilitatea politică, sectorul informal, corupția, justiția, vama și reglementările vamale, reglementările aferente pieței muncii), *accesul la finanțe și nivelul impozitelor și taxelor*. Acestea, în mod direct, influențează negativ antreprenoriatul atât la etapa de lansare a afacerilor, cât și de dezvoltare a acestora, fiind determinanți ai productivității (World Bank, 2019).

Percepția privind calitatea forței de muncă și stabilitatea politică, factori determinanți în luarea deciziilor investiționale în activitatea internațională, s-a înrăutățit în prezent comparativ cu

sfârșitul anilor 2000. Aceste rezultate sunt confirmate de mai multe studii, inclusiv Enterprise Survey (2009) și studiul privind Percepția companiilor cu capital străin asupra climatului de afaceri în Republica Moldova (BIS; 2019). Ultimul a fost realizat în vederea implementării Planului de acțiuni al Strategiei pentru atragerea investițiilor și promovarea exporturilor 2016-2020 în vederea *Fortificării elementelor de bază ale cadrului de reglementare, pentru a permite atragerea, reținerea, dezvoltarea investițiilor și promovarea exporturilor* (Obiectivul 1). La fel, în anul 2019 mai mulți antreprenori considerau accesul la finanțe mai dificil comparativ cu anul 2013 și percepeau taxele, impozitele, sectorul informal, justiția, reglementările vamale și în domeniul muncii drept cele mai importante constrângeri (Enterprise Survey, 2019).

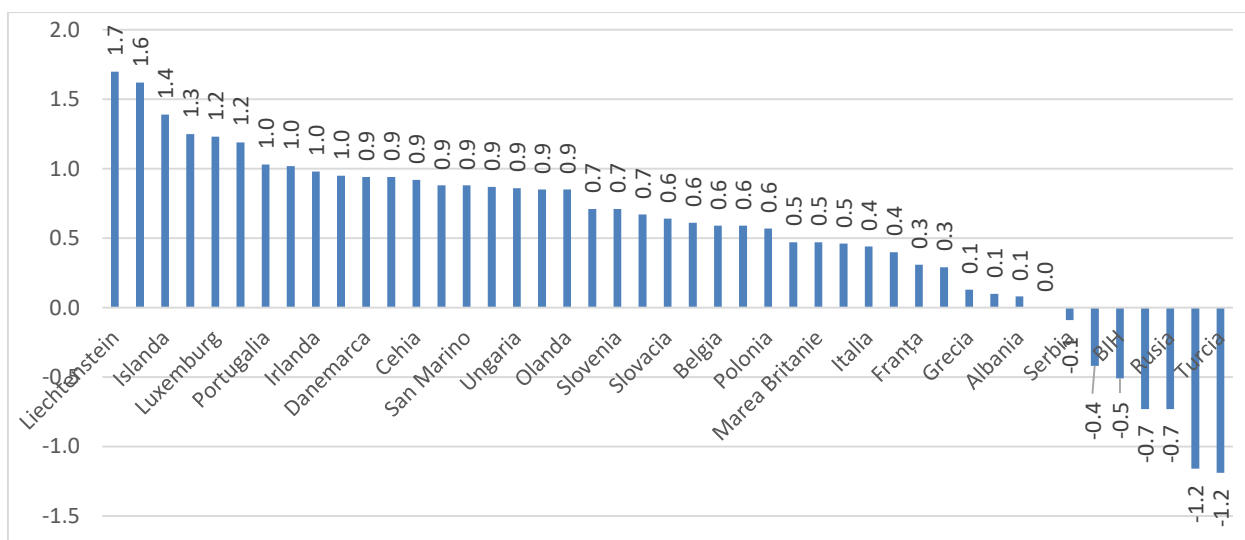


**Figura 2.20. Cea mai stringentă constrângere a mediului de afaceri în Republica Moldova în dinamică 2009, 2013, 2019 (% din întreprinderi chestionate)**

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor Enterprise Survey 2019, Banca Mondială.

**Instabilitatea politică**, conform Enterprise Survey 2019, este a doua cea mai stringentă constrângere cu care se confruntă antreprenorii locali, inclusiv companiile cu investiții străine și cu activitate de export în Republica Moldova. Comparativ cu rezultatele studiilor similare, realizate în 2009 și 2013, se atestă o creștere a cotei antreprenorilor ce enunță problema dată ca fiind cea mai acută. Această presiune este resimțită de mai mulți antreprenori în Moldova comparativ cu media atestată în Europa și Asia Centrală. De altfel, în Raportul Competitivității Globale 2019, Moldova se plasa pe locul 116 din 141 de țări ale lumii în ceea ce privește stabilitatea politicilor și viziunea guvernelor pe termen lung, obținând un scor de 33,4 și, respectiv, 32,2 (WEF, 2019). Mai recent, IGI 2022 clasează Moldova pe locul 107 din 132 de state în ceea ce privește stabilitatea politicilor pentru mediul de afaceri (Dutta, S., Lanvin, B., Leon, L.R., Wunsch-Vincent, S., 2022). În plus, extrem de important este că Moldova se numără printre

statele lumii cu un grad înalt al riscului politic, cauzat de statutul nerecunoscutei regiuni Transnistrene, instabilitatea guvernelor și incertitudinea cadrului legal (Allianz, 2022). Printre statele europene, Moldova este țara cu cel mai înalt nivel de instabilitate politică (figura 2.21), care a continuat să crească în ultimii ani, iar războiul ruso-ucrainean sporește și mai mult incertitudinea din zonă.



**Figura 2.21. Indicele instabilității politice în țările europene în anul 2020, puncte**

Sursa: Elaborat de autor în baza The Global Economy Data.

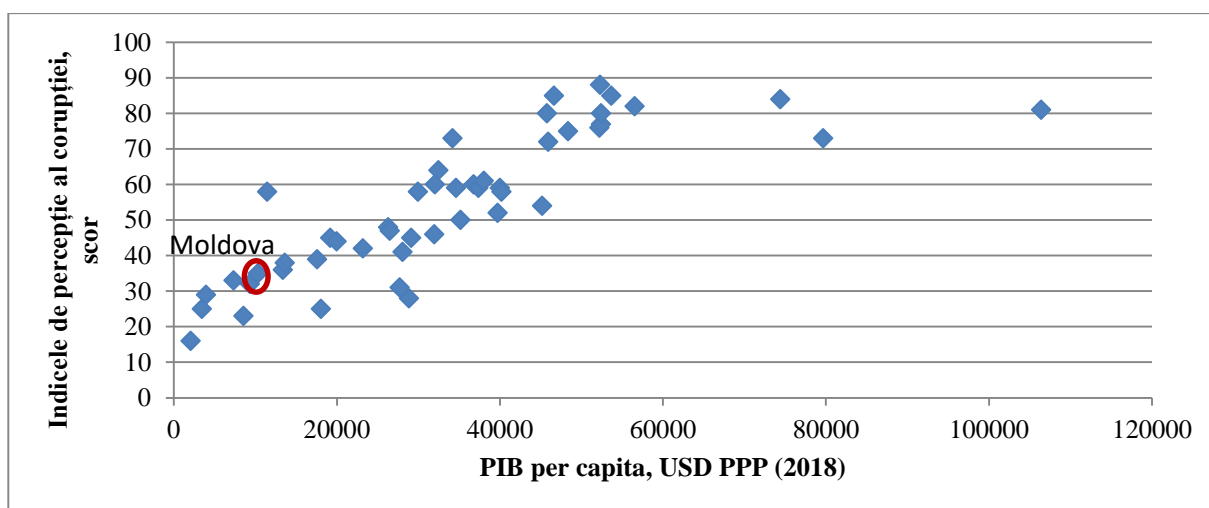
Instabilitatea politică reduce previzibilitatea politicilor pe termen lung și sporește riscurile de afaceri, ceea ce, firesc, descurajează activitatea investițională, în principal proiectele investiționale majore, ceea ce ar putea avea impact socio-economic sustenabil pe termen lung. Acest lucru, inevitabil, influențează negativ creșterea volumului producției, sofisticarea structurii acesteia și exporturile. Evidențele empirice indică asupra faptului că stabilitatea politică încurajează investițiile în capital uman, cercetare și dezvoltare, determinând majorarea PTF și a veniturilor reale ale populației (Aisen A., Veiga F.J., 2011).

În cazul Republicii Moldova, instabilitatea politică se manifestă prin modificarea frecvență a cadrului fiscal, devenind extrem de impredictibil în afara zonelor economice speciale, precum ZEL, parcul tehnologic ș.a., instabilitatea vectorului politicii comerciale care a menținut diverse barierele netarifare în relațiile cu partenerii comerciali externi ș.a. Instabilitatea politică a fost unul din factorii care a cauzat întârzierea reformelor în domeniul modernizării infrastructurii naționale de calitate, diminuând șansele țării de a valorifica la maxim oportunitățile oferite de regimurile de comerț liber de care beneficiază.

Literatura străină indică asupra faptului că stabilitatea politică și tradițiile de lungă durată de promovare a unei politici democratice sunt factori determinanți ai diminuării corupției (Hussain

Z, 2014) – o altă constrângere majoră ce rezultă din eficiența redusă a activității instituțiilor statului și cultura de ansamblu a populației.

**Incidența corupției** este impunătoare în Republica Moldova. Conform rezultatelor Studiului de evaluare a impactului Strategiei naționale de Integritate și Anticorupție – Moldova 2019 (CBC-Research 2019), confirmate și de alte cercetări (World Bank, 2019; BIS, 2019; Stratan A., Vinogradova N., et al., 2021), corupția în RM este considerată o problemă majoră pentru antreprenori, deși incidența acesteia este ușor în descreștere pe parcursul ultimului deceniu. Se observă un nivel general redus de încredere a populației și a mediului de afaceri în instituțiile publice din RM, birocrăția și modificarea frecventă a oficialilor statului fiind pronunțate. La fel, percepția generală a antreprenorilor constă în faptul că legile în RM nu funcționează și nu sunt aplicate în mod egal tuturor cetățenilor (CBC-Research 2019). În același timp, conform Studiului de evaluare a impactului Strategiei naționale de integritate și anticorupție – Moldova 2019, circa 41% din funcționarii publici (participanți la chestionar) au declarat că corupția este cauzată de lacunele și golurile în legislație, iar cota acestora a fost în creștere comparativ cu anul 2017 (38%). Statisticile pentru Europa și Asia Centrală indică asupra faptului că țările cu un scor al Indicelui de percepție al Corupției superior (un nivel mai redus al corupției) au un nivel mai înalt al PIB-ului pe cap de locuitor. Totodată, cercetările arată că există o relație de cauzalitate reciprocă dintre acești doi indicatori.



**Figura 2.22. Corelația dintre PIB per capita (USD PPP) și scorul indicelui de percepție al corupției conform datelor anului 2018 în țările din Europa și Asia Centrală**

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor FMI, Transparency International.

**Justiția**, la fel, nu se bucură de încrederea cetățenilor în Republica Moldova (CBC-Research 2019) și reprezintă cea mai stringentă constrângere pentru circa ¼ din companiile exportatoare, conform studiului Enterprise Survey 2019, implicit pentru producătorii din industria



de procesare. În perioada anilor 2009-2019, ponderea numărului companiilor, care consideră justiția cea mai mare problemă în desfășurarea afacerilor, a crescut (World Bank, 2019), iar cota celor care văd ameliorări în domeniul dat în perioada anilor 2019-2021 este foarte mică (Stratan A., Vinogradova N. et al., 2021) în ultimii ani. Această problemă este una critică în contextul în care Moldova obține calificative joase în clasamentele internaționale și pentru alți indicatori care evaluează eficiența instituțiilor în stimularea afacerilor și creșterea competitivității acestora: eficiența cadrului legal în soluționarea disputelor și contestarea de către antreprenori a acțiunilor guvernului sau/și a reglementărilor existente (WEF, 2019).

**Reglementările vamale și comerciale** existente sunt o altă constrângere ce caracterizează eficiența redusă a cadrului instituțional, în special pentru întreprinderile de dimensiuni mijlocii-mari din industria manufacturieră și care dețin activitate de export. Conform clasificărilor elaborate anterior în cadrul Doing Business Report (World Bank, 2020), durata de timp și costurile necesare pentru a se conforma documentar în desfășurarea operațiunilor de export/import este mai mare în Moldova comparativ cu țările din Europa Centrală. În special, întreprinderile întâmpină dificultăți în activitatea de import asociate prețurilor indicative la produse, incidența corupției în vamă, costul și modul de desfășurare a procedurilor vamale, acestea influențând direct costul de efectuare a tranzacțiilor, iar în condițiile prețurilor indicative – costul produselor, dar și timpul necesar efectuării tranzacțiilor (Centrul de dezvoltare economică rurală Promo-Terra, 2020). Acest lucru este important în contextul în care cota antreprenorilor locali, care utilizează materii prime străine și ponderea materiei prime străine în producția locală, este semnificativ mai mare în Moldova comparativ cu țările din Europa și Asia Centrală și media pentru toate statele pentru care a fost realizat studiul Enterprise Survey 2019. Astfel, în Moldova, conform studiului, 76,8% din întreprinderile chestionate utilizează materie primă importată, iar aproximativ 53% din materia primă utilizată este de import (Banca Mondială, 2019).

**Nivelul taxelor și impozitelor** pe fundalul veniturilor mici ale populației reprezintă o barieră majoră pentru antreprenorii locali. În 2019, conform Enterprise Survey 2019, 40% din antreprenorii chestionați percepeau nivelul impozitelor în Moldova drept o constrângere majoră, iar fiecare al treilea – administrarea fiscală, ceea ce este mai mult comparativ cu media țărilor din Europa și Asia Centrală și media înregistrată pentru toate țările incluse în studiu (Banca Mondială, 2019). Totodată, nivelul impozitelor creează mai multă presiune asupra antreprenorilor locali, fiind corelat negativ cu dimensiunea acestora. În același timp, administrarea fiscală jenează mai mult companiile cu capital străin și cele exportatoare. Mai exact, principalele constrângeri ale mediului de afaceri în ceea ce privește conformarea cu politica fiscală în vigoare sunt: impredictibilitatea și neclaritatea numărului de impozite și taxe, dificultatea procesului fiscal și

contabil, sancțiunile mari pentru erori, lipsa regulilor fixe, ratele înalte ale impozitelor, dependența de inspectorii fiscali și lipsa de respect a acestora, precum și plățile neformale (Promo Terra REDC, 2020). Reformele promovate în domeniul fiscal, în a doua jumătate a anului 2018, au contribuit la diminuarea poverii fiscale. Valoarea taxelor și impozitelor, raportate la nivelul profiturilor, s-a redus de la circa 40,4%, în anii 2016-2017, la aproximativ 38,7%, în 2018-2019. Totodată, nivelul taxelor și contribuțiilor sociale în Moldova este mare în profil regional, în timp ce ponderea companiilor care raportează pierderi brute este mare. Conform datelor anului 2019, din 58 mii de întreprinderi raportoare în economie, doar jumătate au declarat profituri, în timp ce 38% au activat în pierdere. Valorile acestor indicatori s-au îmbunătățit în perioada anilor 2015-2019, iar criza economică din anul 2020 a schimbat ușor tabloul, sporind cota întreprinderilor ce au lucrat în pierdere până la circa 42%.

**Informalitatea** este un fenomen larg răspândit în Republica Moldova, dar și în lume, care, conform studiilor existente, este cauzat de calitatea cadrului regulator și instituțional ce nu întrunește așteptările mediului de afaceri care este prea restrictiv și costisitor, altfel zis, în țările în care economia informală sunt carențe majore ale cadrului instituțional și regulator și în modul în care acestea interacționează cu antreprenorii (Ronnas P., 2013). Informalitatea permite companiilor mai mici și fragile a supraviețui în lupta concurențială, însă, pe termen lung, aceasta nu încurajează majorarea productivității. Conform studiului Enterprise Survey 2019, în Republica Moldova, o întreprindere din 3 consideră practicile concurențelor din *sectorul informal* ca o constrângere majoră în desfășurarea afacerilor, comparativ cu 22,4% în Europa și Asia Centrală. Cota este și mai mare în cazul întreprinderilor exportatoare (25%) și a întreprinderilor cu capital străin (62%). De altfel, 1 din 2 întreprinderi exportatoare este pusă în situația de a concura cu întreprinderile din sectorul informal. Există o corelație negativă dintre talia întreprinderii și presiunea pe care o resimte din partea concurenței informale. În Republica Moldova, circa un sfert din PIB a fost creat în anul 2019 în cadrul economiei neobservate, care include: producția ascunsă în sectorul formal<sup>8</sup> (7% din PIB), producția ascunsă în sectorul informal<sup>9</sup> (7,9% din PIB) și producția gospodăriilor casnice pentru consum propriu<sup>10</sup> (10,5% din PIB). Acest lucru este foarte relevant în contextul explicării populației mici de întreprinderi, inclusiv exportatoare. Pentru companiile din sectorul formal este dificil de a face față costurilor mari de afaceri pentru a crește

---

<sup>8</sup> Producția legală neînregistrată de organele administrative și fiscale și neraportarea de către agenții economici cu scopul evaziunii impozitelor, contribuțiilor de asigurare socială etc.

<sup>9</sup> Producție produsă de acele întreprinderi necorporative din sectorul «gospodăriile casnice», care nu sunt înregistrate și/sau talia cărora după numărul salariaților este sub nivelul stabilit și care produc producție destinată pieței.

<sup>10</sup> Activitate economică, în rezultatul căreia gospodăriile casnice consumă sau acumulează bunurile și serviciile produse de ele însăși.

și a deveni mai productivi în condițiile unei concurențe neloiale. În contextul dat, constatăm că Republica Moldova deține o poziție foarte joasă în clasamentul IGC în ceea ce privește gradul de dominare a pieței, iar performanțele Moldovei în promovarea reformelor în domeniul concurenței sunt reduse (Stratan

**Constrângeri majore asociate cadrului instituțional:**

1. instabilitatea politică;
2. justiția;
3. corupția;
4. eficiența cadrului legal în soluționarea diferendelor;
5. contestarea de către antreprenori a acțiunilor guvernului;
6. eficiența cadrului legal în reglementarea afacerilor, inclusiv reglementările în domeniul vamal;
7. nivelul taxelor și administrarea vamală;
8. economia informală și eficiența politicii de protecție a concurenței pe piață.

A., Toaca Z., Fala V., 2021). Independența și imparțialitatea Consiliului de Concurență este discutabilă, iar Indicele de Politici pentru IMM al OECD pentru anul 2020 recomandă consolidarea politicii concurențiale în Republica Moldova (European Commission, 2021).

**Disponibilitatea forței de muncă** ce corespunde cerințelor angajatorilor a devenit constrângerea cea mai mare enunțată de către antreprenorii locali, inclusiv investitorii străini în cadrul cercetărilor existente (Banca Mondială, 2019; BIS, 2020), iar de-a lungul ultimului deceniu problema dată devine tot mai stringentă. Există câteva explicații în sensul dat, precum:

- 1) Cererea de muncă redusă și puțin sofisticată, în special în profil regional. În ansamblu, în economie se creează puține afaceri, respectiv puține locuri de muncă, cu un nivel de remunerare neatractiv comparativ cu oportunitățile oferite de angajarea peste hotarele țării sau chiar de a se dedica grijilor casnice, îngrijirii copiilor, persoanelor cu necesități speciale. Prin urmare, costurile de oportunitate ale populației de a se integra pe piața locală a muncii sunt înalte din cauza condițiilor de muncă sub așteptările acesteia.
- 2) Carențele sistemului educațional, inclusiv discrepanțele atestate în oferta de servicii educaționale (disponibilitate, diversitate, calitate, durată) în profil teritorial și cererea de muncă existentă. Disponibilitatea și costurile serviciilor de educație pentru sporirea calificării/recalificarea persoanelor pe piața muncii.
- 3) Eficiența redusă a mecanismelor de ajustare promptă a ofertei de muncă a cererii existente, inclusiv determinată de capacitatea redusă de planificare socio-economică la nivel macroeconomic pe termen lung și prognozarea a pieței muncii.
- 4) Veniturile mici ale populației și descurajarea investițiilor în educație.
- 5) Popularitatea redusă a învățământului de-a lungul vieții.

Rata brută de înrolare în învățământ este mică în profil regional. De exemplu, în

învățământul terțiar aceasta a constituit 56% în 2019 și este foarte mică în comparație cu alte țări, precum: Bulgaria – 73% (2019), Georgia – 63,9% (2019), Cehia – 66% (2019), Estonia – 74% (2019), România – 51% (2018), Letonia – 95% (2019), Lituania – 72% (2019) și media UE – 71% (2019)<sup>11</sup>. Totodată, absolvenții universităților cu greu reușesc să-și găsească un loc de muncă pe piața locală. Piața muncii este acoperă 63% din populația cu studii superioare în vârstă aptă de muncă, ceea ce reprezintă cel mai mic nivel comparativ cu alte state de referință, nemijlocit față de media țărilor UE (77%)<sup>12</sup>. Pe de altă parte, circa jumătate din antreprenori consideră că necorespunderea calificării este o constrângere majoră în desfășurarea afacerilor și sunt foarte critici față de competențele angajaților (OECD, 2020).

În anul 2021, circa 26,4% din populația în vârstă de 15-29 ani nu era ocupată, nu studia/învață în cadrul sistemului formal de educație și nu participa la nici-un fel de cursuri sau alte instruirii în afara sistemului formal de educație (NEET). Comparațiile internaționale, arată că rata NEET în Republica Moldova este dublă comparativ cu media UE, inclusiv Cehia – 10,9%, Estonia – 11,2%, Bulgaria – 17,6%, Croația – 14,9%, Letonia – 12,1%, Lituania – 12,7%, Ungaria – 11,7%, Polonia – 13,4%, România – 20,3%, Slovenia – 7,3% și Slovacia – 14,2%. În contextul tendințelor de îmbătrânire a forței de muncă, numărul mare al tinerilor, aflați în afara pieței muncii și fără studii, afectează negativ piața muncii. Totodată, cea mai înaltă rată NEET se înregistrează pentru tinerii în afara municipiului Chișinău, în special pentru femeile din mediul rural. Acest fapt reprezintă un risc sporit pentru viitoarea integrare a femeilor din zonele rurale în câmpul muncii.

În ultimii 3 ani, în medie, 17% din populația ocupată activează în întreprinderile din sectorul informal, acestea fiind, preponderent, din mediul rural, iar 7% din locurile de muncă în sectorul formal sunt informale. Cele mai afectate sectoare de ocupare informală sunt: agricultura, silvicultura și pescuitul, construcțiile și comerțul. O cauză majoră a ocupării informale este nivelul mediu mic al salariilor oferite, costurile desfășurării afacerilor și cultura de afaceri. Studiile empirice indică asupra decalajelor ce există la nivelul productivității întreprinderilor din sectorul informal și cel formal, ultimele, în general, având un nivel inferior al productivității. La fel și productivitatea întreprinderilor formale, care activează în sectoare ce sunt afectate mai mult de concurența nelocală, este mai mică comparativ cu celelalte din sectoarele mai puțin afectate de informalitate (Amin M., Ohnsorge F., Okou C., 2019). În același timp, locurile informale de muncă sunt caracterizate de o protecție inferioară a angajaților la locul de muncă și investiții inferioare în creșterea calificării acestora, dar, concomitent, crește riscul unei protecții sociale inferioare la vârsta de pensionare.

---

<sup>11</sup> Conform datelor Băncii Mondiale

<sup>12</sup> Indicatorii Băncii Mondiale

Evaluările internaționale și naționale constată necesitatea intensificării eforturilor de integrare a educației antreprenoriale în sistemul formal și informal de educație, precum și cooperarea dintre mediul de afaceri și instituțiile de educație, în vederea consolidării abilităților

**Constrângeri majore asociate calității capitalului uman:**

1. cererea de muncă puțin sofisticată și remunerarea, în medie, joasă;
2. competențe reduse ale muncitorilor, inclusiv ale tinerilor absolvenți;
3. necorespunderea competențelor forței de muncă cu cererea existentă;
4. gradul redus de înrolare a populației în educația terțiară;
5. cooperarea redusă dintre universități și întreprinderi.

antreprenoriale ale populației, încurajării creării întreprinderilor de succes (OECD, 2020).

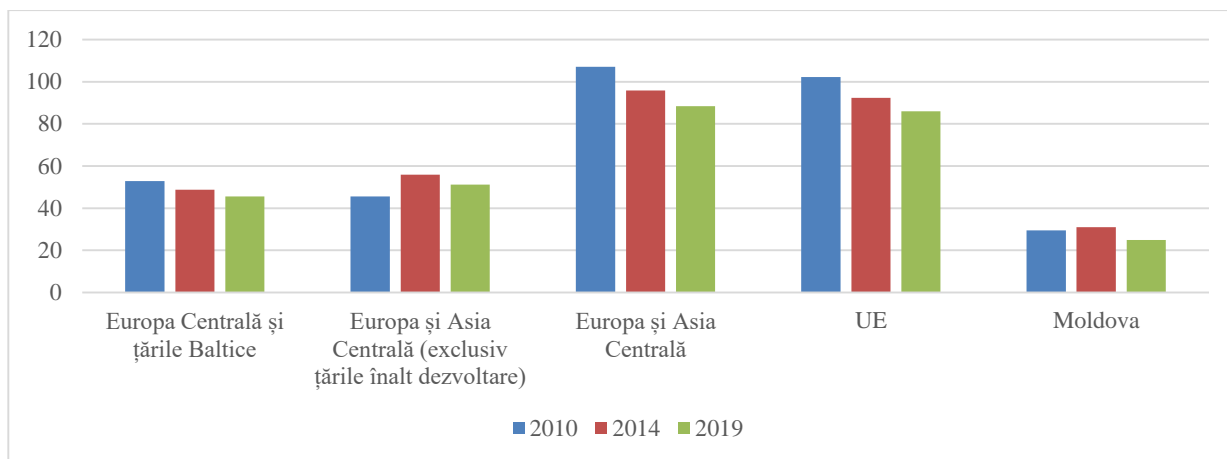
*Accesul la sursele externe de finanțare* ale întreprinderilor rămâne, totuși, a fi o provocare majoră. Veniturile mici ale populației permit formarea unor economii destul de modeste în Republica Moldova<sup>13</sup>. Ponderea economiilor brute a urmat o tendință generală de descreștere pe parcursul ultimilor 5 ani și s-a diminuat până la doar 16,4% din PIB-ul țării în 2019. Totodată, cota economiilor brute în Moldova este cu mult sub nivelul mediu al țărilor din Europa și Asia Centrală (exclusiv țările dezvoltate) și UE, unde acest indicator este de circa 26%.

În Republica Moldova, ponderea creditelor, acordate sectorului privat în 2019, constituia circa 25% din PIB, ceea ce reprezintă o cotă foarte mică comparativ cu țările din Europa și Asia Centrală (Figura 2.23). Una dintre cauze este subdezvoltarea sectorului financiar moldovenesc, care are implicații corespunzătoare asupra diversității instrumentelor de finanțare și a condițiilor de a le accesa pe cele existente. Menționăm că soliditatea mediului de afaceri, de asemenea, este la un nivel redus.

Conform Studiului realizat de Banca Mondială, în Moldova cota întreprinderilor ce necesită contractarea unui credit extern este semnificativ mai mare comparativ cu țările din Europa și Asia Centrală. În pofida acestui fapt, numai 23,6% din întreprinderile chestionate în 2019 dețineau un credit bancar sau o linie de credit, comparativ cu 37% în Europa și Asia Centrală. 90% din creditele accesate impun prezentarea unei garanții în Moldova, iar valoarea acesteia depășește de 2 ori valoarea creditului solicitat. În Europa și Asia Centrală garanțiile pentru accesarea creditelor reprezintă o povară semnificativ mai mică. Frecvența refuzurilor din partea instituțiilor financiare de a acorda creditul solicitat în Moldova este mai mare. În contextul condițiilor sus menționate, numărul companiilor ce au recurs la contractarea unui credit bancar pentru a finanța investițiile este de 2 ori mai mic în Moldova comparativ cu media țărilor din Europa și Asia Centrală, iar peste 80% din investițiile

<sup>13</sup> Consumul final al gospodăriilor în 2018 reprezenta circa 87% din VBND.

realizate de întreprinderi sunt efectuate din sursele financiare proprii (World Bank, 2019). În perioada anilor 2019-2021, accesarea creditelor de către întreprinderi a devenit și mai dificilă, iar presiunile inflaționiste în următorii 2 ani și politica monetară restrictivă vor menține aceste constrângeri. Disponibilitatea capitalului de risc și piața de capital subdezvoltată sunt alte 2 constrângeri majore în acest sens (Stratan A., Vinogradova N. et al., 2021).



**Figura 2.23. Ponderea creditului acordat sectorului privat în PIB, %**

Sursa: Elaborată conform datelor Băncii Mondiale.

Incluziunea financiară este redusă în Republica Moldova, iar aceasta este explicată de nivelul redus al veniturilor populației, ponderea înaltă a sectorului informal, prevalarea împrumuturilor pentru consum, dar și educația financiară redusă a populației

**Constrângeri majore asociate accesului la resurse financiare externe:**

1. diversificarea redusă a instrumentelor financiare disponibile pentru finanțarea afacerilor: indisponibilitatea capitalului de risc, piața de capital slab dezvoltată;
2. ratele înalte ale dobânzilor aplicate de instituțiile financiare și rigorile înalte;
3. incluziunea financiară redusă a populației;
4. educația antreprenorială și financiară redusă;
5. veniturile mici ale populației, profitabilitatea joasă a întreprinderilor.

adulte și nivelul jos de cunoștințe privind produsele financiare, obligațiile, responsabilitățile beneficiarilor ce rezultă din utilizarea acestora (Cociug V., Turcan-Munteanu N., 2021).

**Cantitatea și calitatea infrastructurii publice** constituie un determinant întru susținerea investițiilor întreprinderilor private, a inovațiilor și a productivității acestora. Analiza tendințelor din ultimele 2 decenii nu a permis, însă, identificarea unei corelații dintre investițiile realizate din surse publice și cele private sau străine. O primă cauză a acestui fapt se referă la ineficiența cheltuielilor bugetare, inclusiv a investițiilor publice. La rândul său, calitatea redusă a cheltuielilor publice este cauzată de nivelul înalt al corupției. Cel mai frecvent, corupția și clientelismul politic iau forma de achiziții publice trucate; relații de rudenie sau altă legătură

emoțională sau pe bază de interes financiar în contractele cu autoritățile publice; conflict de interese în procesul de luare a deciziilor, în special ce țin de gestionarea patrimoniului public sau al resurselor financiare publice; numirea în funcții publice (Fala A., Nemerenco V., Pântea D., Rusu I., 2020).

**Calitatea infrastructurii drumurilor** este foarte scăzută și rămâne a fi o constrângere majoră ce reduce din competitivitatea internațională a țării. În anul 2020, ponderea drumurilor în stare rea și foarte rea s-a majorat cu 8% (468 km) în comparație cu anul 2016, astfel, în prezent, 56% (3300 km) de drumuri sunt în stare rea și foarte rea, iar 44% (2600 km) din drumurile naționale sunt în stare mediocră sau bună<sup>14</sup>. Această stare de lucruri este reflectată și în clasamentele internaționale. Conform Indicelui Global al Competitivității (ICG), în anul 2019, la capitolul calitatea drumurilor, Republica Moldova s-a plasat pe locul 129 din 141 de state. Infrastructura fizică evaluată conform Indicelui de Performanță Logistică (2018) are, la fel, un scor foarte mic: 2,02 p din 5 posibile, ceea ce plasează Republica Moldova pe poziția 141 din 160 de state. Acest indicator stagnează Republica Moldova și în clasamentul Indicelui Global al Inovațiilor, reprezentând un dezavantaj regional. Totodată, asigurarea calității drumurilor este esențială în contextul în care, în ultimul deceniu, s-a produs o concentrare a transportului de mărfuri, realizat pe căile rutiere. În anii 2019-2020, 91-94% din mărfuri au fost transportate pe cale terestră. De altfel, ușor peste 80% din mărfurile exportate sunt la fel transportate pe cale terestră. Degradarea drumurilor este cauzată de cheltuielile mici pentru menținerea acestora, dar și de presiunea ce rezultă din solicitarea excesivă a acestora din cauza subdezvoltării altor rețele de transport (Proiect SEIDD, 2030). La fel, rețelele de transport, în special de mărfuri, sunt slab diversificate în Republica Moldova (Inspiro Consulting, 2013). Îmbunătățirea infrastructurii fizice determină sporirea productivității în industrii prin realocarea activităților către întreprinderile mai productive, care sunt susceptibile de a mări vânzările și a exporta (Mbkeany K., 2007). În contextul dat, trebuie menționat că diversificarea căilor de transport rămâne a fi o provocare pentru Republica Moldova, iar războiul dintre Federația Rusă și Ucraina a reiterat importanța acestei probleme.

**Infrastructura energetică** este o altă componentă a infrastructurii publice ce necesită remedieri în vederea diminuării costurilor de afaceri. Studiul Enterprise Survey 2019 indică asupra faptului că circa 1/5 dintre antreprenorii chestionați consideră conectarea la energie electrică drept o constrângere majoră. În Moldova, mai multe companii se confruntă cu deconectări de la energie electrică care durează mai mult comparativ cu media din țările din

---

<sup>14</sup> Strategia sectorială de cheltuieli pe sectorul transporturi și infrastructura drumurilor pentru anii 2022-2024.

Europa și Asia Centrală (World Bank, 2019). Reglementările existente de conectare la energia electrică arată că Moldova dispune de rezerve pentru a reduce numărul de proceduri, timpul și costul de conectare la energie electrică pentru a se alinia celor mai bune practici din regiune. (World Bank, 2020). Datele disponibile în profilul regional indică asupra faptului că, în fond, deși antreprenorii în Moldova trebuie să achite un preț mai mare pentru 1 kWh de energie electrică comparativ cu Georgia și unele state din Asia Centrală, totuși comparativ cu statele europene costurile la acest capitol sunt mai mici (GlobalPetrolPrices.com, 2021). Prețurile la gaze pentru consumatorii noncasnici sunt, în medie, superioare prețurilor achitate în Ucraina, Georgia și Turcia, iar dacă excludem impozitele și taxele asociate, atunci prețurile sunt mai mari și comparativ cu multe state membre ale UE (de ex., Bulgaria, țările baltice), inclusiv media Uniunii Europene (Eurostat; 2021). În contextul tranziției verzi care se produce în Europa și a crizei energetice actuale, dezvoltarea infrastructurilor necesare pentru o diversificare a surselor energetice și o utilizare mai eficientă a acestora a devenit o prioritate pentru autoritățile naționale și regionale.

***Infrastructura calității*** este extrem de importantă atât în vederea asigurării protecției consumatorilor autohtoni, cât și în contextul diminuării barierelor tehnice în comerț. În conformitate cu Acordul de Asociere, Republica Moldova a realizat progrese semnificative în armonizarea reglementărilor tehnice, standardelor, metrologiei, sistemului de acreditare și evaluare a conformității, precum și de supraveghere a pieței cu cerințele Uniunii Europene. În anul 2020, Moldova a aprobat, în calitate de standarde naționale, 2700 de standarde europene sau 100% din cele publicate de către Comitetul European pentru Standardizare (CEN) și Comitetul European de Standardizare Electrotehnică (CENELEC), iar Centrul Național de Acreditare al Republicii Moldova (MOLDAC) a obținut statutul de membru al organizației UNE pentru acreditare, plasând Moldova la nivel de egalitate cu alte instituții naționale de acreditare din UE (European Commission, 2021). Totodată, sunt necesare eforturi suplimentare din partea statului pentru a asigura o infrastructură complet ajustată normelor europene. În același timp, unele constrângeri majore parvin din partea antreprenorilor care trebuie să se ajusteze noii infrastructuri și să valorifice beneficiile acesteia. Deocamdată, beneficiile implementării standardelor de calitate europene și internaționale sunt puțin conștientizate (ME, 2021), la care se adaugă eforturile financiare și umane superioare necesare în acest context. Mulți producători nu se conformează cadrului legal în vigoare, inclusiv din cauza costurilor înalte și a informalității, iar instituțiile statului au capacități reduse de a controla acest fenomen. Totodată, în prezent, lipsesc studii dedicate evaluării capacităților întreprinderilor locale, în special din sectorul de producere agroalimentară de a se conforma noilor standarde de calitate naționale și



celor internaționale în vederea accesării mai ușor a pieței locale și de a penetra pe piețele de desfacere occidentale.

**Infrastructura informațională.** Conform Indicelui Disponibilității de Rețea 2021 (NRI, 2021), ce măsoară aplicabilitatea și impactul tehnologiilor informaționale și de comunicații asupra diferitor economii, Republica Moldova se poziționează pe locul 39 printre statele europene, cedând statelor din regiune. Pe plan internațional, însă, aceasta se clasează pe locul 69 printre 130 de state evaluate. Scorul indicelui dat corelează pozitiv cu PIB-ul țărilor pe cap de locuitor, iar Republicii Moldova îi corespunde un scor ce corespunde nivelului său de dezvoltare. Moldova înregistrează cele mai mici performanțe în ceea ce privește decalajul socioeconomic în utilizarea plăților digitale, cheltuieli pentru softuri pentru calculatoare, prețul telefoanelor mobile, investiții în tehnologii emergente și în servicii de comunicații, protecția datelor personale prin lege (NRI, 2021). Aceste constatări sunt confirmate și de rezultatele Indicelui Global al inovațiilor, în care Republica Moldova este dezavantajată printre țările din același grup de venituri în ceea ce privește accesibilitatea infrastructurii informaționale, e-participarea și serviciile guvernamentale oferite online.

Constrângerile sus-menționate sunt printre cele mai stringente atât pentru producătorii din sectorul manufacturier, cât și pentru cel de servicii, pentru întreprinderile cu capital local, dar și cu capital străin, inclusiv pentru întreprinderile exportatoare. Totodată, importanța acestora diferă ușor în dependență de grupul de beneficiari. Pentru o parte însemnată din antreprenorii locali din sectorul manufacturier și cu activitate de export accesul la finanțe și nivelul impozitelor sunt constrângeri majore față de investitorii străini. În același timp, comparativ cu primii, mai multe companii cu capital străin percep corupția drept o constrângere majoră. Vorbind despre exportatori, care reprezintă atât sectorul manufacturier, cât și întreprinderile locale, dar și cu capital străin, cea mai mare cotă a acestora percep drept cele mai critice obstacole: justiția, instabilitatea politică, calitatea forței de muncă, reglementările vamale, nivelul impozitării și accesul la finanțare (Tabelul 2.4).

**Tabelul 2.4. Principalele constrângeri cu care se confruntă mediul de afaceri în Republica Moldova pe grupe țintă (% din întreprinderi)**

Constrângeri	Industria de procesare	Servicii	Întreprinderi cu capital local	10% sau mai mult capital străin	Export direct – 10% sau mai mult din vânzări
Justiția	18,7	1,9	6,7	0,8	24,2
Instabilitatea politică	7,9	21,4	17,7	20,5	21,4
Identificarea forței de muncă cu educație adecvată cerințelor	19,8	19,4	18,9	29,6	17,8
Vama și reglementările vamale	7,2	1,6	2,7	8,9	11,7
Taxele și impozitele	13,2	15	15,2	3,4	10
Accesul la finanțe	14,8	8,8	10,8	4,2	9,1

Corupția	9,7	7,8	7,7	17	1,8
Permise și licențe în desfășurarea afacerilor	0,8	0,7	0,8	0,5	1,8
Electricitatea	1	3,1	2,6	1,7	1,6
Sectorul informal	6,3	15,7	13,4	11,2	0,3
Accesul la terenuri	0,1	0,4	0,3	0,5	0,2
Reglementările în domeniul muncii	0,2	3	2,4	0	0
Administrarea fiscală	0,1	0,6	0,5	0	0
Crime, jafuri	0	0,6	0,4	0	0
Transportul	0,1	0,1	0	1,8	0

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Enterprise Survey 2019, Banca Mondială.

În activitatea de export, antreprenorii se confruntă cu unele impedimente specifice la diverse etape ale lanțului valoric, iar pandemia Covid-19 și războiul din Federația Rusă și Ucraina au scos în evidență aceste vulnerabilități. În special au fost afectate sursele de aprovizionare, iar în Republica Moldova, conform Enterprise Survey 2019 (Banca Mondială, 2019), circa 77% din întreprinderile interviewate utilizează materii prime străine, iar proporția acestora în materialele utilizate în producție depășește 50%.

Alt aspect extrem de important în activitatea de export este vizibilitatea redusă a producătorilor locali în străinătate. Consumatorii străini percep negativ calitatea produselor moldovenești. Mulți antreprenori exportatori nu dețin competențe esențiale în activitatea de export ce se referă la: cunoașterea limbilor străine, obținerea informațiilor privind piețele străine, identificarea partenerilor străini, contactarea acestora, menținerea legăturilor cu partenerii și consumatorii externi. Un alt aspect vizează capacitatea redusă de a oferi produse competitive ca preț. De asemenea, lipsa tehnologiilor moderne de procesare costisitoare, care necesită capital uman pentru utilizarea acestora și lipsa economiilor de scară constituie alte constrângeri majore (OECD, 2020) despre care a fost menționat anterior. Pe piața locală, pe lângă dimensiunea mică, termenii de plată nefavorabili, intensitatea concurenței locale și costurile de conformare cu reglementările, corupția creează impedimente în integrarea antreprenorilor locali în rețelele de distribuție cu amănuntul.

Reieșind din rezultatele obținute în cadrul acestui capitol putem confirma ipoteza înaintată de autor precum că competitivitatea exporturilor este influențată de o serie de factori ce determină productivitatea și necesită o gestiune corespunzătoare din partea statului în vederea înlăturării constrângerilor existente pe aceste dimensiuni și fortificării punctelor forte, prin acțiuni sustenabile în timp.

## Concluzii la capitolul 2

Republica Moldova se confruntă cu dezechilibre externe majore. Contul curent înregistrează valori negative excesiv de mari, care se mențin pe parcursul a mai multor decenii, cauza fiind deficitul enorm al balanței cu bunuri. Soldul balanței cu servicii este pozitiv, dar mic, iar comerțul internațional al Moldovei este format, preponderent, din bunuri.

Republica Moldova este o țară mică din punct de vedere teritorial, demografic și al veniturilor reale care nu dispune de resurse naturale din abundență. În virtutea acestor caracteristici, Moldova este dependentă de importul de resurse energetice. La fel, RM importă capital, produse intermediare procesului de producție din cauza disponibilității reduse a acestora pe piața locală, dar și produse pentru consum final din cauza ofertei locale mică și slab diversificată, care determină o participare mică a economiei naționale pe piața internațională de bunuri. În pofida acestui fapt, pe lângă decalajul disproporționat dintre valoarea importului și a exportului de bunuri comparativ cu majoritatea statelor din Europa Centrală, gradul de deschidere economică este mic, ținând cont de dimensiunea teritorială a țării. Acest lucru, însă, poate fi explicat de dimensiunile mici ale economiei sub aspect al veniturilor reale, care influențează cererea pentru import și valoarea exporturilor.

Exporturile Republicii Moldova cresc lent. Cota de piață mondială s-a majorat ne semnificativ după 3 decenii de tranziție, în timp ce majoritatea statelor din Europa Centrală și de Est, care au finalizat tranziția, sunt mai competitive pe piața mondială de bunuri și servicii. Competitivitatea exporturilor se diminuează din cauza aprecierii reale a cursului de schimb, ceea ce înseamnă că bunurile autohtone devin mai scumpe, în timp ce costurile unitare ale muncii cresc rapid comparativ cu alte state de referință.

Analiza exporturilor prin prisma structurii și a creșterii acestora pe marja intensivă și extensivă scoate în evidență câteva aspecte importante care explică creșterea lentă a exporturilor. Republica Moldova este o țară dependentă de exporturile de produse primare care reprezintă circa 1/3 din valoarea exporturilor de bunuri și care, de-a lungul anilor, au crescut semnificativ mai rapid comparativ cu produsele procesate intensive în resurse. Jumătate din bunurile exportate sunt intensive în tehnologii, totuși, cota produselor cu intensitate înaltă în tehnologii este mică în profil regional și se menține joasă. Alte produse manufacturate (de ex., cabluri, îmbrăcăminte, încălțăminte, mobilă și părți de mobilă etc.) au o valoare medie joasă. Acestea sunt fie rezultatul unor proiecte de ISD, realizate pe verticală, a căror obiectiv este eficientizarea costurilor de producție a firmelor străine, fie rezultatul activității de producere a companiilor autohtone și mixte contractate de partenerii străini în baza schemelor de producere în lohn. Activitățile date sunt orientate spre piețele externe, însă, de obicei, sunt intensive în forță de muncă cu competențe medii

sau reduse. Gama produselor exportate, deși crește, este îngustă, la fel și numărul piețelor de desfacere este mic în comparație regională. Prin urmare, creșterea exporturilor este influențată preponderent de majorarea volumelor exportate, în timp ce valoarea unitară evoluează încet. Analizând evoluțiile din ultimii 10 ani, se atestă că exporturile cresc datorită majorării volumelor produselor din coșul existent pe piețele tradiționale și diversificarea produselor tradițional exportate pe piețele de export existente. Introducerea produselor noi sau penetrarea piețelor noi are o influență extrem de mică asupra dinamicii exporturilor, în timp ce capacitatea redusă de menținere și creștere a prezenței pe piețele tradiționale de desfacere și stingerea produselor exercită o influență puternic negativă. De altfel, rata de supraviețuire a companiilor exportatoare este mai mică în comparație regională pe lângă populația de întreprinderi mică.

Cota mică de piață internațională și performanța redusă a celorlalți indicatori ce reflectă competitivitatea exporturilor se explică prin nivelul mic al producției cauzat de o valorificare mică a factorilor de producție disponibili, inclusiv cel uman și discrepanțele majore în productivitatea muncii. Sectorul manufacturier are o pondere mică în economia națională, în timp ce agricultura care, în general, este un sector ce generează o productivitate joasă comparativ cu industria și serviciile este supradimensionat. În industrie, cota activităților cu intensitate înaltă în tehnologii este extrem de mică, de altfel ca și în exporturi. În același timp, producția, obținută per angajat în activitățile cu intensitate medie-înaltă în tehnologii, în medie, este inferioară industriilor tradiționale autohtone, a căror intensitate tehnologică este joasă la nivel internațional – industria alimentară și de fabricare a băuturilor. Pe parcursul ultimelor 2 decenii am atestat o dezvoltare a unor industrii manufacturiere datorită integrării țării în lanțurile valorice internaționale din cauza forței de muncă ieftine, avantaj care se epuizează și nu soluționează problema emigrației populației în vârstă aptă de muncă și a generațiilor mai tinere. Totodată, intensitatea capitalului este redusă, iar mediul de afaceri este puțin atractiv atât pentru investițiile private locale, cât și cele străine. Productivitatea totală a factorilor care a constituit un motor al creșterii economice în anii 2000, în care economia a început să se relanseze după o perioadă lungă de recesiune, în ultimul deceniu, are o contribuție tot mai mică la creșterea producției. În același timp, creșterea economică conturează o traiectorie de temperare pe termen lung. Menționăm că un șir de factori determină productivitatea joasă, fiind constrângeri majore pentru mediul de afaceri, inclusiv companiile exportatoare: lacunele cadrului instituțional existent, capitalul uman, inclusiv calitatea educației antreprenoriale, accesul la finanțare și mediul concurențial defectuos. Pe de altă parte, piața de desfacere locală este mică, iar cea externă dificil de accesat.

### **3. MANAGEMENTUL COMPETITIVITĂȚII EXPORTURILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA**

#### **3.1 Cadrul de politici și instituțional – componente ale managementului competitivității exporturilor Republicii Moldova**

##### **Cadrul național de politici destinat managementului exporturilor**

Politica economică a statului și, nemijlocit, cea comercială promovată până în prezent este orientată spre liberalizarea comerțului exterior, atragerea investițiilor străine și susținerea creșterii exporturilor ce ținesc majorarea veniturilor populației din surse sustenabile. Liberalizarea comerțului reprezintă una dintre reformele de bază alături de liberalizarea prețurilor, privatizarea, politica concurențială, restructurarea și guvernarea corporativă, de implementarea cărora depinde succesul tranziției la economia de piață (EBRD).

Încă de la începutul anilor 2000, Strategia privind creșterea economică și reducerea sărăciei 2002-2006, Strategia Națională de Dezvoltare (SND) ”Moldova 2020”, Strategiile de promovare a exporturilor și de atragere a investițiilor pentru perioadele 2000-2005, 2006-2015 au constatat necesitatea promovării reformelor structurale și consolidarea factorilor determinanți pentru sporirea productivității și evidențiau importanța majorării investițiilor și a exporturilor în vederea stimulării creșterii economice.

Implementarea Strategiei Naționale de Dezvoltare (SND) ”Moldova 2020” vizează modificarea paradigmei de dezvoltare (bazată pe remitențe, consum și importuri) și accelerarea creșterii economice. În acest context, s-a evidențiat importanța promovării unui model de dezvoltare bazat pe creșterea și valorificarea investițiilor în capital fix, majorarea productivității muncii și dezvoltarea industriilor exportatoare de bunuri și servicii. Cele 8 priorități ale Strategiei se refereau la: „racordarea sistemului educațional la cerințele pieței forței de muncă în scopul sporirii productivității forței de muncă și majorării ratei de ocupare în economie; sporirea investițiilor publice în infrastructura de drumuri naționale și locale; diminuarea costurilor finanțării prin intensificarea concurenței în sectorul financiar și dezvoltarea instrumentelor de management al riscurilor; ameliorarea climatului de afaceri, promovarea politicii concurențiale, optimizarea cadrului de reglementare și aplicarea tehnologiilor informaționale în serviciile publice destinate mediului de afaceri și cetățenilor; diminuarea consumului de energie prin sporirea eficienței energetice și utilizarea surselor regenerabile de energie; asigurarea sustenabilității financiare a sistemului de pensii; sporirea calității și eficienței actului de justiție și de combatere a corupției în vederea asigurării accesului echitabil la bunurile publice pentru toți cetățenii; creșterea competitivității produselor agroalimentare și dezvoltarea rurală durabilă” (Legea nr. 166 din 11.07.2012).

Implementarea SND „Moldova 2020” a fost posibilă printr-un set complex de documente de

politici. Așadar, au fost elaborate și implementate mai multe documente de politici pentru dezvoltarea mediului de afaceri – pentru ameliorarea competitivității acestuia pe plan național și internațional și stimularea internaționalizării acestuia: Strategia reformei cadrului de reglementare a activității de întreprinzător pentru anii 2013-2020 și Planurile de acțiuni aferente, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr.1021 din 16.12.2013; Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020 și Planurile de acțiuni aferente, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr.685 din 13.09.2012; Strategia inovațională a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate” și Planul de acțiuni aferent, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr.952 din 27.11.2013 (IEP, 2019).

În perioada anilor 2014-2019 a fost implementată Matricea de politici a Foii de parcurs pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova. Matricea de politici a cuprins un set complex de acțiuni, compartimentate pe 10 domenii prioritare: „resursele umane, accesul la resursele financiare, infrastructura transporturilor, infrastructura energetică, infrastructura calității, societatea informațională, facilitarea comerțului, impozitarea și administrarea fiscală, știință, tehnologii și inovații, concurența” (H.G. nr. 4 din 14.01.2014).

Începând cu anul 2014 a început implementarea Acordului de Asociere cu UE, care, de asemenea, include o agendă complexă de reforme ce urmează să influențeze pozitiv productivitatea, creșterea economică și competitivitatea exporturilor.

Strategia națională de atragere a investițiilor și de promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020 și Planul de Acțiuni pentru implementarea acesteia (în continuare – SNAIPE 2016-2020) au fost concepute pentru a contribui la sporirea valorică și diversificarea structurală a exporturilor moldovenești, asigurând continuitatea strategiilor anterioare în domeniul promovării exporturilor și întru implementarea SND „Moldova 2020”. Pentru atingerea scopului dat s-a pus accentul pe atragerea investițiilor străine și stimularea a celor locale prin integrarea în lanțurile tehnologice ale investitorilor străini și canalizate în sectoarele economice orientate spre export. Obiectivele generale ale SNAIPE 2016-2020 erau orientate spre câteva constrângeri majore cu care se confruntă investitorii și exportatorii: „cadrul de reglementare ce influențează direct investițiile și exportul; capitalul uman, în special pentru industriile exportatoare; infrastructura industrială; suplimentarea disponibilităților financiare ale companiilor pentru susținerea proiectelor investiționale și de export (prevăzând câteva programe țintite); accesul la informații utile pentru inițierea și promovarea proiectelor investiționale și promovarea exporturilor; asigurarea cadrului instituțional necesar pentru implementarea programelor sus-menționate, dar, în general, a politicii în domeniu” (HG nr. 5011 din 25.04.2016).

Implementarea Strategiei trebuia să asigure pe termen mediu:

- Eficientizarea reformelor în domeniul reglementării afacerilor ce afectează direct investitorii străini și exportatorii pe orizontală.

- Transformarea MIEPO (în prezent – Agenția de Investiții) într-o instituție eficientă pentru atragerea investițiilor, contribuind direct la majorarea volumului acestora, a numărului de locuri de muncă generate de proiectele investiționale noi sau cele dezvoltate, dar și a volumului producției pentru export.
- Stimularea creșterii economice prin majorarea investițiilor, inclusiv a ISD nete atrase, a locurilor de muncă noi create și accelerarea exporturilor (H.G. 5011 din 25.04.2016).

Strategia de atragere a investițiilor și de promovare a exporturilor este o componentă a politicii comerciale a Republicii Moldova, care, pe parcursul ultimelor 2 decenii, a fost orientată spre liberalizarea și intensificarea comerțului exterior, iar în ultimii ani se depun eforturi considerabile de aliniere a acesteia practicilor Uniunii Europene.

Fundamentele legislației vamale sunt puse de Codul Vamal al Republicii Moldova (nr. 1149 din 20.07.2000) și Legea nr. 1380 din 07.05.1998 privind tariful vamal. Începând cu anul 2023 intră în vigoare noul Cod Vamal nr. 95 din 24.08.2021 care transpune parțial reglementările vamale ale UE în conformitate cu angajamentele asumate de Republica Moldova prin acordul de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană. Atât prezentul cod, cât și noua sa ediție prevăd mai multe regimuri vamale speciale, de ex., zonele economice libere și perfecționarea activă care susțin stimularea producției de export prin scutirea de taxe vamale a importului de materii prime pentru producerea bunurilor care sunt, ulterior, exportate/ reexportate.

Un progres major a constituit asigurarea controalelor vamale în baza analizei riscurilor conform experienței UE, care facilitează și reduce costurile de executare a operațiunilor de import-export. În 2020, circa 76,6%<sup>15</sup> din declarațiile vamale la import au trecut pe culoarul vamal verde care permite acordarea liberului de vamă fără efectuarea controlului documentar și fizic, aplicând validarea automată a declarației vamale, 18,6% – pe cel galben<sup>16</sup> și 4,7% – pe cel roșu<sup>17</sup>. Cu referire la export, cota declarațiilor vamale ce trec pe culoarul verde este de 94,5%, pe cel galben – de 3,5% și pe roșu – de 1,8%. Probabilitatea trecerii pe coridorul verde este determinată de gradul de risc asociat țării de import, dificultății determinării poziției tarifare a bunului importat/exportat, atribuirea unui grad de risc companiei în urma unor neregularități identificate la etapele de audit care au fost realizate ulterior operațiunilor de import/export. În acest context pot fi menționați câțiva factori importanți care ar asigura companiilor oportunitatea de a beneficia cu succes de această facilitate: creșterea imaginii de țară și completarea corectă de către întreprinderi a declarațiilor vamale.

---

<sup>15</sup> culoarul verde – culoarul de control vamal care permite acordarea liberului de vamă fără efectuarea controlului documentar și fizic, aplicând validarea automată a declarației vamale.

<sup>16</sup> culoarul de control vamal care permite acordarea liberului de vamă după efectuarea controlului documentar, fără efectuarea controlului fizic.

<sup>17</sup> culoarul de control vamal care permite acordarea liberului de vamă după efectuarea controlului documentar și fizic.

Administrarea operațiunilor de import/export este facilitată și de implementarea programului de Agent Economic Autorizat (AEO) și a procedurilor simplificate care oferă antreprenorilor o serie de avantaje în realizarea operațiunilor de import/export, inclusiv reducerea numărului de controale documentare și fizice, în comparație cu alți agenți economici, prelungirea termenului de plată a drepturilor de import, traversarea frontierei în regim prioritar – fără rând. Totodată, numărul AEO este deocamdată mic: 114 companii în 2020, în timp ce administrarea vamală este considerată drept una dintre constrângerile critice ale întreprinderilor exportatoare.

Republica Moldova a înregistrat progrese mari în liberalizarea comerțului, devenind parte a OMC și a multiplelor acorduri regionale și bilaterale de comerț preferențial. În anul 2001, Republica Moldova a aderat la Organizația Mondială a Comerțului, astfel a atins un scor maxim de 4,3 p în reformele promovate în domeniul liberalizării comerțului conform BERD pentru a efectua tranziția la economia de piață. Acest scor reflectă atingerea unei convergențe cu economiile de piață dezvoltate pe dimensiunea dată.

Tarifele vamale la import în Republica Moldova sunt stabilite în conformitate cu angajamentele țării în cadrul Acordului de aderare la OMC. Conform anului 2020, tariful mediu final la import agreeat pentru pozițiile tarifare în cadrul OMC era de 7%, inclusiv 14% pentru produsele agroalimentare și 5,9% pentru produsele non-agricole. Tariful mediu MFN aplicat (Națiunea cea mai favorizată) este însă mai mic cu 1,7 p.p. și constituie 5,3%, inclusiv 11,7% pentru produsele agroalimentare și 4,3% pentru cele non agricole. Republica Moldova dispune de un nivel de protecție tarifară a pieței locale de importuri, relativ mai înaltă comparativ cu țările membre ale UE, Ucraina, Albania și Muntenegru. În același timp, Uniunea Europeană are instituit și un sistem solid de protecție a pieței prin diverse măsuri de protecție comercială.

**Tabelul 3.1. Profilul tarifar al Moldovei comparativ cu alte state europene în anul 2020**

	Media simplă a tarifului final	Ag	Non-ag	Media simplă a tarifelor MFN	Ag	Non-ag	Ag: Cote tarifare (în %)	Ag: Măsuri salvagardare (în %)	Membru OMC
<b>Moldova</b>	7	14	5.9	5.3	11.7	4.3	1.8	0	Da
<b>UE</b>	4.9	11.6	3.9	5.1	11.2	4.1	13.5	23	Da
<b>Ucraina</b>	5.8	11	5	4.5	9.1	3.7	0.3	0	Da
<b>Albania</b>	6.8	9.6	6.3	3.6	7.7	2.9	0	0	Da
<b>Bosnia și Herțegovina</b>				6.3	9.4	5.8	0	0	Nu
<b>Macedonia</b>	7.1	13	6.2	6.7	12.9	5.7	0.1	0	NU
<b>Muntenegru</b>	5.3	10.7	4.4	3.7	8.7	2.9	0	0	Da
<b>Rusia</b>	7,5	10,7	7,1	6,6	9,7	6,1	3,2	0	Da
<b>Belarus</b>				6,8	11,3	6,1			Nu
<b>Georgia</b>	7,2	12,5	6,3	1,4	5,9	0,6	0	0	Da

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor disponibile în World Tariff Profiles 2021, OMC.



Sectorul agroalimentar este cel mai vulnerabil, corespunzător cel mai protejat în comerțul internațional. Sectorul agroalimentar ce se confruntă cu cele mai înalte tarife la import. În cazul Republicii Moldova, importul de produse agroalimentare și băuturi atât pentru consum final, cât și în calitate de produse intermediare pentru industrie sunt supuse unor tarife vamale, relativ înalte comparativ cu produsele non-agricole, dar și în profil regional. În plus, acest sector este frecvent protejat prin măsuri tehnice și sanitare în vederea asigurării siguranței și protecției consumatorilor și mediului.

Produsele intermediare, în special altele decât cele agroalimentare și bunurile de capital sunt supuse unui tarif comercial, în medie, semnificativ mai mic comparativ cu produsele agroalimentare și de consum (tabelul 3.2). În același timp, în comparație regională, în pofida unei cote destul de mici a importurilor de bunuri capitale în valoarea totală a importului de bunuri, tariful mediu efectiv aplicat este semnificativ mai mare comparativ cu țările Baltice și România. Tariful este mare și comparativ cu unele țări de referință din Europa de Sud-Est, de ex., cu Georgia care a devenit un reformato de succes și o destinație atractivă pentru ISD. În pofida acestui fapt, legislația fiscal-vamală acordă facilități importatorilor de bunuri capitale (Codului fiscal art. 103, p.29, Tariful vamal art.28, p. q<sup>2</sup>).

**Tabelul 3.2. Profilul tarifar al Republicii Moldova pentru bunurile importate conform destinației acestora, conform anului 2018**

	Denumire produs	Destinația produsului	Media efectiv aplicată	Tarife plafon	MFN
111	Agroalimentare și băuturi – Primare, în special pentru industrie	Intermediare	9,23	12,09	9,41
112	Agroalimentare și băuturi – Primare, în special pentru consum gospodării	Consum	9,86	10,60	9,65
121	Agroalimentare și băuturi – Procesate, în special pentru industrie	Intermediare	10,63	18,32	10,78
122	Agroalimentare și băuturi – Procesate, în special pentru consum gospodării	Consum	11,80	10,78	10,12
2	Materiale industriale nespecificate în altă parte	Intermediare	4,23	5,42	3,92
31	Combustibili și lubrifianți – Primare	Intermediare	0,00	0,00	0,00
321	Benzină	Intermediar, consum	0,00	0,00	0,00
322	Alți combustibili	Intermediar	5,15	2,36	2,36
41	Bunuri capitale (excl. Echipamente de transport)	Capital	3,80	6,38	3,08
42	Bunuri capitale – Părți și accesorii	Intermediar	3,59	4,42	3,84
51	Automobile	Intermediar, consum	3,71	5,14	3,56
52	Alt echipament de transport	Capital, consum	2,92	2,17	3,13
53	Părți și accesorii	Intermediar	5,32	5,54	4,92
6	Bunuri de consum nespecificate în altă parte	Consum	8,97	9,30	9,12

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor WITS, Tariff and Trade Analysis.

Acordul de aderare a Moldovei la OMC, precum și alte acorduri de comerț liber la care face parte Moldova oferă țărilor posibilitatea de a se proteja contra importurilor excesive sau care asigură o concurență neloială producției locale prin aplicarea taxelor anti-dumping, de salvagardare și măsurilor compensatorii. Totodată, aceste măsuri trebuie să fie argumentate și să nu creeze obstacole în calea comerțului. Același lucru se referă și la standardele de calitate, procedurile de confirmare a conformității, cerințele sanitare și fitosanitare, implementarea cărora în fiecare stat membru nu trebuie să se facă în mod discriminatoriu față de produsele importate comparativ cu produsele autohtone. Pe de altă parte, după criza din anul 2009, ulterior în contextul crizei generate de Covid-19, multe state atât dezvoltate, cât și în curs de dezvoltare au început să utilizeze mai intens diverse instrumente de politici comerciale, ce au forma măsurilor non-tarifare în comerț în scopul protejării industriilor autohtone, a producătorilor și consumatorilor. Cel mai des sunt utilizate în acest context reglementările tehnice care afectează circa 70% din comerțul mondial și circa 30% din liniile tarifare ale Nomenclatorului de produse dezagregat la nivel de 6 cifre, urmate de controlul prețurilor și a cantităților comercializate. Țările care aplică cel mai frecvent astfel de bariere sunt: UE, China, Australia, Brazilia, contrar statelor mai puțin dezvoltate (UNCTAD, 2022).

Restricțiile la export sunt o altă barieră utilizată în practica internațională, deși mai puțin frecvent. În anul 2020, aproximativ 80 de țări au impus restricții pentru exportul de echipamente medicale, alte categorii de produse afectate fiind produsele agroalimentare esențiale (UNCTAD, 2020). Moldova, în luna martie 2020, a introdus restricții pentru exportul de măști, mănuși și dezinfectante. Federația Rusă a introdus mai multe măsuri restrictive, precum: interdicția exportului de crupe, măști și costume de protecție, cote pentru exportul de orz și alte cereale. De asemenea, a aplicat măsuri de facilitare prin scutirea importurilor unor echipamente medicale de TVA. România a interzis exportul unor echipamente medicale, cu excepția celor destinate piețelor UE și cu condiția obținerii unei autorizații de la Agenția Națională a medicamentelor și dispozitivelor medicale (UNCTAD, 2021). În contextul crizei economice actuale, cauzată de războiul ruso-ucrainean și creșterea riscurilor de insecuritate alimentară, în mai multe state ale lumii a început să fie analizată posibilitățile implementării acestor măsuri.

Moldova, pe de o parte, posedă o experiență insuficientă în implementarea măsurilor non-tarifare pentru protejarea pieței, iar, pe de altă parte, se confruntă cu constrângeri majore de acces pe piețele dezvoltate europene din cauza cerințelor tehnice și fito-sanitare înalte. Producătorii locali, în special din sectorul agroalimentar, deseori, enunță problema concurenței intense din partea importurilor de produse străine care sunt introduse în țară la prețuri foarte mici comparativ cu cele ale produselor autohtone; nivelul insuficient al subvențiilor locale comparativ cu cele acordate în străinătate; și prejudiciile cauzate de importurile masive asupra producătorilor

autohtoni de produse similare. În același timp, în pofida cadrului legal și instituțional stabilit, începând cu anul 2000, Republica Moldova a inițiat doar 2 măsuri de salvagardare: în 2004 pentru importurile de parfumuri și ape de toaletă, care a fost, în scurt, timp anulată și în 2003 pentru importul de zahăr care a fost aplicată în perioada anilor 2004-2007, iar din 2008 a fost extinsă până în anul 2012 prin Legea nr. 289 din 20.12.2007 privind aplicarea unei măsuri de salvagardare. Alte măsuri nu au fost inițiate. Totuși, pentru unele economii mari dezvoltate, dar și mai puțin dezvoltate, acestea sunt o practică uzuală. De exemplu, în anii 1995-2020, SUA a aplicat 523 măsuri antidumping, UE – 340, China – 241, Brazilia – 266, Turcia – 201, Rusia – 45, Ucraina – 63. Printre cele mai experimentate în implementarea măsurilor speciale de salvagardare sunt: SUA, UE, inclusiv Polonia, Japonia și Coreea. Măsurile compensatorii sunt mai puțin folosite și de alte state ale lumii comparativ cu cele menționate anterior, iar practica arată că majoritatea sunt aplicate și de către țările mari și dezvoltate – Canada, SUA, Australia, UE, dar și altele în dezvoltare, de ex., India.

Deschiderea comercială a Republicii Moldova trebuia să fie indiscutabil însoțită de obținerea unor rezultate plauzibile pe dimensiunea *reformelor structurale orientate spre creșterea productivității și de crearea capacităților instituționale de gestiune a riscurilor liberalizării pentru sectorul de producere cu potențial de creștere*. Desigur, măsurile comerciale trebuie să încurajeze creșterea competitivității exporturilor prin asigurarea accesului facil la produse calitative intermediare și de capital, înlăturând diverse obstacole comerciale și instituționale. Acest lucru înseamnă ajustarea măsurilor de politică comercială la obiectivele de dezvoltare a economiei și, în general, a țării pe termen lung.

De-a lungul tranziției, Republica Moldova a continuat să liberalizeze comerțul exterior, nemijlocit, pentru creșterea pieței de desfacere a producției autohtone, pentru a depăși astfel dimensiunile extrem de mici ale pieței. Țara a devenit membru al mai multor acorduri de comerț liber prin intermediul acordurilor regionale sau bilaterale, circa 45 la număr, și beneficiază de acces preferențial pe alte 6 piețe mari, precum: SUA, Canada, Elveția, Norvegia, Noua Zeelandă și Japonia.

**Acordul multilateral de liber schimb cu țările CSI.** Din cauza trecutului socialist comun și interdependența puternică dintre fostele state sovietice, pentru a evita acutizarea consecințelor provocate de destrămarea regimului sovietic, imediat după obținerea independenței, țările partenere ale CSI au stabilit un regim preferențial în comerțul reciproc cu Republica Moldova. Până în anul 2012, comerțul Republicii Moldova cu aceste țări s-a desfășurat în baza unor acorduri bilaterale de comerț liber. Aceste acorduri prevedeau facilitarea tranzacțiilor comerciale reciproce, asigurând accesul liber a produselor exportate, ceea ce presupune scutirea acestora de taxe și

impozite vamale pe piețele de import, cu unele excepții, precum și eliminarea restricțiilor cantitative sau a altor măsuri cu efect echivalent, respectând regulile de origine a produselor. În acest scop, au fost semnate protocoale bilaterale, considerate părți inseparabile ale acordurilor bilaterale de comerț liber și care stabilesc prelevările din comerțul liber, precum și schema eliminării acestora. Importanța acordurilor preferențiale cu aceste țări este consolidată și de faptul că, în pofida eforturilor de atingere a convergenței cu normele internaționale de comerț exterior a majorității statelor din acest spațiu, doar câteva dintre ele sunt membri ai OMC: Kârgâzstan (1998), Georgia (2000), Armenia (2003), Ucraina (2008), Federația Rusă (2012), Tadjikistan (2013) și Kazahstan (2015). La 21 octombrie 2011 a fost semnat un acord multilateral de comerț liber în cadrul CSI, la care fac parte 9 țări membre: Rusia, Ucraina, Belarus, Kazahstan, Armenia, Kârgâzstan, Republica Moldova, Tadjikistan și Uzbekistan, care a intrat în vigoare în anul 2012. Prin intermediul acordurilor au fost eliminate barierele tarifare în comerțul reciproc. Totodată, unele dintre statele membre și-au rezervat dreptul de a păstra anumite taxe vamale la import și export, termenul menținerii acestora fiind fixat în acord sau urmând să fie stabilit prin acorduri bilaterale. Conform anexelor 1 și 2 ale Acordului privind crearea zonei de liber schimb, principalii parteneri ai Republicii Moldova din acest spațiu, Ucraina, Belarus, Kazahstan și Federația Rusă, mențin tarife vamale la export pentru o serie de produse. Excepții din comerțul liber pentru produsele importate din Republica Moldova au fost stabilite de către Armenia și Ucraina pentru țigările cu filtru și semințele de sfeclă de zahăr, termenul acestora a expirat în 2014 și , respectiv, 2015 (Anexa 13).

Pe lângă eliminarea barierelor tarifare, țările s-au angajat să înlăture barierele netarifare în conformitate cu normele OMC, să acorde tratament național și, la necesitate, să confere dreptul de a aplica măsuri de salvagardare, antidumping și compensatorii, toate acestea fără a fi în contradicție cu prevederile OMC.

Prevederile Acordului de liber schimb în cadrul CSI sunt consolidate de Acordul interstatal privind promovarea politicii coordonate în domeniul standardizării, metrologiei și certificării din 13 martie 1992, completat prin Protocolul din 22 noiembrie 2007, care asigură funcționarea coordonată a politicii de standardizare în acest spațiu. Barierele tehnice reprezintă o constrângere frecventă asociată cu riscuri înalte pentru producătorii moldoveni în zona dată. Aici pot fi menționate embargourile impuse Republicii Moldovei de către Rusia: în anul 2005 – stoparea importurilor de carne și mezeluri, în 2006 și 2013 – stoparea importurilor de vinuri, în 2014 și 2022 – stoparea importurilor de fructe și legume. Totodată, menționăm că valoarea comerțului cu mai multe state membre este infimă.

Certificatele de conformitate, emise în cadrul Sistemului Național de Asigurare a

Conformități Produselor, sunt recunoscute de statele-membre ale CSI în baza acordurilor bilaterale de recunoaștere reciprocă a rezultatelor evaluării conformității, încheiate de Republica Moldova cu fiecare dintre statele-membre ale CSI (inclusiv a rapoartelor de încercări, a certificatelor de conformitate și a mărcilor naționale de conformitate). Astfel, produsele moldovenești, exportate în statele-membre ale CSI, sunt supuse, la destinație, unor proceduri simplificate de identificare și evaluare a conformității, fiind recunoscute rezultatele laboratoarelor de încercări și organismelor de certificare din Republica Moldova (HG nr.859 din 31.07.2006). Funcționalitatea acestei politici în cadrul CSI este asigurată de Consiliul Interstatal de Standardizare al țărilor CSI, reprezentat de toate organizațiile naționale de standardizare ale țărilor date, fiind recunoscut de către Organizația Internațională de Standardizare (ISO) ca Organizație Regională de Standardizare.

**Acordul de liber schimb cu țările GUUAM.** Republica Moldova dispune de un regim comercial special în cadrul GUUAM cu 3 țări: fostele republici sovietice, dintre care, Azerbaidjan, membru al CSI, care nu a aderat la noul acord privind crearea zonei de comerț liber din spațiul CSI, Georgia, care a părăsit comunitatea CSI în 2009 și Ucraina. Comerțul și cooperarea economică în cadrul acestui bloc se efectuează în baza Acordului de Stabilire a Zonei de Comerț Liber dintre statele membre GUAM din 20 iulie 2002, suplinit de Protocolul privind Prevederile temporare referitor la determinarea țării de origine a bunurilor – 22 mai 2006.

**Acordul de liber schimb cu țările Europei Centrale (CEFTA).** În anul 2007, Republica Moldova a devenit membru al Acordului de Liber Schimb Central-European în noua sa componentă (CEFTA 2006): Albania, Bosnia și Herțegovina, Macedonia, Moldova, Muntenegru, Croația, Serbia, UNMIK Kosovo. Acordul prevede anularea tuturor taxelor vamale la import și export, a restricțiilor cantitative și a altor taxe cu efect echivalent în comerțul cu produse industriale și majoritatea produselor agroindustriale. De asemenea, pentru stabilirea unor relații constructive și echitabile, CEFTA 2006 prevede instituirea unui mecanism propriu de soluționare a litigiilor comerciale sau de utilizare a instrumentului disponibil în cadrul OMC. Menționăm că Serbia, Bosnia și Herțegovina, Macedonia și UNMIK Kosovo sunt membrii la acordul menționat, dar nu sunt membri și ai OMC.

**Acordul de liber schimb aprofundat și cuprinzător cu Uniunea Europeană.** Cadrul general de reglementare al relațiilor comerciale dintre Republica Moldova și UE cuprinde regulile și principiile sistemului comercial multilateral al OMC. În anul 1994, Republica Moldova a fost inclusă în lista beneficiarilor schemei de preferințe comerciale generalizate acordată de UE în vederea stimulării importurilor din țările în curs de dezvoltare. Schema ulterior a fost reînnoită de mai multe ori, etapele următoare implicând în sine o acoperire mai largă a

produselor care beneficiază de regim comercial preferențial, precum și de reduceri tarifare progresive. Începând cu anul 2006, Republica Moldova a devenit una dintre cele 15 țări beneficiare ale regimului de preferințe comerciale – GSP Plus. Acest regim a fost o etapă a schemei comunitare de preferințe comerciale tarifare și avea drept scop primar promovarea dezvoltării sustenabile și a politicilor de bună guvernare a unor țări vulnerabile, dar care îndeplinesc anumite condiții ș.a. Conform acestei scheme, se acorda acces scutit de taxe vamale pe piața europeană pentru 7200 de grupe de produse (cu 300 de grupe mai mult decât sistemul precedent), fiind extins, în special, asupra unor produse agricole, pește și produse din pește (MEC, 2006).

Începând cu anul 2008, conform Planului de Acțiune din cadrul Politicii Europene de Vecinătate, Republica Moldova a beneficiat de Preferințe Comerciale Autonome (ATP), cu condiția respectării anumitor cerințe la export, în special, îmbunătățirea considerabilă a sistemului de control și de certificare a originii mărfurilor. Acest regim permite scutiri tarifare și cantitative pentru importurile UE, originare din Republica Moldova, cu excepția unui număr limitat de produse agricole: produse de origine animalieră, cereale, zahăr alb și vin din struguri (care erau permise la export în limita cotelor tarifare stabilite); fructe și legume (care erau scutite de taxa ad-valorem la import). **În același timp, o mare parte din aceste produse sunt supuse unui preț minim de intrare pe piață, astfel că la declararea unui preț de import inferior celui fixat se stabilește o taxă suplimentară care ar asigura respectarea nivelului minim al prețurilor sau o taxă fixă.**

În anul 2014 a fost semnat acordul de Asociere și Zona Aprofundată și Cuprinzătoare de liber schimb, care a intrat pe deplin în vigoare în septembrie 2016. Acordul de asociere prevede, în linii generale, liberalizarea graduală a comerțului cu bunuri și servicii dintre părți, asigurarea liberei circulații a forței de muncă, iar o condiție pentru implementarea acestuia o reprezintă armonizarea legislației Republicii Moldova la Acquis-ul UE.

ALSAC reprezintă o nouă etapă în aprofundarea relațiilor comerciale dintre statele partenere. Prezentul acord presupune și liberalizarea importurilor de bunuri și servicii în Republica Moldova originare din UE, care urmează a fi efectuată, gradual, timp de 15 ani de la intrarea în vigoare a acordului, pentru diverse categorii de produse. În același timp, accesul pe piața UE va fi asigurat parțial, anumite categorii de produse fiind supuse contingentelor tarifare, unei taxe de import care exclude componenta ad valorem a taxei de import în cauză sau vor face obiectul mecanismului Uniunii împotriva eludării (Anexa XI a Acordului de Asociere dintre Republica Moldova și UE).

**Acordul de liber schimb dintre Republica Moldova și Turcia** a fost semnat în anul 2014 și a intrat în vigoare în anul 2016. Semnarea acestuia a fost condiționată de semnarea Acordului de Asociere cu UE. Prin acordul semnat, Turcia asigură acces liber pentru produsele industriale moldovenești pe piața sa, iar Moldova va asigura o excludere treptată a taxelor vamale pe parcursul a 5 ani conform Anexei II a acordului. În ceea ce privește produsele agroalimentare – ambele țări au stabilit contingente tarifare de acces pe piețele proprii pe care partenerii urmează să le respecte.

**Acordul de parteneriat strategic, comerț și cooperare dintre Republica Moldova și Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord:** în octombrie 2021 a fost aprobată în prima lectură în Parlament ratificarea acestui acord. Așadar, conform acordului, în domeniul comerțului reciproc fiecare parte se angajează să elimine taxele vamale aplicate mărfurilor originare din cealaltă parte în conformitate cu Anexa II a acordului. Excepții de la liberalizarea completă a tranzacțiilor comerciale sunt, ca și în cazul Acordului de Asociere, o parte din produsele agroalimentare pentru care sunt stabilite contingente tarifare, sunt scutite doar de component ad-valorem a taxei de import în cazul exporturilor Moldovei sau vor face obiectul unui mecanism de protejare contra eludării. Menționăm că importurile în Moldova vor fi liberalizate, treptat, până în anul 2028.

Conform planului de activitate al MEI pentru anul 2021 se preconiza avansarea negocierilor cu *China* în ceea ce privește liberalizarea comerțului exterior, totodată acest subiect necesită o atenție sporită din cauza riscurilor pe care le comportă semnarea unui astfel de acord pentru Republica Moldova, în special pentru sectorul de producție.

Acordurile de comerț liber sus-menționate includ multiple avantaje și oportunități, care sunt enumerate în Tabela SWOT, prezentată în Anexa 14, care ar putea contribui la accelerarea creșterii economice și sporirea calității ei. Totodată, acestea presupun și o gestiune corespunzătoare a riscurilor ce rezultă din semnarea acordurilor date și necesită eliminarea sau diminuarea treptată a dezavantajelor existente ce le comportă, transformându-le în limita posibilităților în avantaje.

În prezent, cadrul de politici publice pe termen lung este în proces de constituire, deși cu întârzieri și fără a avea o umbrelă de planificare strategică pe termen lung aprobată de legislativ. Strategia Națională de Dezvoltare 2030, elaborată la sfârșitul deceniului precedent, nu a fost aprobată. Menționăm că a fost elaborată Strategia pentru o economie Incluzivă, Durabilă și Digitală până în 2030, care este axată pe 7 obiective majore orientate spre fundamentarea unei dezvoltări economice sustenabile și spre creșterea competitivității, nemijlocit a exporturilor. În vederea asigurării implementării Strategiei urmează să fie elaborat un set de programe de dezvoltare sectoriale. În proces de implementare este Programul Național pentru promovarea

antreprenoriatului și creșterea competitivității pentru anii 2022-2026, Strategia de Specializare Inteligentă a Republicii Moldova, fiecare din acestea fiind orientate spre sporirea competitivității naționale, dar și a competitivității exporturilor.

#### ***Cadrul instituțional ce asigură managementul exporturilor***

Multe instituții de stat din Republica Moldova sunt implicate în formularea și implementarea politicilor ce au drept scop direct controlul și asigurarea creșterii exporturilor.

***Ministerul Dezvoltării Economice și Digitalizării*** ce a parcurs mai multe transformări în ultimii ani din Ministerul Economiei (ME) în perioada anilor 2021-2023, Ministerul Economiei și Infrastructurii în perioada anilor 2017-2021 este instituția responsabilă de formularea politicii economice și, împreună cu alte instituții: Ministerul Finanțelor, Serviciul Vamal, Ministerul Afacerilor Externe, contribuie la dezvoltarea politicii comerciale. Ministerul Dezvoltării Economice și Digitalizării deține un rol major în implementarea acestor documente de politici, în responsabilitatea acestuia fiind: dezvoltarea afacerilor, infrastructura calității și supravegherea pieței, cooperarea economică internațională, politica în domeniul promovării exporturilor și atragerii investițiilor. În perioada anilor 2014-2020, Ministerul a coordonat activitatea Consiliului pentru Competitivitate, creat prin HG nr. 676 din 20.02.2014. Scopul Consiliului pentru Competitivitate include: coordonarea, monitorizarea și evaluarea procesului de implementare a Foi de parcurs pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova și monitorizarea procesului de implementare a Strategiei naționale de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr. 511 din 25 aprilie 2016.

***Agencia de Investiții (AI)*** este o autoritate administrativă centrală din subordinea Guvernului, care are misiunea de a implementa politicile statului în domeniile de promovare, atragere și localizare a investițiilor, de promovare a exportului și a turismului. Ținând cont de obiectivele Programului de Dezvoltare Strategică a Agenției pentru perioada anilor 2022-2026, AI trebuie să faciliteze creșterea substanțială a investițiilor în economie, nemijlocit străine și îmbunătățirea calității portofoliului proiectelor investiționale; să ofere întreprinderilor asistență și servicii care va permite creșterea numărului de exportatori, va determina diversificarea acestora sub aspectul piețelor de desfacere și a produselor, va susține creșterea exporturilor de produse procesate, cu intensitate medie și înaltă în tehnologii, servicii scientintensive și menținerea întreprinderilor pe piețele penetrate (Programul de dezvoltare strategică al Agenției de investiții 2022-2026, 2021). Autorul demersului științific a avut o contribuție directă la elaborarea obiectivelor date, participând în cadrul proiectului “Developing the SME sector development policy and updating institutional development programs of the Moldovan Small and Medium



Enterprise Development Organization (ODIMM) and Moldovan Investment Agency (MIA)”, implementat cu suportul financiar al Băncii Mondiale “Ameliorarea competitivității” în anul 2021.

**Organizarea de Dezvoltare a Antreprenoriatului** (ODA), anterior ODIMM, este instituția publică din subordinea Ministerului Dezvoltării Economice și Digitalizării, responsabilă de elaborarea și implementarea diverselor programe de dezvoltare a IMM-urilor, acordarea serviciilor de consultanță și instruire a IMM pe diverse domenii, dezvoltarea incubatoarelor de afaceri și crearea clusterelor, susținerea asociațiilor și instituțiilor de suport în afaceri etc. Activitatea acesteia ar trebui calificată ca indispensabilă în susținerea financiară și informațională a populației în vederea creării și dezvoltării afacerilor prin oferirea suportului necesar diverselor grupe-țintă: persoane revenite din străinătate sau persoanele care primesc remitențe, femei, tineri etc. În prezent, instituția implementează 8 programe relevante în vederea susținerii antreprenoriatului și a competitivității întreprinderilor oferind suport întreprinderilor în domeniile, precum: ecologizarea, transformarea digitală, re tehnologizarea și internaționalizarea afacerilor, nemijlocit susținerea inovațiilor digitale și start-up-urilor tehnologice. Prin urmare, activitatea ODIMM se intersectează cu cea a AI, prima fiind implementatoarea programului de susținere a afacerilor cu potențial înalt și de internaționalizare a acestora. ODA este instituția responsabilă și de Gestiunea Fondului de Stat de Garantare a Creditelor pentru IMM-uri, a cărei misiune este de a facilita accesul IMM-urilor care nu dispun de suficient gaj prin emiterea garanțiilor financiare în favoarea entităților din sectorul financiar în scopul garantării creditelor/împrumuturilor (HG nr. 828 din 20.08.2018).

**Ministerul Afacerilor Externe** prin mandatul său are un rol major în stabilirea și dezvoltarea politicii comerciale a statului. Acesta coordonează activitatea organelor centrale de specialitate și a altor autorități administrative ale Republicii Moldova în vederea stabilirii și dezvoltării relațiilor cu alte țări; înaintează propuneri privind inițierea, negocierea, semnarea, ratificarea, aprobarea sau acceptarea acordurilor internaționale, precum și monitorizează și implementarea prevederilor acestora; analizează situația internă și externă a statelor cu care Republica Moldova întreține relații diplomatice și identifică oportunitățile de dezvoltare a relațiilor comercial-economice cu aceste state<sup>18</sup>. Conform SNAIPE 2016-2020, MAEIE, alături de AI, deține rolul major în consolidarea diplomației economice.

**Ministerul Finanțelor** și Serviciul Vamal, subordonat Ministerului Finanțelor, sunt alte două instituții extrem de importante care asigură formarea și implementarea cadrului de reglementare fiscal-vamal, care este un factor de importanță majoră asupra mediului de afaceri și,

---

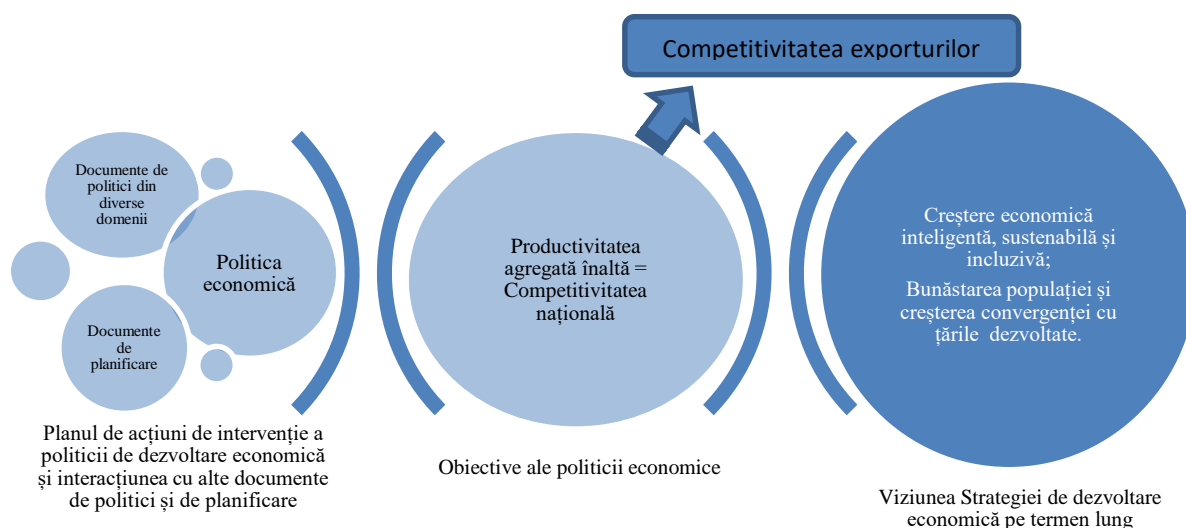
<sup>18</sup> <https://mfa.gov.md/ro/content/mandat>

nemijlocit a companiilor producătoare ce exportă.

Odată cu expirarea termenului de implementare a SND “Moldova 2020” și a SNAIPE 2016-2020, nu a fost aprobat noul cadru de politici de dezvoltare a țării, economiei și a exporturilor pe termen lung și mediu. Totodată, Ministerul Economiei a implementat subprogramele “Promovarea exporturilor” și “Susținerea întreprinderilor mici și mijlocii” în conformitate cu Strategia de cheltuieli a Ministerului Economiei pentru dezvoltarea sectorului privat 2022-2024, prioritățile căreia sunt: promovarea exporturilor, a investițiilor, a turismului și susținerea IMM-urilor.

### 3.2 Rezultatele implementării Strategiei pentru atragerea investițiilor și promovarea exporturilor 2016-2020

În capitolele anterioare a fost argumentată complexitatea conceptului de competitivitate, inclusiv a competitivității exporturilor, ceea ce trebuie să fie un rezultat al politicii de dezvoltare economică pe termen mediu și lung ce țintește ameliorarea competitivității naționale. Prin urmare, rezultatele acestor politici pot fi măsurate și cu ajutorul indicatorilor de competitivitate a exporturilor. Deși, obținerea impactului anticipat depinde de influența coordonată a unui spectru larg de variabile ce rezultă din politicile promovate în diverse domenii, precum: economie, educație, sănătate, știință și inovații, prin esență, politica comercială și, nemijlocit, documentele publice în domeniul creșterii exporturilor este destinată asigurării managementului comerțului exterior, dar și a exporturilor. Prin intermediul acesteia pot fi ținute direct diverse constrângeri cu care se confruntă producătorii pentru a accesa, extinde și diversifica piețele de desfacere externe, consolidând competitivitatea externă a acestora.



**Figura 3.1. Mecanismul de producere a rezultatelor politicii economice asupra competitivității exporturilor**

Sursa: Elaborată de autor.

Politica economică, promovată pe parcursul ultimului deceniu, dar și cea de promovare a

exporturilor – SNAIPE 2016-2020 au avut drept urmare atât rezultate pozitive, cât și cu eșecuri ce nu permite atingerea țintelor stabilite.

În anul 2020 au fost evaluate progresele intermediare ale SNAIPE 2016-2020. Cu contribuția autorului prezentei cercetări a fost elaborată metodologia de evaluare intermediară a impactului implementării SNAIPE 2016-2020 (Anexa 16) și Raportul intermediar de evaluare a impactului strategiei (INCE, 2020). Una dintre metodele aplicate care a stat la baza evaluării a fost analiza lanțului logic al rezultatelor. Prin urmare, au fost analizați atât indicatorii de monitorizare care au permis a evalua gradul de implementare a strategiei și carențele existente la această etapă, dar și indicatorii de evaluare. De asemenea, au fost analizate unele aspecte, precum: termenii de realizare și coerența dintre acțiuni, pentru a estima în ce măsură acțiunile date puteau produce efecte în perioada dată sau pe termen scurt. Totodată, au fost identificate cauzele nerealizării acțiunilor sau a nerespectării termenilor de realizare. La fel, a fost analizată performanța în realizarea țintelor indicatorilor de rezultat/impact cuprinși în Strategie, deficitul de performanță (comparând evoluțiile efective cu țintele, dar și tendința istorică) și explicarea performanței date prin prisma indicatorilor de produs realizați/nerealizați.

Mai întâi de toate, evaluarea intermediară a impactului implementării SNAIPE 2016-2020 a confirmat relevanța obiectivelor stabilite de Strategie.

Totodată, circa jumătate din acțiunile planificate pentru perioada anilor 2016-2018 nu au fost realizate. Performanța redusă în implementarea corespunzătoare a Strategiei, în perioada dată, se explică prin mai mulți factori negativi, printre care insuficiența capacităților instituționale ale actorilor responsabili de implementare, reorganizarea MIEPO în Agenția de Investiții care era responsabilă de implementarea a mai mult de 1/3 din acțiunile planificate pentru perioada 2016-2020; cooperarea redusă dintre instituțiile implementatoare, nivelul mare de discreție în implementarea acțiunilor.

Unele acțiuni au fost implementate cu întârziere și cu o anumită discreție fără a fi realizați indicatorii de produs și a fi asigurată coerența dintre diverse acțiuni pentru a genera produsele planificate. O parte însemnată din acțiuni, cu impact direct asupra creșterii capacităților productive și a calității produselor și serviciilor nu au fost implementate. De asemenea, nu au fost create conform planului de acțiuni programe de susținere financiară a creșterii capacităților de export, iar măsurile de stimulare a conectării antreprenorilor locali cu investitorii străini, în mare parte, nu au fost realizate. A fost creat Consiliul pentru promovarea proiectelor investiționale de importanță națională, adoptat cadrul necesar de reglementare pentru asigurarea funcționării acestuia și aprobat regulamentul privind subvenționarea creării locurilor de muncă ș.a., însă Consiliul nu este funcțional. Activitatea MIEPO nu a fost organizată în sensul atingerii țintelor planificate în

Strategie – numărul proiectelor investiționale noi atrase sau extinse, numărul de locuri de muncă create în cadrul acestora, volumul investițiilor și al exporturilor noi asociate acestor proiecte. Reorganizarea acesteia, în 2018, a împiedicat realizarea sub-obiectivelor ce vizau “transformarea MIEPO într-o agenție eficientă și profesionistă în domeniul atragerii investițiilor și de dezvoltare a instrumentelor de sprijin financiar pentru exportatori”. Totodată, instituția a realizat cu succes acțiunile care se încadrează în activitățile ce au fost dezvoltate tradițional de MIEPO care se referă la realizarea obiectivului de Dezvoltare a instrumentelor de sprijin informațional pentru exportatori.

În pofida nereușitelor, în contextul implementării SNAIPE 2016-2020 au fost obținute mai multe produse importante în vederea stimulării creșterii exporturilor. A fost îmbunătățit regimul fiscal pentru rezidenții ZEL în vederea stimulării creșterii investițiilor productive și a ocupării. A fost creat „Moldova IT park” care oferă o serie de facilități fiscale și de infrastructură rezidenților. A fost diminuată povara fiscală asupra antreprenorilor, care s-a dovedit a avea un efect benefic pe termen scurt asupra investițiilor și creării locurilor de muncă. Progrese mari au fost înregistrate și în ceea ce privește digitizarea serviciilor publice electronice. A fost implementat conceptul procedurii solicitării soluției fiscale anticipate care avea drept scop diminuarea costurilor și riscurilor asociate unei interpretări greșite a legislației fiscale, însă acesta a fost puțin valorificat.

Analiza țintelor intermediare ale indicatorilor de impact din grila de reforme a permis să concluzionăm că au fost înregistrate progrese pentru majoritatea indicatorilor de impact din grila de reforme. În același timp, cu excepția indicatorilor numărul de plăți cu caracter fiscal și indicatorului de oportunitate din cadrul Indicelui de Performanță Logistică Internațională, țintele celorlalți indicatori nu au fost atinse. În special, reușite mici s-au înregistrat în ceea ce privește diminuarea incidenței corupției, sporirea eficienței administrării vamale, facilitarea și diminuarea costurilor de obținere a autorizațiilor în construcții ș.a. În același timp, setarea indicatorilor de rezultat din grila de reforme din sursele de date internaționale ar fi constituit o provocare la etapa de evaluare finală, întrucât, majoritatea rapoartelor internaționale care au constituit sursa de bază a indicatorilor dați au încetat să mai fie elaborați.

În ansamblu, implementarea Strategiei a avut un impact pozitiv asupra stimulării investițiilor și a exporturilor, dar semnificativ mai mic decât cel anticipat. Prin urmare, exporturile au sporit cantitativ, a crescut ponderea exporturilor de produse cu intensitate medie în tehnologii în exportul de bunuri. Însă, după cum a fost menționat în capitolul 2, ponderea exporturilor cu intensitate înaltă în tehnologii a rămas neschimbată, iar cea a produselor intensive în resurse scade, valoarea adăugată a bunurilor exportate fiind mică.

Acordarea facilităților fiscale în ZEL-uri a impulsionat atragerea ISD, producția, crearea

locurilor de muncă și exporturile, urmând unul dintre scopurile Strategiei. Estimările econometrice realizate în raportul de evaluare intermediară a impactului SNAIPE 2016-2020 au confirmat corelația pozitivă dintre ISD, VAB și exportul de bunuri și efectul pozitiv de impuls-răspuns dintre aceste variabile în ordinea enumerată. Conform calculului, creșterea ISD cu 1 p.p. în Republica Moldova contribuie la creșterea valorii adăugate cu 0,14 p.p. și la creșterea exportului cu 0,13 p.p. În același timp, trebuie de menționat că modificarea VAB este determinată în proporție de 71,6% de propria variație și 28% de influența ISD. Corespunzător, creșterea VAB explică 60% din majorarea exporturilor, altele 20,6% fiind explicate de propria variație, iar 19% – de modificarea influxurilor de ISD (Stratan A., Fala V., Ianioglo A., Gutium T., Toaca Z., Timuș A., 2020). Aceste rezultate permit să constatăm că, pe lângă impactul pozitiv al ISD, exporturile sunt influențate de un set de factori care determină creșterea VAB, în ansamblu, și materializarea valorii brute create în exporturi.

În rezultatul evaluării realizate s-a constatat că doar un număr nesemnificativ de ZEL-uri au cauzat un salt în majorarea investițiilor străine în toate ZEL-urilor, sugerând că atragerea investițiilor străine directe este influențată de mai mulți factori critici, fapt argumentat și de rezultatele obținute în subcapitolul 2.3. Or, conform acestora, activitatea întreprinderilor cu ISD este influențată negativ de factorii, precum instabilitatea politică, corupția, sectorul informal, administrarea vamală și, într-o măsură mai mare, de forța de muncă disponibilă, care ar putea explica cel mai mult aceste evoluții.

Volumul investițiilor străine directe atrase în Republica Moldova în anii 2016-2020 a fost foarte mic atât în comparație cu țintele stabilite în SNAIPE 2016-2020, cât și în profil regional. Excepție a fost anul 2019, în care influxul de ISD a înregistrat o valoare record pentru perioada ce a urmat criza economică din anul 2009, constituind 508 mil. USD. Totodată, acestea au mers, preponderent, în activități de servicii de comerț și financiare și mai puțin în cele de producere. În ultimele 2 decenii, Moldova a atras, în medie, anual, influxuri de ISD ce nu depășeau 270 mil. USD, reprezentând o valoare extrem de mică comparativ cu alte țări mici din Europa Centrală: Estonia, Lituania și Letonia. În aceste țări, valoarea netă a influxurilor de ISD era, în medie, de peste 4 ori mai mare decât în Moldova în această perioadă. Prin urmare, influxurile de ISD pe cap de locuitor în Moldova (93 USD – în 2021) sunt considerabil mai mici comparativ cu aceste state (Estonia – 1200 USD, Letonia – 700 USD, Lituania – 530 USD). Discrepanțe majore se atestă și în ceea ce privește ISD acumulate în economie pe cap de locuitor și per persoană ocupată.

Cercetările empirice existente în baza experienței țărilor din Europa Centrală confirmă faptul că ISD influențează pozitiv creșterea economică (Mite Miteski, Dijana Janevska Stefanova, 2017, Hlavacek P., Bal Domanska B., 2016) și exporturile (Abamu, B. E., Pietrzak, J., 2019), ceea

ce a determinat autoritățile centrale din mai multe state să utilizeze ca un instrument relevant în vederea susținerii dezvoltării economice. Totodată, pentru a stimula productivitatea ISD trebuie să fie atrase în volum suficient de mare și să fie asigurată consolidarea legăturilor dintre investitorii străini și cei locali. Totodată, mai multe studii confirmă faptul că în Republica Moldova această legătură este slabă (Banca Mondială, 2015; Banca Mondială, 2019; INCE, 2020; BIS, INCE, 2021), iar implementarea ISD nu a modificat semnificativ lucrurile în acest domeniu.

În anul 2019, activitatea investițională a fost impulsionată de relaxarea politicii fiscal-vamale către finele anului 2018 prin reducerea contribuțiilor sociale ale angajatorului de la 23 la 18% prevăzută de planul de acțiuni al SNAIPE 2016-2020 (Fala A., Pîntea D., Morcoțilo I, Gumene V., Prohnițchi V., 2019). Însă efectele produse au fost de scurtă durată, sustenabilitatea acestora urmând să fie asigurată și de alte măsuri de susținere a activității investiționale. Cu excepția anilor 2018 și 2019, investițiile în active imobilizate au crescut foarte lent, astfel ritmul mediu anual în perioada anilor 2016-2020 constituind 1,5%. Dar evoluțiile din această perioadă corespund tendințelor înregistrate după criza din anii 2008-2009. Astfel, investițiile în active imobilizate, în medie, anual, au sporit cu mai puțin de 1% în anii 2009-2021. Acest lucru se datorează crizelor externe și interne frecvente care fac mediul de afaceri vulnerabil, dar și constrângerilor structurale. Prin urmare, țintele stabilite de SNAIPE 2016-2020 nu au fost atinse în ceea ce privește majorarea investițiilor și, nemijlocit, a ISD (tabelul 3.3). De altfel, rezultatele altor rapoarte de evaluare a politicilor publice în domeniul dezvoltării businessului în Moldova, constată că prin implementarea SNAIPE 2016-2020 a fost posibilă îmbunătățirea condițiilor de desfășurare a afacerilor pentru anumite grupe țintă, pe o durată scurtă de timp. Totodată, nu a fost creat un mediu investițional atractiv, în ansamblu, pentru crearea afacerilor și atragerea ISD (Christine Hamza, 2021; Stratan A., Fala V., Ianioglo A., Gutium T., Toaca Z., Timuș A., 2020; IEP, 2019). La fel, investițiile atrase în această perioadă, deși au contribuit la majorarea producției și a exporturilor, nu au fost însoțite de un salt în majorarea productivității. Cât privește exporturile, menționăm că țintele în unii ani au fost realizate. În același timp, creșterea nesemnificativă a cotei de piață mondială în cazul exporturilor de bunuri comparativ cu țările europene din regiune (cu mici excepții, ex., Ucrainei) indică asupra faptului că exporturile Moldovei trebuie să sporească mai rapid. La fel, este nevoie de a crea și consolida capacitățile producătorilor de a produce o gamă mai diversificată de produse cu o valoare adăugată superioară, sporind nemijlocit exporturile de bunuri cu intensitate înaltă în tehnologii. Prin urmare, sunt necesare eforturi suplimentare pentru asigurarea unor transformări calitative în structura producției autohtone și a exporturilor și acțiuni care ar asigura sustenabilitatea rezultatelor pozitive obținute prin implementarea Strategiilor anterioare.

Totodată, realizarea țintelor stabilite în cadrul Strategiei a depins de mai mulți factori externi ai planului de acțiuni, care au expus sectorul de producere și exportatorii mai multor șocuri. Iar în acest context este relevant de menționat că multe documente de politici au o capacitate redusă de a răspunde nu doar provocărilor majore, dar și de a anticipa diverse riscuri și de a prevedea acțiuni ce pot crește reziliența mediului de afaceri și guvernului în fața acestora. La fel, după cum se poate observa și în tabelul 3.3, modificarea metodologiilor de calcul pentru mai mulți indicatori macroeconomici – PIB, indicatorii pieței muncii și ceea ce rezultă din Balanța de Plăți au schimbat nivelul de bază și țintele pentru indicatorii de rezultat stabiliți. În plus, fragmentarea excesivă a seriilor de date a constituit o constrângere majoră pentru analiza indicatorilor în dinamică, fapt ce trebuie luat în considerație la elaborarea documentelor de politici.

**Tabelul 3.3. Țintele indicatorilor de rezultat asupra economiei naționale din cadrul SNAIPE 2016-2020 și rezultatele obținute efectiv**

Indicator		Nivelul de bază, 2014	2016	2018	2020	Sursa
PIB real, %	<i>planificat</i>	100	100	110	122	BNS
	<i>efectiv</i>	100	104	108,9	109,6	
Formarea brută de capital fix/PIB, %	<i>planificat</i>	24,5	25,6	28	28	BNS
	<i>efectiv</i>	25,9	22,2	24,3	25,9	
Influxul anual net de investiții străine directe, milioane dolari SUA	<i>planificat</i>	200	200	300	380	BNS
	<i>efectiv</i>	345	88	289	63	
Influxul anual net de investiții străine directe, % din PIB	<i>planificat</i>	2,5	2,5	3,4	3,9	BNM/BNS
	<i>efectiv</i>	3,6	1,0	2,5	1,3	
Exporturi de bunuri, miliarde dolari SUA	<i>planificat</i>	2339	2310	2624	3002	BNS
	<i>efectiv</i>	2339	2045	2706	2467	
Exporturi de servicii, miliarde dolari SUA	<i>planificat</i>	958	960,9	1106	1275	BNM
	<i>efectiv</i>	1142	1066	1477	1278	
Deficitul comercial, % din PIB	<i>planificat</i>	-37,4	-36,8	-35,4	-33,4	BNM/BNS
	<i>efectiv</i>	-31	-23	-25,6	-22,9	
Rata de ocupare a forței de muncă, %	<i>planificat</i>	39,6	39,6	39,9	40,3	BNS
	<i>efectiv</i>	41,7	43	44,5	38,8	
Rata șomajului, %	<i>planificat</i>	3,9	3,8	3,2	2,2	BNS
	<i>efectiv</i>	3,7	4	2,9	3,8	

Sursa: Elaborat de autor în baza informației din Strategia de atragere a investițiilor și de promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020 (HG nr 511/2016), statisticile BNS, BNM.

Unele rezultate și constatări obținute în cadrul Raportului de evaluare intermediară a impactului SNAIPE 2016-2020 corespund cu cele formulate în rapoartele de evaluare a altor documente publice de dezvoltare a economiei.

Evaluarea *Strategiilor orientate spre susținerea mediului de afaceri*, menționate în

subcapitolul precedent, realizată de către Institutul Economiei de Piață (2019): Strategia reformei cadrului de reglementare a activității de întreprinzător pentru anii 2013-2020, Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012- 2020, Strategia inovațională a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate”, Strategia de Atragere a investițiilor și de promovare a exporturilor 2016-2020, a permis evidențierea unor curențe ale proceselor de monitorizare și evaluare a documentelor de politici publice (nerealizarea acestora sau transparența redusă a acestora), precum și impactul redus al acțiunilor implementate asupra indicatorilor planificați. Alte impedimente identificate, la fel, vizează procesul de planificare, implementare și monitorizare, dar, mai exact, capacitățile instituționale reduse pentru implementarea planurilor operaționale, precum și imposibilitatea evaluării eficienței cost-beneficiu din cauza lipsei datelor necesare în sensul dat. Chestionarea mediului de afaceri în vederea evaluării impactului strategiilor date asupra activității întreprinderilor a constatat că implementarea documentelor de politici a avut efecte reduse asupra eliminării unor constrângeri critice precum: piața internă îngustă, insuficiența surselor de finanțare și ratele înalte ale dobânzilor la credite, lipsa și insuficiența cadrelor, bariere de acces pe piața internă (cauzate de concurența nelocală, economia tenebră, concurența intensă), instabilitatea politică și neîncrederea în ziua de mâine, birocrăția, activitatea funcționarilor publici etc.

Evaluarea efectelor implementării *SNAIPE 2016-2020* asupra antreprenorilor a constatat că cea mai mare parte a antreprenorilor chestionați nu au exportat și nu au atras investiții străine și nici nu au planificat acest lucru, ceea ce confirmă problema populației de întreprinderi exportatoare mici. Acest lucru, după cum am dedus în capitolul 2, este cauza productivității reduse a întreprinderilor. În același timp, implementarea Strategiei nu a determinat eliminarea constrângerilor cauzate de piața internă îngustă, disponibilitatea forței de muncă, protejarea investitorilor și accesul la resurse financiare, precum și povara administrativă înaltă în operațiunile de import-export, insuficiența informației privind conjunctura piețelor externe, costurile înalte de promovare și de conformare a calității produselor la standardele internaționale. Întreprinderile nu au sesizat modificările produse de implementarea Acordului de Asociere (IEP, 2019) și au cunoștințe insuficiente despre Agenția de Investiții, de aceea de serviciile /asistența oferită de către aceasta beneficiază doar un număr mic de întreprinderi (IEP, 2019; BIS, 2020; Gateway and Partners, 2019).

Raportul de evaluare a competitivității și a impactului implementării *Matricei de politici a Foii de parcurs pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova*, după 5 ani de implementare, a scos în evidență faptul că indicatorii de produs planificați nu au fost realizați pentru toate acțiunile raportate drept implementate. La fel, indicatorii de rezultat măsurați prin prisma evaluării Republicii Moldova în clasamentele internaționale relevante, inclusiv de impactul asupra evoluției ISD, a



productivității, performanței exporturilor, calității creșterii economice și a bunăstării populației au reflectat, în mare parte, evoluții modeste (Stratan A., Toaca Z., Fala V., Fala A., Ianioglo A., Buciuceanu M., Maier L., 2019). În cadrul raportului de evaluare sus-menționat și a metodologiei, care au stat la baza evaluării (Anexa 15), au fost valorificate rezultatele obținute de autor în cadrul demersului științific.

Implementarea *SND „Moldova 2020”* nu a asigurat realizarea țintelor în ceea ce vizează accelerarea creșterii economice. În pofida faptului că rata sărăciei a fost ușor în descreștere, se atestă discrepanțe majore în ceea ce privește diverse categorii de populație care sunt puternic afectate de acest fenomen. Raportul intermediar de evaluare a implementării Strategiei a evidențiat câteva impedimente majore ce țin de: ambiguitatea sistemului de monitorizare și evaluare, operaționalizarea bugetară a priorităților Strategiei, responsabilizarea insuficientă a Guvernului în ceea ce privește implementarea documentului de politici, corelarea redusă dintre SND și Agenda de dezvoltare durabilă și Acordul de Asociere, precum și ignorarea în cadrul Strategiei a unor priorități de politici ce se referă la asigurarea egalității de gen, asigurarea protecției drepturilor omului, a sănătății etc. (Lupușor A., Gumene I., Fala A. ș.a., 2017).

Oportunitățile, oferite de angajamentele internaționale ale Moldovei în cadrul OMC, Acordurile regionale și bilaterale de comerț, sunt deopotrivă cu SNAIPE componente ale politicii comerciale naționale și influențează activitatea Guvernelor, nu sunt pe deplin valorificate în vederea creșterii competitivității exporturilor. Liberalizarea comerțului pe fundalul potențialului de producere mic, a lipsei capacităților instituționale pentru protecția pieței de concurență neloială atât din partea bunurilor de import, cât și a celor locale din economia tenebră, a parteneriatului dintre stat și antreprenori extrem de fragil, progresul lent al reformelor structurale au avut drept efect creșterea gradului de penetrare a importurilor și deteriorarea excesivă a contului curent. Comerțul reciproc este extrem de mic cu anumiți parteneri comerciali ai acordurilor de comerț liber – GUAM-Ucraina, CEFTA – Republica Moldova. Pe piața CSI, producătorii autohtoni au fost foarte vulnerabili diferitor șocuri, inclusiv din cauza abilităților slab dezvoltate de dezvoltare a afacerilor producătorilor autohtoni. Piața UE este o piață cu un grad înalt de sofisticare și cu standarde înalte față de produsele și serviciile comercializate. Eliminarea barierelor tarifare contribuie la diminuarea costurilor producătorilor, care, însă, trebuie optimizate pentru ca produsele să fie competitive pe piețele externe, respectând rigorile înalte de calitate și sporind abilitățile manageriale. Autoritățile, în același timp, trebuie să asigure un cadru de reglementare de afaceri care să protejeze, pe de o parte, o concurență corectă și respectarea standardelor de calitate, iar, pe de altă parte, să elimine costurile inutile în afaceri. De altfel, statul este responsabil de asigurarea accesului echitabil al tuturor cetățenilor la infrastructuri publice de calitate bună.

Unele constrângeri ce țin de cadrul strategic de planificare existent au fost evidențiate în

documentele de politici evaluate.

Studiile de evaluare ex-ante a documentelor de politici, foarte frecvent, lipsesc, totodată, nu este clar mecanismul de stabilire a indicatorilor de rezultat și legătura dintre indicatorii de rezultate imediate, finale și impact. La acest lucru se adaugă faptul că, deși beneficiarii documentelor de politici elaborate sunt instituțiile publice, acestea sunt elaborate cu ajutorul asistenței externe, iar angajații instituțiilor publice nu posedă întotdeauna o înțelegere foarte clară a modului în care implementarea documentului de politici va produce rezultatele scontate, fapt care este indispensabil la etapele de monitorizare și evaluare.

Politicile promovate la nivel național în vederea asigurării competitivității exporturilor prezintă o imagine insuficient de clară cu privire la efectele de-a lungul lanțului de rezultate pe care trebuia să le producă.

Documentele de politici elaborate, deși au vectorul corect orientat spre crearea unui ecosistem favorabil mediului de afaceri, reieșind din bunele practici internaționale, se suprapun în cea mai mare parte. Acest aspect creează o presiune foarte mare asupra instituțiilor publice implicate ulterior în implementarea și monitorizarea documentelor de politici publice, în timp ce majoritatea dintre acestea se confruntă cu capacități instituționale insuficiente pentru realizarea acestor sarcini. Respectiv, se creează un dezechilibru între responsabilitățile delegate diverselor instituții publice, iar în cadrul instituțiilor dintre volumul responsabilităților angajaților și timpul necesar pentru realizarea acestora. Rezultatul constituie îndeplinirea parțială a acțiunilor planificate, apariția necoerențelor dintre acțiuni, dublarea eforturilor de timp și financiare de implementare a acțiunilor. O altă problemă, în contextul dat, este necoresponderea sarcinilor atribuite prin Planurile de acțiuni ale documentelor de politici cu cele stabilite în Planurile de dezvoltare instituțională și mandatul atribuit instituțiilor date de către Guvern (de ex., Agenția de investiții). La fel, conform politicilor promovate sunt create diverse instituții (de ex. Consilii, Comisii), care ar trebui să joace un rol important în implementarea ulterioară a politicilor și asigurarea sustenabilității acțiunilor implementate. Cu toate acestea, o parte din instituțiile date nu sunt funcționale sau au o eficiență redusă (ex. Consiliul pentru promovarea proiectelor de importanță strategică creat prin implementarea planului de acțiuni al SNAIPE 2016-2020).

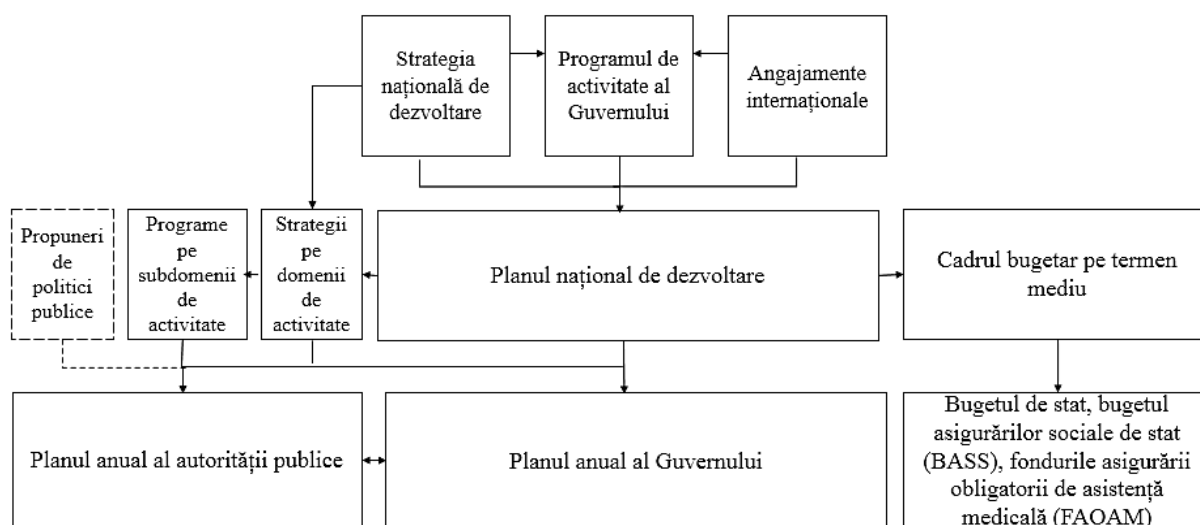
De asemenea, atestăm că nu există cerințe foarte clare față de monitorizarea și evaluarea documentelor de politici. Uneori astfel de rapoarte lipsesc sau dispun de informații incomplete, care sunt indispensabile la etapa de evaluare. Deoarece procesul de monitorizare și evaluare este realizat de instituții diferite, iar comunicarea interinstituțională este insuficient de dezvoltată, adesea, se produce o ruptură între aceste două etape și sunt subestimate eforturile necesare la etapa de evaluare, în special la cea finală, care este imposibil de a fi realizată fără disponibilitatea unor informații complete relevante din partea APC. Această constrângere este accentuată și de fluctuația cadrelor în instituțiile publice și

capacitățile reduse de păstrare a istoriei instituționale (Christine Hamza, 2021; Stratan A., Fala V., Ianioglu A., Gutium T., Toaca Z., Timuș A., 2020; IEP, 2019).

Prin urmare buna gestionare a influenței factorilor care determină performanța exporturilor de către autoritățile publice prin dezvoltarea și implementarea unui cadru de politici corespunzător în sensul dat și în mod responsabil este indispensabilă pentru ameliorarea competitivității exporturilor, fiind validată astfel una dintre ipotezele înaintate de autorul demersului științific în introducerea lucrării date.

Hotărârea Guvernului nr. 386 din 17.06.2020 cu privire la planificarea, elaborarea, aprobarea, implementarea, monitorizarea și evaluarea documentelor de politici publice reprezintă un pas spre stabilirea unor criterii comune de bază pentru fiecare din aceste etape. Un prim pas relevant în contextul majorării impactului politicilor publice este reducerea esențială a numărului documentelor de politici publice și respectarea legăturii dintre diverse documente de politici publice și de planificare (figura 3.2).

În anul 2020 a început elaborarea noului set de documente publice ce se aliniază obiectivelor SND 2030, în cadrul căruia au fost elaborate unele proiecte de strategii. Primele mici neajunsuri ce s-au reliefat în acest exercițiu se referă la tendința de majorare a numărului de strategii, reieșind din domeniile de activitate ale diverselor ministere, care generează riscul creșterii excesive a numărului de Strategii. Vizavi de prevederile HG nr. 386 din 2020 relatăm că nu este clar modul de stabilire al indicatorilor de monitorizare, reieșind din faptul că Strategiile în sine nu vor dispune de acțiuni ce pot fi monitorizate, ci de direcții de acțiuni, progresul implementării cărora poate fi monitorizat, mai cu seamă, prin indicatori de rezultat pe termen mediu în baza rezultatelor obținute, ca urmare a implementării Programelor aferente Strategiei.



### Figura 3.2. Legătura dintre documentele de politici publice și documentele de planificare<sup>19</sup>

Sursa: Anexa 1 din HG nr. 386 din 17.06.2020.

### 3.3 Direcții de perfecționare a managementului competitivității exporturilor în Republica Moldova

Competitivitatea exporturilor în condițiile Republicii Moldova înseamnă o creștere accelerată a exporturilor care ar asigura, în același timp, majorarea cotei de piață mondială, diminuând discrepanțele cu țările din regiune de dimensiuni teritoriale asemănătoare; creșterea gradului de deschidere economică și a gradului de acoperire a importurilor prin exporturi, până la aducerea soldului contului curent la un nivel sustenabil.

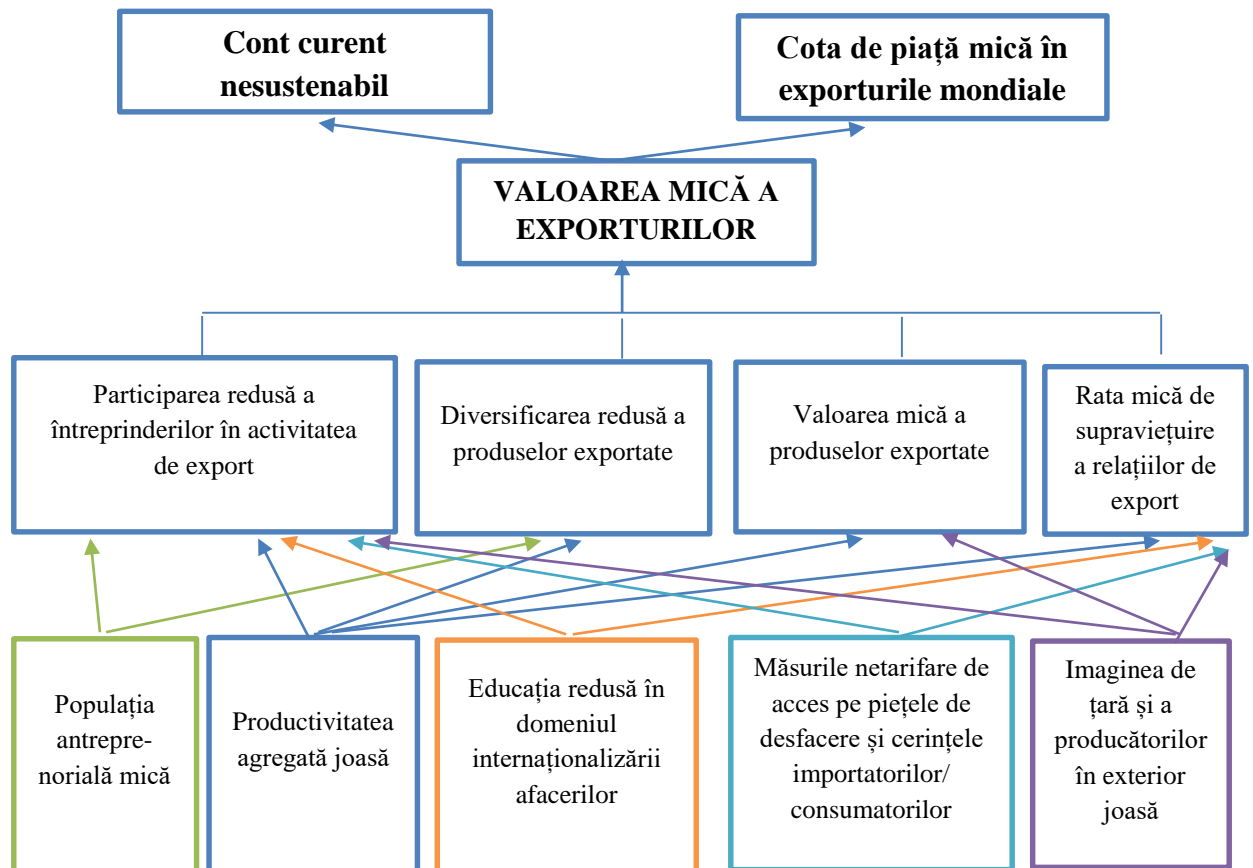


Figura 3.3. Cauzele și efectele valorii mici a exporturilor în Republica Moldova

Sursa: Elaborată de autor.

Republica Moldova ar trebui să dubleze, cel puțin, ritmul de creștere a exporturilor, sporind

<sup>19</sup> Hotărârea Guvernului nr. 386 din 17.06.2020 cu privire la planificarea, elaborarea, aprobarea, implementarea, monitorizarea și evaluarea documentelor de politici publice.

gradul de sofisticare a producției și exporturilor astfel ca să crească conținutul tehnologic și intensitatea în cunoștințe a bunurilor și serviciilor exportate.

Pentru accelera sporirea exporturilor, Republica Moldova trebuie să producă îmbunătățiri semnificative pe câteva dimensiuni principale: **creșterea populației de întreprinderi exportatoare, diversificarea coșului de produse și servicii exportate, sporirea valorii adăugate și a calității bunurilor exportate, creșterea gradului de supraviețuire a exportatorilor pe piețele externe** (figura 3.3). Progresele pe marginea acestor dimensiuni trebuie să fie însoțite de o **creștere a numărului de întreprinderi ce generează o productivitate înaltă, nemijlocit de întreprinderi exportatoare care creează o valoare adăugată înaltă per salariat**. Majorarea numărului de întreprinderi exportatoare cu valoare adăugată înaltă reprezintă și unul dintre obiectivele Planului de activitate strategică a Agenției Enterprise Estonia pentru anii 2019-2023, care a devenit câștigătoarea premiului de aur pentru cea mai bună Agenție în Investiții.

Cercetările empirice internaționale la nivel micro- au evidențiat o legătură robustă între productivitate și sporirea competitivității exporturilor, despre care s-a discutat în capitolul 1. Or, reieșind din experiența unor state europene dezvoltate, nivelul și creșterea exporturilor sunt mai mari în decila întreprinderilor cu cel mai mare nivel al productivității. Prin urmare, competitivitatea exporturilor la nivel macro- depinde, în linii mari, de existența unor grupuri de companii lider, performante cu o productivitate înaltă care reușesc să facă față concurenței internaționale. În același timp nu trebuie neglijat nici rolul întreprinderilor de dimensiuni mai mici în susținerea exporturilor.

În vederea creșterii populației de întreprinderi exportatoare în Republica Moldova este necesar de a realiza câteva obiective importante, precum: susținerea spiritului antreprenorial și crearea unui mediu favorabil creării afacerilor, corespunzător intrării și ieșirii acestora de pe piață; sporirea productivității acestora; asigurarea unei bune educații a antreprenorilor în internaționalizarea afacerilor; diminuarea costurilor de tranzacționare externă; și consolidarea imaginii de țară. Acești factori vor influența pozitiv și modificările pe marginea celorlalte dimensiuni menționate.

În continuare descriem câteva obiective și direcții de acțiuni identificate prin intermediul realizării cărora ar putea fi sporită competitivitatea exporturilor în Republica Moldova.

**1. Creșterea populației antreprenoriale.** Sporirea numărului de întreprinderi depinde de un set complex de factori de natură: economică, instituțională, culturală și socială. Reieșind din constrângerile identificate în capitolul 2, conturăm câteva direcții de acțiuni relevante în contextul ameliorării situației pe dimensiunea dată:

➤ **Măsuri asociate politicii economice:**

- Asigurarea accesului populației pe tot teritoriul țării la infrastructuri publice calitative.
- Sporirea gradului și calității educării antreprenoriale a populației.
- Consolidarea parteneriatelor dintre întreprinderi și instituțiile de învățământ.
- Creșterea incluziunii financiare și digitale a populației de pe tot teritoriul țării.
- Diminuarea timpului și costului de conformare cu reglementările statului în desfășurarea afacerilor, inclusiv de lichidare a întreprinderilor.
- Eliminarea constrângerilor de acces pe piață prin consolidarea capacităților instituționale de asigurare a concurenței libere pe piața internă, în toate sectoarele.
- Îmbunătățirea performanței logistice.
- Diversificarea instrumentelor de finanțare a afacerilor, nemijlocit a capitalului de risc.

➤ ***Alte măsuri:***

- Îmbunătățirea indicatorilor de guvernare: stabilitate politică, eficiența guvernării, respectarea statului de drept, diminuarea corupției, soluționarea conflictului transnistrean.
- Asigurarea accesului populației pe tot teritoriul țării la servicii calitative de educație, sănătate și culturale. Este necesară asigurarea populației cu competențe ce ar oferi o incluziune ușoară a acestora pe piața forței de muncă și ar crește posibilitățile de a obține venituri salariale decente. Accentele trebuie să fie puse pe dezvoltarea: calității și incluziunii populației în educație chiar de la etapa de educație timpurie; a culturii populației privind promovarea importanței incluziunii economice; a politicilor pieței forței de muncă pentru valorificarea optimă a acestei resurse; a abilităților, precum: limbile străine, utilizarea calculatoarelor și sporirea calificării forței de muncă, reieșind din tendințele și necesitățile digitalizării afacerilor. Crearea competențelor forței de muncă de a activa în cadrul unor afaceri internaționalizate, care ar asigura o adaptare mai ușoară și o flexibilitate mai mare în cadrul condițiilor unei economii deschise.
- Dezvoltarea Statului bunăstării pentru a asigura protejarea bunăstării sociale și economice a populației ca o condiție esențială în încurajarea mobilității populației pe piața forței de muncă.

## **2. Sporirea productivității întreprinderilor**

### ***Măsuri asociate politicii economice:***

- Dezvoltarea capitalului uman printr-o îmbunătățire semnificativă a educației care va contribui la pregătirea, sporirea calificării și recalificării populației în dependență de tendințele pieței locale și a cererii forței de muncă, precum și tendințele pieței internaționale. Sporirea numărului lucrătorilor în activități de afaceri cu intensitate înaltă în cunoștințe și tehnologii.

- Susținerea activității de cercetare și de inovare în întreprinderi.
- Diversificarea și dezvoltarea instrumentelor financiare care ar susține crearea unor afaceri productive, accesibile diferitor categorii de antreprenori cu dorință și viziune clară de creștere și de sporire a valorii adăugate per angajat. Crearea unui fond de finanțare a afacerilor gestionat de stat în vederea consolidării mai multor instrumente existente de finanțare a afacerilor sub umbrela unei singure instituții.
- Dezvoltarea legăturilor dintre mediul de afaceri, universități și administrația publică în domeniul inovațiilor.
- Finalizarea modernizării infrastructurii calității și asigurarea respectării standardelor de calitate pe piață de către întreprinderi.
- Sporirea eficienței energetice a întreprinderilor.
- Diminuarea costurilor de achiziție a capitalului productiv și a materiei prime provenite din import.
- Crearea granturilor de susținere a întreprinderilor inovatoare în dezvoltarea produselor noi, inclusiv la etapele de promovare, lansare pe piață și extindere a vânzărilor pe piețele externe.
- Creșterea capacităților instituționale a organizațiilor ce implementează programe de suport pentru întreprinderi în vederea adaptării asistenței/serviciilor oferite la necesitățile întreprinderilor de creștere a productivității.
- Sporirea capacităților instituționale și de cooperare între mediul de afaceri și Ministerul Economiei în vederea valorificării oportunităților oferite de Acordurile Internaționale în domeniul Comerțului pentru protejarea producătorilor locali.
- Creșterea capacităților de asociere a întreprinderilor.
- Consolidarea capacităților instituționale de conlucrare a autorităților publice cu investitorii străini în țară în vederea identificării oportunităților de extindere a proiectelor investiționale și de creștere a valorii adăugate creată în țară per angajat.

***Alte măsuri:***

- Consolidarea sectorului de cercetare și dezvoltare.

**3. Sporirea competențelor întreprinderilor în activitățile de export**

***Măsuri asociate politicii economice, cu precădere politicii comerciale:***

- Crearea programelor de instruire în domeniul gestiunii afacerilor internaționale de scurtă durată.
- Crearea unui pachet de servicii de calitate înaltă/programe, adaptate necesităților întreprinderilor productive/inovative de diverse dimensiuni ce doresc să se lanseze în

activități de export: cercetarea piețelor de desfacere, penetrarea piețelor cu creștere înaltă, identificarea și stabilirea contactelor cu partenerii externi, testarea pregătirii întreprinderilor pentru export.

#### **4. Promovarea unei politici comerciale de facilitare a accesului producătorilor pe piețele externe și la furnizorii de materii prime/capital de calitate înaltă**

*Măsuri asociate politicii economice, cu precădere politicii comerciale:*

- Buna implementare a acordurilor de Comerț liber semnate cu partenerii economici, reieșind din interesele țării de a crește productivitatea agregată și bunăstarea populației.
- Semnarea, înnoirea acordurilor de investiții în vederea susținerii atragerii investițiilor străine în activități cu potențial înalt de creștere a valorii adăugate-înalte.

#### **5. Promovarea imaginii de țară**

*Măsuri asociate politicii economice, cu precădere politicii comerciale:*

- Implementarea campaniilor de promovare a imaginii Republicii Moldova peste hotare;
- Susținerea întreprinderilor locale în promovarea brandurilor naționale.

#### **6. Consolidarea capacităților instituționale ale autorităților publice centrale, locale, agențiilor specializate în susținerea businessului, nemijlocit în activitatea de export de planificare, implementare, monitorizare și evaluare a documentelor publice de dezvoltare și a planurilor strategice de dezvoltare a instituțiilor.**

În contextul dat este necesar de menționat că existența unui cadru instituțional solid în dezvoltarea businessului, atragerea investițiilor și promovarea exporturilor este indispensabilă pentru creșterea competitivității exporturilor. Corespunzător, trebuie să existe o coordonare în activitatea instituțiilor existente în aceste domenii, iar capacitățile instituționale și financiare trebuie să fie consolidate în vederea atingerii dezideratului dat.

Unii *indicatorii cheie* pentru evaluarea impactului economic și social al politicii economice în sensul creșterii competitivității exporturilor trebuie să constituie:

1. deficitul comercial raportat la PIB, %;
2. valoarea exporturilor de bunuri și servicii, %;
3. productivitatea muncii raportată la media pe țările din Europa Centrală, %;
4. creșterea PIB pe cap de locuitor, %;
5. rata de ocupare a populației, %;
6. densitatea întreprinderilor noi create per 10000 de persoane economic active;
7. cheltuieli pentru cercetare și dezvoltare (în sectorul public și privat);
8. numărul întreprinderilor ce implementează inovații tehnologice;
9. nivelul mediu al salariilor în economie.



*Indicatori de evaluare intermediari:*

1. creșterea numărului de întreprinderi exportatoare și a ponderii acestora în populația totală de întreprinderi;
2. sporirea numărului întreprinderilor exportatoare (altele decât comerțul) cu valoare adăugată pe angajat superioară mediei pe economie;
3. locuri de muncă în întreprinderile exportatoare (total unități);
4. locuri de muncă în întreprinderile exportatoare cu activități intensive în cunoștințe și tehnologii;
5. creșterea intensității tehnologice a exporturilor și a valorii unitare a acestora;
6. sporirea gamei de produse exportate și diminuarea gradului de concentrare pe produse;
7. nivelul remunerării salariaților în întreprinderile exportatoare comparativ cu media remunerării în sectorul real și media țărilor din Europa Centrală.

Realizarea țințelor stabilite pentru indicatorii intermediari de evaluare presupune abilitarea instituțiilor responsabile de dezvoltarea afacerilor și promovarea exporturilor cu responsabilități corespunzătoare; crearea infrastructurilor necesare și dotarea cu resurse umane și financiare în mărimea necesităților.

O dilemă în cadrul politicilor de promovare a exporturilor este abordarea sectorială sau pe orizontală a acțiunilor planificate. Republica Moldova dispune de avantaje comparative în anumite sectoare pe care le-ar putea consolida. Unele sectoare, cum ar fi: agricultura și industria alimentară, sunt tradiționale și concentrează o parte importantă din resursele umane și capitale. Productivitatea este, însă, mică atât în agricultură, cât și în industria alimentară. Industria de fabricare a îmbrăcămintei este o altă activitate economică care s-a dezvoltat datorită integrării întreprinderilor locale în lanțurile valorice internaționale și, împreună cu industria textilă, se numără în top 10 activități economice care au avut cea mai mare contribuție la creșterea locurilor de muncă în perioada anilor 2015-2019. Sectorul de fabricare a autovehiculelor, a remorcilor și semiremorcilor este unul relativ nou, ce s-a dezvoltat datorită investițiilor atrase pe verticală și a avut cea mai mare contribuție în anii 2015-2019 la crearea locurilor de muncă în sectorul real. Toate aceste activități ce produc bunuri comerciable, deși au o contribuție importantă la crearea veniturilor din vânzări și ocuparea populației, generează o productivitate joasă și un nivel mediu al salariilor mic. Industria de producere a echipamentelor electrice și mașinilor are o contribuție semnificativ mai mică la ocuparea populației, cu toate acestea asigură venituri din vânzări pe angajat și un nivel de salarizare superior mediei pe economie. Serviciile IT, în special serviciile de informatică<sup>20</sup> sunt un

---

<sup>20</sup> Serviciile destinate componentelor hardware și / sau software, de prelucrare a datelor, de consultanță, de instalare, de întreținere și reparare a computerelor, de asistență privind gestionarea resurselor informatice, analiza, proiectarea

alt bun exemplu în acest context. Activitățile de servicii de informatică și informații au o contribuție tot mai mare la creșterea veniturilor din vânzări, la ocuparea populației și, în special la creșterea nivelului de remunerare, salariile medii ale întreprinderilor ce practică această activitate în sectorul real fiind de peste 21 mii MDL în activități de servicii în tehnologia informației și peste 12 mii MDL în activități de servicii informatice, cu mult peste media de 7400 MDL în sectorul real în anul 2019. Totodată, paradoxal este faptul că veniturile din vânzări, raportate la un salariat, rămân a fi foarte mici, ceea ce ar putea fi explicat prin posibila expansiune a ocupării informale în sector, experiența internațională indicând că serviciile IT sunt într-o mare proporție afectate de acest fenomen din cauza ușurinței ascunderii unei părți a activității; posibilele discrepanțe majore ale nivelului de salarizare a angajaților din sectorul dat și predominarea salariaților cu salarii mai mici decât media; gradul înalt de îndatorare al întreprinderilor. În ansamblu, însă, întreprinderile din sectorul dat au cea mai mare rată de supraviețuire. Moldova posedă un anumit potențial dezvoltat în aceste activități care ar putea fi valorificat în continuare în vederea creșterii valorii adăugate a bunurilor și serviciilor generate. Aceste activități au fost susținute prin politici țintite ale factorilor publici de decizie. Totodată, Republica Moldova concurează pe piața internațională în sectoarele date, în mare parte, datorită forței de muncă ieftine și nu a competențelor forței de muncă cea ar permite dezvoltarea unor activități intensive în cunoștințe și tehnologii înalte, constituind o premisă pentru creșterea veniturilor salariale ale populației. O atenția redusă în cadrul politicilor publice este acordată unor astfel de sectoare, cum ar fi: educația, sănătatea, cercetarea și dezvoltarea, industria farmaceutică și industria electronică care au o intensitate înaltă în cunoștințe și tehnologii, pe de o parte, și pot avea un impact economic și social major. De altfel, sectoarele exportatoare intensive în forță de muncă se confruntă astăzi cu constrângeri în identificarea muncitorilor, iar investițiile realizate în cadrul acestora s-ar putea dovedi nesuspendabile în condițiile în care guvernul și antreprenorii nu vor întreprinde măsuri de susținere a creșterii productivității. În același timp, majorarea productivității ar putea cauza pe termen mediu-lung diminuarea cererii pentru forța de muncă, fapt care ar putea produce repercusiuni asupra pieței muncii. Acest tendințe indică asupra necesității regândirii modelului de dezvoltare economică bazat pe activități intensive în forță de muncă ieftină și consolidării politicilor ocupaționale ce ar trebui să reacționeze rapid la schimbările sau potențialele modificări ale pieței

---

și programarea de sisteme informatice „la cheie” (inclusiv dezvoltarea și proiectarea de pagini de internet) și furnizarea de consultanță tehnică pentru programe de calculator (software); licențele pentru utilizarea programelor de calculator nepersonalizate; dezvoltarea, producerea, furnizarea și elaborarea documentației pentru programele de calculator personalizate, inclusiv de sisteme de operare realizate la comandă pentru utilizatori specifici; întreținerea sistemelor și alte servicii auxiliare, precum instruirea în cadrul activităților de consultanță; serviciile de prelucrare a datelor, cum ar fi introducerea, sortarea și prelucrarea datelor; serviciile de găzduire a paginilor de internet și gestionarea echipamentelor informatice.

muncii (Proiect SEIDD 2030, 2021).

Eforturile trebuie să fie orientate spre dezvoltarea activităților intensive în cunoștințe și tehnologii, în special, în contextul crizei determinate de Covid-19 când problema realocării fluxurilor de ISD în țările de origine și „near-shoring-ul” devine tot mai actuală, iar importanța promovării unei specializări inteligente a fost confirmată de multiple studii. Proiectul Strategiei pentru o Specializare Inteligentă a setat 4 domenii prioritare, reieșind din potențialul științific, de inovare și economic existent: agricultura și industria alimentară; tehnologii informaționale și comunicații; energie; biomedicină și farmaceutică. Totuși, comparativ cu țările europene care promovează acest vector de dezvoltare, potențialul științific și inovațional existent în Moldova este subvalorificat, inclusiv datorită conștientizării rolului său pe plan național și finanțării reduse a acestuia. Ca urmare celor menționate anterior, se constată importanța majoră a creșterii productivității în sectoarele tradiționale, dar și crearea condițiilor pentru nașterea sau renașterea și dezvoltarea unor activități economice noi, pentru lărgirea coșului de bunuri și servicii cu valoare înaltă produse. Exemple relevante în contextul dat sunt: dezvoltarea producerii plantelor eterice, procesarea acestora și a industriilor ce le utilizează ca materii prime.

Reieșind din rezultatele obținute și constrângerile identificate, Republica Moldova are nevoie de a implementa un set de politici care vor influența businessul pe orizontală, fiind generate mai multe afaceri și creșterea semnificativă a productivității acestora prin asigurarea unor condiții indispensabile creării și dezvoltării afacerilor inovative. Totodată, evident trebuie să fie luate în considerați cele mai critice constrângeri întâmpinate de diverși actori în mod diferențiat: IMM-uri, întreprinderi mari, investitori străini, întreprinderi noi, întreprinderi mature, din sectoarele în care Moldova are deja creat un potențial de dezvoltare și altele noi, dar cu anumit potențial de a influența pozitiv creșterea veniturilor populației din surse sustenabile.

Datorită potențialului existent în anumite sectoare în Moldova, oportunităților oferite de fluxurile internaționale de investiții străine directe și obiectivului de creștere a gradului de sofisticare a economiei naționale, de către autor a fost elaborat un ***indicator compozit pentru identificarea unor sectoare țintă pentru creșterea productivității și a competitivității exporturilor***. Pentru elaborarea indicelui au fost selectate 68 de activități economice conform diviziunilor CAEM rev 2; au fost excluse activitățile ce se referă la serviciile de comerț (G46), cercetare și dezvoltare (M72), educație (P), sănătate (Q), administrație publică și apărare (O) și unele activități pentru care nu au fost disponibile datele statistice necesare calculului sub-indicatorilor. Serviciile de educație, sănătate și administrație publică au fost excluse din cauza eliminării acestora din activitățile clasificate de către OECD conform intensității în cheltuielile de cercetare și dezvoltare. Argumentul primar în acest sens este finanțarea cheltuielilor de cercetare

și dezvoltare în aceste activități preponderent din alte surse decât cele private. Dat fiind finanțarea sectorului de cercetare și dezvoltare preponderent din surse publice în Republica Moldova, autorul a decis și excluderea acestei activități, deși este considerată o activitate cu intensitate înaltă în cheltuielile de cercetare și dezvoltare și indubitabil, are un rol important în majorarea competitivității exporturilor, influențând rezultatele obținute în alte sectoare.

Indicatorul compozit este format din **9 subindicatori**:

1. Nivelul de intensitate a activității la nivel internațional în cercetare și dezvoltare conform taxonomiei OECD.
2. Veniturile din vânzări în anul 2021.
3. Veniturile din vânzări per angajat în anul 2021.
4. Rata anuală compusă de creștere a veniturilor din vânzări în perioada anilor 2015-2021.
5. Numărul salariaților în sectorul real în anul 2021.
6. Rata medie anuală compusă a numărului de salariați în sectorul real în perioada anilor 2015-2021.
7. Activele imobilizate în anul 2021.
8. Rata anuală compusă a activelor imobilizate în perioada anilor 2015-2021.
9. Atractivitatea investițională a sectoarelor la nivel internațional măsurat prin numărul și valoarea proiectelor investiționale de tip greenfield.

Crearea indicelui a constat din 2 etape: la prima etapă, sub-indicatorii au fost normalizați în baza metodei min-max, obținând un scor ce variază între minimum 0 și maximum 1, iar ulterior scorurile obținute au fost agregate prin acordarea unei ponderi egale fiecărui sub-indicator. Corespunzător, activitățile economice, ce au obținut cel mai înalt scor al Indicelui Compozit, pot fi grupate în:

- industria automotivă (29 Fabricarea autovehiculelor, a remorcilor și semiremorcilor);
- agricultura și industria alimentară;
- sectorul TIC (62 Activități de servicii în tehnologia informației; 63 Activități de servicii informatice; 61 Comunicații electronice; 26 Fabricarea calculatoarelor și a produselor electronice și optice; 58 Activități de editare);
- fabricarea substanțelor și a produselor chimice;
- producția și furnizarea de energie;
- transporturi.

Unele dintre aceste produse și servicii sunt comercializate în exterior de către antreprenorii locali și dispun deja de un avantaj comparativ; altele, de ex., transporturile și depozitarea, producția

și furnizarea de energie influențează direct sectoarele exportatoare. Autorul a grupat activitățile înrudite reieșind din mai multe considerente. În conformitate cu teoria lui Porter, succesul întreprinderilor depinde nu doar de atractivitatea sectorului în care activează, dar și de existența industriilor în amonte și în aval. Sectorul TIC în statistica EU grupează, reunește mai multe activități economice, pe care, în mare parte, le regăsim în grupul sus-menționat.

Deci, managementul competitivității exporturilor în Republica Moldova trebuie să fie asigurat prin politici ce vor influența pe orizontală productivitatea businessului, dar și anumite sectoare în parte ce au potențialul de a genera o productivitate înaltă, de a valorifica resursele acumulate în anumite sectoare în activități cu o valoare adăugată superioară, relevante în contextul dezvoltării unei economii mai inteligente, incluzivă și sustenabilă.

Obținerea rezultatelor scontate va depinde de calitatea implementării politicilor, de realizarea coordonată a acestora, de reacționarea prin politici de corecție în cazul identificării pe parcursul procesului de monitorizare și evaluare a inconsistențelor în implementarea diverselor măsuri/pierderii relevanței anumitor acțiuni.

Procesul de monitorizare trebuie să fie o sursă importantă de informații pentru rapoartele de evaluare care ar permite analiza lanțului de rezultate: resurse – produse și servicii (rezultate imediate) – rezultate finale – rezultate pe termen lung (impact). Acest lucru implică o conlucrare viabilă între instituțiile publice centrale ce implementează politici publice, mediul de afaceri care este unul dintre principalele grupuri țintă și instituțiile ce produc date statistice. În același timp, trebuie consolidat dialogul dintre antreprenori, APL și APC în vederea elaborării și implementării unor politici ce vor ținti mai bine cele mai eminente constrângeri cu care se confruntă mediul de afaceri (Stratan D., Stratan A., Clipa V., Găgăuz O., Ignat A., Rojco A., Colesnicova T., Popa V., 2013). O serie de recomandări au fost formulate de către autor în procesul elaborării Strategiei de dezvoltare integrată a Raionului Rezina 2013-2020 în vederea creșterii eficacității politicii promovate de Autoritatea Publică Locală în vederea susținerii antreprenoriatului și creșterii competitivității întreprinderilor. Strategia a fost aprobată și implementată de către Consiliul Raional Rezina (Anexa 18).

De menționat că atât în contextul îmbunătățirii procesului de planificare a politicilor, cât și de evaluare este necesară producerea unor statistici suplimentare privind demografia întreprinderilor în dinamică, conectarea statisticii antreprenoriale cu statistica comerțului internațional încurajată de Diviziunea Statistică a Națiunilor Unite în cadrul publicației IMTS 2010, care ar permite analiza activității de export/import pe genuri de activități economice și în dependență de caracteristicile întreprinderilor.

Reieșind din constrângerile care diminuează competitivitatea exporturilor moldovenesti,

obiectivele relevante identificate, necesitățile de politici, precum și de bunele practici internaționale analizate, pot fi sugerate câteva acțiuni relevante pentru a majora competitivitatea exporturilor moldovenești. În considerație sunt luate și acțiunile nerealizate sau realizate parțial din cadrul Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei de Atragere a investițiilor și de promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020 care rămân a fi relevante în continuare.

**Tabelul 3.4. Recomandări de măsuri publice pentru sporirea competitivității exporturilor**

Acțiune	Provocare	Indicatori de produs
<p>Efectuarea unei evaluări cuprinzătoare a legislației naționale pentru a înlătura cauzele litigiilor dintre investitori și autoritățile publice, ținând cont de constrângerile cu care se confruntă diverse categorii de antreprenori: locali, străini, întreprinderi mari sau IMM. Implementarea Planului de acțiuni pentru eliminarea lacunelor din legislația națională în baza analizei efectuate, conform pct.1 al Planului de acțiuni al SNAIPE 2016-2020, cu actualizarea continuă a acestuia (<i>acțiune adaptată în cadrul SNAIPE 2016-2020</i>).</p>	<p>Republica Moldova se numără printre statele europene unde costul desfășurării afacerilor este unul, relativ, înalt. Întreprinderile se confruntă cu o serie de constrângeri care rezultă din necesitatea respectării reglementărilor în vigoare și din interacțiunea cu autoritățile publice, soluționarea diferendelor care apar. O analiză a constrângerilor antreprenorilor de diverse categorii ar permite adoptarea unor măsuri focusate pe necesitățile acestora de inițiere și dezvoltare a proiectelor investiționale.</p>	<p>1) Evaluare efectuată anual. (2) Plan de acțiuni elaborat și aprobat de către Guvern. (3) Raportul de monitorizare al planului de acțiuni elaborat anual; (4) Plan de acțiuni actualizat anual.</p>
<p>Asigurarea funcționalității Consiliului pentru promovarea proiectelor investiționale de importanță națională, creat prin HG nr. 585 din 12.05.2016 (<i>acțiune adaptată din cadrul SNAIPE 2016-2020</i>).</p>	<p>În 2016 a fost creat Consiliul pentru promovarea proiectelor investiționale de importanță națională, însă acesta nu este funcțional. Pe de altă parte, se atestă o necesitate critică de stimulare a activității investiționale în țară și de a intensifica influxurile de ISD, inclusiv de a menține, extinde și crește productivitatea proiectelor atrase anterior în contextul provocărilor cauzate de criza actuală regională, dar și de oportunitățile oferite de către pandemia Covid-19.</p>	<p>(1) Proiecte investiționale monitorizate anual. (2) Rapoarte de monitorizare elaborate anual per proiect. (3) Decizii și recomandări emise privind atragerea, extinderea și creșterea valorii adăugate a bunurilor și serviciilor în cadrul proiectelor investiționale.</p>
<p>Consolidarea serviciului “Aftercare” în cadrul Agenției de investiții. Crearea unui cadru instituțional eficient și viabil de gestiune a reclamațiilor investitorilor. Elaborarea unei platforme electronice de suport tehnic (helpdesk) pentru investitori,</p>	<p>Atragerea, menținerea și extinderea proiectelor investiționale străine, dar și a celor locale trebuie să fie o prioritate pentru autoritățile competente în formularea și implementarea politicii economice și nemijlocit de atragere a investițiilor.</p>	<p>(1) Serviciu funcțional creat. (2) Numărul de investitori asistați. (3) Numărul investitorilor satisfăcuți de serviciul primit. (4) Valoarea investițiilor în cadrul proiectelor extinse. (5) Platformă online de</p>

<p>care să conțină informații complete despre mecanismele de depunere a contestațiilor, soluționare a disputelor, despre precedentele existente, precum și despre cadrul juridic relevant (<i>acțiune din cadrul SNAIPE 2016-2020 adaptată</i>).</p>	<p>Eficiența cadrului legal în soluționarea disputelor și contestarea reglementărilor sunt 2 constrângeri majore pentru mediul de afaceri, a căror presiune sporește în condițiile în care Moldova se plasează printre ultimele locuri în clasamentul ICG în ceea ce privește independența justiției, iar incidența corupției este înaltă. Ultimele 2 probleme pot fi soluționate prin reforme mult mai complexe și care ar putea dura.</p>	<p>asistență tehnică a investitorilor elaborată și funcțională, numărul de vizitatori unici anual.</p>
<p><b>Integrarea în sistemul de învățământ secundar, profesional tehnic a unui curs obligatoriu de educație financiară și de implementare a unor proiecte ce ar permite tinerilor testarea abilităților de dezvoltare a afacerilor prin integrarea mai multor etape fundamentale ale acestui proces (nou).</b></p>	<p>Înțelegerea necesității implicării economice a populației pentru a avea un mod decent de trai, a rolului educației, a unor principii fundamentale macroeconomice și microeconomice este esențială pentru tinerele generații de a lua decizii mai bine informate în ceea ce privește selectarea viitoarei profesii, a abilităților necesare pentru o integrare mai bună pe piața muncii fie în calitate de angajat sau antreprenor.</p>	<p>(1) Curs elaborat și implementat.</p>
<p><b>Instituirea unui curs de instruire pe termen scurt/masterat, integrând profesori străini și reprezentanți ai Agențiilor de investiții, ai companiilor de succes pe piețele internaționale în domeniul Gestunii Afacerilor Internaționale, prognozării riscurilor în afacerile externe (nou).</b></p>	<p>Instruirea antreprenorilor în domeniul gestiunii afacerilor și internaționalizării acestora este indispensabilă în condițiile Republicii Moldova în vederea asigurării unor șanse mai mari de succes în concurența internațională.</p>	<p>1) Cursuri de instruire instituite. (2) Numărul persoanelor instruite. (3) Persoane instruite care s-au lansat pentru prima dată în activitate de export, au extins piețele de desfacere sau au mărit semnificativ exporturile pe piețele tradiționale.</p>
<p><b>Implementarea în experiența Republicii Moldova a regulamentului Consiliului UE nr. 1344/2011 din 19</b></p>	<p>Majoritatea produselor sunt scutite de taxele vamale la import în UE. Totodată, aceste taxe sunt suspendate temporar (total sau parțial) pentru unele</p>	<p>(1) Studiu de identificare a mărfurilor care sunt utilizate în industrie în calitate de materie primă, părți componente care nu</p>



<p><b>decembrie 2019 privind suspendarea taxelor vamale comunitare pentru unele produse agricole, piscicole și industriale (nou).</b></p>	<p>produse, fără a afecta, însă, taxele anti-dumping în vigoare. Bunurile importate în regim de suspendare sunt în liberă circulație pe piața UE, la fel ca toate celelalte bunuri importante din punct de vedere juridic. Suspendările se acordă în mod normal pentru materii prime, semifabricate sau componente care nu sunt disponibile în UE. Ele nu sunt niciodată acordate pentru produsele finite. Pentru Republica Moldova o astfel de măsură ar contribui la diminuarea costurilor de producere, determinată de accesarea la prețuri mai mici a produselor intermediare de import.</p>	<p>sunt produse pe piața locală sau sunt disponibile în cantități mici și sunt supuse taxelor vamale. (2) Emiterea unei decizii care ar indica asupra necesității suspendării tarifelor vamale pentru unele produse intermediare.</p>
<p><b>Lansarea unui proiect pilot de creare a unui Centru de competențe în industria agroalimentară sau TIC, care ar putea fi extins și către alte sectoare farmaceutică, electronică etc. (nou)</b></p>	<p>Această măsură care se aliniază practicilor europene ar contribui la intensificarea interacțiunii întreprinderilor cu instituțiile de cercetare, de învățământ în cazul în care integrează unități de cercetare care va produce o simbioză dintre necesitățile întreprinderilor pentru a deveni mai productive și rezultatele obținute în domeniul cercetării și inovării. Acest lucru ar fi o precondiție pentru promovarea unei creșteri economice inteligente și inclusive.</p>	<p>(1) Proiect pilot de creare a unui Centru de competențe implementat.</p>
<p><b>Elaborarea și implementarea unui instrument de testare a pregătirii antreprenorilor pentru export (nou).</b></p>	<p>Acest instrument ar putea fi elaborat cu suportul asistenței externe, după exemplu Danemarcei și oferit întreprinderilor gratuit pentru a testa pregătirea acestora pentru export prin răspunderea la mai multe întrebări ce țin de produs, piață, strategia de export (European Economic and</p>	<p>(1) Serviciu gratuit creat. (2) Întreprinderi beneficiare.</p>

	<p>Social Committee.; 2018)<sup>21</sup>. Instrumentul respectiv ar fi util întreprinderilor atât la etapa de planificare a afacerilor, cât și de extindere a proiectelor investiționale, ceea ce ar permite întreprinderilor să înțeleagă mai bine necesitățile acestora pentru a se lansa în activități de export, pe de o parte, și de a diminua riscul de eșec în activitatea de export. Acest lucru ar fi util inclusiv prin crearea unor servicii publice, dar și private calitative axate pe necesitățile întreprinderilor pentru susținerea acestora în activitatea de export.</p>	
<p><b>Conectarea start-up-urilor, întreprinderilor cu creștere accelerată cu investitorii străini (nou).</b></p>	<p>Această acțiune ar contribui la atragerea noilor surse de finanțare și competențe pentru dezvoltarea start-up-urilor, la integrarea acestora în cadrul lanțurilor valorice internaționale.</p>	<p>1) Număr de start-up-uri, firme cu creștere accelerată conectate cu investitorii străini. (2) Valoarea ISD atrasă. (3) Majorarea investițiilor realizate de start-up-uri, întreprinderile cu creștere accelerată. (4) Creșterea exporturilor întreprinderilor date.</p>
<p><b>Crearea unei instituții publice/serviciu responsabil de cercetarea celor mai bune practici și dezvoltarea instrumentelor financiare disponibile finanțării unui cerc cât mai larg de întreprinderi inovatoare și exportatoare (nou).</b></p>	<p>Relevanța acestei acțiuni este determinată de constrângerea majoră cu care se confruntă întreprinderile locale de a accesa finanțări externe.</p>	<p>1) Servicii de finanțare a investițiilor antreprenorilor diversificate. (2) Numărul antreprenorilor care au accesat fonduri externe pentru finanțarea investițiilor prin intermediul serviciilor date; (3) Creșterea exporturilor întreprinderilor deservite și a valorii adăugate per angajat creată de către acestea.</p>

Sursa: Elaborat de autor.

<sup>21</sup> European Economic and Social Committee. Study on best practices on national export promotion activities. European Union 2018. <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-03-18-141-en-n.pdf>

Cu referire la sporirea competitivității exporturilor, în condițiile Republicii Moldova este indispensabil de a crește capacitățile instituțiilor implicate în oferirea diverselor servicii/ implementarea programelor pentru dezvoltarea afacerilor, atragerea investițiilor și promovarea exporturilor în sensul întrunirii necesităților întreprinderilor, dar orientându-le spre desfășurarea unor afaceri cu potențial de a genera bunuri și servicii cu valoare adăugată înaltă, competitive atât pe piața locală cât și externă. Un rol important în acest exercițiu trebuie să le revină Agenției de investiții și ODA, activitatea cărora necesită să fie organizate astfel încât, prin activitatea acestora, să fie oferite investitorilor și exportatorilor asistență/servicii care ar contribui la realizarea obiectivelor de majorare a ISD și a exporturilor stabilite în SEIDD 2030. Din experiența internațională, putem conchide că rezultate plauzibile în sporirea competitivității pot fi obținute prin crearea unor instituții de stat puternice, care includ în activitatea sa realizarea obiectivului menționat.

### **Concluzii la capitolul 3**

În ultimele 2 decenii, Republica Moldova a promovat o politică activă de liberalizare a comerțului exterior, printre realizările importante fiind Aderarea la OMC și semnarea acordului de Asociere cu UE. În prezent, Republica Moldova are semnate acorduri de liber schimb cu 45 de state și acorduri preferențiale de comerț, cu încă 6 state mari.

De asemenea, au fost implementate mai multe politici orientate spre stimularea creșterii economice și reducerea sărăciei. În special, în ultimul deceniu, exporturile au ocupat un rol eminent în cadrul politicii economice promovate de autoritățile publice centrale. Toate aceste acțiuni aveau ca sarcină să influențeze pozitiv performanța economiei naționale, diminuarea discrepanțelor în ceea ce privește productivitatea muncii și veniturile pe cap de locuitor comparativ cu țările dezvoltate din Europa.

În perioada tranziției, accelerarea semnificativă a creșterii economice și obținerea unor rezultate plauzibile în ceea ce privește sporirea bunăstării populației nu au fost obținute. Politicile promovate în ultimii ani, orientate spre ameliorarea competitivității, implementarea reformei cadrului de reglementare, susținerea businessului, inovațiilor, exporturilor nu au soluționat necesitățile de stimulare a spiritului antreprenorial și a investițiilor. Mediul de afaceri nu este foarte atractiv nici pentru investitorii străini.

Politicile promovate la nivel național în vederea asigurării competitivității exporturilor prezintă o imagine insuficient de clară cu privire la efectele de-a lungul lanțului de rezultate pe care trebuia să le producă. Competitivitatea exporturilor constituie expresia productivității mici în Republica Moldova. Pe de altă parte, productivitatea agregată este un subiect relativ puțin analizat

pe plan național, inclusiv influența diferitor factori asupra productivității. La moment, nu au fost identificate studii care ar analiza eficiența alocativă în Republica Moldova la nivel național care, conform studiilor recente internaționale, este o variabilă explicativă a temperării creșterii productivității în UE și a competitivității exporturilor.

Importanța mică acordată creșterii valorii adăugate per angajat a întreprinderilor și realocării resurselor către activitățile ce pot genera o productivitate înaltă cauzează pierderea aspectului calitativ al creșterii economice, a exporturilor, a investițiilor, a locurilor de muncă create prin implementarea SNAIPE 2016-2020.

Se atestă curențe în asigurarea cadrului de management strategic pentru realizarea viziunii de dezvoltare pe termen lung a țării. Până în anul 2020 au fost elaborate numeroase documente de politici publice care s-au suprapus în acțiuni și au solicitat multiple eforturi din partea instituțiilor publice în implementare acestora care depășesc resursele disponibile. Unele documente de politici au fost elaborate fără o evaluare adecvată a impactului ex-ante care ar permite identificarea celor mai stringente necesități ale grupelor țintă pentru a obține rezultatele și impactul dorit. La fel, există o coordonare slabă dintre diverse documente de politici elaborate de diferite instituții publice. Ori impactul și sustenabilitatea Strategiei de dezvoltare economică poate fi asigurată prin înregistrarea progreselor și în alte domenii, de ex., educația și sănătatea. Neacoperirea financiară a acțiunilor planificate și deficitul resurselor umane cu competențe necesare implementării integrale a Strategiilor reprezintă doar alte câteva câteva cauze care nu au permis implementarea corespunzătoare a documentelor de politici. Prin urmare, o parte din acțiuni nu au fost realizate, fie au fost realizate generând alte produse și servicii decât cele planificate, fie nu a fost respectată consecutivitatea în procesul de implementare a acțiunilor, ori au fost realizate doar parțial. În consecință, Strategiile și programele de dezvoltare complexe și ambițioase nu au fost implementate corespunzător. Procesul de monitorizare și evaluare pare să nu asigure utilitatea prevăzută în vederea asigurării eficacității și eficienței implementării documentelor de politici. De altfel, de cele mai dese ori rapoartele de monitorizare fie lipsesc, fie sunt sumare și nu sunt elaborate conform unor criterii comun agreeate pentru a oferi informații relevante și la timpul oportun întru actualizarea documentelor de politici. La fel, acestea nu includ informații privind resursele umane și financiare implicate în realizarea planurilor de acțiuni care ar permite evaluarea eficienței politicilor.

O constrângere în planificarea, monitorizarea și evaluarea documentelor de politici este disponibilitatea redusă a datelor statistice suficient de dezagregate și organizate în serii de timp lungi. Această problemă s-a accentuat, în special, pe parcursul ultimilor ani ca urmare a realizării recensământului populației și a modificării metodologiei de calcul a multor indicatori socio-

economici relevanți. Unele informații statistice nu se produc, de ex., demografia întreprinderilor în dinamică, nemijlocit activitatea întreprinderilor exportatoare, ceea ce face dificilă analiza necesităților și a rezultatelor diferitor categorii de întreprinderi; a constrângerilor cu care se confruntă și compararea performanțelor obținute cu alte state.

Cadrul instituțional pentru susținerea întreprinderilor și promovarea exporturilor este încă în curs de dezvoltare și puțin consolidat, iar coordonarea dintre acestea este slabă. Neimplementarea parțială a planului de acțiuni a SNAIPE 2016-2020, care trebuia să influențeze pozitiv competitivitatea exporturilor este cauzată, inclusiv, de reformarea MIEPO în Agenția de investiții și a capacităților reduce/nemijlocit lipsa mandatului de realizare a rezultatelor planificate, puse în sarcina instituției. În același timp, ODIMM, în prezent ODA, deține tradițional un rol mai puțin important în acest exercițiu.

În prezent, Republica Moldova nu dispune de o strategie de dezvoltare pe termen lung aprobată, nici de un cadru de politici publice în vederea dezvoltării economiei naționale, a exporturilor, dar și a altor domenii relevante sporirii competitivității economiei naționale. Totodată, există proiectele Strategiei naționale de dezvoltare și a Strategiei pentru o economie incluzivă, durabilă și digitală până în anul 2020-2030.

Conceperea în viitor a unor programe de implementare a SEIDD 2030, orientate spre susținerea creșterii numărului de întreprinderi, inclusiv care generează o valoare adăugată înaltă per angajat (peste media pe economie) și exportă, ar contribui la creșterea competitivității exporturilor. Menționăm că acest lucru presupune programe ce au drept scop diversificarea economiei concomitent cu consolidarea capacităților productive a întreprinderilor existente și realocarea resurselor în activități ce generează o valoare adăugată înaltă.

Politica de susținere a exporturilor trebuie să fie orientată spre atingerea acestui obiectiv, având scopul de a accelera exporturile, inclusiv pe dimensiunile extensivă, calitativă și sustenabilă. Aceasta trebuie să fie orientată spre: creșterea numărului de exportatori, implicit a exportatorilor cu valoare adăugată înaltă per angajat; sporirea intensității tehnologice a exporturilor și a valorii unitare a acestora; extinderea gamei de produse exportate și a piețelor de desfacere, precum și creșterea șanselor de supraviețuire pe piețele externe. Acest lucru ar presupune focusarea accentelor pe sporirea capacităților concurențiale pe piețele externe deopotrivă cu sporirea competitivității întreprinderilor pe piața locală. Politica comercială, în special Acordurile de comerț preferențial și Acordurile de investiții pot deveni instrumente eficiente de sporirea a competitivității exporturilor, dar acest lucru presupune și o agendă de reforme care să susțină acest obiectiv. Pentru atingerea obiectivelor planificate este necesară asigurarea unei implementări corespunzătoare și evaluarea periodică a relevanței, impactului și sustenabilității politicilor

implementate.

Republica Moldova trebuie să valorifice potențialul existent în promovarea unei specializări inteligente și dezvoltarea științei în vederea susținerii dezvoltării unor activități economice noi intensive în tehnologii și cunoștințe.

Promovarea unei politici economice orientate spre creșterea competitivității exporturilor presupune, cu întâietate, implementarea pe orizontală a unui set de acțiuni ce ținesc de sporirea productivității și alocarea eficientă a resurselor în economie. În același timp, indicele compus, elaborat de autor, a permis identificarea unor sectoare care trebuie să atragă atenția autorităților pentru o valorificare mai bună a oportunităților pe care le prezintă acestea la etapa dată pentru sporirea competitivității exporturilor.

## CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Subiectul și obiectul cercetării prezintă un interes sporit atât pe plan internațional, cât și la nivel național. Totodată, actualul demers științific este important în contextul definirii unor politici relevante orientate spre realizarea obiectivelor de dezvoltare a Republicii Moldova pe termen lung. Rezultatele obținute în cadrul cercetării au permis o înțelegere mai bună atât a relațiilor de cauzalitate dintre calitatea creșterii economice, productivitate și competitivitatea exporturilor, cât și a modului în care este gestionată competitivitatea exporturilor de către autoritățile publice în Republica Moldova.

În baza rezultatelor obținute în cadrul acestei lucrări pot fi formulate mai multe **concluzii**. Comerțul exterior și, implicit, exporturile reprezintă un factor determinant în majorarea productivității, fiind o pârgie importantă pentru realizarea țintelor de dezvoltare durabilă. Pe de altă parte, competitivitatea exporturilor depinde de productivitatea muncii specifice unei țări. Înțelegerea acestor conexiuni complexe este indispensabilă în procesul de elaborare a politicilor publice relevante pentru ameliorarea competitivității exporturilor.

Competitivitatea exporturilor este un subiect frecvent abordat în discuțiile publice la nivel internațional și național, totodată în literatura științifică au fost identificate puține definiții ale acestui concept. În baza definițiilor existente, autorul a conchis că competitivitatea exporturilor reprezintă abilitatea unui stat de a obține venituri în exteriorul țării în baza vânzării bunurilor și serviciilor fabricate în interiorul țării ce au o valoare adăugată sporită și întrunesc necesitățile consumatorilor mai bine decât mărfurile și serviciile produse în alte state. Conform acestei delimitări conceptuale, se poate concluziona că competitivitatea indică asupra capacității unui stat ce este deschis pentru relațiile economice internaționale de a utiliza resursele, astfel încât să asigure venituri înalte pentru cetățenii săi într-o manieră sustenabilă.

Un instrument comprehensiv de evaluarea a competitivității la nivel internațional este „Procedura de monitorizare a dezechilibrelor” utilizată de Uniunea Europeană. În baza acestei abordări pentru măsurarea competitivității exporturilor sunt folosiți un set larg de indicatori, printre care: costul unitar al muncii, rata reală efectivă de schimb, cota de piață mondială, balanța externă a contului curent și cea comercială și indicatorii de structură ai exporturilor. Cuantificarea competitivității exporturilor economiei naționale a fost realizată în baza practicii UE.

Estimarea și analiza indicatorilor ce reflectă dezechilibrele macroeconomice externe și reflectă nivelul competitivității exporturilor Republicii Moldova conform indicatorilor din Tabloul de Bord al UE permite evidențierea următoarelor constatări:

- i.* Dinamica exporturilor moldovenești, în special a exporturilor de bunuri asigură Republicii Moldova o cotă foarte mică în exporturile mondiale comparativ cu țările europene de dimensiuni apropiate ca teritoriu și populație.
- ii.* Pentru a asigura o creștere a cotei de piață mondială, cel puțin comparabilă cu cea a Georgiei, Republica Moldova trebuia să asigure o rată anuală compusă de creștere a exporturilor aproape dublă față de avansul înregistrat în 2011-2020.
- iii.* Republica Moldova este un importator net de bunuri, iar deficitul contului curent se ridică cu mult peste limitele indicative ale unui cont curent sustenabil conform țintelor UE.
- iv.* Aprecierea rapidă a cursului real efectiv de schimb cauzează diminuarea competitivității produselor moldovenești pe piețele externe.
- v.* Costul unitar al muncii crește mai rapid comparativ cu celelalte state din Europa Centrală și de Sud-Est.

Analiza dinamicii costului unitar al muncii a fost realizată în conformitate cu metodologia propusă de cercetătorii din cadrul Institutului de Afaceri Internaționale din Viena. Conform metodologiei, costul unitar al muncii se estimează în funcție de: salariile brute, ocupare, PIB-ul și cursul de schimb. În baza calculelor s-a constatat că creșterea mai rapidă a salariilor brute comparativ cu sporirea productivității muncii este principalul factor care determină majorarea rapidă a costului unitar al muncii. Deoarece Republica Moldova este o țară cu venituri reduse, inclusiv cu salarii mici, ar fi oportun ca sporirea competitivității exporturilor să fie asigurată printr-o creștere accelerată a productivității muncii.

Majorarea costurilor unitare ale muncii cauzează pierderea treptată a avantajului comparativ al întreprinderilor exportatoare de bunuri și servicii care se bazează, preponderent, pe utilizarea intensivă a forței de muncă. De exemplu, costul unitar al muncii în Republica Moldova este mai mare comparativ cu cel al Turciei, țară cu care Moldova a semnat Acord de liber schimb și cu care concurează pe anumite segmente de produse, în special, pe piața de produse agroalimentare și de fabricare a îmbrăcămintei.

Analiza structurii exporturilor indică asupra faptului că, deși Republica Moldova deține avantaje comparative în comerțul extern, atât exporturile de servicii, cât și cele de bunuri rezultă, în cea mai mare parte, din activități cu o productivitate redusă. Mărfurile au o pondere mare în structura exporturilor, iar cota celor cu intensitate înaltă în tehnologii (produsele farmaceutice, electronice) este nesemnificativă. Totodată, în raport cu alte state din Europa Centrală, gama de produse exportate din Republica Moldova este semnificativ mai îngustă, iar gradul de concentrare a exporturilor, atât pe produse, cât și pe țări, este mai mare. Creșterea exporturilor de bunuri este



asigurată în mare parte de majorarea volumului de mărfuri, în timp ce valoarea unitară a exporturilor crește foarte lent, fapt care determină și termenii negativi de schimb. La fel, dinamica pozitivă a exporturilor este influențată, în mare parte, de majorarea livrărilor pe piețele externe deja existente a mărfurilor care nu se inovează. Totodată, se constată capacitatea redusă a exportatorilor moldoveni de a se menține pe piețele externe, fapt confirmat și de rata mică de supraviețuire a tranzacțiilor externe ale exportatorilor din Moldova în comparație cu ratele de supraviețuire specifice exportatorilor din alte state din Europa Centrală. Rezultatele obținute indică atât asupra constrângerilor cu care se confruntă exportatorii din Republica Moldova în majorarea productivității și sporirea complexității exporturilor, cât și asupra capacității reduse a exportatorilor de a se menține pe piețele externe. Aceste rezultate au fost utilizate de autor în contextul elaborării „Metodologiei de evaluare a competitivității Republicii Moldova” și a „Raportului de evaluare a competitivității și a rezultatelor implementării Matricei de politici a Foi de parcurs pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova” în perioada anilor 2014-2019, a căror beneficiari au fost Ministerul Economiei și Infrastructurii și Consiliul pentru Competitivitate (Anexa 18).

Lipsa datelor ce integrează informațiile din statistica antreprenorială și cea a comerțului internațional în Republica Moldova nu permite o analiză mai comprehensivă a profilului întreprinderilor exportatoare în dependență de performanța diferitor categorii de întreprinderi după dimensiune, gen de activitate etc. Trebuie de menționat că abordarea ce presupune integrarea statisticii comerțului exterior cu statistica antreprenorială reprezintă o recomandare a Diviziunii Statistice a Națiunilor Unite în elaborarea statisticii comerțului internațional de bunuri (IMTS 2010).

Analiza creșterii economice prin prisma variabilelor funcției de producție Cobb-Duglas a permis identificarea unor constrângeri critice ce limitează oferta de export. Astfel, utilizarea redusă a forței de muncă și productivitatea scăzută a acesteia explică decalajul Republicii Moldova față de alte țări din regiune, atât în productivitatea muncii, cât și în complexitatea exporturilor.

Republica Moldova cedează cu mult statelor din Europa Centrală referitor la scorul obținut în IGI privind rezultatele din domeniul inovațiilor, decalajul fiind semnificativ mai mare în ceea ce privește factorii economici care contribuie la crearea inovațiilor, care explică creșterea lentă a productivității și, corespunzător, complexitatea redusă a producției și exporturilor.

Întreprinderile locale exportatoare și cu capital străin se confruntă cu constrângeri majore ce vizează instabilitatea politică și posibilitatea redusă de a recruta forța de muncă cu educația corespunzătoare. Activitatea întreprinderilor cu investiții străine, dar și a celor locale, inclusiv a celor din industria de procesare este afectată, într-o măsură mare, și de activitatea întreprinderilor

din economia informală și de incidența înaltă a corupției. La întreprinderile exportatoare se adaugă și constrângerile critice, precum: justiția inefficientă, administrarea vamală și nivelul fiscalității. Totodată, spre deosebire de întreprinderile cu capital străin pentru întreprinderile locale, atât din domeniul serviciilor, cât și a celor din industria de procesare a accesului la finanțare este un impediment major în desfășurarea afacerilor. Conform clasamentelor internațională, infrastructura drumurilor și cea energetică reprezintă o altă constrângere importantă pentru derularea afacerilor în Republica Moldova. De asemenea, se atestă și curențe în domeniul infrastructurii calității. Antreprenorii autohtoni au o capacitate joasă de a furniza produse calitative la prețuri competitive, atât pe piața internă, cât și pe cea externă; de a se conforma la cerințele tehnice pe piețele dezvoltate și de a îmbunătăți imaginea produselor moldovenești.

Politica economică a Republicii Moldova țintește majorarea exporturilor. În baza evaluării intermediare a impactului implementării „Strategiei de atragere a investițiilor și de promovare a exporturilor 2016-2020”, exercițiu în care a fost implicat autorul prezentei cercetări științifice, atât la faza de elaborare a metodologiei (Anexa 18), cât și la evaluarea propriu-zisă, s-a constatat că obiectivele stabilite de Strategie sunt relevante și corespund scopului stabilit. Estimările au arătat că majorarea ISD în Republica Moldova influențează creșterea valorii adăugate brute, prin urmare, au un efect pozitiv asupra exporturilor de bunuri. Totodată, țintele stabilite în Strategie ce vizează majorarea investițiilor, inclusiv a ISD, și accelerarea creșterii economice nu au fost atinse, iar realizarea acestora ar fi putut contribui la o creștere mai accelerată a exporturilor. Printre cauzele majore ale nerealizării țintelor setate, înlăturarea cărora ar permite o îmbunătățire a managementului competitivității exporturilor în Moldova, sunt: vulnerabilitatea înaltă a economiei la diverse șocuri, capacitățile reduse de previziune a riscurilor în cadrul instituțiilor publice, curențele cadrului instituțional existent în susținerea businessului, coordonarea slabă dintre diverse autorități în vederea înlăturării celor mai stringente constrângeri ale mediului de afaceri.

În Republica Moldova sunt necesare acțiuni care ar influența pe orizontală mediul de afaceri prin susținerea spiritului antreprenorial, productivității și internaționalizării prin activitatea de export. Totodată, indicele compozit, elaborat de autor, a permis identificarea unor sectoare, susținerea cărora, prin acțiuni specifice, ar putea contribui la accelerarea creșterii competitivității exporturilor (Anexa 17).

Cercetările realizate au permis confirmarea ipotezelor definite și formularea recomandărilor care ar contribui la îmbunătățirea managementului competitivității exporturilor în Republica Moldova.

**Recomandări pentru Guvernul Republicii Moldova.** Definirea și aprobarea viziunii și direcțiilor prioritare de dezvoltare a Republicii Moldova pe termen lung, precum: creșterea bunăstării populației și diminuarea discrepanțelor de dezvoltare în profil regional. Aprobarea documentelor de politici publice în domeniul economic pe termen lung care să aibă drept scop creșterea competitivității economiei naționale. Conștientizarea rolului sistemului statistic național în furnizarea unor date calitative ce au o relevanță majoră la etapa de formulare, monitorizare și evaluare a politicilor publice. Crearea unei instituții publice responsabilă de cercetarea celor mai bune practici și dezvoltarea instrumentelor financiare disponibile finanțării unui cerc cât mai larg de întreprinderi. Consolidarea funcției de coordonare a politicilor publice de către Cancelaria de Stat în vederea alinierii politicilor publice la realizarea viziunii de dezvoltare pe termen lung.

**Recomandări pentru Ministerul Dezvoltării Economice și Digitalizării.** Planificarea și implementarea coordonată a unui set de politici publice/proiecte ce ținesc: *crearea afacerilor, creșterea productivității acestora, internaționalizarea activității/extinderea vânzărilor pe piețele externe* pentru asigurarea competitivității exporturilor. Evaluarea impactului politicii publice în domeniul economic pe termen lung, inclusiv prin prisma indicatorilor de competitivitate a exporturilor. Fortificarea capacităților instituționale ale Ministerului Dezvoltării Economice și Digitalizării, ODA, AI în vederea implementării, monitorizării și evaluării documentelor de politici/programelor orientate spre dezvoltarea exporturilor. Intensificarea cooperării dintre instituțiile date. Susținerea dezvoltării inteligente a întreprinderilor în sectoarele tradiționale și crearea oportunităților de realocare a resurselor economice/factorilor de producție în activități intensive în tehnologii și cunoștințe cu potențial sporit de a genera creșterea valorii adăugate per angajat. Ajustarea politicii comerciale obiectivului de creștere a productivității și sporire a competitivității exporturilor prin reducerea costului de import a capitalului fizic și produselor intermediare. Analiza oportunității implementării experienței UE de suspendare a taxelor vamale comunitare pentru unele produse agricole, piscicole și industriale (Regulamentul Comisiei UE nr. 1344/2011 din 19 decembrie 2019). Implementarea măsurilor ce ar contribui la creșterea incluziunii comerțului exterior. Consolidarea capacităților instituționale ale Ministerului Dezvoltării Economice și Digitalizării și a cooperării cu mediul de afaceri în vederea implementării instrumentelor de protejare a concurenței pe piața locală, inclusiv din partea bunurilor și serviciilor importante și de protejare a industriilor tinere cu potențial de creștere și contribuire la sporirea productivității muncii. Definitivarea modernizării infrastructurii calității și susținerea antreprenorilor de a se adapta noii infrastructuri. Elaborarea și implementarea unui instrument de testare a pregătirii antreprenorilor pentru export.

**Recomandări pentru Biroul Național de Statistică.** Elaborarea statisticilor comparabile în timp privind demografia întreprinderilor. Asigurarea seriilor lungi de timp pentru principalii indicatori economici, sociali și demografici relevanți, de ex., numărul mediu al populației, inclusiv în profil teritorial; ratele de activitate, ocupare și șomaj, PIB, investiții în active imobilizate etc. Integrarea statisticilor în domeniul comerțului internațional și a statisticii antreprenoriale.

**Direcțiile relevante de continuare a cercetărilor în domeniul dat sunt:** analiza multidimensională a productivității întreprinderilor și la nivel macroeconomic în Republica Moldova în baza datelor microeconomice; studierea eficienței alocative în Republica Moldova; analiza activității întreprinderilor cu creștere accelerată în Republica Moldova și incluziunea comerțului exterior.

## REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. ABAMU, B. E., PIETRZAK, J. Relationship between FDI and international trade – evidence from Nigeria. In: *International Business and Global Economy*. 2019, no. 38, pp. 105-118. ISSN 2300-6102.
2. ABEYSINGHE, Tilak, YEOK, Tan Lin. Exchange rate appreciation and export competitiveness. The case of Singapore. In: *Applied Economics*. 1998, vol. 30(1), pp. 51-55. [citat 07.05.2022]. Disponibil: <http://courses.nus.edu.sg/course/ecstabey/Tilak%20E%20rate%20appreciation%20AE.pdf>
1. ACULAI, E., VINOGRADOVA, N., PERCINSCHI, N., NOVAC, A., CLIPA, V. *Dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii: contribuție, provocări și direcții de perspectivă*. Red. șt. Gh. ILIADI. Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Economie, Finanțe și Statistică. Chișinău: IEFS, 2012. 332 p. ISBN 978-9975-4381-2-4.
3. AFONSO, O. *The impact of international trade on economic growth*. University of Porto, Faculty of Economics. 2001 [citat 02.03.2022]. Disponibil: <http://www.fep.up.pt/investigacao/workingpapers/wp106.pdf>
4. AGENȚIA NAȚIONALĂ PENTRU REGLEMENTARE ÎN COMUNICAȚII ELECTRONICE ȘI TEHNOLOGIA INFORMAȚIEI. *Evoluția pieței comunicațiilor electronice în anul 2018: raport statistic*. 2019 [citat 16.11.2020]. Disponibil: [https://www.anrceti.md/files/filefield/2018\\_Rap\\_Evol\\_Piata\\_26042019.pdf](https://www.anrceti.md/files/filefield/2018_Rap_Evol_Piata_26042019.pdf)
5. AISEN, A., VEIGA, F. J. *How Does Political Instability Affect Economic Growth? IMF Working Paper WP/11/12* [citat 09.01.2022]. Disponibil: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp1112.pdf>
6. ALESINA, A., SPOLAORE, E., WACZIARG, R. *Handbook of Economic Growth. Chapter 23: Trade, growth and the size of countries*. Philippe Aghion and Steven N. Durlauf. 2005. [citat 09.01.2022]. Disponibil: [http://www.anderson.ucla.edu/faculty\\_pages/romain.wacziarg/downloads/handbook.pdf](http://www.anderson.ucla.edu/faculty_pages/romain.wacziarg/downloads/handbook.pdf)
7. AMIN, M., OHNSORGE, F., OKOU, C. Casting a shadow: Productivity of Formal Firms and Informality. In: *Policy Research Working Paper*. World Bank. 2019, no. 8945, pp. 1-36. [citat 09.01.2022]. Disponibil: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32129/WPS8945.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
8. ANDERSEN, L., BABULA, R. The Link Between Openness and Long-Run Economic Growth. In: *Journal of International Commerce and Economics*. 2008, july, pp. 1-20 [citat 11.07.2022]. Disponibil: [http://www.usitc.gov/publications/332/journals/openness\\_growth\\_link.pdf](http://www.usitc.gov/publications/332/journals/openness_growth_link.pdf)
9. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part. L260/4. In: *Official Journal of the European Union*. 2014, no. 260, pp. 4-738 [citat 12.09.2022]. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830%2801%29&from=EN>
10. *Basics of International Economics*. Compendium Christian Bjørnskov & Ventus Publishing ApS, 2005. ISBN 87-7681-014-3 [citat 18.09.2022]. Disponibil: <https://apps2.mdp.ac.id/perpustakaan/ebook/Karya%20Umum/Karya%20Umum-Basics%20of%20International%20Economics.pdf>
11. BELLOC, M., DI MAIO, M. Survey of the literature on successful strategies and practices for export promotion by developing countries. In: *Working Paper*. International Growth Centre. 2011, june, pp. 1-52. [citat 15.03.2019]. Disponibil: <https://www.theigc.org/wp-content/uploads/2011/06/Belloc-Di-Maio-2011-Working-Paper.pdf>

12. BENKOVSKIS, K., TKAČEVŠ, O., YASHIRO, N. Do Eu funds boost productivity and employment?—Firm level analysis for Latvia. In: *Economics Department Working Papers*. Organisation for Economic Co-operation and Development. 2018, no.1525, 12 december. 38 p. [citat 12.11.2022]. Disponibil: [https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ECO/WKP\(2018\)73&docLanguage=En](https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ECO/WKP(2018)73&docLanguage=En)
13. BENKOVSKIS, K., BERZINA, S., ZORGENFREIJA, L. Evaluation of Latvia's re-exports using firm-level trade data. In: *Baltic Journal of Economics*. 2016, vol. 16, issue 1, pp. 1-20. DOI: 10.1080/1406099X.2016.1163891
14. BERKUM, S., MEIJL, H. *A Survey of Trade and Growth Theories*. Agricultural Economics research Institute. 1998, april. 99 p. ISBN 90-5242-438-1 [citat 10.08.2022]. Disponibil: <http://dare.uva.nl/document/66497>
15. BERKUM, S., MEIJL, H. The application of trade and growth theories to agriculture: a survey. In: *The Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*. 2002, vol. 44, issue 4, pp. 505-542 [citat 21.09.2022]. Disponibil: <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/117851/2/1467-8489.00123.pdf>
16. BERTHOU, A., GAULIER, G. How have French exports fared as regards price and cost competitiveness since the start of the 2000s? In: *Bulletin de la Banque de France*. 2021, vol. 235, no. 6, may-june [citat 11.09.2022]. Disponibil: [https://publications.banque-france.fr/sites/default/files/medias/documents/bdf235-6\\_en\\_price-and-cost-competitiveness\\_vfinale.pdf](https://publications.banque-france.fr/sites/default/files/medias/documents/bdf235-6_en_price-and-cost-competitiveness_vfinale.pdf)
17. BHAGWATI, T., PANAGARYIA, A. The theory of preferential trade agreements: Historical evolution and current trends. In: *American economic review*. 1996, vol. 86, no 2, pp. 82-87 [citat 13.08.2022]. Disponibil: [http://academiccommons.columbia.edu/download/fedora\\_content/download/ac:152324/CONTENT/2118101.pdf](http://academiccommons.columbia.edu/download/fedora_content/download/ac:152324/CONTENT/2118101.pdf)
18. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Rezultatele activității de inovare a întreprinderilor în Republica Moldova în anii 2017-2018*. Chișinău: BNS, 2019 [citat 22.05.2021]. Disponibil: <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168.&id=6541>
19. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Rezultatele activității de inovare a întreprinderilor în Republica Moldova în anii 2019-2020*. Chișinău: BNS, 2021 [citat 12.07.2022]. Disponibil: <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&id=7222&idc=168>
20. BIS. *Climatul de afaceri din Republica Moldova. Percepția companiilor cu capital strain*. Chișinău: Business Intelligence Services, 2019.
21. BRUNECKIENE, J., PALTANAVICIENE, D. Measurement of Export Competitiveness of the Baltic States by Composite Index. In: *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*. 2012, vol. 23, no. 1, pp. 50-62 [citat 22.05.2021]. Disponibil: <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ee.23.1.1218>
22. BURFISHER, M. E., ROBINSON, S., THIERFELDER, K. Regionalism: Old and New, Theory and Practice. In: *International Conference Agricultural policy reform and the WTO: where are we heading?* Washington: IFPRI, 2004, p. 47 [citat 21.06.2021]. Disponibil: [https://www.researchgate.net/profile/Sherman-Robinson/publication/2937301\\_Regionalism\\_Old\\_and\\_New\\_Theory\\_and\\_Practice/links/02bfe5139063471f8e000000/Regionalism-Old-and-New-Theory-and-Practice.pdf?origin=publication\\_detail](https://www.researchgate.net/profile/Sherman-Robinson/publication/2937301_Regionalism_Old_and_New_Theory_and_Practice/links/02bfe5139063471f8e000000/Regionalism-Old-and-New-Theory-and-Practice.pdf?origin=publication_detail)
23. BYKOVA, A. *Competitiveness in Central, East and Southeast Europe*. Presentation in the course Competitiveness, Growth & Crisis. WIIW, 2021.

24. CADOT, O., CARRERE, S., STRAUSS-KAHN, V. *Export diversification: What's behind the hump?* Review of Economics and Statistics, November 93(2):590-605 . 2007. DOI: 10.1162/REST\_a\_00078.
25. CANN, O. *What is competitiveness?*. The Competitiveness Institute. 2016 [citat 04.04.2022]. Disponibil: <https://www.weforum.org/agenda/2016/09/what-is-competitiveness/>
26. CASSIMAN, B., GOLOVKO, E. *Innovation and the export-productivity link. IESE Business School*. In: *Working paper*. IESE Business School. 2007, no. 688, pp. 1-25 [citat 05.04.2022]. Disponibil: <https://media.iese.edu/research/pdfs/DI-0688-E.pdf>
27. CENTRUL DE STUDII SOCIALE ȘI MARKETING „CBS-RESEARCH”. *Studiul de evaluare a impactului Strategiei naționale de Integritate și Anticorupție – Moldova 2019*. Chișinău: CBS-Research, 2019.
28. CHAUFFOUR, J.-P., MAUR, J.-C. *Preferential Trade Agreement Policies for Development: A handbook*. Washington: WB, 2011, 511p. ISBN 978-0-8213-8643-9 [citat 06.04.2022]. Disponibil: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/2329/634040PUB0Pref00Box0361517B0PUBLIC0.pdf?sequence=4>
29. CHIKAN, A., CZAKO, E., KISS-DOBRONIY, B., LOSONCI, D. Firm competitiveness: A general model and a manufacturing application. In: *International Journal of Production Economics*. 2022, vol. 243 [citat 14.04.2022]. Disponibil: [https://www.researchgate.net/publication/354982015\\_Firm\\_Competitiveness\\_a\\_General\\_Model\\_and\\_a\\_Manufacturing\\_Application/fulltext/61d08987da5d105e5511e511/Firm-Competitiveness-a-General-Model-and-a-Manufacturing-Application.pdf?origin=publication\\_detail](https://www.researchgate.net/publication/354982015_Firm_Competitiveness_a_General_Model_and_a_Manufacturing_Application/fulltext/61d08987da5d105e5511e511/Firm-Competitiveness-a-General-Model-and-a-Manufacturing-Application.pdf?origin=publication_detail)
30. CHISTRUGA, M., CLIPA, V., FALA, A. *Analiza performanțelor exporturilor Republicii Moldova prin prisma regimurilor preferențiale de comerț*. Chișinău: Institutul de Economie Finanțe și Statistică , 2010, 38 p.
31. CHURSIN, A., MAKAROV, Y. *Management of competitiveness. Theory and practice*. Springer International Publishing Switzerland, 2015. ISBN 13- 978-3319162430.
32. CIUCU, C., CHIVRIGĂ, V., TODERIȚĂ, A., TORNEA, I. *Consecințele unei zone de liber schimb aprofundate și cuprinzătoare asupra economiei Republicii Moldova*. București: Institutul European din România, 2011. ISBN 978-606-8202-13-6 [citat 11.04.2022]. Disponibil: [http://www.ier.ro/documente/arhiva\\_evenimente\\_2011/Studiu\\_proiect\\_BST.pdf](http://www.ier.ro/documente/arhiva_evenimente_2011/Studiu_proiect_BST.pdf)
33. CENTRU DE ANALIZE ȘI INVESTIGAȚII SOCIOLOGICE, POLITOLOGICE ȘI PSIHOLOGICE. *Studiul de evaluare a impactului Strategiei Naționale de Integritate și Anticorupție – Moldova 2017*. Chișinău: UNDP, CIVIS, 2018. 114 p. [citat 18.04.2022]. Disponibil: <https://crjm.org/studiu-de-evaluare-a-impactului-strategiei-nationale-de-integritate-si-anticoruptie-moldova-2017/>
34. CLIPA, V., PELEVAN, M., FALA, A. *Analiza competitivității naționale prin prisma indicatorilor de performanță a comerțului internațional*. Chișinău: IEFS, 2011, 66 p. [citat 04.04.2022]. Disponibil: [https://ince.md/uploads/files/1297946715\\_analiza.pdf](https://ince.md/uploads/files/1297946715_analiza.pdf)
35. CLIPA, V., STRATAN, A. Export competitiveness: a potential driver of development of Republic of Moldova = Competitivitatea exportului – potențial vector de progres în Republica Moldova. In: *Rolul Euroregiunilor în dezvoltarea durabilă în contextul crizei mondiale*. Exemplu: Euroregiunea Sireț-Prut-Nistru. Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”. Iași, 2012, vol. XII, pp. 166-173. ISBN 978-973-702-686-6.
36. CLIPA, V. *Politica comercială a Republicii Moldova: provocări și perspective ale*

- opțiunilor de integrare în Uniunea Vamală vs semnarea Acordului de Comerț liber aprofundat și cuprinzător cu Uniunea Europeană*. Chișinău: INCE, 2013. 50 p. [citată 04.04.2022]. Disponibil: [https://ince.md/uploads/files/1387867963\\_studiu-ro.pdf](https://ince.md/uploads/files/1387867963_studiu-ro.pdf)
37. COCIUC, V., TURCAN-MUNTEANU, N. *Low financial inclusion as an educational gaps result: the Republic of Moldova case*. In: Technological Educational Vision (TEDUVIS 2020): international conference, 4 decembrie 2020. SHS Web of Conferences 97, 01027, 2021. [citată 14.04.2022]. Disponibil: [https://www.researchgate.net/publication/349130258\\_Low\\_financial\\_inclusion\\_as\\_an\\_educational\\_gaps\\_result\\_the\\_Republic\\_of\\_Moldova\\_case](https://www.researchgate.net/publication/349130258_Low_financial_inclusion_as_an_educational_gaps_result_the_Republic_of_Moldova_case)
  38. Codul Vamal al Republicii Moldova: nr. 1149 din 20.07.2000. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2007, ediție specială, art. 98.
  39. *Country risk ratings*. Allianz, 2022 [citată 11.09.2022]. Disponibil: [https://www.allianz-trade.com/content/dam/onemarketing/aztrade/allianz-trade\\_com/en\\_gl/erd/map/country-map/2022/April2022countryriskratingsEXT.pdf](https://www.allianz-trade.com/content/dam/onemarketing/aztrade/allianz-trade_com/en_gl/erd/map/country-map/2022/April2022countryriskratingsEXT.pdf)
  40. DIEPPE, A. *Global Productivity: Trends, Drivers, and Policies*. Washington: World Bank, 2021. ISBN: 978-1-4648-1608-6 [citată 07.04.2022]. Disponibil: <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1608-6>
  41. DORAN, G. T. There's a S.M.A.R.T. way to write managements's goals and objectives. In: *Management review*. 1981, vol. 70, no 11, pp. 35-36. ISSN 0025-1895.
  42. DRAGAN, G. *Fundamentele comerțului internațional*. București: ASE, 2004 [citată 5.04.2022]. Disponibil: <http://www.biblioteca-digitala.ase.ro/biblioteca/pagina2.asp?id=cap2>
  43. DRAGNE, A. *Lessons from the past: an economic history of the gains from trade*. In: Canadian student review, 2011 [citată 19.04.2022]. Disponibil: <http://www.fraserinstitute.org/uploadedFiles/fraser-ca/Content/research-news/research/articles/lessons-from-the-past-economic-history-CSR-winter2011.pdf>
  44. DRUCKER, P. F. *Management: tasks, responsibilities, practices*. United States of America, New York, 1986. 553 p. ISBN 0-525-24463-8.
  45. DUTTA, S., LANVIN, B., LEON, L. R., WUNSCH-VINCENT, S. *Global innovation Index 2021. Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis*. World intellectual property organization. 2021. ISSN 2788-6972 [citată 22.05.2022]. Disponibil: [https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo\\_pub\\_gii\\_2021.pdf](https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf)
  46. DUTTA, S., LANVIN, B., LEON, L. R., WUNSCH-VINCENT, S. *Global innovation Index 2022. What is the future of innovation-driven growth* [online]. World intellectual property organization. 2022. ISSN 2788-6972 [citată 22.09.2022]. Disponibil: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2022-report#>
  47. *EBRD transition indicators by countries* [citată 19.09.2022]. Disponibil: <https://www.ebrd.com/economic-research-and-data/transition-qualities-asses.html>
  48. *Electricity prices*. 2021 [citată 07.02.2022]. Disponibil: [https://www.globalpetrolprices.com/electricity\\_prices/](https://www.globalpetrolprices.com/electricity_prices/)
  49. ERKEN, H., DONSELAAR, P., THURIK, T. Total Factor Productivity and the Role of Entrepreneurship. In: *Journal of Technological transfer*. 2018, vol. 43, pp. 1493-1521. [citată 11.10.2022]. Disponibil: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10961-016-9504-5.pdf>
  50. ESSER, Klaus, HILLEBRAND, Wolfgang, MESSNER, Dirk, MEYER-STEMER, Jorg. *Systemic competitiveness: new governance patterns for industrial development*. London: Frank Cass, 1996. 182 p. ISBN 978-0714642512 [citată 12.11.2022]. Disponibil: <https://www.amazon.com/Systemic-Competitiveness-Governance-Industrial-Development/dp/0714642517>



51. EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT. *Transition Report 2012. Integration across borders*. 2012 [citată 07.06.2022]. Disponibil: <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/tr12.pdf>
52. EUROPEAN COMMISSION. *Allocative efficiency in the Euro Area*. Brussels, 2018, 27 august [citată 22.09.2022]. Disponibil: [https://www.consilium.europa.eu/media/36345/eg\\_ae\\_20180827.pdf](https://www.consilium.europa.eu/media/36345/eg_ae_20180827.pdf)
53. EUROPEAN COMMISSION. *Association Implementation Report on the Republic of Moldova*. SWD(2021) 295 final. Brussels, 2021, 13 octombrie. [citată 22.09.2022]. Disponibil: [https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/swd\\_2021\\_295\\_f1\\_joint\\_staff\\_working\\_paper\\_en\\_v2\\_p1\\_1535649.pdf](https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/swd_2021_295_f1_joint_staff_working_paper_en_v2_p1_1535649.pdf)
54. EUROPEAN COMMISSION. *Better Regulation Toolbox 2021* [citată 22.07.2022]. Disponibil: [https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/br\\_toolbox-nov\\_2021\\_en\\_0.pdf](https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/br_toolbox-nov_2021_en_0.pdf)
55. EUROPEAN COMMISSION. *Measuring Competitiveness*. 2018, 01 martie. European Union. Disponibil: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/28181/attachments/1/translations/en/renditions/pdf>
56. EUROPEAN COMMISSION. *Trade Policy Review - An Open, Sustainable and Assertive Trade Policy*. COM 66 final. Brussels, 2021, 18 februarie [citată 20.08.2022]. Disponibil: [https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2021/february/tradoc\\_159438.pdf](https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2021/february/tradoc_159438.pdf)
57. EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMISSION. *Study on best practices on national export promotion activities*. 2018. 50 p. ISBN 978-92-830-4171-9 [citată 22.09.2022]. Disponibil: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-03-18-141-en-n.pdf>
58. EUROPEAN PARLIAMENT. *The economic significance of Russia's accession to WTO*. Directorate-general for external policies of the Union, 2012. 43 p. [citată 19.06.2022]. Disponibil: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2012/433696/EXPO-INTA\\_ET\(2012\)433696\\_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2012/433696/EXPO-INTA_ET(2012)433696_EN.pdf)
59. EUROSTAT. *Business demography statistics*. 2020, ianuarie. [citată 23.09.2022]. Disponibil: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Business\\_demography\\_statistics#Enterprise\\_survival\\_rate](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Business_demography_statistics#Enterprise_survival_rate)
60. EUROSTAT. *Gas prices for non-household consumers - bi-annual data (from 2007 onwards)* [citată 24.09.2022]. Disponibil: [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NRG\\_PC\\_203\\_\\_custom\\_1211023/settings\\_2/table?lang=en](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NRG_PC_203__custom_1211023/settings_2/table?lang=en)
61. FALA, A. *Acordul de liber schimb aprofundat și comprehensiv – implicații pentru sectorul agro-alimentar al Republicii Moldova* [citată 24.09.2022]. Disponibil: <http://conventia.md/pozitia-moldovei-in-negocierea-ofertelor-tarifare-pentru-produsele-agro-industriale-in-cadrul-acordului-de-liber-schimb-cu-ue/>
62. FALA, A. *Descifrarea mecanismelor economiei moldovenești: modelarea aspectelor cantitative*. Chișinău: Expert-Grup, 2013 [citată 21.09.2022]. Disponibil: <http://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/871-descifrarea-mecanismelor-economiei-moldovene%C8%99ti-modelarea-aspectelor-cantitative&category=7>
63. FALA, A. *Moldova poate avea comerț liber atât cu CSI cât și cu UE*. Expert-Grup. 2015. [citată 23.09.2022]. Disponibil: [https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Nota\\_analitica\\_ALS\\_UE\\_-\\_ALS\\_CSI.pdf](https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Nota_analitica_ALS_UE_-_ALS_CSI.pdf)
64. FALA, A., PÎNTEA, D., MORCOTÎLO, I., GUMENE, V., PROHNIȚCHI, V. *Provocări economice după turbulențe politice*. In: *MEGA*. 2019, trimestrul 3, no. 20. Chișinău: Expert-Grup, 2019 [citată 21.09.2022]. Disponibil: <https://www.expert->

- grup.org/media/k2/attachments/MEGA\_20\_ro\_finaL.pdf
65. FALA, A., NEMERENCO, V., PÂNTEA, D., RUSU, I. *Studiu privind clientelismul politic în gestionarea fondurilor publice*. Chișinău: Exper-Grup, 2020. 50 p.
  66. FALA, V., FALA, A. *Performanța exporturilor, diversificarea acestora și creșterea economică (cazul Republicii Moldova)*. In: Experience. Knowledge. Contemporary Challenges. Innovative economic-social Approaches in the Knowledge Society: international symposium, 5th edition, 12-13 december 2019. Artifex University of Bucharest. București: Editura „ARTIFEX”, 2019, pp. 513-537. ISBN 978-606-8716-50-3.
  67. FOREIGN INVESTORS ASSOCIATION. *Foreign Direct Investments. The impact on the economy of Republic of Moldova*. Chișinău: INCE, BIS, 2021. 57 p. [citată 11.05.2022]. Disponibil: [https://fia.md/wp-content/uploads/2021/09/FIA-Report\\_FDI-Impact-on-Moldovan-Economy.pdf](https://fia.md/wp-content/uploads/2021/09/FIA-Report_FDI-Impact-on-Moldovan-Economy.pdf)
  68. FORTUNATO, P., RAZO, C. *Transforming Economies: Making industrial policy work for growth, jobs and development. Chapter 9. Export sophistication, growth and the middle-income trap*. Geneva: ILO, 2014. ISBN 978-92-2-128565-6 [citată 16.09.2022]. Disponibil: [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms\\_242878.pdf](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_242878.pdf)
  69. GALINDO-RUEDA, F., VERGER, F. OECD Taxonomy of Economic Activities Based on R&D Intensity. In: *Technology and Industry Working Papers*. OECD Science. 2016, no. 4, pp. 1-24. ISSN 1815-1965 [citată 21.09.2022]. Disponibil: <https://doi.org/10.1787/18151965>
  70. GLOBAL TRADE ALERT. *Protectionism: Argentina Global Champion*. 2012, 5 aprilie
  71. [citată 15.03.2022]. Disponibil: <http://www.globaltradealert.org/press-coverage/protectionism-argentina-global-champion>
  72. GRIMWOOD, M., SICS, U., TULEA., M. *Manual de planificare strategică*. Secretariatul General al Guvernului - Direcția de Politici Publice. București: 2009, noiembrie. 159 p.
  73. GUILHERME, J. R., FAROLE, T. *Trade competitiveness toolkit*. Washington: World Bank, 2012. ISBN 978-0-8213-8937-9. DOI: 10.1596/978-0-8213-8937-9 [citată 12.05.2022]. Disponibil: <https://elibrary.worldbank.org/doi/epdf/10.1596/978-0-8213-8937-9>
  74. HAMZA, C. *Final Evaluation of the results of the Small and Medium Enterprise Sector Development Strategy for 2012-2020: draft evaluation report*. 2021, iunie.
  75. HARTMANN, D., GUEVARA, M. R., JARA- FIGUEROA, C., ARISTARAN, M., HIDAIGO, C. A. Linking Economic Complexity, Institutions and Income Inequality. In: *World Development*. 2017, vol. 93, pp. 75-93. ISSN 0305-750X [citată 15.03.2022]. Disponibil: [https://www.eco.unicamp.br/images/arquivos/Hartmann\\_WD\\_May2017.pdf](https://www.eco.unicamp.br/images/arquivos/Hartmann_WD_May2017.pdf)
  76. HLAVACEK, P., BAL-DOMANSKA, B. Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth in Central and Eastern European Countries. In: *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*. 2016, vol. 27, no 3, pp. 294-303.
  77. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Concepției infrastructurii calității în Republica Moldova: nr. 859 din 31.07.2006. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2006, nr. 134-137, art. 987.
  78. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Foii de parcurs pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova: nr. 4 din 14.01.2014. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2014, nr. 17-23, art. 27.
  79. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Strategiei Naționale

- de dezvoltare Agricolă și Rurală pentru anii 2014-2020: nr. 409 din 04.06.2014. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2014, nr. 152, art. 451.
80. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Strategiei Naționale pentru atragerea investițiilor și promovarea exporturilor pentru anii 2016-2020 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia: nr. 511 din 25.04.2016. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2016, nr. 114-122, art. 565.
  81. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la planificarea, elaborarea, aprobarea, implementarea, monitorizarea și evaluarea documentelor de politici publice: nr. 386 din 17.06.2020. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2020, nr. 153-158, art. 509.
  82. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la Strategia energetică a Republicii Moldova până în anul 2030: nr. 102 din 05-02-2013. In: *Monitorul oficial al Republicii Moldova*. 2013, nr. 27-30, art. 146 [citată 08.11.2022]. Disponibil: [https://www.legis.md/cautare/getResults?doc\\_id=68103&lang=ro](https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=68103&lang=ro)
  83. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului cu privire la Fondul de garantare a creditelor pentru întreprinderile mici și mijlocii: nr. 828 din 20.08.2018. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2018, nr. 321-332, art. 877.
  84. UNCTAD STAT Data center. Disponibil la: [https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS\\_ChosenLang=en](https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en)
  85. World's Bank World Integrated Trade Solution database. Disponibil: <http://wits.worldbank.org/wits/>
  86. Baza de date interactive a Băncii Naționale. Disponibil la: <https://www.bnm.md/bdi/?lang=ro>
  87. Banca de date statistice a Biroului Național de Statistică a Moldovei. Disponibil la: <https://statbank.statistica.md>
  88. EU duty relief and suspensions (online, citat 10.11.2021). Disponibil la: <https://connectamericas.com/service/eu-duty-relief-and-suspensions>
  89. World Bank Country and Lending Groups: Country Classification (online, citat 10.06.2022). Disponibil la: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>
  90. HUSSAIN, Z. *Can political stability hurt economic growth?* World Bank Blogs. 2014, 01 iunie [citată 21.09.2022]. Disponibil: <https://blogs.worldbank.org/endpovertyinsouthasia/can-political-stability-hurt-economic-growth>
  91. IEP. *Raport cu privire la evaluarea documentelor de politici economice care vizează mediul de afaceri*. Chișinău, 2019.
  92. IMF Investment and Capital Stock Dataset, 1960-2019. Disponibil la: <https://infrastructuregovern.imf.org/content/dam/PIMA/Knowledge-Hub/dataset/IMFInvestmentandCapitalStockDataset2021.xlsx>
  93. INCE. *Proiect de cercetări aplicative "Analiza și prognozarea indicatorilor macroeconomici ai Republicii Moldova"* 15.817.06.04A. Conducător de proiect: dr. Cara Oleg. Perioada implementării 2015-2018. Etapa a. 2019: „Dezvoltarea metodei de estimare a produsului potențial din perspectiva elaborării prognozei macroeconomice pe termen mediu”. Conducător: dr. Timuș Angela. INCE, 2019;
  94. INCE. *Program de stat pentru anii 2019-2023 "Evaluarea multidimensională și dezvoltarea ecosistemului antreprenorial la nivel național și regional în vederea impulsivării sectorului IMM în Republica Moldova (20.80009.0807.38)"*. Coord. Natalia VINOGRADOVA. 2021, 10 decembrie [citată 09.07.2022]. Disponibil: [https://ince.md/uploads/files/1639472795\\_vinogradova\\_ecosimm\\_audieri-](https://ince.md/uploads/files/1639472795_vinogradova_ecosimm_audieri-)

- ublice\_211210.pdf
95. INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION. *Global Wage report 2020-21: Wages and the minimum wages in time of COVID 19*. Geneva: ILO, 2020. 208 p. [citată 25.09.2022]. Disponibil: [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms\\_762534.pdf](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_762534.pdf)
  96. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. *GMDAC Migration Data Survey: report for Moldova*. 2021, 22 aprilie, 39 p. [citată 21.11.2021]. Disponibil: [https://moldova.iom.int/sites/g/files/tmzbdl266/files/documents/MOLDOVA%20GMDAC%20Report%202021.04.22\\_rev-IOM\\_cleaned.pdf](https://moldova.iom.int/sites/g/files/tmzbdl266/files/documents/MOLDOVA%20GMDAC%20Report%202021.04.22_rev-IOM_cleaned.pdf)
  97. INTERNATIONAL TRADE CENTER. *National Trade Policy for export succes*. Geneva: ITC, 2011. DOI: <https://doi.org/10.18356/5b9fbdc-b-en> [citată 24.05.2022]. Disponibil: [www.intracen.org/national-trade-policy-for-export-success.pdf](http://www.intracen.org/national-trade-policy-for-export-success.pdf)
  98. INTERNATIONAL TRADE CENTER. *Trade competitiveness map: Trade performance index*. 2016 [citată 17.10.2021]. Disponibil: <https://tradecompetitivenessmap.intracen.org/TPIC.aspx>
  99. INTERNATIONAL TRADE CENTER. *Trade competitiveness map: Trade performance HS, 2007 index* [citată 26.10.2021]. Disponibil: <http://legacy.intracen.org/appl1/TradeCom/Documents/TradeCompMap-Trade%20PerformanceHS-Technical%20Notes-EN.pdf>
  100. IRADIAN, G., ALAM, A., CASERO P.A., KHAN, F., UDOMSAPH, C. *Unleashing Prosperity: productivity growth in Eastern Europe and the Former Soviet Union*. Washington: World Bank, 2008 [citată 22.11.2021]. Disponibil: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6588/456240PUB0Box3101OFFICIAL0USE0ONLY1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
  101. IRWIN, D.A. *Free Trade Agreements and Customs Unions* [citată 07.04.2022]. Disponibil: <http://www.econlib.org/library/Enc1/FreeTradeAgreementsandCustomsUnions.html>
  102. *Kazakhstan May Join WTO in 2013 – WTO Chief*. WTO, 2013 [citată 20.10.2022]. Disponibil: [http://en.ria.ru/business/20130117/178838733/Kazakhstan\\_May\\_Join\\_WTO\\_in\\_2013\\_\\_WTO\\_Chief.html](http://en.ria.ru/business/20130117/178838733/Kazakhstan_May_Join_WTO_in_2013__WTO_Chief.html)
  103. KERKAPOLY, M. *World investment and political risk*. World Bank, 2021.
  104. KETELS, Ch. *Export Competitiveness: Reversing the Logic*. 2010, 20 october [citată 26.11.2022]. Disponibil: <https://hbswk.hbs.edu/item/export-competitiveness-reversing-the-logic>
  105. KORIAKIN, I., PINTEA, D., BUSH, C. *SME finance in Moldova: estimation of financing gap and priorities for improving access: policy briefing*. German Economic Team Moldova. Berlin, Chisinau, 2021, june, 23 p. [citată 12.11.2022]. Disponibil: [https://www.german-economic-team.com/wp-content/uploads/2021/12/GET\\_MDA\\_PB\\_05\\_2021\\_EN.pdf](https://www.german-economic-team.com/wp-content/uploads/2021/12/GET_MDA_PB_05_2021_EN.pdf)
  106. KORKA, M., TUSA, E. *Bazele statisticii pentru afaceri internaționale*. Editia a II-a. București : Editura Universitară, 2009 [citată 12.11.2022]. Disponibil <http://www.bibliotecadigitala.ase.ro/biblioteca/carte2.asp?id=371&idb>
  107. KPMG. *Investing in infrastructure. Insights on investing in infrastructure as an asset class, post COVID-19* [citată 15.11.2022]. Disponibil: <https://home.kpmg/th/en/home/insights/2020/06/infrastructure-investments-in-a-post-covid-19-world.html>
  108. KRUEGER, A. O. Free trade agreements versus customs unions. In: *Working Paper*. National Bureau of Economic Research. 1995, no. 5084, april, pp. 1-29 [citată 15.11.2022].

- Disponibil: [https://www.nber.org/system/files/working\\_papers/w5084/w5084.pdf](https://www.nber.org/system/files/working_papers/w5084/w5084.pdf)
109. KWOK, Tong Soo. Country size and trade in intermediate goods. In: *Economics Working Paper Series*. The Department of Economics, Lancaster University Management School. 2016, no. 013, pp. 1-21 [citată 14.11.2022]. Disponibil: [http://eprints.lancs.ac.uk/81487/1/LancasterWP2016\\_013.pdf](http://eprints.lancs.ac.uk/81487/1/LancasterWP2016_013.pdf)
  110. LACHAAL, A. La competitivité : Concepts, définitions et applications. In: LAAJIMI, A., ARFA, L.(eds.). *Le futur des échanges agro-alimentaires dans le bas sin méditerranéen: Les enjeux de la mondialisation et les défis de la compétitivité*. Zaragoza: CIHEAM, 2001, pp. 29-36. [citată 16.11.2022]. Disponibil: <https://om.ciheam.org/om/pdf/c57/01600240.pdf>
  111. LA HAYE, L. Mercantilism. In: HENDERSON, David R. *The concise encyclopedia of economics*. 2007. ISBN 978-0865976658 [citată 11.05.2022]. Disponibil: <https://www.econlib.org/library/Enc1/Mercantilism.html>
  112. LALL, S. The Technological Structure and Performance of Developing Country Manufactured Exports 1985-1998. In: *QEH Working Paper*. University of Oxford. 2000, no. 44, pp. 1-39 [citată 11.05.2022]. Disponibil: <http://workingpapers.qeh.ox.ac.uk/RePEc/qeh/qehwps/qehwps44.pdf>
  113. Legea Republicii Moldova cu privire la denunțarea Acordului privind statutul Tribunalului Economic al Comunității Statelor Independente: nr. 126-XVIII din 23.12.2009. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2010, nr 8-10, art. 8.
  114. Legea Republicii Moldova cu privire la tariful vamal: nr. 1380 din 20.11.1997. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1998, nr. 40-41, art. 286.
  115. Legea Republicii Moldova pentru aprobarea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2020”: nr. 166 din 11.07.2012. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2012, nr. 245-247, art. 791.
  116. Legea Republicii Moldova privind aplicarea unei măsuri de salvagardare: nr 289 din 20.12.2007. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2007, nr. 203-206, art. 802.
  117. Legea Republicii Moldova privind măsurile antidumping, compensatorii și de salvagardare: nr. 820 din 17.02.2000. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2001, nr 5-7, art. 13.
  118. LUPUȘOR, A., GUMENE, I., FALA, A. ș.a. *Moldova 2020. Strategia Națională de Dezvoltare: 7 soluții pentru creșterea economică și reducerea sărăciei* [citată 11.05.2022]. Disponibil: <http://www.e-democracy.md/files/parties/strategia-moldova-2020.pd>
  119. LUPUȘOR, A., FALA, A. *Quo vadis Moldova: integrarea europeană, integrarea eurasiatică sau status quo?* Expert-Grup. 2013, 10 septembrie [citată 11.05.2022]. Disponibil: <http://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/849-quo-vadis-moldova-integrarea-european%C4%83-integrarea-euroasiatic%C4%83-sau-status-quo?&category=7>
  120. MARIADOSS, B. J. *Core Principles of International Marketing: International Trade*. 2019 [citată 05.01.2022]. Disponibil: <https://opentext.wsu.edu/cpim/chapter/2-1-international-trade/>
  121. MARKUSEN, J. R., VENABLES, A. J. Multinational firms and new trade theory. In: *Working Paper*. National Bureau of Economic Research.1995,no. 5036 [citată 15.01.2022]. Disponibil: <http://www.nber.org/papers/w5036.pdf>
  122. MAURO, Filippo, MOTTIRONI, Bernardo, OTTAVIANO Gianmarco, ZONA-MATTIOLI, Alessandro. Living with Lower Productivity Growth: Impact on exports. In: *Working Papers* Peterson Institute for international economic. 2018, september, 1-18 p. [citată 25.02.2022]. Disponibil: <https://www.piie.com/system/files/documents/wp18->

- 10.pdf
123. MBKEANY, K. The Role of Infrastructure in Determining Export Competitiveness. In: *Framework Paper*. 2007, july , pp. 1-20 [citat 27.07.2022]. Disponibil: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/KMbekeaniInfrastr8DB3B.pdf>
  124. MCFETRIDGE, D. G. Competitiveness: concepts and measures. In: *Occasional paper*. Industry Canada. Micro-Economic Analysis Directorate. 1995, no. 5, april, pp. 1-45. ISBN 0-662-61802-5 [citat 10.07.2022]. Disponibil: <https://publications.gc.ca/site/eng/9.525764/publication.html>
  125. MCKAY, J., ARMENGOL, M. O., PINEAU, G. *Regional Economic integration in a Global Framework*. 2005. 139 p. European Central Bank. ISBN 92-9181-658-2 [citat 27.07.2022]. Disponibil: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/regionaleconintegrationglobalframework2005en.pdf>
  126. *Memorandum de acord privind interpretarea articolului XXIV al acordului general pentru tarife vamale si comert. Memorandum de Acord privind Interpretarea Art. XXIV al GATT (1994) - uniuni vamale si zone de comert liber*. 1994 [citat 27.07.2022]. Disponibil: <http://dce.gov.ro/poli-com/omc/18.pdf>
  127. MEYER-STAMER, J. *Understanding the determinants of vibrant business development: the systemic competitiveness perspective*. 2003 [citat 29.07.2022]. Disponibil: [http://www.meyer-stamer.de/2003/Systemic\\_WIRAM.pdf](http://www.meyer-stamer.de/2003/Systemic_WIRAM.pdf)
  128. MICHALOPOULOS, C., TARR, D. The economics of Customs Unions in the Commonwealth of Independent States. In: *Policy Research Working Paper Series 1786* [citat 29.07.2022]. Disponibil: <https://elibrary.worldbank.org/doi/epdf/10.1596/1813-9450-1786>
  129. MIKIC, M., GILBERT, J. *Trade Statistics in Policymaking -A handbook of commonly used trade indices and indicators*. United Nations. 2007, p. 18 [citat 29.07.2022]. Disponibil: <http://www.unescap.org/tid/aptiad/Handbook2.pdf>
  130. MILL, J. S. *Essays on some unsettled Questions of Political Economy* [online]. Ebook. 2004, 9 april [citat 29.07.2022]. Disponibil: <https://www.gutenberg.org/files/12004/12004-h/12004-h.htm>
  131. MINISTERUL ECONOMIEI ȘI COMERȚULUI. *Sistemul Generalizat de Preferințe - oportunitate de dezvoltare a comerțului exterior al Republicii Moldova*. Chișinău, 2006.
  132. MITESKI, M., STEFANOVA, Di. J. The Impact of Sectorial FDI on Economic Growth in Central, Eastern and Southeastern Europe. In: *Working Paper*. National Bank of the Republic of Macedonia, Skopje. 2017, no. 1. [citat 17.10.2022]. Disponibil: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/173721/1/wp-nb-rm-2017-01.pdf>
  133. MOGILEVSKII, R. Customs union of Belarus, Kazakhstan and Russia: Trade creation and trade diversion in Central Asia in 2010-2011. Institute of public policy and administration. In: *Working paper*. Institute of public policy and administration. 2012, nr. 12 [citat 17.10.2022]. Disponibil: <https://www.ucentralasia.org/media/wh0ldj3o/uca-ippa-wp12-tradecreationanddiversion-eng.pdf>
  134. MOLDOVA TRADE BRIEF. *World Trade Indicators 2009/10* [citat 07.10.2022]. Disponibil: [http://info.worldbank.org/etools/wti/docs/Moldova\\_brief.pdf](http://info.worldbank.org/etools/wti/docs/Moldova_brief.pdf)
  135. MORCOTÎLO, I., FALA, A., GUMENE, V. *Studiul pieței muncii din Republica Moldova*. Chișinău: GIZ, 2020.
  136. MUCCHIELLI J.L., LASSIDRIE-DUCHENE, B. Les échanges intra-branche et la hiérarchisation des avantages compares dans le commerce international. In: *Revue conomique*. 1979, vol. 30, no 3, pp. 442-486 [citat 27.07.2022]. Disponibil: [http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/reco\\_0035-2764\\_1979\\_num\\_30\\_3\\_408470](http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/reco_0035-2764_1979_num_30_3_408470)

137. *Network Readiness Index 2020 Moldova* [citat 17.08.2022]. Disponibil: <https://networkreadinessindex.org/wp-content/uploads/2020/12/Moldova.pdf>
138. *Network Readiness Index 2021 Moldova* [citat 27.07.2022]. Disponibil: <https://networkreadinessindex.org/country/moldova/>
139. NGO RURAL ECONOMIC DEVELOPMENT CENTER PROMO-TERRA. *Survey Cost of Doing Business 2018*. Chişinău, 2019, january [citat 13.06.2022]. Disponibil: [https://uipac.md/uploads/0/images/large/cost-of-doing-business-2018-en\\_5cebee6c788c9.pdf](https://uipac.md/uploads/0/images/large/cost-of-doing-business-2018-en_5cebee6c788c9.pdf)
140. OBSERVATORY OF ECONOMIC COMPLEXITY. Disponibil la <https://oec.world/en/rankings/eci/hs6/hs96>
141. OECD, EUROPEAN UNION, EUROPEAN TRAINING FOUNDATION AND EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT. *SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2020: Assessing the Implementation of the Small Business Act*. Brussels, Paris, 2020 [citat 27.07.2022]. Disponibil: <https://doi.org/10.1787/8b45614b-en>
142. OECD. *Glossary of statistical terms* [citat 07.07.2022]. Disponibil: <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=399>
143. OECD. *Promoting exports and supply-chains linkages in the food industry in the Republic of Moldova*. Paris, 2020 [citat 27.09.2022]. Disponibil: <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Promoting-Exports-and-Supply-Chain-Linkages-in-the-Food-Industry-in-the-Republic-of-Moldova-ENG.pdf>
144. OECD. *Small Business Job Creation and growth: facts, obstacles and best practices* [citat 12.07.2022]. Disponibil: <https://www.oecd.org/cfe/smes/2090740.pdf>
145. PAVELESCU, Florin-Marius. *Interdependencies between gross capital formation, economic growth and external equilibrium in the context of the European Union enlargement* [citat 06.07.2022]. Disponibil: <http://www.revecon.ro/articles/2008-2/2008-2-6.pdf>
146. PENG, Bin. Enhancing Export Competitiveness through Trade Facilitation in Asia. In: *Impact of Trade Facilitation on Export Competitiveness: a Regional Perspective*. 2009, vol. 66, chapter 1, pp.1-17.
147. PLUMMER, Michael G., CHEONG, David, HAMANAKA, Shintaro. *Methodology for impact assessment of Free Trade Agreements*. Asian Development Bank. 2010, 108 p. ISBN 978-92-9092-197-4 [citat 09.07.2022]. Disponibil: [http://aric.adb.org/pdf/FTA\\_Impact\\_Assessment.pdf](http://aric.adb.org/pdf/FTA_Impact_Assessment.pdf)
148. POISIC, M., CLIPA, V. Moldovan Wine industry under pressure of external threats. In: *Annals of the "Constantin Brancusi" University of Targu Jiu, Economy Series*. 2012, vol. 1, pp. 121-124, march [citat 29.07.2022]. Disponibil: [http://www.utgjiu.ro/revista/ec/pdf/2012-01/16\\_POISIC\\_MIHAIL.pdf](http://www.utgjiu.ro/revista/ec/pdf/2012-01/16_POISIC_MIHAIL.pdf)
149. POPA, M. *Factorii creşterii productivităţii muncii în condiţiile internaţionalizării economiilor naţionale*. Teza de doctor în ştiinţe economice. Chişinău : ASEM, 2018. 207 p.
150. PORTER, M. *New Global strategies for competitive advantage* (online). In *Planning Review*. May/June 1990 [citat 27.07.2022]. Disponibil: [http://www.cos.ufrj.br/~jano/LinkedDocuments/\\_papers/aula04/Michael%20Porter%20-%20New%20Global%20Strategies%20for%20Competitive%20Advantage.pdf](http://www.cos.ufrj.br/~jano/LinkedDocuments/_papers/aula04/Michael%20Porter%20-%20New%20Global%20Strategies%20for%20Competitive%20Advantage.pdf)
151. PORTER, M. *The competitive advantage of nations*. In: *Harward Business Review*. 1990, march-april [citat 02.08.2022]. Disponibil: <https://hbr.org/1990/03/the-competitive-advantage-of-nations>
152. PRACHI, J. *Management Basics. Management Study Guide* [citat 27.07.2022].

- Disponibil: [https://www.managementstudyguide.com/what\\_is\\_management.htm](https://www.managementstudyguide.com/what_is_management.htm)
153. PRICEWATERHOUSE COOPERS DÉVELOPPEMENT. *Les facteurs et indicateurs de la compétitivité des entreprises de services rendus à l'industrie* [citat 27.07.2022]. Disponibil: <http://www.industrie.gouv.fr/biblioth/docu/dossiers/sect/pdf/compet.pdf>
  154. *Programul de dezvoltare strategică al Agenției de Investiții* [citat 27.07.2022]. Disponibil: [https://invest.gov.md/attached\\_files/2021/11/23//PDS\\_AI.pdf](https://invest.gov.md/attached_files/2021/11/23//PDS_AI.pdf)
  155. *Programului de activitate al Guvernului "Moldova vremuri bune"*. 2021, 03 august [citat 23.07.2022]. Disponibil: <https://unpaspentru.md/2021/08/03/program-de-activitate-al-guvernului-moldova-vremurilor-bune/>
  156. SEIDD. *Proiectul Strategiei pentru o Economie Incluzivă, Durabilă și Digitală până în anul 2030. Chișinău, 2021* [citat 05.01.2022]. Disponibil: <https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/135.pdf>
  157. RADEKE, J. *The DCFTA between Moldova and the EU - A Risk Assessment*. GET Moldova, 2012 [citat 04.10.2022]. Disponibil: [http://www.getmoldova.de/download/policypapers/2012/GET\\_Moldova\\_PP\\_03\\_2012\\_en.pdf?PHPSESSID=46d4a6ad9db25b25364120f96438e409](http://www.getmoldova.de/download/policypapers/2012/GET_Moldova_PP_03_2012_en.pdf?PHPSESSID=46d4a6ad9db25b25364120f96438e409)
  158. RAPACKIAND, R., PRÓCHNIAK, M. The EU Enlargement and Economic Growth In the CEE New Member Countries. In: *Economic papers*. 2009, no. 367, march [citat 05.10.2022]. Disponibil: [http://ec.europa.eu/economy\\_finance/publications/publication14295\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14295_en.pdf)
  159. REIS, J. G., FAROLE, T. *Trade Competitiveness Diagnostic Toolkit*. World Bank, 2012. [citat 15.10.2022]. Disponibil: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/2248>  
License: CC BY 3.0 IGO
  160. RESERVE BANK OF AUSTRALIA. *Australia's trade openness*. 2005 [citat 19.10.2022]. Disponibil: <http://www.rba.gov.au/publications/bulletin/2005/mar/pdf/bu-0305-1.pdf>
  161. RESERVE BANK OF AUSTRALIA. *Measuring the Real Exchange Rate* [citat 22.10.2022]. Disponibil: <http://www.rba.gov.au/publications/bulletin/2001/nov/pdf/bu-1101-2.pdf>
  162. ROBERTS, M., WEHRHEIM, P. Regional trade agreements and WTO accession of CIS countries. In: *Intercomics*, 2001 [citat 05.11.2022]. Disponibil: [http://www.intereconomics.eu/archive/suche.php?query\\_string=regional+trade+agreements&search.x=-1251&search.y=-131](http://www.intereconomics.eu/archive/suche.php?query_string=regional+trade+agreements&search.x=-1251&search.y=-131)
  163. ROMÂNCEANU, Irina. Mapping agri-food competitiveness on the EU market. Evidence from the new member states and Romania. In: *Working Paper*. IER. 2005, no. 16 [citat 07.08.2022]. Disponibil: [http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/publicatii/en\\_wp\\_16.pdf](http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/publicatii/en_wp_16.pdf)
  164. RONNAS, P. *Institutions, interests and informality and the role of the informal economy and firms in productive transformation*. Presentation at Workshop on Boosting economic dynamics and job growth: The potential of industrial policies Crozet, France, 4-5 march, no. 42013, p. 1-5 [citat 03.10.2022]. Disponibil: [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed\\_emp/---emp\\_elm/documents/presentation/wcms\\_207420.pdf](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_elm/documents/presentation/wcms_207420.pdf)
  165. RUGMAN, Alan M., D'CRUZ, Joseph R. *Improving Canada's international competitiveness: Fast Forward*. Kodak Canada Inc, Toronto, 1991, p. 12. ISBN 978-1568064383.
  166. RURAL ECONOMIC DEVELOPMENT CENTER PROMO-TERRA. *Survey: Cost of Doing Business 2020*. Chișinău: Promo Terra, 2020. 73 p. [citat 04.04.2022]. Disponibil: <http://uipac.md/uploads/0/images/large/cost-of-doing-business-2020-eng.pdf>



167. *Russia to support Belarus, Kazakhstan's WTO entry*. Belarusian Telegraph Agency. 2012. [citat 15.08.2022]. Disponibil: <http://news.belta.by/en/news/econom?id=690439>
168. SACHS, D., WARNER, A., ÅSLUND, A., FISCHER, S. Economic reform and the process of global integration. In: *Brookings Papers on Economic Activity*. 1995, no. 1, pp. 1-111 [citat 25.08.2022]. Disponibil: [http://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Papers/Sachs\\_Warner\\_1995.pdf](http://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Papers/Sachs_Warner_1995.pdf)
169. SAYLOR ACADEMY. *International Economics: Theory and Policy*. 2012. [citat 14.08.2022]. Disponibil: [https://saylordotorg.github.io/text\\_international-economics-theory-and-policy/index.html](https://saylordotorg.github.io/text_international-economics-theory-and-policy/index.html)
170. SCHIFF, M., WINTERS, L.A. *Regional integration and development*. Washington, 2003. [citat 15.08.2022]. Disponibil: <http://siteresources.worldbank.org/BRAZILINPOREXTN/Resources/3817166-1185895645304/4044168-1186324101142/12RegionalIntegrationFull.pdf>
171. SERVICIUL VAMAL AL REPUBLICII MOLDOVA. *Raport de activitate pentru anul 2020* [citat 28.08.2022]. Disponibil: [https://customs.gov.md/api/media/15/02/2021/Raport\\_SV\\_anual\\_final\\_2020\\_publicare\\_compressed.pdf](https://customs.gov.md/api/media/15/02/2021/Raport_SV_anual_final_2020_publicare_compressed.pdf)
172. SHIFF, M. *Will the Real "Natural Trading Partner" Please Stand Up?*. World Bank. 1999, june. [citat 12.07.2022]. Disponibil: [http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/1999/09/14/000094946\\_99081805502376/additional/118518322\\_20041117175550.pdf](http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/1999/09/14/000094946_99081805502376/additional/118518322_20041117175550.pdf)
173. SMITH, A. *Inquiry into the nature and causes of the Wealth of Nations*. Oxford University Press. 1976 [citat 14.08.2022]. Disponibil: [http://files.libertyfund.org/files/220/0141-02\\_Bk.pdf](http://files.libertyfund.org/files/220/0141-02_Bk.pdf)
174. STEVANOVIĆ, A.T. Comparative analysis of indicators of international competitiveness. In: *Megatrend Review*. 2011, vol. 8, issue 2, pp. 407-419 [citat 21.07.2022]. Disponibil: <http://www.megatrendreview.com/files/articles/015/21.pdf>
175. STRATAN, A., CLIPA, V. Assessing the export performance in transition countries: the case of the Republic of Moldova. In: *Romanian Journal of Economics*, 2011, vol. 33, issue 2 (bis) (42), december, pp.109-124. ISSN 2344-4568 [citat 25.06.2022]. Disponibil: <http://www.revecon.ro/articles/2011-2%28bis%29/2011-2%28bis%29-8.pdf>
176. STRATAN, A., VINOGRADOVA, N., NOVAC, A., IANIOGLO, A., MAIER, L. *Assessment of the entrepreneurial ecosystem in the Republic of Moldova: opinion of entrepreneurs*. In: *Annales Universitatis Apulensis. Series Oeconomica Journal*. 2021, vol. 2, issue 23, p. 8.
177. STRATAN, A., FALA, V. International Competitiveness, productivity, innovations. In: *Competitivitatea și inovațiile în economia bazată pe cunoaștere: conferința științifică internațională, ediția a 26-a, 23-24 septembrie 2022*. ASEM. Chișinău, 2022
178. STRATAN, A., TOACA, Z., FALA, V. Progresele reformării economiei moldovenești în vederea asigurării tranziției sale la economia de piață. In: *Creșterea Economică în Condițiile Globalizării = Economic Growth in the Conditions of Globalization: conferința internațională științifico-practică, ediția a XV-a, 15-16 octombrie 2021*. Institutul Național de Cercetări Economice. Chișinău: INCE, 2021, vol. 1, pp. 159-173. ISBN 978-9975-3529-8-7.
179. STRATAN, A., CHISTRUGA, M., FALA, A., CLIPA, V. *Radiografia economică a Republicii Moldova în perioada post-criză: succese și insuccese. Provocările unui nou val al crizei*. IEFS, 2012. [citat 18.06.2022]. Disponibil: [https://ince.md/uploads/files/1345125896\\_nota-august-2012.pdf](https://ince.md/uploads/files/1345125896_nota-august-2012.pdf)
180. STRATAN, A., BUCIUCEANU-VRABIE, M., FALA, A., FALA, V., IANIOGLO, A., MAIER, L., OLĂRESCU, Z., TOACA, Z. *Raport de evaluare a competitivității și a*

- impactului realizării matricei de politici pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova în anul 2017*. Chișinău: INCE, 2018.
181. STRATAN, A., TOACA, Z., FALA, V., FALA, A., IANIOGLO, A., BUCIUCEANU, M., MAIER, L. *Raport de evaluare a competitivității și a impactului realizării matricei de politici pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova în anul 2018*. Chișinău: INCE, 2019.
  182. STRATAN A., FALA V., IANIOGLO A., GUTIU T., TOACA Z., TIMUȘ A. Raport de evaluare intermediară a impactului implementării Strategiei Naționale pentru Atragerea Investițiilor și Promovarea Exporturilor 2016-2020. Chișinău: GIZ, 2020.
  183. STRATAN, A., FALA, A., CLIPA, V. *Reexporturile în Republica Moldova*. Chișinău: Institutul de Economie Finanțe și Statistică, 2012 [citată 19.06.2022]. Disponibil: <http://iefs.md/ro/noutci-i-evenimente/mese-rotunde/183-masa-rotund-reexporturile-n-republica-moldova.html>
  184. STRATAN, A., PERCIUN, R., CLIPA, V. Republic of Moldova: caught between east and west. In: *A new dilemma : between East and West : international management conference*, 13-15 septembrie 2012. Technical University of Cluj-Napoca. Cluj-Napoca, 2012, pp. 168-172. ISSN 2247-8639.
  185. STRATAN, A., FALA, A., POPA, N., STRATAN, D., CLIPA, V., GOROBICSKAIA, O., POPA, V. *Strategia de dezvoltare socio-economică a Raionului Fălești 2013-2020*. Anexa nr. 2 la decizia Consiliului raional Fălești nr. 02/23 din 9 iunie 2016. Chișinău: INCE, 2013. [citată 22.07.2022]. Disponibil: [http://adnord.md/public/files/strategii\\_raionale/Falesti\\_strategie\\_2013-2020.pdf](http://adnord.md/public/files/strategii_raionale/Falesti_strategie_2013-2020.pdf)
  186. STRATAN, D., STRATAN, A., CLIPA, V., GĂGĂUZ, O., IGNAT, A., ROȘCO, A., COLESNICOVA, T., POPA, V. *Strategia de dezvoltare integrată a Raionului Rezina, 2013-2020*. Inspiro Consulting. Chișinău : Complexul Editorial al IEFS, 2013. 302 p. [citată 18.06.2022]. Disponibil: <http://www.adrcentru.md/pageview.php?l=ro&idc=543&id=2066&t=/Planificare-i-programare-regionala/Strategii-i-programe-raionale-i-municipale/Strategia-de-dezvoltare-integrata-a-raionului-Rezina-2013-2020/>
  187. *Strategic Activity Plan of Enterprise Estonia for 2019-2022* [citată 18.06.2022]. Disponibil: [https://www.eas.ee/wp-content/uploads/2020/06/EAS\\_Strategiline\\_Kava\\_200603\\_ENG.pdf](https://www.eas.ee/wp-content/uploads/2020/06/EAS_Strategiline_Kava_200603_ENG.pdf)
  188. TABAC, T., GAGAŪZ, O. Migration from Moldova: Trajectories and Implications for the Country of Origin. In: *Migration from the Newly Independent States: 25 Years After the Collapse of the USSR*. Springer, 2020. 547 p. ISBN 978-3-030-36075-7.
  189. *The Colonial Economy: Mercantilism* [citată 11.05.2022]. Disponibil: <http://www.sparknotes.com/testprep/books/sat2/history/chapter5section4.rhtml>
  190. *The Eurasian Customs Union among Russia, Belarus and Kazakhstan: Can It Succeed Where Its Predecessor Failed?* 2012, 5 noiembrie [citată 14.07.2022]. Disponibil: <http://freepolicybriefs.org/2012/11/05/the-urasian-customs-union-among-russia-belarus-and-kazakhstan-can-it-succeed-where-its-predecessor-failed/>
  191. THE GLOBAL ECONOMY. Disponibil la: [https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb\\_political\\_stability/](https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_political_stability/)
  192. THE HERITAGE FOUNDATION. *2022 Index of Economic Freedom*. 2022. [citată 11.05.2022]. Disponibil: <http://www.heritage.org/index/about>
  193. THE WORD BANK. *Enterprise Survey 2019*. Washington: WB, 2019 [citată 06.12.2020]. Disponibil: <https://www.enterprisesurveys.org/en/data/exploreeconomies/2019/moldova#regulations-and-taxes>.

194. THE WORLD BANK DATA. *Gross savings % of GDP* [citat 15.06.2022]. Disponibil: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNS.ICTR.ZS>
195. TINTIN, C. *Does Foreign Direct investments spur economic growth and development? A comparative study*. 2012, august [citat 07.05.2022]. Disponibil: <http://www.etsg.org/ETSG2012/Programme/Papers/73.pdf>
196. TOACĂ, Z. *Developing the medium-term analysis and forecast model in the national economy of the Republic of Moldova*. Teză de doctor în economie la specialitatea metode economico-matematice. ASEM, 2012.
197. TOCHITSKAYA, I. E., AKSEN, E. M. *Joining the customs union with CIS countries> the case of Belarus* [citat 04.04.2022]. Disponibil: <http://eaksen.narod.ru/publications/toch-aks.pdf>
198. *Trade Sustainability Impact Assessment in support of negotiations of a DCFTA between the EU and Georgia and the Republic of Moldova*. Rotterdam, 2012 [citat 02.08.2022]. Disponibil: [http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc\\_150105.pdf](http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150105.pdf)
199. TRANSPARENCY INTERNATIONAL. *Corruption perception index*. Disponibil la:
200. TVARONAVICIENE, M., TVARONAVICIUS, V. *Change of relationship between fixed investments and economic growth as country develop: evidences from Lithuania and Austria*. 2007, pp.1-18 [citat 04.04.2022]. Disponibil: <https://studylib.net/doc/15497128/change-of-relationship-between-fixed-investments-and-econ>
201. UNCTAD. *COVID-19 Non-Tariff Measures*. 2021, march [citat 22.09.2022]. Disponibil: <https://unctad.org/topic/trade-analysis/non-tariff-measures/covid-19-and-ntms>
202. UNCTAD. *Key Statistics and Trends in Trade Policy 2021*. DITC/TAB/2022/2. eISBN 978-92-1-001360-4. DOI: <https://doi.org/10.18356/9789210013604>
203. UNCTAD. *Trade officials equipped to manage non-tariff measures amid COVID-19*. 2020, 20 july [citat 04.04.2022]. Disponibil: <https://unctad.org/news/trade-officials-equipped-manage-non-tariff-measures-amid-covid-19>
204. UNITED NATIONS. *Country Selector. Republic of Moldova*. 2020 [citat 04.04.2022]. Disponibil: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/139-Republic-of-Moldova/dataYear/2020>
205. UNITED NATIONS. *United Nations E-Government Survey 2020*. New York, 2020. [citat 04.04.2022]. Disponibil: [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20\(Full%20Report\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf)
206. UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT. *Traiding into sustainable development: Trade, market access and Sustainable Development Goals*. New York, Geneva, 2016 [citat 11.06.2022]. Disponibil: [https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab2015d3\\_en.pdf](https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab2015d3_en.pdf)
207. UNITED NATIONS, DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS. *E-Government Survey 2020. Digital government in the decade of action for sustainable development*. New York, 2020 [citat 04.04.2022]. Disponibil: [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20\(Full%20Report\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf)
208. VASHKIV, O. Product competitiveness and stages of its evolution. В: *Підприємництво та логістика в умовах сучасних викликів: матеріали і-ої міжнародної науково-практичної конференції, 24-25 червня 2020*. Тернопіль : THEU, 2020, сс. 7-11.
209. VERNON, R. International investments and international trade in the product cycle. In: *The quarterly journal of economics*. 1996, vol. 80, issue. 2, pp. 190-207.
210. VINCARD, V. On trade creation and regional trade agreements: does depth matter? In:

- Review of World Economics*. 2009, no 145 (2), pp.167-187 [citat 04.04.2022]. Disponibil: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00535215/document>
211. VOCHIȚĂ, L., TOBĂ, E., CIOBANU, G. ș. a. *Cunoștințele economice de specialitate*. Noțiuni teoretice. Examen de licență 2015 [citat 04.04.2022]. Disponibil: [http://feaa.ucv.ro/one/images/docs/2014-2015/licenta/examen\\_licenta/MATERIAL\\_LICENTA\\_EAI\\_2015.pdf](http://feaa.ucv.ro/one/images/docs/2014-2015/licenta/examen_licenta/MATERIAL_LICENTA_EAI_2015.pdf)
  212. VOCHIȚĂ, L., TOBĂ, E., CIOBANU, G. ș. a. *Manual de Economie și afaceri internaționale*. Licență 2012 [citat 07.04.2022]. Disponibil: <http://feaa.ucv.ro/cm/images/stories/docs/Licenta2012/Manual%20Licenta%20EAI%202012.pdf>
  213. WALTER, W., LUECKE, M., LUPUȘOR, A. *The economic impact of FDI in Moldova*. Chișinău: GET Moldova, 2017 [citat 04.04.2022]. Disponibil: [http://www.get-moldau.de/wordpress/wp-content/uploads/2018/01/PS\\_01\\_2017\\_en.pdf](http://www.get-moldau.de/wordpress/wp-content/uploads/2018/01/PS_01_2017_en.pdf)
  214. WEERASINGHE, P. N. *Trade policy openness and economic performance: cross-country evidence*. Central Bank of Sri Lanka, 2005 [citat 11.09.2022]. Disponibil: [http://www.imf.org/External/NP/seminars/eng/2007/jbic/pdf/s1/01\\_5%20present.pdf](http://www.imf.org/External/NP/seminars/eng/2007/jbic/pdf/s1/01_5%20present.pdf)
  215. WIGNARAJA, G. *Competitiveness strategy in developing countries*. London, 2002. ISBN 9780203466032 [citat 22.09.2022]. Disponibil: [http://www.untag-smd.ac.id/files/Perpustakaan\\_Digital\\_2/POLICY%20ANALYSIS%20Competitiveness%20strategy%20in%20developing%20countries,%20A%20manual%20for%20policy%20analysis.pdf](http://www.untag-smd.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_2/POLICY%20ANALYSIS%20Competitiveness%20strategy%20in%20developing%20countries,%20A%20manual%20for%20policy%20analysis.pdf)
  216. WIŚNIEWSKA, I. The Customs Union of Belarus, Kazakhstan and Russia: a way to strengthen Moscow's position in the region. In: *ISPI Analysis*. 2012, nr. 146, pp. 1-6 [citat 11.09.2022]. Disponibil: [http://www.ispionline.it/it/documents/Analysis\\_146\\_2012.pdf](http://www.ispionline.it/it/documents/Analysis_146_2012.pdf)
  217. WONG PONG WENG, Philip. *Positioning and Branding Tourism Destinations for Global Competitiveness. Destination Competitiveness: An Antecedent or the Result of Destination Brand Equity?* IGI Global, 2019. 5 p.
  218. WORLD BANK. *Cost of Doing Business Survey 2020*. Chișinău, 2020 [citat 14.08.2022]. Disponibil: <http://uipac.md/uploads/0/images/large/cost-of-doing-business-2020-rom.pdf>
  219. WORLD BANK. *Doing Business 2013: Smarter Regulations for Small and Medium Enterprises* [citat 21.09.2022]. Disponibil: [http://www.doingbusiness.org/~/\\_media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB13-full-report.pdf](http://www.doingbusiness.org/~/_media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB13-full-report.pdf)
  220. WORLD BANK. *Measuring growth in total factor productivity*. 2000, no. 42, september [citat 11.09.2022]. Disponibil: <http://www1.worldbank.org/prem/PREMNotes/premnote42.pdf>
  221. WORLD BANK. *Rekindling Economic Dynamism: Moldova*. Washington: International Bank for Reconstruction and Development, 2019 [citat 11.09.2022]. Disponibil: <file:///C:/Users/victoria.clipa/Downloads/Moldova-Rekindling-Economic-Dynamism.pdf>
  222. WORLD BANK. *Republic of Moldova Trade Study*. Report no: ACS17523 . The International Bank for Reconstruction and Development. 2015 [citat 28.09.2022]. Disponibil: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/566151468196761047/pdf/ACS17523-WP-P148369-Overview-MDA-TradeStudy-PUBLIC.pdf>
  223. WORLD ECONOMIC FORUM. *Global Competitiveness Report 2019*. ISBN 978-2-940631-02-5 [citat 29.09.2022]. Disponibil: [http://www3.weforum.org/docs/WEF\\_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf](http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf)
  224. WORLD ECONOMIC FORUM. *The Case for Trade and competitiveness*. 2015,

- september [citat 11.09.2022]. Disponibil:  
[https://www3.weforum.org/docs/WEF\\_GAC\\_Competitiveness\\_2105.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC_Competitiveness_2105.pdf)
225. WORLD ECONOMIC FORUM. *The Global Enabling Trade Report*. Geneva, 2012. ISBN 978-92-95044-29-6 [citat 13.05.2022]. Disponibil:  
[http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade\\_Report.pdf](http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade_Report.pdf)
226. WORLD ECONOMIC FORUM. *Trade Enabeling Report 2012: Reducing Supply chain barriers*. Geneva, 2012. ISBN 978-92-95044-29-6 [citat 19.09.2022]. Disponibil:  
[http://us-cdn.creamermedia.co.za/assets/articles/attachments/39711\\_globalenablingtrade\\_report.pdf](http://us-cdn.creamermedia.co.za/assets/articles/attachments/39711_globalenablingtrade_report.pdf)
227. WORLD TRADE ORGANIZATION. *Annotated Checklist Of Systemic Issues*. WT/REG/W/16. 1997 [citat 11.09.2022]. Disponibil:  
[http://www.wto.org/english/tratop\\_e/region\\_e/w16.pdf](http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/w16.pdf)
228. WORLD TRADE ORGANIZATION. *Glossary* [citat 15.09.2022]. Disponibil:  
[http://www.wto.org/english/thewto\\_e/glossary\\_e/glossary\\_e.htm](http://www.wto.org/english/thewto_e/glossary_e/glossary_e.htm)
229. WORLD TRADE ORGANIZATION. *Regional Trade Agreements* [citat 19.08.2022]. Disponibil: [http://www.wto.org/english/tratop\\_e/region\\_e/region\\_e.htm](http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm)
230. WORLD TRADE ORGANIZATION. *Report of the working party on the accession of the Republic of Moldova*. WT/ACC/MOL/37. 2001, 11 ianuarie [citat 11.09.2022]. Disponibil: <http://www.mec.gov.md/acordul-privind-zona-de-comert-liber-din-cadrul-csi/>
231. WORLD TRADE ORGANIZATION. *The general agreement on trade and tariffs (GATT 1947)* [citat 11.05.2022]. Disponibil:  
[http://www.wto.org/english/docs\\_e/legal\\_e/gatt47\\_01\\_e.htm](http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_01_e.htm)
232. WORLD TRADE ORGANIZATION. *Working Party seals the deal on Russia's membership negotiations*. 2011 [citat 29.06.2022]. Disponibil:  
[http://www.wto.org/english/news\\_e/news11\\_e/acc\\_rus\\_10nov11\\_e.htm#\\_ftn2](http://www.wto.org/english/news_e/news11_e/acc_rus_10nov11_e.htm#_ftn2)
233. WORLD TRADE ORGANIZATION. *World Tariff Profiles 2021* [citat 21.05.2022]. Disponibil: [https://www.wto.org/english/res\\_e/booksp\\_e/tariff\\_profiles21\\_e.pdf](https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles21_e.pdf)
234. *Договор о зоне свободной торговли стран СНГ* [citat 11.08.2022]. Disponibil:  
<http://www.mec.gov.md/acordul-privind-zona-de-comert-liber-din-cadrul-csi/>
235. МИНЭКОНОМРАЗВИТИЯ РОССИИ. *Тарифные льготы и преференции*. Портал Внешнеэкономической Информации [citat 27.09.2022]. Disponibil:  
[http://www.ved.gov.ru/vnesheconom/tarif\\_pref/](http://www.ved.gov.ru/vnesheconom/tarif_pref/)
236. Соглашение о создании зоны свободной торговли от 15 апреля 1994 года (с изменениями от 2 апреля 1999) [citat 11.09.2022]. Disponibil:  
[http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?Rgn=1099](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=1099)
237. ЧАЙНИКОВА, Л. Н., ЧАЙНИКОВ, В. Н. *Конкурентоспособность предприятия: учеб. пособие*. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. ISBN 978-5-8265-0568-7.

## **ANEXE**

**Anexa 1. Factorii determinanți ai competitivității exporturilor conform Băncii Mondiale**

Canale	Constrângeri	Mediul general de export	Competitivitatea cost	Diversificarea produselor și sporirea calității	Sustenabilitatea
Cererea	Dimensiunea și sofisticarea cererii interne	+	+	+	
	Dimensiunea și sofisticarea cererii externe	+	+	+	
Accesul pe piață	Măsuri tarifare și netarifare	+	+		+
	Bariere netarifare	+	+	+	+
	Infrastructura calității	+	+	+	+
	Acorduri de comerț preferențial	+	+	+	+
Dotarea cu factori	Capitalul productiv	+	+	+	
	Forța de muncă și capitalul uman	+	+	+	+
	Pământul	+	+		
	Produce intermediare	+	+	+	
	Servicii intermediare	+	+	+	
	Infrastructura	+	+	+	+
	Cultura populației, abilitățile manageriale	+		+	+
Infrastructura de stimulare a exporturilor	Promovarea exporturilor și a investițiilor	+	+		+
	Regimuri vamale speciale	+	+		
	Organe de coordonare ale industriei	+	+	+	
	Inovațiile, informațiile, tehnologii	+	+	+	+
Cadrul de politici stimulative	Politica fiscală	+			
	Ratele de schimb	+	+		+
	Accesul la finanțare	+	+	+	
	Politica comercială și investițională	+	+	+	
	Concurența	+	+	+	
	Facilitarea comerțului și logistica	+	+		+
	Învățământul și reglementarea forței de muncă și calificarea	+	+	+	
	Mediul regulator și guvernarea (inclusiv factorul politic)	+	+	+	

Sursa: Elaborat de autor în baza raportului Băncii Mondiale “Trade competitiveness diagnostic toolkit”.

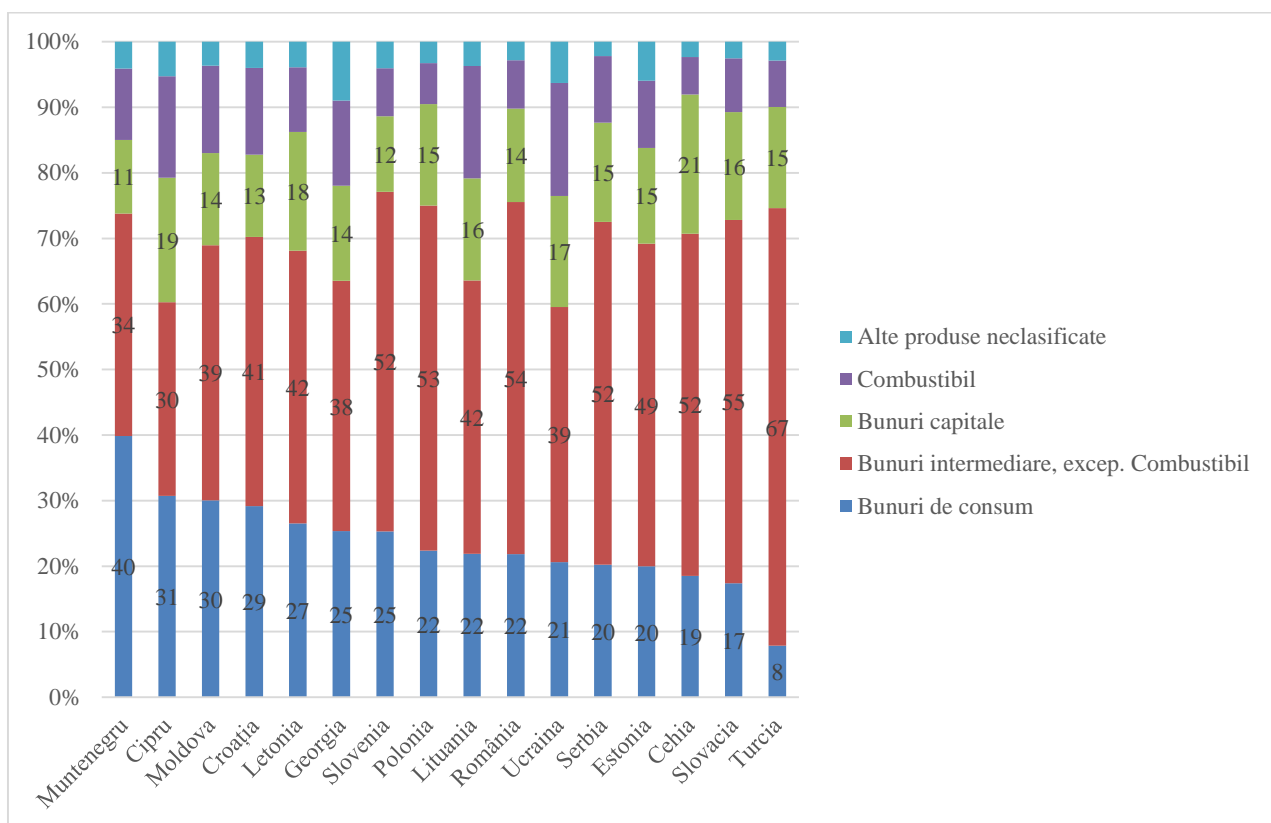
**Anexa 2. Contul curent raportat la PIB în țările Europei Centrale și de Est, Europei de Sud-Est, Ucraina și Georgia**

Țara	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Media anuală 2018-2020
<b>Albania</b>	-11,4	-12,9	-10,2	-9,3	-10,8	-8,6	-7,6	-7,5	-6,7	-7,9	-8,8	-7,8
<b>Bulgaria</b>	-1,9	0,5	-1,0	1,2	1,3	-0,2	2,9	3,4	0,8	1,8	-0,4	0,8
<b>BIH</b>	-6,0	-9,5	-8,6	-5,3	-7,4	-5,1	-4,8	-4,8	-3,3	-2,8	-3,8	-3,3
<b>Cipru</b>	-10,9	-2,2	-4,0	-1,5	-4,1	-0,4	-4,1	-5,0	-3,8	-5,7	-10,2	-6,6
<b>Cehia</b>	-3,5	-2,2	-1,5	-0,5	0,2	0,4	1,8	1,4	0,5	0,4	3,6	1,5
<b>Estonia</b>	1,7	1,3	-1,9	0,3	0,7	1,8	1,2	2,3	0,8	2,5	-0,5	1,0
<b>Georgia</b>	-9,8	-12,2	-11,4	-5,6	-10,1	-11,8	-12,5	-8,0	-6,8	-5,5	-12,4	-8,2
<b>Croația</b>	-2,5	-1,7	-0,4	-1,1	0,2	3,3	2,4	3,9	1,7	2,9	0,1	1,6
<b>Ungaria</b>	0,3	0,6	1,5	3,4	1,1	2,3	4,6	1,9	0,3	-0,7	-1,5	-0,6
<b>Lituania</b>	0,2	-3,7	-1,6	1,7	3,4	-2,4	-1,1	0,6	0,2	3,5	7,4	3,7
<b>Letonia</b>	1,7	-3,4	-3,7	-2,8	-1,7	-0,6	1,6	1,3	-0,2	-0,7	2,9	0,7
<b>Moldova</b>	-6,9	-10,1	-7,4	-5,2	-6,0	-6,0	-3,6	-5,7	-10,6	-9,3	-7,5	-9,1
<b>Macedonia</b>	-2,1	-2,5	-3,3	-1,6	-0,6	-1,9	-2,9	-0,9	-0,1	-3,3	-3,4	-2,3
<b>Munte negru</b>	-20,6	-14,6	-15,6	-11,5	-12,4	-10,9	-16,2	-15,7	-17,1	-14,4	-25,9	-19,1
<b>Polonia</b>	-5,6	-5,4	-4,1	-1,8	-2,6	-0,9	-0,8	-0,4	-1,3	0,5	2,9	0,7
<b>România</b>	-5,1	-5,1	-4,8	-1,0	-0,3	-0,8	-1,6	-3,1	-4,6	-4,9	-5,1	-4,9
<b>Serbia</b>	-6,4	-10,3	-10,9	-5,8	-5,6	-3,5	-2,9	-5,3	-4,9	-6,9	-4,1	-5,3
<b>Slovacia</b>	-4,6	-4,9	0,9	1,8	1,2	-2,1	-2,7	-1,9	-2,2	-3,4	0,2	-1,8
<b>Slovenia</b>	-0,8	-0,8	1,3	3,3	5,1	3,8	4,8	6,3	6,0	6,0	7,4	6,4
<b>Turcia</b>	-5,7	-8,9	-5,4	-5,8	-4,1	-3,2	-3,1	-4,8	-2,8	0,7	-4,9	-2,3
<b>Ucraina</b>	-2,1	-6,0	-7,9	-8,7	-3,4	5,5	-2,0	-3,1	-4,9	-2,7	3,4	-1,4

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Băncii Mondiale.



**Anexa 3. Structura importurilor Republicii Moldova în comparație regională conform destinației acestora, anul 2021**



Sursa: Elaborată de autor conform datelor WITS.

#### Anexa 4. Populația țărilor din Europa Centrală, de Sud-Est, Georgia și Ucraina

Țara	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
<b>Albania</b>	2889104	2880703	2876101	2873457	2866376	2854191	2837849
<b>Bulgaria</b>	7223938	7177991	7127822	7075947	7025037	6975761	6934015
<b>BIH</b>	3482106	3429362	3386263	3351534	3323929	3300998	3280815
<b>Cipru</b>	1152297	1160987	1170189	1179685	1189262	1198574	1207361
<b>Cehia</b>	10525347	10546059	10566332	10594438	10629928	10671870	10697858
<b>Estonia</b>	1314545	1315407	1315790	1317384	1321977	1326855	1329479
<b>Georgia</b>	3719414	3725276	3727505	3728004	3726549	3720161	3722716
<b>Croația</b>	4238389	4203604	4174349	4124531	4087843	4065253	4047680
<b>Ungaria</b>	9866468	9843028	9814023	9787966	9775564	9771141	9750149
<b>Lituania</b>	2932367	2904910	2868231	2828403	2801543	2794137	2794885
<b>Letonia</b>	1993782	1977527	1959537	1942248	1927174	1913822	1900449
<b>Moldova</b>	2856950	2834530	2802170	2755158	2708214	2664974	2620495
<b>Macedonia</b>	2067471	2070226	2072490	2074502	2076217	2076694	2072531
<b>Muntenegru</b>	621810	622159	622303	622373	622227	622028	621306
<b>Polonia</b>	38011735	37986412	37970087	37974826	37974750	37965475	37899070
<b>România</b>	19908979	19815616	19702267	19588715	19473970	19371648	19257520
<b>Slovacia</b>	5418649	5423801	5430798	5439232	5446771	5454147	5458827
<b>Slovenia</b>	2061980	2063531	2065042	2066388	2073894	2088385	2102419
<b>Turcia</b>	77229262	78529413	79827868	81116451	82340090	83429607	84339067
<b>Ucraina</b>	45272155	45154036	45004673	44831135	44622518	44386203	44134693

Sursa: Elaborat de autor conform datelor Băncii Mondiale.

**Anexa 5. Exportul de bunuri al țărilor din Europa Centrală, de Sud-Est, Georgia și Ucraina, mil. USD**

Țara	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
<b>Albania</b>	2429	1917	1959	2292	2870	2716	2506	3559
<b>Bulgaria</b>	29245	25371	26572	31438	33617	33340	31954	40861
<b>BIH</b>	5892	5098	5328	6402	7182	6578	6152	8614
<b>Cipru</b>	3163	3295	2965	3288	5052	3453	3063	3778
<b>Cehia</b>	175021	157878	162692	182142	202238	199128	191911	226409
<b>Estonia</b>	16042	12836	13171	14559	17017	16101	16354	21521
<b>Georgia</b>	2861	2204	2117	2746	3380	3798	3343	4242
<b>Croația</b>	13835	12925	13813	16069	17402	17180	17193	22662
<b>Ungaria</b>	110622	98524	101919	113806	124705	123796	120654	141727
<b>Lituania</b>	32319	25392	25010	29901	33337	33151	32852	40821
<b>Letonia</b>	14715	12286	12294	14126	16166	15705	16337	20902
<b>Moldova</b>	2340	1967	2045	2425	2706	2779	2467	3144
<b>Macedonia</b>	4969	4536	4790	5668	6911	7189	6635	7516
<b>Munte negru</b>	441	352	361	421	472	465	419	515
<b>Polonia</b>	220052	199124	203817	234364	263569	266595	273835	337908
<b>România</b>	69725	60595	63534	70761	79660	76871	70718	87383
<b>Slovacia</b>	86227	75146	77060	83414	93425	89509	86640	103620
<b>Slovenia</b>	35956	31929	32917	38443	44200	44943	44832	56950
<b>Turcia</b>	166505	150982	149247	164495	177169	180833	169638	225291
<b>Ucraina</b>	53901	38127	36360	43265	47336	50054	49192	68075

Sursa: Elaborat de autor conform datelor Băncii Mondiale.

**Anexa 6. Exportul de servicii al țărilor din Europa Centrală, de Sud-Est, Georgia și Ucraina, mil. USD**

Țara	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
<b>Albania</b>	2492,3	2248,7	2650,7	3242,6	3621,0	3807,7	2552,3	4096,7
<b>Bulgaria</b>	9012,7	8101,5	8922,5	9367,8	10811,4	11442,6	8306,9	10955,7
<b>BIH</b>	1663,7	1679,5	1795,1	2022,2	2306,9	2367,7	1402,4	2200,5
<b>Cipru</b>	11717,6	10709,3	11908,1	13851,7	14758,8	16009,2	15351,2	18192,3
<b>Cehia</b>	25071,9	23277,4	24359,4	27388,9	30604,5	30440,3	26064,9	29658,0
<b>Estonia</b>	7149,5	5858,9	6102,1	6917,1	7818,6	8048,4	6529,0	9910,8
<b>Georgia</b>	3043,6	3087,1	3313,0	3990,1	4490,1	4600,5	1580,1	2546,8
<b>Croația</b>	12464,4	11684,3	13054,0	14786,8	16272,5	17158,5	10282,4	16720,0
<b>Ungaria</b>	24913,9	22495,7	24215,3	26965,9	29956,4	30118,1	22720,4	26047,0
<b>Lituania</b>	7813,5	6687,2	7543,0	9464,3	11405,9	13226,5	12405,5	15197,8
<b>Letonia</b>	5469,2	4843,6	5113,5	5650,9	6293,9	6240,7	4998,9	5685,6
<b>Moldova</b>	1142,2	981,5	1065,5	1253,3	1477,4	1543,9	1277,6	1623,8
<b>Macedonia</b>	1729,7	1528,5	1536,5	1626,2	1861,0	1818,4	1657,3	2058,5
<b>Munte negru</b>	1369,2	1347,2	1396,3	1591,0	1832,2	1903,4	778,5	1881,1
<b>Polonia</b>	47575,3	44081,6	48714,2	57866,9	68124,4	70199,5	66329,3	80460,8
<b>România</b>	20692,0	19050,9	20884,9	24594,7	28055,2	30279,4	27164,9	32947,8
<b>Slovacia</b>	9142,5	8122,0	9243,3	10577,2	12058,3	12287,5	10318,3	11168,9
<b>Slovenia</b>	7578,7	6601,0	7211,8	8389,3	9568,0	9685,4	7895,0	9737,2
<b>Turcia</b>	62290,0	55488,0	46328,0	53481,0	58627,0	62741,0	35429,0	56789,0
<b>Ucraina</b>	14884,0	12442,0	12448,0	14243,0	15836,0	17465,0	15564,0	18631,0

Sursa: Elaborat de autor conform datelor Băncii Mondiale.

**Anexa 7. Exportul de bunuri per capita al țărilor din Europa Centrală, de Sud-Est, Georgia și Ucraina**

Țara	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
<b>Albania</b>	840,9	665,3	681,1	797,8	1001,2	951,5	883,2
<b>Bulgaria</b>	4048,4	3534,6	3728,0	4442,9	4785,4	4779,4	4608,3
<b>BIH</b>	1692,1	1486,5	1573,4	1910,1	2160,8	1992,7	1875,0
<b>Cipru</b>	2745,3	2838,4	2533,4	2786,8	4247,8	2881,0	2537,1
<b>Cehia</b>	16628,6	14970,3	15397,3	17192,3	19025,4	18659,1	17939,2
<b>Estonia</b>	12203,5	9758,1	10009,9	11051,1	12872,3	12134,8	12300,8
<b>Georgia</b>	769,2	591,7	568,0	736,5	906,9	1021,0	898,1
<b>Croația</b>	3264,3	3074,7	3308,9	3896,0	4257,0	4226,2	4247,6
<b>Ungaria</b>	11211,9	10009,6	10385,1	11627,1	12756,8	12669,6	12374,6
<b>Lituania</b>	11021,3	8741,2	8719,5	10571,6	11899,5	11864,6	11754,2
<b>Letonia</b>	7380,3	6213,1	6273,7	7273,1	8388,4	8205,9	8596,2
<b>Moldova</b>	818,9	693,9	729,6	880,2	999,2	1042,9	941,5
<b>Macedonia</b>	2403,2	2190,9	2311,4	2732,3	3328,5	3461,7	3201,3
<b>Munte negru</b>	709,1	565,6	579,4	676,4	759,1	747,3	674,1
<b>Polonia</b>	5789,1	5242,0	5367,8	6171,6	6940,7	7022,0	7225,4
<b>România</b>	3502,2	3057,9	3224,7	3612,3	4090,6	3968,2	3672,2
<b>Slovacia</b>	15913,1	13854,8	14189,4	15335,7	17152,4	16411,2	15871,5
<b>Slovenia</b>	17437,4	15473,2	15939,9	18603,9	21312,6	21520,5	21324,2
<b>Turcia</b>	2156,0	1922,6	1869,6	2027,9	2151,7	2167,5	2011,4
<b>Ucraina</b>	1190,6	844,4	807,9	965,1	1060,8	1127,7	1114,6

Sursa: Calculele autorului conform datelor Băncii Mondiale.

**Anexa 8. Exportul de servicii per capita al țărilor din Europa Centrală, de Sud-Est, Georgia și Ucraina, mil. USD**

Țara	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
<b>Albania</b>	862,7	780,6	921,6	1128,4	1263,3	1334,1	899,4
<b>Bulgaria</b>	1247,6	1128,7	1251,8	1323,9	1539,0	1640,3	1198,0
<b>BIH</b>	477,8	489,7	530,1	603,4	694,0	717,3	427,5
<b>Cipru</b>	10168,9	9224,3	10176,2	11741,9	12410,1	13356,8	12714,6
<b>Cehia</b>	2382,1	2207,2	2305,4	2585,2	2879,1	2852,4	2436,5
<b>Estonia</b>	5438,8	4454,1	4637,6	5250,6	5914,3	6065,8	4910,9
<b>Georgia</b>	818,3	828,7	888,8	1070,3	1204,9	1236,6	424,4
<b>Croația</b>	2940,8	2779,6	3127,2	3585,1	3980,7	4220,8	2540,3
<b>Ungaria</b>	2525,1	2285,4	2467,4	2755,0	3064,4	3082,4	2330,3
<b>Lituania</b>	2664,6	2302,1	2629,8	3346,2	4071,3	4733,7	4438,7
<b>Letonia</b>	2743,2	2449,3	2609,5	2909,5	3265,9	3260,8	2630,4
<b>Moldova</b>	399,8	346,3	380,2	454,9	545,5	579,3	487,5
<b>Macedonia</b>	836,6	738,3	741,4	783,9	896,3	875,6	799,6
<b>Munte negru</b>	2201,9	2165,4	2243,7	2556,3	2944,6	3059,9	1253,0
<b>Polonia</b>	1251,6	1160,5	1283,0	1523,8	1793,9	1849,0	1750,2
<b>România</b>	1039,3	961,4	1060,0	1255,6	1440,7	1563,1	1410,6
<b>Slovacia</b>	1687,2	1497,5	1702,0	1944,6	2213,9	2252,9	1890,2
<b>Slovenia</b>	3675,5	3198,9	3492,3	4059,9	4613,6	4637,7	3755,2
<b>Turcia</b>	806,6	706,6	580,3	659,3	712,0	752,0	420,1
<b>Ucraina</b>	328,8	275,5	276,6	317,7	354,9	393,5	352,6

Sursa: Calculele autorului conform datelor Băncii Mondiale.

### Anexa 9. Cota de piață în exportul mondial de bunuri și servicii în profil regional, %

Țara	Servicii			Țara	Bunuri		
	2011	2021	Modificare 2011-2021		2011	2021	Modificare 2011-2021
<b>Moldova</b>	0,022	0,027	0,005	MunteNegru	0,003	0,002	-0,001
<b>MunteNegru</b>	0,028	0,031	0,003	Moldova	0,012	0,014	0,002
<b>Macedonia</b>	0,032	0,034	0,002	Albania	0,011	0,016	0,005
<b>BIH</b>	0,038	0,037	-0,001	Georgia	0,012	0,019	0,007
<b>Georgia</b>	0,045	0,042	-0,003	Macedonia	0,024	0,034	0,009
<b>Albania</b>	0,063	0,068	0,005	BIH	0,032	0,039	0,007
<b>Letonia</b>	0,107	0,094	-0,013	Letonia	0,072	0,094	0,022
<b>Slovenia</b>	0,154	0,162	0,008	Estonia	0,091	0,097	0,005
<b>Estonia</b>	0,126	0,165	0,039	Croația	0,073	0,102	0,029
<b>Bulgaria</b>	0,166	0,182	0,016	Lituania	0,153	0,183	0,030
<b>Slovacia</b>	0,162	0,186	0,024	Bulgaria	0,154	0,183	0,030
<b>Lituania</b>	0,124	0,253	0,129	Slovenia	0,189	0,256	0,066
<b>Croația</b>	0,271	0,278	0,007	Ucraina	0,373	0,305	-0,068
<b>Ucraina</b>	0,474	0,310	-0,164	România	0,344	0,392	0,048
<b>Ungaria</b>	0,502	0,433	-0,070	Slovacia	0,435	0,465	0,030
<b>Cehia</b>	0,560	0,493	-0,067	Ungaria	0,612	0,636	0,024
<b>România</b>	0,269	0,547	0,278	Turcia	0,736	1,011	0,275
<b>Turcia</b>	0,919	0,944	0,025	Cehia	0,889	1,016	0,127
<b>Polonia</b>	0,889	1,337	0,448	Polonia	1,029	1,516	0,487

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor UNCTAD Statistics.

**Anexa 10. Top 15 produse exportate de Moldova**

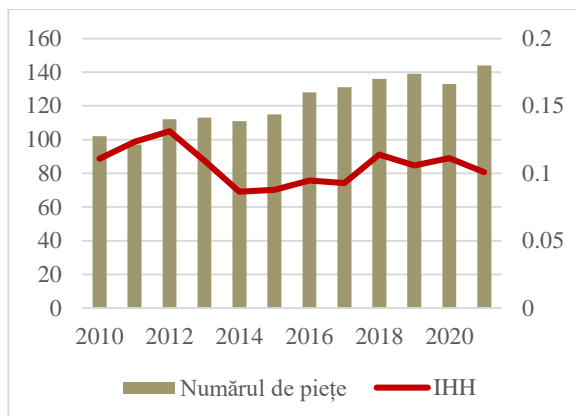
Descriere produs, cod SA	Total export, mil. USD		Export autohton, mil. USD		Structura exportului total, %		Ponderea produselor autohtone în total export, %		Contribuția produsului la majorarea exportului total, p.p.	RCA		Rata anuală compusă de creștere, %
	2011	2021	2011	2021	2011	2021	2011	2021		2021/2011	2011	
<b>Total Trade</b>	2217	3144	1215	2433	100	100	55	77	41.8	-	-	3.6
<b>8544 Fire, cabluri</b>	141	463	0	422	6	15	0	91	14.5	11.1	20.1	12.6
<b>1001 Grâu și meslin</b>	17	208	17	208	1	7	100	100	8.6	2.9	21.3	28.2
<b>1206 Semințe de floarea soarelui</b>	124	197	123	197	6	6	99	100	3.3	259.5	302.6	4.8
<b>2204 Vin de struguri</b>	132	141	132	140	6	4	100	99	0.4	31.7	22.4	0.6
<b>1005 Porumb</b>	39	127	39	127	2	4	100	100	4.0	9.1	14.8	12.6
<b>9401 Scaune</b>	54	121	7	111	2	4	14	92	3.0	7.3	10.1	8.4
<b>1512 Ulei de floarea soarelui</b>	69	119	69	119	3	4	100	100	2.2	57.1	40.6	5.5
<b>0808 Mere</b>	58	88	56	88	3	3	97	100	1.3	47.2	50.8	4.2
<b>3004 Medicamente</b>	76	85	11	19	3	3	15	22	0.4	2.0	1.0	1.1
<b>7010 Damigene, sticle, borcane</b>	38	55	38	55	2	2	100	99	0.8	34.4	25.5	3.9
<b>0802 Alte nuci</b>	72	51	63	32	3	2	89	63	-0.9	45.8	12.4	-3.3
<b>1205 Semințe de rapiță</b>	33	51	33	51	1	2	100	100	0.8	24.1	15.6	4.6
<b>2009 Suc de fructe</b>	36	46	35	46	2	1	99	99	0.5	17.7	19.9	2.6
<b>8703 Autoturisme</b>	8	43	0	1	0	1	1	2	1.6	0.1	0.3	18.3
<b>7204 Deșeuri și resturi de fontă, fier</b>	32	41	32	41	1	1	100	100	0.4	4.7	3.8	2.4
<b>Top 5 produse</b>	453	1136	311	1094	20	36	69	96	30.8			
<b>Top 10 produse</b>	749	1603	493	1486	34	51	66	93	38.5			
<b>Top 15 produse</b>	928	1835	656	1656	42	58	71	90	40.9			

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor WITS.

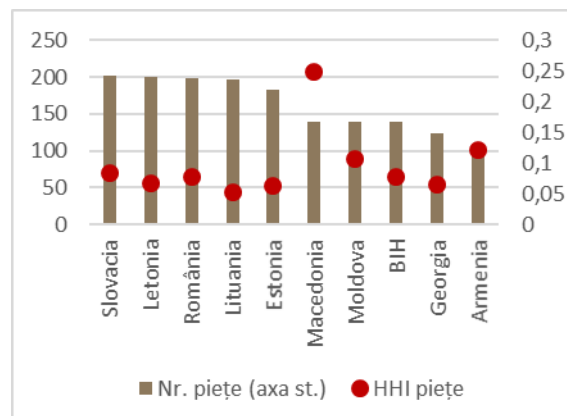


## Anexa 11. Concentrarea exporturilor pe piețele de desfacere

### Moldova



### Regional, 2019



Sursa: Elaborată de autor în baza datelor WITS.

## Anexa 12. Rata de supraviețuire a relațiilor comerciale inițiate în 2016 în profil regional

Țara	Numărul de relații economice noi inițiate	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Polonia	124	100	63,7	66,9	66,9	68,6	74,2
Lituania	249	100	68,3	67,1	67,9	61,9	67,5
România	247	100	60,7	65,2	61,5	59,5	67,2
Slovenia	207	100	58,9	56,0	60,4	58,9	67,2
Cehia	103	100	68,9	67,0	66,0	58,3	57,3
Ucraina	259	100	61,0	55,2	60,2	57,9	62,9
Croația	284	100	60,9	54,6	60,6	57,0	56,0
Bulgaria	268	100	64,6	64,9	63,1	56,7	-
Ungaria	198	100	58,6	56,6	60,1	56,6	53,0
Letonia	266	100	60,5	59,8	53,4	54,9	54,9
Slovenia	247	100	60,7	57,5	60,3	54,7	62,8
Estonia	268	100	59,7	60,1	57,5	53,4	53,7
Bosnia și Herțegovina	302	100	57,0	54,0	52,3	53,3	-
Macedonia	298	100	49,0	51,7	51,3	51,0	-
Georgia	304	100	55,3	54,0	56,3	50,3	55,9
Moldova	282	100	57,8	46,8	46,5	41,5	43,6
Munte negru	176	100	42,6	39,8	35,2	39,2	38,1

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor WITS.

**Anexa 13. Excepții din comerțul liber pentru produsele exportate (menținerea taxelor la export) de către membrii la Acordul multilateral de comerț liber în cadrul CSI:**

- Belarus – semințe de rapiță, țigăi și produse petroliere, îngrășăminte, piei brute și lemn;
- Kazahstan – semințe și fructe oleaginoase, combustibili minerali, piei brute, lână, păr fin sau grosier de animale, oțeluri inoxidabile și alte oțeluri, părți de vehicule pentru căi ferate sau altele ș.a.;
- Kârgâzstan – produse lactate, hârtie și carton regenerabil;
- Federația Rusă – ton, crustacee și produse din acestea, pește congelat, semințe și fructe oleaginoase, spirit etilic, diverse produse minerale, îngrășăminte minerale sau chimice, îngrășăminte minerale sau chimice, polimeri, piei brute, lemn, pastă de lemn, diverse oțeluri aliate ș.a.
- Ucraina – semințe de floarea soarelui, piei brute, metale comune și alte oțeluri aliate ș.a.

## Anexa 14. Analiza SWOT a acordurilor preferențiale de comerț liber semnate de către Republica Moldova

Avantaje	Dezavantaje
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Acces la piață de desfacere largă și diversă din punct de vedere al veniturilor și gusturilor populației (piață de desfacere ce cuprinde peste 760 mil. oameni cu diverse nivele de sofisticare a consumatorilor ce relevă din nivelul PIB-lui pe cap de locuitor ce reprezintă, în medie, 4,1 mii USD în țările membre GUAM, 6,1 mii USD – în CEFTA, 7,7 mii USD – în țările CSI și 34,1 mii USD – în UE).</li> <li>2. Concurență locală intensă.</li> <li>3. Impunerea unui program de reforme ambițios de Acordul de asociere, nemijlocit ce ține de modernizarea infrastructurii calității.</li> <li>4. Acces la produse de import mai ieftine.</li> <li>5. Cadru de reglementare al comerțului previzibil, în special reglementările tarifare.</li> <li>6. Reducerea presiunii prețurilor asupra bugetelor consumatorilor și creșterea consumului.</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Concurența intensă din partea antreprenorilor ce operează în medii de afaceri diferite din punct de vedere al stimulentele/facilităților oferite antreprenorilor.</li> <li>2. Barierele de ordin non-tarifar pe piețele externe.</li> <li>3. Decalajele în standardele aplicate pe diverse piețe.</li> <li>4. Măsurile netarifare aplicate de diverse state.</li> <li>5. Calitatea redusă a produselor externe.</li> <li>6. Costurile înalte de producere și acces pe piețele străine.</li> <li>7. Imaginea de țară joasă.</li> <li>8. Abilitățile manageriale reduse ale antreprenorilor de penetrare și menținere pe piețele externe.</li> <li>9. Capacități instituționale reduse de susținere a producătorilor exportatori.</li> </ol>
Oportunități	Riscuri
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Atragerea investițiilor străine noi.</li> <li>2. Transfer de cunoștințe și tehnologii din țări mai dezvoltate din punct de vedere al culturii manageriale și al dezvoltării științei.</li> <li>3. Sporirea competitivității producției autohtone.</li> <li>4. Îmbunătățirea cadrului de reglementare.</li> <li>5. Consolidarea încrederii partenerilor externi față de antreprenorii moldoveni ca prestatori de produse și servicii calitative.</li> <li>6. Dezvoltarea sectorului de servicii, inclusiv a celor profesionale.</li> <li>7. Integrarea în lanțurile valorice internaționale de producere a bunurilor și serviciilor cu grad superior de sofisticare.</li> <li>8. Acces sporit la fonduri de dezvoltare.</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Imprevizibilitatea apariției barierele netarifare în comerț din partea partenerilor comerciali.</li> <li>2. Creșterea sau menținerea presiunii înalte a deficitului contului curent.</li> <li>3. Utilizarea ineficientă a banilor publici pentru susținerea antreprenorilor.</li> <li>4. Calitatea redusă a serviciilor de transport și de logistică.</li> <li>5. Timpul îndelungat de ajustare a infrastructurii calității și costurile înalte ale producătorilor de a se ajusta standardelor internaționale.</li> <li>6. Costurile înalte de desfășurare a afacerilor, timpul necesar de ajustare a cadrului de reglementare.</li> <li>7. Capacitățile reduse ale antreprenorilor locali și ale antreprenorilor de a prognoza riscurile pe piețele externe.</li> <li>8. Abilitățile manageriale reduse și predispunerea mică a antreprenorilor de a asuma riscuri înalte.</li> <li>9. Capacitățile reduse de inovare ale antreprenorilor locali.</li> <li>10. Capitalul uman evaluat inferior comparativ cu țările europene din regiune.</li> <li>11. Disponibilitatea mai mică a fondurilor de susținere a antreprenoriatului și cercetării comparativ cu statele membre ale UE.</li> <li>12. Infrastructură inovațională subdezvoltată și sector de cercetare sub-finanțat.</li> <li>13. Productivitatea mică a antreprenorilor locali comparativ cu partenerii externi.</li> <li>14. Implementarea redusă a instrumentelor comerciale de protejare a producătorilor locali.</li> </ol>

Sursa: Elaborat de autor.

## **Anexa 15. Metodologia pentru evaluarea competitivității și a impactului realizării Matricei de politici a Foii de parcurs privind ameliorarea competitivității Republicii Moldova**

### **Introducere**

Parcurgând un lung proces de tranziție la economia de piață, sporirea competitivității naționale a devenit un obiectiv de importanță strategică, necesar a fi realizat de către autoritățile naționale. Or, neglijarea acestui aspect, la etapa dată, ar putea majora costurile și timpul de reducere a decalajului de dezvoltare între economia moldovenească și alte state din regiune.

În anul 2014, Republica Moldova a semnat și ratificat Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană, inclusiv Acordul privind constituirea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător. Un pas important în sensul asigurării bunei implementări a acestuia este elaborarea, adoptarea și implementarea Foii de parcurs pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 4 din 14 ianuarie 2014 (în continuare Foaia de parcurs).

Foaia de parcurs cuprinde Matricea de politici pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova (în continuare Matricea de politici), elaborată reieșind din principalele constrângeri identificate în calea sporirii competitivității naționale în documentele strategice de dezvoltare ale țării, cu precădere Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020” (SND 2020) și strategiile sectoriale, precum și poziționarea Republicii Moldova în clasamentele internaționale (cu precădere, Global Competitiveness Report, Doing Business Report, The Global Enabling Trade Report ș.a.).

În scopul efectuării monitorizării procesului de implementare a Matricei de politici și a evaluării impactului acesteia asupra îmbunătățirii competitivității Republicii Moldova, precum și pentru informarea sistematică a Guvernului despre progresele și rezultatele obținute în acest domeniu a fost instituit Consiliul pentru Competitivitate, prin Hotărârea Guvernului nr. 676 din 20 august 2014.

Monitorizarea procesului de implementare a Foii de parcurs se va efectua în baza rapoartelor trimestriale, prezentate de către ministerele și autoritățile administrative centrale despre progresele și rezultatele obținute în domeniul realizării acțiunilor incluse în Matricea de politici. Evaluarea impactului realizării acesteia asupra competitivității economiei naționale se va face în baza unui set de indicatori (menționați mai jos) care vor permite analiza progreselor în dezvoltarea competitivității țării și, corespunzător, a principalelor constrângeri în calea procesului dat și va rezulta în elaborarea Raportului de evaluare a competitivității Republicii Moldova (Raport pentru evaluarea competitivității). Evaluarea pornește de la ipoteza că implementarea cu succes a Matricei de politici urmează să se transpună într-o performanță mai bună a economiei naționale, fiind realizate schimbări calitative și structurale în cadrul acesteia: capacitate sporită de creștere a productivității în baza implementării inovațiilor și transferului tehnologic, de atragere a investițiilor străine și a capacității de competiție, atât pe piața internă cât și pe piețele externe, oportunități sporite de ocupare a populației în câmpul muncii, majorarea veniturilor acestora și, respectiv, a condițiilor de trai. Raportul de evaluare a competitivității împreună cu rapoartele de monitorizare vor permite aprecierea eficienței implementării Matricei de politici.

### **Conceptul Raportului de evaluare a competitivității**

Întru realizarea Raportului de evaluare a competitivității a fost elaborată prezenta Notă metodologică, care va permite aprecierea gradului de competitivitate a economiei naționale, reieșind din specificul sistemului economiei naționale, dar și din experiența altor state de a realiza exercițiul dat. Raportul de evaluare va fi prezentat Consiliului pentru Competitivitate.

În realizarea cercetării date va fi utilizat un mix al metodelor de cercetare, făcându-se apel atât la abordarea cantitativă, cât și calitativă, care intenționează a obține, în rezultat, o diagnoză comprehensivă a proceselor economice și sociale ce contribuie la determinarea nivelului

competitivității naționale și identificarea constrângerilor majore care necesită o implicare mai mare din partea autorităților publice, mediului academic și a societății civile, în ansamblu.

Acceptând faptul că competitivitatea este un proces dinamic și complex, care necesită o evaluare permanentă a constrângerilor și politicilor oportune de influență, prezentul raport va permite, la fel, ajustarea Matricei de politici în conformitate cu domeniile de intervenție prioritare identificate.

Câteva aspecte importante vor sta la baza elaborării Raportului de evaluare, precum:

- înțelegerea conceptului de competitivitate națională și internațională;
- identificarea indicatorilor finali și intermediari ai competitivității naționale – indicatori de impact și suplimentarea acestora în dependență de specificul modificării condițiilor socio-economice ale țării la diverse etape de cercetare și experiența internațională în acest domeniu;
- analiza indicatorilor în dinamică și comparativ cu un șir de țări selectate care vor servi drept puncte de referință (benchmarks). Elucidarea legăturilor dintre variabilele analizate;
- efectuarea unei analize mai aprofundate a fenomenelor economice, în cazul în care va fi apreciat ca importantă acordarea unei atenții sporite acestora;
- analiza factorilor determinanți ai competitivității și ai politicilor importante de intervenție cuprinse în Matricea de politici, în cazul în care aceștia vor fi identificați în procesul de analiză;

- formularea concluziilor privind principalele constrângeri în calea ameliorării competitivității Republicii Moldova. **Selectarea țărilor de comparație.** Conform recomandărilor Băncii Mondiale în Trade Competitiveness Toolkit, dar și în scopul realizării obiectivului propus, au fost selectate drept punct de referință pentru analiză (benchmark) câteva state care ar putea fi relevante în acest sens. Corespunzător se propune selectarea punctelor de referință: nivelul mediu al indicatorilor pentru UE-28, inclusiv 3 țări membre ale UE – Letonia, Lituania și România, precum și 3 alte state: Georgia, Serbia și Ucraina. Selectarea acestora s-a efectuat conform mai multor criterii: țări din vecinătate și cu o cultură relativ apropiată, structura economică relativ asemănătoare cu cea a unor țări de referință la începutul tranziției, economii relativ mici și cu dotare redusă în resurse naturale care au reușit să atingă performanțe înalte de creștere etc.

**Definirea conceptului de competitivitate în contextul prezentului raport.** În pofida abordării foarte frecvente a conceptului de competitivitate, viziunile și definițiile atribuite acesteia variază. Deseori competitivitatea este identificată cu astfel de concepte economice cum sunt: productivitatea, rentabilitatea, surplusul balanței comerciale etc., ceea ce pare a fi o abordare incorectă. Competitivitatea este un concept mai complex, abordat la diverse nivele ierarhice, iar în dependență de fiecare din acestea diferă indicatorii de evaluare și factorii determinanți.

În contextul raportului propus spre elaborare, obiectul de cercetare va servi competitivitatea națională, accentul fiind plasat pe performanța internațională, definită ca ansamblul de factori naturali și creați care asigură avantajul comparativ al întreprinderilor autohtone față de cele străine, inclusiv ansamblul de instituții capabile să stimuleze dezvoltarea mediului de afaceri, creșterea productivității acestuia, reducerea costurilor de producție care rezultă din/în creșterea susținută de investiții, exporturi, un nivel mai înalt de ocupare al populației și standarde de viață ale populației crescânde. Definirea acesteia a fost realizată în baza definițiilor propuse de către Organizația de Cooperare Economică și Dezvoltare (OCDE/GD(96)43), Raportul Competitivității Europei 2020, Forumul Economic Mondial în Raportul Competitivității Globale și Organizația Statelor Caraibelor de Est.

*Definițiile conceptului de competitivitate (selectate în contextul definirii acestuia în scopul realizării raportului de evaluare a competitivității Republicii Moldova).*

*1. Economii competitive sunt acelea care sunt capabile să asigure un nivel înalt și în creștere al standardelor de viață, permițând tuturor membrilor populației unei societăți de a contribui și de a beneficia de acest nivel al prosperității. În plus, economii competitive sunt acelea sustenabile – care întrunesc necesitățile generațiilor prezente, menținând în același timp abilitatea de a le satisface pe cele ale generațiilor viitoare (The Europe Competitiveness Report 2020: building a competitive Europe. World Economic Forum, 2012).*

*2. Competitivitatea națională reprezintă capacitatea unei țări de a genera, în condițiile concurenței internaționale, un nivel înalt al veniturilor obținute din utilizarea sau vânzarea factorilor de producție, care va asigura creșterea veniturilor populației și un nivel înalt al ocupării forței de muncă (OCDE/GD(96)43).*

*3. La nivel macroeconomic, competitivitatea poate fi definită ca abilitatea unei economii de a atrage cererea pentru exporturile sale și investiții pentru a satisface această cerere, în cadrul normelor sociale care au ca rezultat îmbunătățirea condițiilor de viață ale populației. Acestea, la rândul lor, depind de politicile macro- și microeconomice, reglementările și instituțiile care influențează productivitatea factorilor de producție și costul desfășurării afacerilor (Towards a New Agenda for Growth. OECS, 2005).*

*4. Competitivitatea națională reprezintă un set de instituții, politici, factori, care determină nivelul productivității unei țări și un factor cheie pentru asigurarea unei creșteri economice sustenabile și sporirii bunăstării populației (Global Competitiveness Report 2013-2014. World Economic Forum 2013).*

### **Structura raportului**

Întrucât procesul de analiză al competitivității este prin esență unul complex, spectrul de indicatori și factori determinanți fiind unul vast și care ar putea suporta anumite modificări la diverse etape de analiză, prezenta metodologie reprezintă un set de indicatori de bază care ar trebui să constituie nucleul cercetării pentru realizarea raportului pilot de evaluare a competitivității. Ajustări vor fi posibile pe parcursul elaborării rapoartelor de progres. În cadrul Raportului de evaluare sunt diferențiate **două categorii mari de indicatori**, necesari a fi cuantificați în procesul de evaluare a competitivității:

**Indicatori finali.** Conform abordărilor teoretice și empirice general acceptate, indicatorii de bază ce măsoară ai competitivității sunt acei ce măsoară creșterea economică susținută și creșterea bunăstării populației. Totodată, în condițiile Republicii Moldova, aceștia urmează a fi complementați și cu indicatorii de performanță ai exporturilor și investițiilor, ori după cum este bine notat în SND Moldova 2020, ritmul de creștere economică al țării va putea fi susținut și accelerat doar în condițiile unei schimbări structurale a economiei naționale, care implică schimbarea modelului de creștere economică bazat pe consumul alimentat de remitențe în favoarea unui model dinamic bazat pe inovații, atragerea investițiilor străine și locale, precum și dezvoltarea industriilor exportatoare de bunuri și servicii.

**Indicatori intermediari**, reprezentați de indicatori de măsură ai productivității, prețurilor, costurilor și ai evoluției mediului de afaceri. În cazul identificării resurselor financiare necesare, relevant în acest context ar fi evaluarea **indicelui de prognoză de percepție a mediului**

*de afaceri* elaborat de către INCE (Proiect de cercetare aplicată AȘM № 11.817.08.29A, director de proiect – Elena ACULAI. Chișinău: INCE, 2013) care reprezintă raportul antreprenorilor cu anticipări optimiste privind evoluția mediului de afaceri și al antreprenorilor ce au fie o opinie optimistă sau pesimistă în contextul dat. Evaluarea indicelui are la bază elaborarea unui sondaj cu participarea mediului de afaceri și include nemijlocit analiza gradului îmbunătățirii mediului de afaceri prin prisma unui set de factori, comparativ cu perioadele precedente:

1. Influențe regulatorii asupra afacerilor

1.1. Reglementarea principalelor etape ale activității antreprenoriale (înregistrarea întreprinderilor, evidența și raportarea, inspecțiile și controalele de stat, impozitarea afacerilor, lichidarea întreprinderii).

1.2 Obținerea licențelor, certificatelor, autorizațiilor pentru desfășurarea afacerilor și reglementarea activității de export/import.

1.3 Obținerea permisiunilor în scopuri speciale (Permisuni în domeniul construcțiilor, conectarea la rețelele electrice, gaze și apă, certificarea utilajului/echipamentelor, înregistrarea patrimoniului).

2. Dezvoltarea infrastructurii. Accesul la resurse (accesul la finanțare, accesul la rețeaua serviciilor de afaceri, accesul la alte resurse).

3. Resursele umane.

4. Legile și actele normative.

5. Sistemul judiciar.

6. Elaborarea și implementarea inovațiilor.

7. Activitatea funcționarilor de stat, antrenați în reglementarea activității de afaceri.

8. Relațiile dintre autorități și antreprenori.

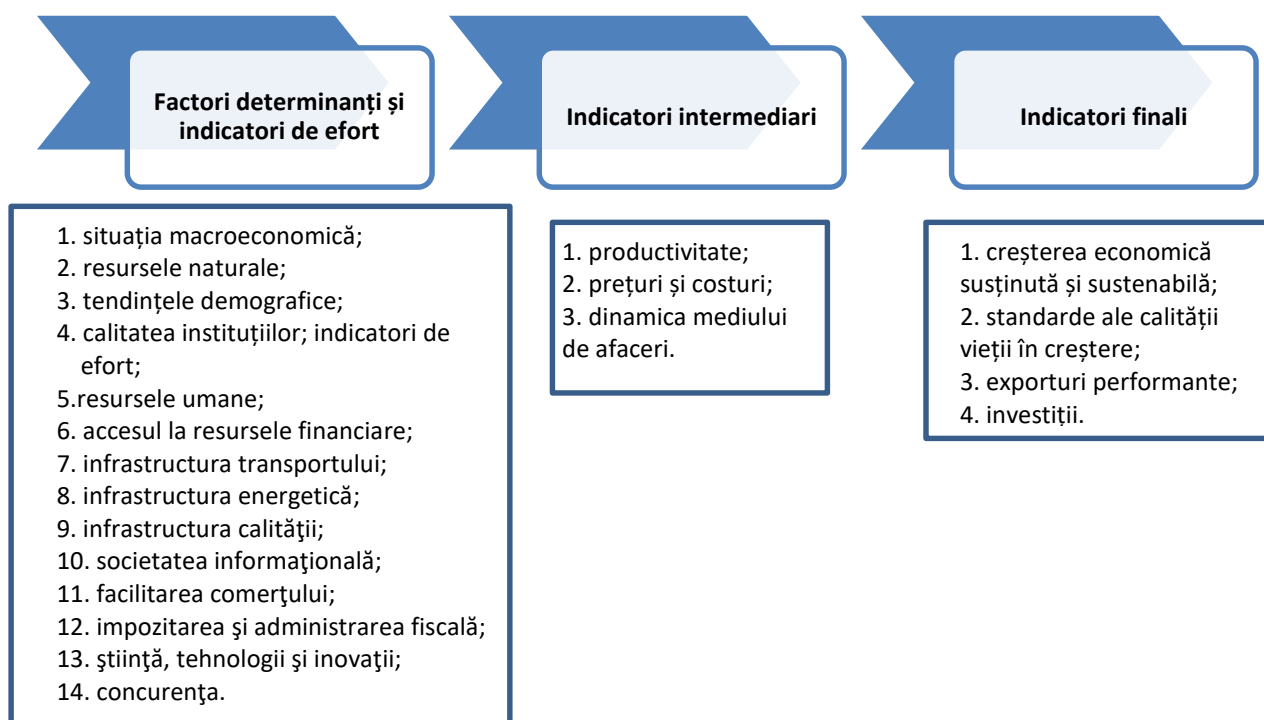
9. Atractivitatea de investire în afacerile moldovenești.

10. Riscuri posibile (expunerea țării la conflicte și riscuri interne, precum și la riscuri politice și economice externe) (Aculai, E., Veveriță, V, Vinogradova N., 2014).

Deși aceștia nu pot fi considerați independenți indicatori finali ai competitivității, totodată sunt condiții esențiale care într-un sistem cu un set de alți factori determinanți și politici macroeconomice ale statului contribuie la creșterea competitivității.

**Factori determinanți.** Pentru a înțelege mai bine evoluția indicatorilor sus menționați, relevant în acest sens este analiza factorilor determinați și a politicilor statului asupra competitivității naționale. Acest compartiment va asigura analiza mediului macroeconomic, a performanțelor țării în domeniul cercetării, dezvoltării și inovării și a altor factori determinanți relevanți din cadrul matricei de politici. Grafic, structura analizei competitivității este reflectată în Figura A15.1. Rezultatul final al politicii de sporire a competitivității naționale se întruchipează într-o structură a economiei naționale ce asigură o creștere susținută, utilizarea resurselor într-un mod prietenos cu mediul ambiant și o populație cu standarde crescânde de viață. La fel, în cazul Republicii Moldova relevanți în contextul dat, plasându-se între indicatorii finali și intermediari, sunt indicatorii de performanță ai exporturilor și investițiilor. Această performanță se exprimă printr-o îmbunătățire a principalilor indicatori notați în tabelul jos menționat și reducerea decalajului comparativ cu statele spre a căror standarde tinde a se apropia economia moldovenească. Îmbunătățirea indicatorilor finali este expresia mai multor factori, inclusiv a creșterii productivității factorilor, îmbunătățirii raportului preț calitate a bunurilor create și serviciilor prestate, comparativ cu produsele concurente pe piețele potențiale de desfacere și a unui mediu favorabil creării și dezvoltării afacerilor.

Baza unui mediu de afaceri competitiv este un macro mediu favorabil, care să inspire încredere și curaj în plasarea investițiilor, politicile statului care ar asigura utilizarea eficientă a factorilor disponibili, inclusiv susținerea schimbărilor calitative în structura economiei naționale în scopul valorificării la nivelul cel mai înalt posibil al potențialului de creștere a productivității economiei naționale.



**Figura A15.1.** Procesul sporirii competitivității naționale

Sursa: Elaborat de autori

### **Indicatorii de evaluare a competitivității**

Elaborarea raportului dat a fost condiționată de necesitatea evaluării impactului Foii de parcurs pentru sporirea competitivității de către Consiliul pentru Competitivitate în vederea asigurării unui mediu economic oportun și atractiv pentru dezvoltarea afacerilor, sporirea competitivității antreprenorilor autohtoni, și implicit sporirea standardelor de viață ale populației.

Rezultatele acestei cercetări vor putea fi aplicate de către decidenții de politici publice în procesul de luare a deciziilor ce vizează implementarea măsurilor de ameliorare a competitivității naționale. Rezultatele pot fi aplicate inclusiv la formularea strategiilor și la elaborarea diverselor inițiative legislative etc.

Raportul prezintă interes prin faptul că va propune anual o analiză comprehensivă a principalelor procese socio-economice care determină competitivitatea economiei naționale, ușor a fi percepute dat fiind reprezentarea lor grafică, sistemică și sistematică.

Societatea civilă va putea utiliza rezultatele obținute în cadrul cercetării pentru a testa și formula concluzii imparțiale, ținând cont doar de aspectele științifice ale problemelor discutate, iar mediul academic le va putea aplica în studiile viitoare.

Astfel, pentru a asigura beneficiarii cu informații comprehensive indicatorii selectați trebuie să fie ușor înțeleși, iar conținutul analizei accesibil utilizatorilor.

Perioada de analiză a indicatorilor va fi selectată în dependență de necesitatea identificării anumitor tendințe și argumentării acestora. Astfel, prezentarea indicatorilor se va face: pentru o anumită perioadă, comparativ cu statele de comparație, dar și în dinamică.



## Indicatori finali de evaluare a competitivității

	Indicatorul	Relevanța indicatorului	
1.	<b>Sustenabilitatea creșterii economice și sporirea bunăstării populației</b>		
	<i>Creșterea economică susținută și sustenabilă</i>		
	1.1.	PIB (Produsul Intern Brut), PNB (Produsul Național Brut) pe cap de locuitor comparativ cu alte state	Acești indicatori au ca scop principal evaluarea capacităților țării de a asigura ritmuri de creștere economică ce ar permite reducerea decalajului veniturilor pe cap de locuitor, comparativ cu statele ce servesc punct de referință.
	1.2.	Structura economiei	Dat fiind diferența productivității relative în diverse sectoare ale economiei, acestea contribuie diferit la accelerarea ritmurilor de creștere economică.
		Structura sectorială a VAB (valoarea adăugată brută) comparativ cu alte state	
	1.3.	Creșterea medie anuală a VAB a principalelor sectoare ale economiei, comparativ cu statele de referință	
	1.4.	Contribuția sectoarelor economiei la creșterea VAB în dinamică	
	1.5.	Indicele de performanță a mediului comparativ cu alte state ( <a href="http://epi.yale.edu/epi">http://epi.yale.edu/epi</a> )	O creștere prietenoasă cu mediul și intensitatea energetică redusă a acestora, pe de o parte, diminuează dependența de resursele energetice importate, optimizând costurile de producție, iar, pe de altă parte, asigură crearea veniturilor populației fără a aduce daune calității vieții acestora.
	1.6.	Intensitatea energetică în industrie. Ponderea resurselor regenerabile din total resurse energetice utilizate	
		<i>Creșterea bunăstării populației</i>	Coeficientul Gini este o măsură a dispersiei statistice folosită, în special pentru a reprezenta disproporții în distribuția veniturilor populației. Rata sărăciei analizată împreună cu coeficientului Gini care măsoară inegalitatea distribuției veniturilor va indica dacă țara are posibilitatea de a distribui veniturile acumulate echitabil și de a reduce numărul populației ce trăiește sub nivelul pragului de sărăcie. Or, o populație sănătoasă, bine educată cu o cerere înaltă, reprezintă factori importanți pentru susținerea creșterii economiei țării și modificarea structurii acesteia.
	1.7.	Coeficientul Gini comparativ cu alte state	
	1.8.	Coeficientul Gini în dinamică	
	1.9.	Ponderea cheltuielilor de protecție socială în PIB comparativ cu alte state	
1.10.	Raportul cheltuielilor de protecție socială, comparativ cu nivelul mediu al salariilor în dinamică		
1.11.	Rata sărăciei în dinamică		
1.12.	Indicele Dezvoltării Umane în dinamică și comparativ cu alte state	Acești indicatori vor reflecta gradul de îmbunătățire/înrautățire a condițiilor de viață de bază ale populației: nivelul sănătății și durata medie a vieții, accesul la școlarizarea în instituțiile primare de învățământ și nivelul sănătății.	
1.13.	Indicele Competitivității Globale, pilonul 4 „Sănătate și accesul la educație primară”.		

	1.14.	Speranța vieții la naștere în dinamică	
	1.15.	Indicele de prevalență în dinamică	Reflectă stocul populației afectate de anumite boli, care influențează, la rândul său, nivelul competitivității.
<b>2</b>	<b>Indicatorii de performanță ai comerțului exterior cu accent pe exporturi</b>		În cazul Republicii Moldova, dat fiind dimensiunea mică a pieței, teritoriu geografic mic, populație relativ mică cu cele mai mici venituri printre țările europene, extinderea piețelor de desfacere este un imperativ al creșterii. Capacitatea de a spori cota de piață mondială poate indica asupra capacității țării (exportatorilor din cadrul țării) de a concura pe piețele externe și a înregistra dinamici mai înalte. Pe de altă parte, structura marfară a producției reprezintă o reflecție a structurii economiei țării.
	<i>Competitivitatea internațională</i>		
	2.1.	Valoarea balanței comerciale comparativ cu alte state	
	2.2.	Cota de piață mondială a exporturilor de bunuri și servicii comparativ cu alte state și în dinamică	Analiza cotei de piață a țării este deseori utilizată ca un indicator al competitivității, astfel încât creșterea cotei de piață indică asupra faptului că o țară poate crea bunuri competitive ca raport al prețului/calitate care satisfac cerințele consumatorilor.
	2.3.	Exporturile pe cap de locuitor comparativ cu alte state și în dinamică	Este un alt indicator ce reflectă capacitatea unei țări în aspect comparativ cu alte state de a crea și vinde mai multe produse raportat la un cetățean.
	2.4.	Gradul de deschidere al economiei în aspect comparativ cu alte state	Acest set de indicatori poate indica asupra gradului de integrare al economiei în comerțul internațional. În cazul Republicii Moldova, o țară care a reușit să formeze un deficit comercial înalt, reducerea decalajului dintre ponderea exporturilor și importurilor în PIB conform experienței țărilor mai dezvoltate va reprezenta un indicator al creșterii competitivității externe a produselor și producătorilor autohtoni, iar, pe de altă parte, modificarea paradigmei de dezvoltare de la creșterea bazată pe remiteri, consum și importuri spre una bazată pe investiții și exporturi.
	2.5.	Ponderea exportului în PIB comparativ cu alte state	
	2.6.	Ponderea importului în PIB comparativ cu alte state	
	2.7.	Gradul de acoperire a importurilor prin exporturi comparativ cu alte state	
	2.8.	Creșterea nominală și reală a exporturilor de bunuri și servicii	
	2.9.	Structura exporturilor de bunuri și servicii pe grupe de produse, comparativ cu alte state	Indicatorii de analiză a structurii exporturilor, inclusiv indicatorii de specializare reprezintă o reflecție a structurii economiei și capacitatea ei de a concura pe acele piețe care permit crearea unei valori adăugate înalte.
	2.10.	Exporturile nominale pe grupe mari de produse pe cap de locuitor, comparativ cu alte state	
	2.11.	Avantajul comparativ relevant comparativ cu alte state.	Indicatorii de specializare permit compararea ramurilor de specializare cu alte state, pe de o

2.12.	Indicele de specializare Lafay	parte, iar, pe de altă parte, în special în cazul Republicii Moldova, ramurile exportul cărora este susținut preponderent din importuri (reexporturile). Indicele Lafay măsoară avantajul comparativ al unei țări în exportul de bunuri, comparând balanța comercială pentru bunul respectiv cu nivelul general al balanței comerciale.
2.13.	Structura exporturilor conform intensității tehnologice, factoriale și educaționale comparativ cu alte state în dinamică	Clasificarea exporturilor se va efectua în conformitate cu clasificatoarele propuse în raportul “External competitiveness of EU candidate countries” (Orszhaghova L, Saveil. L, Schudel W.; 2013)
2.14.	Creșterea medie anuală la 5 ani a exporturilor pentru principalele 10 produse exportate și modificarea cotei în exporturile mondiale	
2.15.	Rata de creștere pentru principalele grupe de produse exportate la nivel mondial și ponderea acestora în exportul moldovenesc	Figura va reflecta capacitatea țării de a exporta produse care au o cerere înaltă pe piețele externe.
2.16.	Gradul de concentrare al exporturilor pe grupe de produse în dinamică și comparativ cu alte state	Analiza gradului de concentrare pe categorii de produse, concomitent cu alți indicatori, de ex., de specializare, ai intensității factoriale, tehnologice și educaționale, va reprezenta un indicator al sporirii capacității țării de a produce și exporta o gamă mai diversificată de produse, dar și cu un nivel mai înalt al valorii adăugate.
2.17.	Modificarea structurii geografice a exporturilor pe principalele grupe de țări	Analiza indicatorilor de orientare geografică a exporturilor va permite aprecierea mai multor aspecte ce reflectă competitivitatea externă a producătorilor autohtoni: abilități de a menține competitivitatea pe piețele tradiționale, de a penetra piețe noi și de a satisface gusturile consumatorilor ce aparțin diferitor culturi.
2.18.	Intensitatea comerțului intraregional cu țările UE	
<b><i>Atractivitatea investițională și atractivitatea mediului de afaceri pentru investitorii străini</i></b>		
2.19.	Ponderea formării brute de capital fix în PIB, sub aspect comparativ cu alte state	Analiza performanței investiționale are ca scop evidențierea a două aspecte relevante: capacitatea de acumulare a capitalului în țară, factor important în funcția de producere și îmbunătățirea mediului de afaceri ce reprezintă o percepție mai bună a autorităților publice a necesităților de susținere a mediului de afaceri și, la rândul său, o încredere mai mare a antreprenorilor în perspectivele de dezvoltare a unei afaceri în țară și oportunități investiționale sporite.
2.20.	Formarea brută de capital fix pe cap de locuitor, sub aspect comparativ cu alte	
2.21.	Ponderea stocului de ISD (investiții străine directe) în economia națională în PIB, sub aspect comparativ cu alte state.	

2.22.	Stocului de ISD pe cap de locuitor, sub aspect comparativ cu alte state
2.23.	Creșterea absolută și relativă a influxurilor de ISD nete în dinamică și comparativ cu alte state
2.24.	Creșterea comparativă a influxurilor de remiteri, ISD și a formării brute de capital din alte surse decât cele publice
2.25.	Structura sectorială a ISD în economie în dinamică
2.26.	Structura pe surse geografice a ISD în economie

### Indicatori intermediari ai competitivității

3	Indicatorul	Relevanța indicatorului
<b>Structura economiei și productivitatea</b>		
3.1.	Productivitatea medie a muncii, comparativ cu țările de referință și în dinamică	Indicatorul se va calcula ca raport al VAB și forța de muncă angajată (1), raportul VAB pe oră lucrată și va permite aprecierea tendinței de creștere a productivității muncii și a nivelului acesteia comparativ cu alte state.
3.2.	Productivitatea relativă a muncii în dinamică în industrie, servicii și agricultură	Conform evidențelor empirice, atingerea unei distribuții eficiente a forței de muncă în economie și a utilizării acesteia eficient se va reflecta într-o apropiere în timp a productivității obținute în industrie și servicii de nivelul mediu al productivității.
3.3.	Analiza creșterii PIB sub influența efectelor evoluției VAB pe oră lucrată și a orelor lucrate pe cap de locuitor, în dinamică și comparativ cu alte state.	Analiza creșterii PIB sub aspectul creșterii productivității și utilizării forței de muncă reprezintă un indicator alternativ de analiză a productivității muncii și a contribuției acesteia la creșterea PIB.
3.4.	Productivitatea capitalului (raportul dintre valoarea adăugată brută și stocul de capital în economie în dinamică)	
3.5.	Creșterea Productivității Totale a Factorilor comparativ cu alte state	Productivitatea Totală a Factorilor (PTF) măsoară modificarea volumului producției determinat de alți factori decât modificarea stocului de capital și a utilizării forței de muncă. PTF reprezintă efectul schimbărilor tehnologice, îmbunătățirii eficienței, precum și al altor factori.
<b>Prețuri și costuri</b>		
3.6.	Indicele nivelului comparativ al prețurilor <sup>1</sup> .	Nivelul comparative al prețurilor reprezintă raportul dintre Paritatea Puterii de Cumpărare

3.7.	Evoluția ratei reale de schimb	(PPC) și rata de schimb pentru fiecare stat. PPC reprezintă o rată valutară de schimb care permite de a converti indicatorii economici exprimați în valută națională într-o valută comună Putere de Cumpărare Standard, care echivalează puterea de cumpărare a monedelor naționale a diferitor țări. Calculul acestui indicator va permite aprecierea nivelului prețurilor comparative cu statele de referință, iar rata reală de schimb va asigura urmărirea creșterii sau scăderii nivelului prețului.
------	--------------------------------	---

3.8.	Rata anuală a inflației medii pe principalele categorii de produse comercializabile în dinamică, inclusiv principalele materii prime (principalele produse în care Republica Moldova are potențial de producere)	
3.9.	Salariul net lunar mediu și a costului mediu lunar al unui lucrător comparativ cu țările de referință și în dinamică	Analiza comparativă a indicatorilor dați va permite identificarea elementelor de cost ce contribuie cel mai mult la formarea costurilor factorului muncă.
3.10.	Nivelul costurilor per muncitor și a salariilor pe domenii de activitate în dinamică.	
3.11.	Prețurile pentru apă, energie electrică, gaz furnizate sectorului privat comparativ cu statele de referință.	
3.12.	Rata medie a dobânzilor operate de instituțiile financiare la credite.	
3.13.	Nivelul impozitului pe profit, TVA, comparativ cu statele de referință.	
<b><i>Calitatea mediului de afaceri</i></b>		
3.14.	Densitatea întreprinderilor în economie la 1000 de locuitori comparativ cu statele de referință	
3.15.	Numărul total al întreprinderilor pe economie, numărul întreprinderilor în industriile intensive în forță de muncă și a industriilor intensive în capital	
3.16.	Creșterea netă a întreprinderilor noi create în dinamică și comparativ cu alte state	

	3.17.	Rezultatul financiar al întreprinderilor active, inclusiv per întreprindere în dinamică și comparativ cu alte state	
	3.18.	Numărul întreprinderilor care înregistrează pierderi în dinamică și comparativ cu alte state	
	3.19.	Indicele de percepție al mediului de afaceri în Republica Moldova, calculat conform metodologiei INCE	Conform metodologiei INCE, evaluarea mediului de afaceri se propune a fi efectuată în baza chestionării mediului de afaceri privind identificarea tendinței de modificare pozitivă/negativă a factorilor identificații critici
			pentru dezvoltarea afacerilor. În baza datelor obținute în urma sondajelor efectuate se calculează indicele de percepție a mediului de afaceri, care reflectă percepția antreprenorilor a perspectivelor pentru viitor (anticiparea schimbării pozitive sau negative a mediului de afaceri).

#### 4. Factori determinanți și politicile de intervenție

4	Indicatorul	Relevanța indicatorului
	<i>Situația macroeconomică</i>	Stabilitatea macroeconomică este un factor important pentru dezvoltarea afacerilor și, respectiv, pentru asigurarea competitivității naționale. Anumite dezechilibre economice pot afecta procesul decizional al mediului de afaceri. Pe de altă parte, autoritățile publice centrale nu pot canaliza resursele financiare spre proiecte prioritare la moment în condițiile în care apare obligativitate plății unor sume majore a plăților aferente creditelor contractate anterior (RCG).
4.1.	Deficitul bugetului public nominal și raportat la PIB, comparativ cu statele de referință	
4.2.	Datoria publică raportată nominală și raportată la PIB comparativ cu statele de referință.	
4.3.	Datoria externă, inclusiv publică raportată la PIB comparativ cu statele de referință.	
4.4.	Soldul contului curent raportat la PIB și contribuția principalelor componente în dinamică și comparativ cu alte state.	
4.5.	Poziționarea Republicii Moldova conform pilonului de Stabilitate macroeconomică din Raportul Competitivității Globale în dinamică și comparativ cu alte state	
	<i>Activitatea inovațională</i>	

	4.6.	Sub-indicele inovațional de efort al Indicelui Global al Inovației comparativ cu alte state (analiza subindicatorilor relevanți).	Activitatea inovațională este un alt factor important pentru susținerea creșterii competitivității pe termen lung. Astfel, în acest context este oportună analiza factorilor de stimulare a creării inovațiilor și performanțelor realizate în obținerea unor procese și produse inovaționale etc.
	4.7.	Sub-indicele inovațional de rezultat al Indicelui Global al Inovației comparativ cu alte state (analiza subindicatorilor relevanți).	
	<i>Analiza altor factori determinanți ai competitivității naționale incluși în Matricea Foii de parcurs</i>		

## **Anexa 16. Metodologia de evaluare/estimare a impactului Strategiei naționale de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020 asupra dezvoltării economiei naționale**

### **Introducere**

1. Metodologia<sup>22</sup> de evaluare a impactului Strategiei naționale de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020 (SNAIPE) asupra economiei naționale (în continuare – Metodologie) a fost elaborat de către Institutul Național de Cercetări Economice (INCE) în conformitate cu prevederile pct.4 din dispozitivul Hotărârii Guvernului nr.511/2016 și pct.139 și 140, subpct. 3) lit. A) a Strategiei naționale de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020 (SNAIPE).

2. Metodologia va fi utilizată de către INCE pentru efectuarea evaluărilor intermediare (în 2019) și finală (în 2021) a impactului Strategiei asupra dezvoltării economiei naționale (pct.139 și pct.140, subpct. 3) lit. B) din HG nr.511/2016.

3. Metodologia a fost analizată și aprobată în cadrul ședinței Consiliului pentru Competitivitate din 28.03.2019 (în conformitate cu pct.139, pct.140, subpct.1), lit.c) din HG nr.511/2016).

4. Ca efect al aplicării metodologiei, INCE va elabora Rapoartele de evaluare a impactului implementării Strategiei asupra economiei naționale, care vor fi consultate în Cadrul Consiliului pentru Competitivitate.

O provocare majoră pentru economia Republicii Moldova constă în asigurarea unor ritmuri mai înalte de creștere economică și în trecerea la o economie mult mai echilibrată, diversificată și solidă din punct de vedere structural. Totodată, o creștere accelerată și durabilă a venitului național este posibilă doar prin intermediul sporirii și diversificării exporturilor. Decalajul tehnologic reprezintă, însă, un neajuns structural major, care subminează competitivitatea exporturilor moldovenești. Pentru reducerea acestuia și catalizarea modelului de creștere orientat spre exporturi sunt necesare investiții majore în dezvoltarea capitalului productiv.

În vederea soluționării acestor probleme, a fost elaborată Strategia Națională de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020. Aceasta prevede un plan de acțiuni (80 la număr) complex. Acțiunile din cadrul Planului sus menționat sunt clasificate în 6 domenii de intervenție (obiective majore), fiecare din ele incluzând câteva obiective specifice:

1) **Obiectivul A.** Fortificarea elementelor de bază ale cadrului de reglementare, care să permită atragerea, reținerea, dezvoltarea investițiilor și promovarea exporturilor:

**A1.** Prevenirea și soluționarea eficientă a disputelor investiționale.

**A2.** Îmbunătățirea politicii fiscal-vamale și administrării aferente.

**A3.** Sporirea încrederii businessului față de stat și transparentizarea relațiilor business-stat.

**A4.** Consolidarea cadrului statistic privind activitățile de investiții și de export.

**A5.** Accelerarea procesului de punere în aplicare a dispozițiilor prevăzute de Strategia reformei cadrului de reglementare a activității de întreprinzător pentru anii 2013-2020.

2) **Obiectivul B.** Îmbunătățirea sistemului de dezvoltare a forței de muncă pentru sectoarele prioritare orientate spre export:

---

<sup>22</sup> **Metodologia este elaborată de INCE cu drept de autor.** La elaborarea prezentei metodologii s-a ținut cont de recomandările expuse în „Ghidul metodologic pentru evaluarea intermediară și ex-post a politicilor publice” (disponibil pe pagina web a Cancelariei de Stat), în alte metodologii existente pentru evaluarea politicilor publice, inclusiv a celor preluate din experiența internațională.



**B1.** Accelerarea implementării prevederilor esențiale din Strategia de dezvoltare a învățământului vocațional tehnic pe anii 2013-2020 și a altor acțiuni orientate spre dezvoltarea forței de muncă în sectoarele prioritare identificate în prezenta Strategie.

**B2.** Modernizarea legislației muncii și a legislației privind imigrarea de muncă.

**B3.** Introducerea unui sistem de măsuri încurajatoare pentru instruirea angajaților.

3) **Obiectivul C.** Sporirea calității infrastructurii industriale, transportului și comerciale pentru dezvoltarea sectoarelor orientate spre export:

**C1.** Dezvoltarea infrastructurii industriale.

**C2.** Dezvoltarea în continuare a infrastructurii (inclusiv nemateriale) de susținere a investițiilor și exporturilor.

4) **Obiectivul D.** Maximizarea beneficiilor economice și de dezvoltare ale investițiilor străine directe prin consolidarea legăturilor cu economia națională:

**D1.** Elaborarea unui sistem mai atractiv de stimulente investiționale.

**D2.** Consolidarea legăturilor dintre investițiile străine directe și economie.

5) **Obiectivul E.** Sporirea capacităților de export ale producătorilor autohtoni:

**E1.** Dezvoltarea instrumentelor de sprijin financiar pentru exportatori.

**E2.** Dezvoltarea instrumentelor de sprijin informațional pentru exportatori.

6) **Obiectivul F.** Consolidarea capacităților instituțiilor naționale în scopul atragerii, menținerii, dezvoltării investițiilor și promovării exporturilor<sup>23</sup>:

**F1.** Transformarea Organizației de Atragere a Investițiilor și Promovare a Exportului din Moldova într-o agenție eficientă și profesionistă în domeniul atragerii investițiilor și promovării exporturilor.

**F2.** Consolidarea diplomației economice în domeniul promovării investițiilor străine directe.

### Conceptul de evaluare

Prezenta metodologie se referă la descrierea cadrului conceptual, precum și a aspectelor de bază ale procesului de evaluare a impactului Strategiei asupra economiei naționale<sup>24</sup>.

Evaluarea implementării Strategiei date este un instrument indispensabil pentru autorități. Aceasta permite formularea unor concluzii asupra modului în care intervențiile prevăzute de planul de acțiuni ating obiectivele scontate și contribuie la soluționarea problemelor majore vizate de Strategie. Prin urmare, autoritățile vor dispune de un suport analitic relevant pentru a decide asupra necesității de a ajusta obiectivele, acțiunile astfel încât să răspundă mai bine intereselor grupurilor țintă vizat de documentul dat de politici, iar prin urmare să contribuie la producerea impactului scontat<sup>25</sup>.

Cercetările se vor axa, în principal, pe evaluarea impactului Strategiei asupra economiei naționale. Scopul acestuia este de a evalua măsura în care implementarea documentului dat de politici contribuie la producerea impacturilor scontate și atingerii scopului major al Strategiei, răspunzând la astfel de întrebări: care sunt efectele produse de implementarea Planului de acțiuni

<sup>23</sup> Hotărârea Guvernului nr. 511 din 25.04.2016 cu privire la aprobarea Strategiei naționale de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor (SNAIPE) pentru anii 2016-2020 disponibilă pe <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=364547&lang=1>.

<sup>24</sup> La această etapă, reieșind din informațiile disponibile considerăm că metodologia reflectă cea mai oportună abordare de analiză a impactului implementării SNAIPE.

<sup>25</sup> Rezultatele cercetărilor vor asigura un suport analitic important, inclusiv pentru dezvoltarea politicii în domeniu pentru următoarea perioadă.

al Strategiei asupra grupurilor țintă; dacă acestea sunt actuale; dacă a fost realizat impactul socio-economic estimat la conceperea Strategiei; care este discrepanța dintre valorile estimate și cele reale; care sunt alte impacte relevante produse de Strategie; diferențierea efectelor implementării documentului de politici și a altor factori ce au influențat realizarea obiectivelor, nemijlocit a impactului.

Totodată, o condiție importantă pentru producerea impactului este realizarea cu succes a celorlalte elemente ale procesului de implementare a planului de acțiuni, nemijlocit valorificarea resurselor, realizarea acțiunilor și atingerea indicatorilor de monitorizare/ rezultat planificați<sup>26</sup>. Astfel, abordarea altor criterii de evaluare, cum ar fi: relevanța<sup>27</sup>, eficiența<sup>28</sup>, eficacitatea<sup>29</sup>, sustenabilitatea este necesară în vederea evaluării impactului. În contextul dat, vor fi consultate alte studii care ar putea oferi informații relevante în contextul dat, nemijlocit rapoartele de monitorizare a implementării SNAIPE elaborate de Ministerul Economiei și Infrastructurii<sup>30</sup>. În cazul indisponibilității sau disponibilității reduse a altor studii relevante în contextul dat, aceste criterii vor fi cercetate<sup>31</sup> parțial în cadrul acestui studiu.

**Reieșind din scopul general, obiectivele Strategiei, precum și scopul evaluării în sine și necesitatea de informații complexe și relevante, analiza se va focusa pe următoarele aspecte importante:**

1. Dacă și în ce măsură implementarea Strategiei a contribuit la<sup>32</sup>:
  - a. Sporirea valorică și diversificarea structurală a exporturilor moldovenești.
  - b. Majorarea volumului investițiilor străine realizate în economie. Sporirea investițiilor în ansamblu? Reducerea decalajelor comparativ cu alte state?
2. Dacă au fost realizate țintele indicatorilor de rezultat/impact cuprinși în Strategie și care este deficitul de performanță.
3. Conectarea indicatorilor de rezultat la indicatorii de impact și la indicatorii de monitorizare și acțiuni.
4. Dacă rezultatele obținute în urma implementării au contribuit la realizarea impactului scontat. Se va încerca, în măsura în care datele necesare vor fi disponibile, măsurarea contribuției.
5. Dacă și care sunt alte efecte ale implementării strategiei asupra grupurilor țintă și ale dezvoltării socio-economice în ansamblu (inclusiv negative).
6. Factorii care au determinat succesul și, din contra, deficitul de performanță – atât cei

---

<sup>26</sup> Guide to Ex-post Policy Impact Assessment. A4U Guidelines N8, April 2018.

<sup>27</sup> Disponibilitatea informației privind relevanța ar fi oferit răspunsuri la astfel de întrebări cum ar fi: obiectivele Strategiei sunt încă relevante? sunt beneficiarii clar definiți? Aceasta ar spori înțelegerea conexiunilor dintre acțiuni și rezultate pe de o parte și dintre rezultate și impacturi, pe de altă parte.

<sup>28</sup> Au fost realizați indicatorii de monitorizare planificați? în timp? pentru cei care nu au fost realizați, sau realizați parțial care sunt cauzele principale?

<sup>29</sup> Pentru a obține răspunsuri la astfel de întrebări cum ar fi: au fost obiectivele realizate? care este discrepanța dintre rezultatele țintite și cele obținute? Care sunt factorii care determină discrepanța, dacă aceasta există? Performanța obținută în atingerea rezultatelor este asociată intervenției de politici?

<sup>30</sup> Utilitatea acestora ar spori dacă în cadrul acestora ar fi formulate concluzii privind carențele în implementare și recomandări, corespunzător măsuri care au fost întreprinse pentru eliminarea/reducerea acestora.

<sup>31</sup> Pentru a obține informațiile necesare pentru evaluarea impactului Strategiei.

<sup>32</sup> Aceste două probleme urmau să fie soluționate prin promovarea și implementarea politicii date. Va fi efectuată o analiză comprehensivă a performanței exporturilor și a investițiilor în comparație cu situația existentă la etapa conceperii documentului de politici vizat, inclusiv prin prisma indicatorilor abordați în Capitolul 1 al Strategiei. Vor fi selectați cei mai relevanți indicatori. Se va analiza dacă au fost înregistrate performanțe comparativ cu situația de înaintea implementării Strategiei; dacă aceștia și-au urmat tendința și s-au plasat peste/sub aceasta. În ce măsură evoluțiile date au fost determinate de implementarea strategiei.

legați de Strategie, cât și cei care nu fac obiectul acestei Strategii.

7. Dacă beneficiarii strategiei sunt satisfăcuți de rezultatele Strategiei.

8. Lecții învățate din implementarea Strategiei și formularea concluziilor pentru perioada următoare de implementare și planificare a politicilor viitoare.

Analiza va fi efectuată la etapa intermediară și ex-post. Împreună cu rezultatele obținute, analizele vor fi prezentate sub forma a 2 rapoarte de evaluare a impactului.

**Evaluarea intermediară** va pune accentul, în special, pe aprecierea gradului de realizare a țintelor indicatorilor de rezultat/impact în urma implementării documentului de politici și estimarea probabilității atingerii țintelor finale. În ce măsură rezultatele/impacturile obținute sunt expresia efectelor produse de implementarea Strategiei? Care sunt alte efecte ale Strategiei, care sunt factorii alternativi care au influențat rezultatele și impactul? La această etapă este important de a se face legătura dintre obiectivele Strategiei, rezultate și indicatorii de impact. Corespunzător, de a dispune (din alte surse sau din analiza proprie) de o analiză a calității implementării.

**Evaluarea finală (ex-post)** va cuprinde toată perioada implementării documentului de politici. Aceasta se va concentra, mai cu seamă, pe rezultatele reale ale documentului de politici, pentru a evalua și a înțelege mai bine impactul implementării acestuia și factorii de succes și de eșec în procesul de implementare; alți factori determinați în evoluția indicatorilor de impact care nu au fost abordați de prezenta strategie; relevanța continuării politicii în domeniu și domeniile prioritare de intervenție; extragerea lecțiilor învățate care pot fi aplicate pentru alte intervenții de politici.

#### *Sistemul de evaluare*

Prezenta Strategie reprezintă, mai cu seamă, o abordare holistică de soluționare a unor probleme critice pentru dezvoltarea țării, cum ar fi: creșterea temperată a PIB, activitatea investițională redusă și valoarea mică a exporturilor. Planul de intervenție al acesteia cuprinde un număr mare de acțiuni, vizând un spectru larg de politici, asociat mai multor domenii de activitate. Acesta abordează necesitățile diferitor beneficiari, reprezentați cu precădere de mediul de afaceri. Indicatorii de rezultat și de impact sunt numeroși.

Prin urmare, analiza impactului socio-economic al Strategiei se va baza pe mai multe surse de informații, metode și tehnici de cercetare.

#### *Colectarea datelor*

În cadrul studiului vor fi folosite multiple surse de informații. Datele cantitative sunt imperative în vederea evaluării gradului de realizare a indicatorilor stabiliți în strategie (în principal de rezultat/impact) și estimării deficitului de performanță, efectelor strategiei. Datele calitative, la rândul lor, sunt necesare pentru fundamentarea analizei cantitative și relevante în vederea verificării și completării concluziilor formulate în urma analizei datelor cantitative.

#### **Principalele surse de date vor constitui:**

- **Datele secundare:** statisticile autorităților publice naționale: Biroul Național de Statistică, Banca Națională a Moldovei (cu precădere datele privind balanța de plăți, nemijlocit ISD, poziția investițională ș.a.), Ministerul Finanțelor, Ministerul Economiei (statistici privind activitatea zonelor economice libere, rapoartele anuale de monitorizare ale SNAIPE, Strategiile sectoriale de cheltuieli și rapoartele privind implementarea acestora, cu precădere în domeniul dezvoltării sectorului privat ș.a.), Agenția pentru investiții, Agenția pentru Ocuparea Forței de Muncă; datele statistice ale organizațiilor internaționale (UNCTAD, WITS, Banca Mondială, Forumul Economic Mondial, Heritage Foundation ș.a.); literatura științifică în domeniu; rapoartele

și studiile societății civile; bugetele pe programe pentru implementarea SNAIPE; actele normative, studii și alte categorii de documente elaborate ca urmare implementării Strategiei date; alte documente de politici corelate ș.a.

- **Datele primare:** date preluate din interviuri, focus-grupuri care vor fi organizate pe parcursul evaluării cu participarea mediului de afaceri, reprezentanților instituțiilor publice și a societății civile.

Datele secundare vor servi drept principala sursă de informații. Acestea vor permite analiza gradului de realizare a țintelor intermediare și finale a indicatorilor de rezultat/impact ale prezentei Strategii, precum și tendința acestora. La fel, acestea ar permite evaluarea impactului aplicării Strategiei, nemijlocit asupra profilului investițional și de export al Moldovei. Avantajul datelor secundare este că acestea pot fi obținute la costuri reduse și în timp util.

Din cauza costurilor înalte (timp, resurse umane și financiare) la evaluarea intermediară este puțin probabilă realizarea amplelor cercetări pe teren, cum ar fi, un sondaj exhaustiv pentru mediul de afaceri<sup>33</sup>. În cazul absenței acestui tip de informații, vor fi utilizați indicatori din clasamentele internaționale de evaluare a calității mediului de afaceri și a competitivității. Totodată, vor fi realizate interviuri cu actori relevanți: reprezentanți ai businessului, instituțiilor publice, mediului academic, sectorului asociativ etc.

#### **Analiza datelor**

Pentru obținerea unor rezultate concludente, analiza va combina metode cantitative și calitative de cercetare. O analiză calitativă consistentă și crearea unui cadru teoretic sunt absolut necesare pentru stabilirea/explicarea relațiilor de cauzalitate dintre diverse variabile<sup>34</sup>.

#### **Principalele metode utilizate în cercetare vor fi:**

- Analiza lanțului de rezultate pentru reconstituirea legăturilor dintre acțiuni (indicatori de monitorizare), rezultate, impacturi, eventual, pentru determinarea altor efecte pe care implementarea Strategiei ar putea să le producă. Ideal ar fi ca acest proces să fi fost descris la etapa de planificare a Strategiei. Or, corelația dintre indicatorii de monitorizare și cei de rezultat/impact nu a fost menționată expres. În acest sens, pentru realizarea evaluării impactului a fost elaborată o schemă conceptuală bazată pe relațiile de cauzalitate dintre indicatorii de rezultat/impact și obiectivele generale și specifice. Acest cadru reprezintă “un punct de pornire” și va fi ajustat/dezvoltat pe parcursul procesului de evaluare. Schema cuprinde atât indicatori din strategie, cât și alți parametri relevanți. Astfel, fiecărui obiectiv specific i-a fost asociat indicatori ce reflectă cel mai bine rezultatul implementării acțiunilor incluse. Ulterior, indicatorul de rezultat este conectat cu un indicator de impact.

**Exemplu de conexiune dintre un obiectiv al Strategiei și rezultatul/impactul estimat al acestora:**

Obiective generale	Obiective specifice	Indicator de rezultat (reflectă nivelul de implementare a obiectivului specific)	Indicator de impact (include și influența indicatorului de rezultat asupra economiei)
<i>Fortificarea elementelor</i>	<i>AI. Prevenirea</i>	1. Povara reglementărilor	Investițiile totale ale

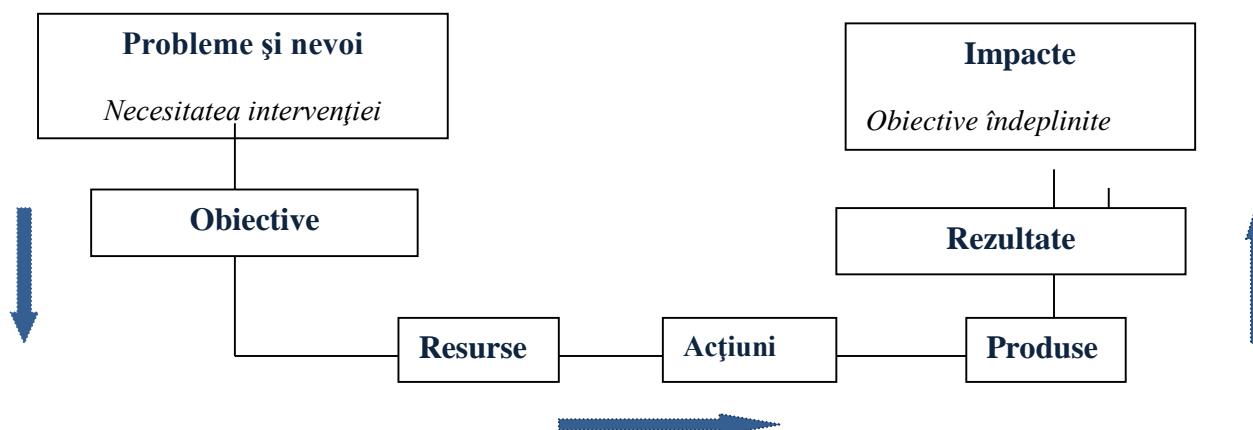
<sup>33</sup> Acesta ar oferi informații relevante pentru evaluarea impactului Strategiei. Astfel, în cazul în care este posibil, se recomandă planificarea unui buget pentru realizarea acestei acțiuni la etapa de evaluare ex-post.

<sup>34</sup> Acest lucru ar fi fost facilitat în cazul existenței unui studiu de evaluare ex-ante a impactului SNAIPE.

<i>de bază ale cadrului de reglementare, care să permită atragerea, reținerea, dezvoltarea investițiilor și promovarea exporturilor</i>	<i>și soluționarea eficientă a disputelor investiționale</i>	publice asupra afacerilor (scor, rating).	sectorului privat (% f.a.p.; MDL)
		2. Eficiența cadrului legal în domeniul reglementării disputelor (scor, rating). 3. Gradul de protecție a investitorilor (scor, rating).	<i>Sursa: BNS</i>
		<i>Sursa: Global Competitiveness Report.</i>	Influx net de ISD (% f.a.p.; USD; % din PIB) <i>Sursa: BNM.</i>

• Modelul resurse-produse pentru analiza și delimitarea efectelor produse de prezenta Strategie asupra indicatorilor socio-economici vizați. Efortul va fi axat pe determinarea legăturilor cauzale în relația activități-produse-rezultate-impact. Prin urmare, a fost elaborat un fișier de colectare și organizare a datelor necesare pentru realizarea acestui exercițiu pornind de la informațiile obținute în rapoartele anuale de monitorizare, elaborate de MEI. Prelucrarea și analiza acestor date va fi utilă și necesară pentru formularea anumitor constatări privind calitatea implementării Strategiei, care este o condiție importantă pentru ca aceasta să contribuie la obținerea rezultatelor și impactului socio-economic scontat.

#### Modelul resurse-produse



Sursa: Preluat din „Ghidul metodologic pentru evaluarea intermediară și ex-post a politicilor publice”.

- Analiza statistică descriptivă, nemijlocit a rezultatelor, impactului planificat și efectiv al Strategiei, în particular a unui set de indicatori relevanți de apreciere a performanței exporturilor și investițiilor Moldovei.
- Analiza comparativă, care presupune analizarea indicatorilor relevanți din Republica Moldova în raport cu cei înregistrați în alte state de interes. Acest lucru este important pentru a evalua în ce măsură este atins unul dintre scopurile Strategiei și anume reducerea decalajelor de competitivitate față de alte state.
- Analiza multicriterială va fi relevantă pentru estimarea contribuției unor decizii de politici la realizarea rezultatelor/impactului.

- Analiza contrafactuală, care presupune stabilirea unui scenariu de referință (teoretic) „ce ar fi existat la momentul dat dacă nu s-ar fi intervenit prin politică publică” și ar servi drept bază pentru compararea cu evoluția ce rezultă din aplicarea politicilor. Din cauză că în Strategie nu au fost stabilite valori de referință pentru indicatorii de rezultat/impact, scenariul de bază va fi reprezentat prin prelungirea tendinței ce s-a manifestat până la implementarea Strategiei.
- Modelul economico-matematic input-output (elaborat și dezvoltat de colaboratorii INCE) pentru analiza modificărilor în cadrul unor sectoare de bunuri selectate drept prioritare în cadrul Strategiei.

De asemenea, pe parcursul analizei, în dependență de datele disponibile și calitatea acestora, vor fi utilizate și alte metode.

Există și alte metode cantitative moderne complexe de analiză, recomandate a fi aplicate, cu precădere la etapa de planificare a impactului politicilor publice. Totodată, utilizarea acestora implică timp și buget semnificativ mai mare. În plus, o analiză calitativă și cantitativă primară consistentă este necesară. La fel, este puțin probabil că aplicarea unor metode mai sofisticate în procesul de analiză să ofere un rezultat mai bun. De exemplu, în calitate de metode mai complexe pot fi considerate modelele econometrice ș.a. Trebuie de menționat că efortul foarte mare care trebuie depus pentru aplicarea metodelor econometrice (timp, bani) s-ar putea transpune într-un rezultat incert. Cea mai mare problemă se referă la faptul că prin aplicarea „cu bun simț” a procedurilor econometrice nu poate fi garantată stabilirea conexiunilor robuste între acțiuni (variabile explicative sau independente) și indicatorii de rezultat-impact (variabile dependente). Sub aspect tehnic, s-ar putea consta că între acțiuni și indicatori nu există relații statistice robuste (testul t-Statistic ar avea valori cuprinse între -2 și 2, iar probabilitatea asociată este mai mare de 10%), ceea ce înseamnă absența capacității explicative. De asemenea, apar și alte probleme:

- ✓ În cazul unui model bazat pe serii de timp o să fie prea multe variabile explicative (doar 80 de acțiuni, însă vor fi și multe alte variabile independente). În același timp, în cel mai bun caz, pentru anumiți indicatori numărul de observări anuale va fi mai mic de 30 (de la mijlocul anilor '90 ai sec XX până în 2018). În cazul conturilor naționale este o trunchiere a seriei cronologice din cauza schimbării metodologiei (trecerea de la SCN-93/SEC-95 la SCN-2008/SEC-2010). Astfel, datele conform SCN-2008/SEC-2010 pot fi găsite doar pentru perioada 2010-2018. Această disproporție dintre numărul mic de observări și abundența de variabile explicative, din start, ridică mari semne de întrebare privind calitatea regresiiilor.
- ✓ O soluție alternativă ar fi utilizarea unui model în baza unor cercetări pe teren. Ar putea fi 2 abordări. Prima constă în realizarea unui sondaj sociologic exhaustiv asupra mediului de afaceri. A doua abordare presupune conlucrarea cu BNS, care ar trebui să creeze serii de date de tip panel în baza informațiilor despre activitatea economică a firmelor care au activat atât până la intrarea în vigoare a Strategiei (2016), cât și după aceasta. Aceste exerciții sunt extrem de costisitoare, iar rezultatele pot fi neconcludent: între acțiuni și indicatori nu s-ar putea depista relații statistice consistente. Totodată, conform actelor normative în vigoare informația oferită de firme BNS este strict confidențială și nu poate fi făcută publică.

În acest context, poate fi menționată recomandarea „Ghidului metodologic pentru evaluarea intermediară și ex-post” care presupune că colectarea informațiilor și activitatea

analitică trebuie să fie realiste și cost-eficiente, adică acestea nu trebuie să determine o colectare excesivă de date și cheltuieli de evaluare exagerate, comparativ cu costurile operaționale ale politicii publice propriu-zis.

#### **Indicatorii de rezultat/impact**

Evaluarea impactului implementării Strategiei va fi fundamentată pe 3 categorii de indicatori (extrași din Strategie):

- **Grila indicatorilor de impact direct:**
  - **Indicatori de impact specifici acțiunii MIEPO**, în prezent Agenția pentru investiții (conform p. 127 al Strategiei). Această categorie de indicatori depind direct de eforturile depuse de acestea în calitate de agenție națională de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor. Principala sursă a datelor pentru această categorie de indicatori este Agenția pentru investiții.

Indicator		2020	Sursa
1.1	Proiecte noi sau extinse în sectoarele prioritare	=>50	MIEPO
1.2	Locuri noi de muncă	14-15 mii	MIEPO
1.3	Valoarea totală a investițiilor alocate în proiectele date	250 mil. USD	MIEPO
1.4	Volumul de exporturi noi generate de aceste proiecte	210 mil. USD	MIEPO

- **Indicatori de impact, grila reformelor** (conform p. 128 al Strategiei) se referă la influența așteptată a reformelor instituționale și a îmbunătățirilor de infrastructură care vor avea efect orizontal asupra tuturor industriilor. Acești indicatori sunt reprezentați, în special, de scorurile și ratingurile țării din clasamentele internaționale relevante.

Indicator	Nivelul de bază 2015	2016	2018	2020	Sursa	
2.1	Numărul de zile pentru obținerea permisului de construcție	276	200	150	150	DB
2.2	Numărul de proceduri pentru obținerea permisului de construcție	27	20	12	12	DB
2.3	Costurile legate de obținerea permisului de construcție, % din valoarea depozitului standard construit	0,7	0,7	2,0	2,0	DB
2.4	Numărul de zile pentru conectarea la rețeaua de electricitate	113	110	80	80	DB
2.5	Numărul de proceduri pentru conectarea la rețeaua de electricitate	7	7	5	5	DB
2.6	Costurile legate de conectare la rețeaua de electricitate, % din nivelul mediu al venitului pe cap de locuitor	778	750	400	200	DB
2.7	Numărul de plăți cu caracter fiscal pe an	21	21	10	10	DB

2.8	Timpul cheltuit pentru efectuarea plăților cu caracter fiscal, ore/an	186	186	150	100	DB
2.9	Sarcina fiscală totală, % din profit	40,2	40,2	35	35	DB
2.10	Timpul pentru proceduri documentare și vamale ale tranzacțiilor de export, ore	51	45	15	15	DB
2.11	Timpul pentru proceduri documentare și vamale ale tranzacțiilor de import, ore	5	5	4	4	DB
2.12	Indicatorii performanței logistice	2,65	2,78	3,05	3,67	LPI
2.13	Scorul pentru eficiența Serviciului Vamal	2,55	3,0	3,25	3,5	LPI
2.14	Scorul pentru calitatea infrastructurii	2,55	2,65	2,75	3,0	LPI
2.15	Scorul pentru transportul internațional	3,14	3,2	3,3	3,5	LPI
2.16	Scorul pentru competențele logistice	2,44	2,6	3,0	4,0	LPI
2.17	Scorul pentru localizarea geografică	2,35	2,6	3,0	4,0	LPI
2.18	Scorul pentru oportunitate	2,89	2,6	3,0	4,0	LPI
2.19	Indicii relevanți din indicele libertății economice					
2.20	Indicele drepturilor de proprietate	40,0	45,0	55,0	65,0	HF
2.21	Indicele libertății de corupție	35,0	40,0	55,0	65,0	HF
2.22	Indicele libertății forței de muncă	40,6	45,0	55,0	65,0	HF

Notă: DB – ratingul Doing Business al Băncii Mondiale; LPI – ratingul Logistics Performance Index al Băncii Mondiale, HF – Heritage Foundation.

Sursele indicate în ultima coloană pentru nivelul anului 2015; estimări.

- **Indicatori de rezultat asupra economiei naționale** se referă la efectele Strategiei asupra indicatorilor macroeconomici, precum: PIB, volumul total al investițiilor, valoarea exportului de bunuri și servicii, ocuparea forței de muncă.

		Nivelul de bază 2014	2016	2018	2020	Sursa
3.1	PIB real, %	100	100	110	122	BNS
3.2	Formarea brută de capital fix/PIB, %	24,5	25,6	28,0	28,0	BNS
3.3	Influxul anual net de investiții străine directe, milioane dolari SUA	200	200	300	380	BNM
3.4	Influxul anual net de investiții străine directe, % din PIB	2,5	2,5	3,4	3,9	Ministerul Economiei, pe baza datelor BNM
3.5	Exporturi de bunuri, miliarde dolari SUA	2,339	2,310	2,624	3,002	BNS
3.6	Exporturi de servicii, miliarde dolari SUA	0,958	960,9	1,106	1,275	BNM
3.7	Deficitul comercial, % din PIB	-37,4	-36,8	-35,4	-33,4	Ministerul Economiei, pe baza datelor BNS și BNM
3.8	Rata de ocupare a forței de muncă, %	39,6	39,6	39,9	40,3	BNS
3.9	Rata șomajului, %	3,9	3,8	3,2	2,2	BNS



Totodată, pe parcursul evaluării, lista de indicatori va fi completată pentru a oferi o imagine mai amplă asupra profilului investițional și de export al țării.

### **Formularea concluziilor**

Ca urmare a cercetărilor efectuate, în procesul de evaluare a impactului economic al Strategiei vor fi formulate concluzii ce se referă la: progresele înregistrate în vederea realizării indicatorilor de rezultat, a obiectivelor ca urmare implementării Strategiei; dacă este cazul, care sunt factorii care au determinat lipsa de performanță (diferența dintre valorile reale și cele scontate); efectele strategiei asupra indicatorilor de impact; alte efecte ale Strategiei asupra grupurilor țintă, economiei în ansamblu; alți factori majori ce determină evoluția indicatorilor de impact; eșecurile sau succesele ce urmează a fi luate în considerație la etapa următoare de implementare a Strategiei și, mai cu seamă, la dezvoltarea politicii publice ce vizează domeniul dat.

### **Cadrul organizatoric**

Responsabilitățile pentru procesul de reevaluare sunt descrise în Strategia națională de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr.511/2016, p. 139, p. 140.

Conform punctului 140, subpunct 3, Institutul Național de Cercetări Economice este responsabil de:

1. Elaborarea Metodologiei privind estimarea impactului prezentei Strategii asupra dezvoltării economiei naționale.

2. Efectuarea evaluării intermediare și finale a implementării Strategiei.

Ministerul Economiei și Infrastructurii va furniza INCE rapoartele de monitorizare cu privire la implementarea Strategiei; Strategiile de cheltuieli și bugetele pe programe aferente implementării Strategiei; alte rapoarte ce prezintă produsele implementării Strategiei.

Agenția pentru Investiții va oferi informațiile privind proiectele investiționale noi și extinse cu suportul acestora și indicatorii de impact asociați activității Agenției.

Este oportun de a fi numită o persoană de contact din cadrul instituțiilor responsabile pentru producerea și furnizarea datelor statistice și a altor tipuri de informații relevante în procesul de evaluare: BNS, BNM, inspectoratul fiscal, MIEPO, MEI, Agenția Națională pentru ocuparea forței de muncă. MEI, fiind responsabil de colectarea rapoartelor privind implementarea Strategiei de la instituțiile responsabile, va furniza, la solicitarea INCE, contactele persoanelor responsabile din cadrul acestor instituții.

### **Limitările și constrângerile evaluării:**

1. Lipsa raportului de evaluare ex-ante a impactului.
2. Lipsa datelor primare cu caracter exhaustiv (sondaj pentru mediu de afaceri), cauzată de insuficiența resurselor financiare și umane de obținere a acestora.

3. Calitatea joasă a datelor primare obținute în urma interviurilor din cauza reticenței antreprenorilor.

4. Lipsa sau trunchierea seriilor de date, în special a celor ce reflectă evoluțiile sectoriale, ceea ce împiedică depistarea unor tendințe obiective pe termen lung. O cauză a acestui fapt ține de modificarea metodologiilor statistice.

5. Calitatea și caracterul limitat al datelor statistice existente privind investițiile.

6. Nivelul înalt de discreție determinat de faptul că obiectivelor generale și specifice nu le sunt asociate rezultate scontate exprimate în valoare numerică.

7. Dificultatea delimitării efectelor asociate implementării Strategiei din cauza caracterului general al indicatorilor de impact (rezultat asupra economiei). Dinamica unor indicatori generali, precum PIB-ul sau rata ocupării, sunt determinați de foarte mulți factori, iar influențele exercitate au traiectorii sinuoase (se suprapun, întârzie în timp etc.). Astfel, „urma” ce aparține efectului unei acțiuni din strategie, practic, se pierde în multitudinea de factori și influențe.

## **Anexa 17. Indicele compozit de prioritizare a sectoarelor economice din perspectiva formulării politicii de creștere a competitivității exporturilor**

### **Descriere și rezultate**

Indicele compozit permite identificarea activităților economice în care Republica Moldova are potențial de dezvoltare în vederea creșterii competitivității exporturilor. Acesta permite analiza activităților economice dezagregate la nivel de 2 cifre conform Clasificatorului Activităților Economice al Republicii Moldova. Indicatorul ține cont de contribuția activităților economice la crearea veniturilor din vânzări, de alocarea resurselor umane și a investițiilor în active imobilizate în economie, precum și de nivelul veniturilor din vânzări per angajat, intensitatea activităților economice în cheltuieli de cercetare și dezvoltare în țările dezvoltate și atractivitatea pentru proiectele de investiții străine la nivel internațional.

Indicatorul compozit este format din 9 subindicatori:

1. Nivelul de intensitate a activității economice în cercetare și dezvoltare la nivel internațional conform taxonomiei OECD (Galindo-Rueda F., Verger F., 2016). Activitățile au fost clasificate în 5 categorii care au primit valori de la 1 – intensitate redusă în cheltuieli de cercetare și dezvoltare la 5 – intensitate înaltă în cercetare și dezvoltare.

2. Veniturile din vânzări în anul 2021, mil. MDL.

3. Veniturile din vânzări per angajat în anul 2021, mii MDL/salariat, a fost calculat ca indicator ce reflectă productivitatea muncii.

4. Rata anuală compusă de creștere a veniturilor din vânzări în perioada anilor 2015-2021, %.

5. Numărul salariaților în sectorul real în anul 2021, persoane.

6. Rata medie anuală compusă a numărului de salariați în sectorul real în perioada anilor 2015-2021, %.

7. Activele imobilizate în anul 2021, mil. MDL.

8. Rata anuală compusă a activelor imobilizate în perioada anilor 2015-2021, %.

9. Atractivitatea investițională a sectoarelor la nivel internațional măsurat prin numărul și valoarea proiectelor investiționale de tip greenfield. Intensitatea fluxurilor mondiale de ISD unde a fost luat în considerație cota sectorului în numărul proiectelor de tip greenfield și achiziții și fuziuni, agregat conform World Investment Report 2020. Activităților, ce se încadrează în top 5 sectoare cu cea mai mare pondere, le-a fost atribuit scorul 3, următoarelor 5 din top 10 – scorul 2 și celorlalte sectoare –1.

Crearea indicelui a constat din 2 etape: normalizarea indicatorilor în baza metodei min-max la prima etapă și agregarea acestora prin acordarea unei ponderi egale fiecărui indicator.

Indicele calculat reprezintă un model ce poate fi modificat prin adăugarea/excluderea unor sub-indicatori, crearea unor grupe de activități mai agregate, modificarea ponderii acordate fiecărui indicator selectat.

**Clasificarea activităților economice conform indicelui compozit de prioritizare a sectoarelor economice din perspectiva formulării politicii de creștere a competitivității exporturilor:**

	<b>Intensitatea în cercetare și dezvoltare Conform taxonomiei OECD și UE (referințe în Note)</b>	<b>Venituri din vânzări, media anuală 2021, mil. MDL</b>	<b>Majorarea veniturilor din vânzări 2021/2015, %</b>	<b>Productivitatea 2021, mii. MDL</b>	<b>Salariați securor real, 2021, persoane</b>	<b>Creșterea numărului de salariați în economie 2021/2015, persoane</b>	<b>Active imobilizate 2021, mil. MDL</b>	<b>Creșterea active imobilizate 2021/2015, mil. MDL</b>	<b>Atractivitatea pentru investitorii străini</b>	<b>Scor total (ponderi egale)</b>
<b>29 Fabricarea autovehiculelor, a remorcilor și semiremorcilor</b>	0.8	0.2	1.0	0.0	0.4	1.0	0.1	1.0	0.0	4.4
<b>49 Transporturi terestre și transporturi prin conducte</b>	0.0	0.5	0.1	0.0	0.9	0.3	0.4	0.2	1.0	3.5
<b>62 Activități de servicii în tehnologia informației</b>	0.8	0.3	0.1	0.0	0.4	0.6	0.0	0.3	1.0	3.4
<b>01 Agricultură, vânătoare și servicii anexe</b>	0.0	1.0	0.1	0.0	1.0	0.3	0.7	0.3	0.0	3.4
<b>35 Producția și furnizarea de energie electrică și termică, gaze, apă caldă și aer condiționat</b>	0.0	1.0	0.1	0.2	0.3	0.3	0.7	0.2	0.5	3.3
<b>63 Activități de servicii informatice</b>	0.8	0.1	0.1	0.0	0.2	0.5	0.0	0.4	1.0	3.2
<b>20 Fabricarea substanțelor și a produselor chimice</b>	0.8	0.1	0.1	0.1	0.1	0.5	0.0	0.3	1.0	2.9
<b>10 Industria alimentară</b>	0.3	1.0	0.1	0.1	0.7	0.3	0.3	0.2	0.0	2.9
<b>61 Comunicații electronice</b>	0.3	0.3	0.1	0.1	0.2	0.3	0.3	0.2	1.0	2.7
<b>26 Fabricarea calculatoarelor și a produselor electronice și optice</b>	1.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.2	0.0	0.1	1.0	2.4
<b>58 Activități de editare</b>	0.8	0.0	0.1	0.0	0.1	0.4	0.0	0.1	1.0	2.4
<b>28 Fabricarea de mașini, utilaje și echipamente n.c.a.</b>	0.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.2	0.0	0.2	1.0	2.3
<b>75 Activități veterinare</b>	0.3	0.0	0.1	0.0	0.0	0.8	0.0	0.6	0.5	2.3
<b>68 Tranzacții imobiliare</b>	0.0	0.3	0.1	0.0	0.3	0.3	1.0	0.3	0.0	2.3
<b>41 Construcții de clădiri</b>	0.0	0.5	0.1	0.1	0.3	0.4	0.2	0.3	0.5	2.3
<b>52 Depozitare și activități auxiliare pentru transporturi</b>	0.0	0.2	0.1	0.1	0.1	0.3	0.1	0.2	1.0	2.1
<b>64 Intermedieri financiare, cu excepția activităților de asigurări și ale fondurilor de pensii</b>	0.0	0.2	0.1	0.1	0.3	0.3	0.3	0.2	0.5	2.0
<b>14 Fabricarea articolelor de îmbrăcăminte</b>	0.3	0.1	0.1	0.0	0.5	0.3	0.0	0.2	0.5	2.0
<b>53 Activități de poșta și de curier</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.1	0.3	0.0	0.4	1.0	1.9
<b>42 Lucrări de construcții civile</b>	0.0	0.3	0.1	0.0	0.3	0.3	0.1	0.2	0.5	1.9

<b>51 Transporturi aeriene</b>	0.0	0.1	0.1	0.3	0.0	0.2	0.0	0.1	1.0	1.9
<b>43 Lucrări speciale de construcții</b>	0.0	0.3	0.1	0.0	0.3	0.4	0.1	0.2	0.5	1.8
<b>13 Fabricarea produselor textile</b>	0.3	0.1	0.1	0.0	0.2	0.4	0.0	0.2	0.5	1.8
<b>21 Fabricarea produselor farmaceutice de baza și a preparatelor farmaceutice</b>	1.0	0.0	0.1	0.1	0.0	0.3	0.0	0.2	0.0	1.8
<b>56 Restaurante și alte activități de servicii de alimentație</b>	0.0	0.2	0.1	0.0	0.4	0.3	0.1	0.2	0.5	1.8
<b>50 Transporturi pe apă</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.3	0.0	0.2	1.0	1.7
<b>23 Fabricarea altor produse din minerale nemetalice</b>	0.5	0.2	0.1	0.1	0.1	0.3	0.1	0.2	0.0	1.7
<b>60 Activități de producere și difuzare de programe</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.3	0.0	0.2	1.0	1.7
<b>69 Activități juridice și de contabilitate</b>	0.3	0.0	0.1	0.0	0.1	0.4	0.0	0.2	0.5	1.6
<b>22 Fabricarea produselor din cauciuc și mase plastice</b>	0.5	0.1	0.1	0.1	0.1	0.3	0.0	0.3	0.0	1.5
<b>71 Activități de arhitectura și inginerie; activități de testări și analiza tehnica</b>	0.3	0.1	0.1	0.0	0.1	0.3	0.1	0.2	0.5	1.5
<b>11 Fabricarea băuturilor</b>	0.3	0.3	0.1	0.1	0.2	0.3	0.2	0.2	0.0	1.5
<b>32 Alte activități industriale n.c.a</b>	0.5	0.0	0.1	0.0	0.0	0.5	0.0	0.3	0.0	1.5
<b>70 Activități ale direcțiilor administrative centralizate; activități de management și de consultanță în management</b>	0.3	0.0	0.1	0.0	0.1	0.3	0.0	0.2	0.5	1.5
<b>78 Activități de servicii privind forța de muncă</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.6	0.0	0.2	0.5	1.5
<b>81 Activități de peisagistica și servicii pentru clădiri</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.1	0.5	0.0	0.3	0.5	1.5
<b>92 Activități de jocuri de noroc și pariuri</b>	0.0	0.2	0.1	1.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	1.5
<b>82 Servicii administrative, servicii suport și alte activități de servicii prestate în principal întreprinderilor</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.1	0.4	0.0	0.3	0.5	1.5
<b>73 Publicitate și activități de studiere a pieței</b>	0.3	0.1	0.1	0.0	0.1	0.2	0.0	0.2	0.5	1.4
<b>27 Fabricarea echipamentelor electrice</b>	0.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.5	1.4
<b>79 Activități ale agențiilor turistice și ale tur-operatorilor; alte servicii de rezervare și asistență turistică</b>	0.0	0.1	0.1	0.3	0.0	0.2	0.0	0.2	0.5	1.4
<b>15 Tăbăcirea și finisarea pieilor; fabricarea articolelor de voiaj și marochinărie, harnașamentelor și încălțăminte; prepararea și vopsirea blănușilor</b>	0.3	0.0	0.1	0.0	0.1	0.3	0.0	0.1	0.5	1.4
<b>80 Activități de investigații și protecție</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.2	0.3	0.0	0.2	0.5	1.3
<b>31 Fabricarea de mobilă</b>	0.3	0.1	0.1	0.0	0.1	0.4	0.0	0.3	0.0	1.3
<b>74 Alte activități profesionale, științifice și tehnice</b>	0.3	0.0	0.1	0.0	0.0	0.2	0.0	0.2	0.5	1.3
<b>24 Industria metalurgică</b>	0.5	0.0	0.1	0.2	0.0	0.3	0.0	0.2	0.0	1.3

<b>59 Activități de producție cinematografică, video și de programe de televiziune; înregistrări audio și activități de editare muzicală</b>	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	1.0	1.2
<b>25 Industria construcțiilor metalice și a produselor din metal, exclusiv mașini, utilaje și instalații</b>	0.3	0.1	0.1	0.1	0.1	0.3	0.0	0.3	0.0	1.2
<b>77 Activități de închiriere și leasing</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.3	0.0	0.2	0.5	1.2
<b>19 Fabricarea produselor de cocserie și a produselor obținute din prelucrarea țiteiului</b>	0.3	0.0	0.0	0.1	0.0	0.1	0.0	0.2	0.5	1.2
<b>17 Fabricarea hârtiei și a produselor din hârtie</b>	0.3	0.1	0.1	0.1	0.0	0.4	0.0	0.2	0.0	1.1
<b>55 Hoteluri și alte facilități de cazare</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.2	0.1	0.2	0.5	1.1
<b>66 Activități auxiliare pentru intermediari financiare și activități de asigurare</b>	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	0.0	0.2	0.5	1.1
<b>08 Alte activități extractive</b>	0.3	0.0	0.1	0.0	0.1	0.3	0.0	0.3	0.0	1.0
<b>36 Captarea, tratarea și distribuția apei</b>	0.0	0.1	0.1	0.0	0.2	0.3	0.2	0.3	0.0	1.0
<b>16 Prelucrarea lemnului, fabricarea produselor din lemn și pluta, cu excepția mobilei; fabricarea articolelor din paie și din alte materiale vegetale împletite</b>	0.3	0.0	0.1	0.0	0.0	0.3	0.0	0.2	0.0	1.0
<b>33 Repararea, întreținerea și instalarea mașinilor și echipamentelor</b>	0.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.2	0.0	0.9
<b>38 Colectarea, tratarea și eliminarea deșeurilor; activități de recuperare a materialelor reciclabile</b>	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1	0.3	0.0	0.2	0.0	0.9
<b>12 Fabricarea produselor din tutun</b>	0.3	0.0	0.1	0.1	0.0	0.2	0.0	0.2	0.0	0.9
<b>93 Activități sportive, recreative și distractive</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.4	0.0	0.3	0.0	0.8
<b>18 Tipărire și reproducerea pe suport a înregistrărilor</b>	0.3	0.0	0.1	0.0	0.0	0.2	0.0	0.2	0.0	0.8
<b>96 Alte activități de servicii personale</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.1	0.4	0.0	0.2	0.0	0.8
<b>02 Silvicultura și exploatarea forestieră</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.1	0.3	0.0	0.2	0.0	0.7
<b>90 Activități de creație și interpretare artistică</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.1	0.3	0.0	0.2	0.0	0.7
<b>91 Activități ale bibliotecilor, arhivelor, muzeelor și alte activități culturale</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.3	0.0	0.2	0.0	0.6
<b>95 Reparații de calculatoare, de articole personale și de uz gospodăresc</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.3	0.0	0.2	0.0	0.6
<b>03 Pescuitul și acvacultura</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.3	0.0	0.2	0.0	0.6
<b>37 Colectarea și epurarea apelor uzate</b>	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.3	0.0	0.0	0.0	0.4

**Agregat, sectoarele cu cel mai mare scor sunt:**

- Industria automotivă (29 Fabricarea autovehiculelor, a remorcilor și semiremorcilor);
- Agricultură și industria alimentară;
- Sectorul TIC (62 Activități de servicii în tehnologia informației; 63 Activități de servicii informatice; 61 Comunicații electronice; 26 Fabricarea calculatoarelor și a produselor electronice și optice; 58 Activități de editare);
- Fabricarea substanțelor și a produselor chimice;
- Producția și furnizarea de energie;
- Transporturi.

**Descrierea sectoarelor**

Descriere	Gradul de importanță pentru intervenții de politici, atragerea investițiilor și dezvoltarea/promovarea exporturilor
<p>Agricultura și industria alimentară</p> <p>Puncte forte:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Este un sector important pentru securitatea alimentară, dar și pentru o dezvoltare mai echilibrată a regiunilor țării;</li> <li>• Agricultură și industria alimentară sunt interdependente; au o contribuție foarte mare la formarea VAB;</li> <li>• Productivitatea măsurată ca raport dintre cifra de afaceri și persoanele angajate este mai înaltă comparativ cu alte sectoare, cum ar fi: fabricarea îmbrăcăminte (C14), fabricarea autovehiculelor și remorcilor (C29);</li> <li>• Atât întreprinderile din sectorul agricol, cât și din industria alimentară au un rol important în ocuparea populației;</li> <li>• Veniturile din activitatea individuală agricolă reprezintă, în prezent, cea mai importantă sursă de venit a populației din spațiile rurale;</li> <li>• Moldova are un avantaj comparativ la export pentru mai multe culturi agricole și produse alimentare (Lafay, RCA) – fructe, cereale, semințe de floarea-soarelui, uleiuri vegetale și animale, zahăr, produse din fructe și legume;</li> <li>• Moldova are potențial de export nevalorificat pentru mai multe produse agroalimentare: ulei de floarea-soarelui, miere, suc de mere, zahăr;</li> <li>• Sectoarele au un potențial de creștere nevalorificat, existând oportunități de dezvoltare a unor activități cu o valoare adăugată mai înaltă, în special ce vizează procesarea produselor agricole, creșterea plantelor aromatice. Ori în industria alimentară productivitatea medie este peste nivelul mediu înregistrat pe economie, iar în cultivarea plantelor aromatice mai mare comparativ cu alte culturi agricole, cum ar fi porumbul. Creșterea productivității muncii în agricultură ar permite realocarea resurselor de muncă în activități mai productive;</li> </ul>	<p>Foarte important pentru politicile de intervenție, nemijlocit de atragere a investițiilor și de promovare a exporturilor.</p>

<ul style="list-style-type: none"> <li>• Dezvoltarea sectoarelor ar putea contribui la diversificarea și accelerarea exporturilor, dar și la substituirea unei părți din importuri;</li> <li>• Se numără printre sectoarele prioritare ale agendei de dezvoltare 2030, SND 2030, SNAIPE 2016-2020, Strategia pentru specializare inteligentă;</li> <li>• Creșterea productivității și veniturilor producătorilor agricoli mici prin accesul sigur și egal la factori de producție, cunoștințe, servicii financiare și piețe este unul dintre obiectivele Agendei 2030 pentru dezvoltare durabilă și țintele strategice ale SND 2030. Constrângeri:</li> <li>• Sectoarele au o intensitate redusă, medie-redusă în cheltuieli de cercetare și dezvoltare;</li> <li>• Ambele sectoare, dar mai cu seamă sectorul agricol asigură o remunerare foarte mică a salariaților, salariile brute în sector fiind sub media înregistrată în sectorul real. Acest lucru are repercusiuni negative asupra bunăstării populației, cauzând dezechilibre majore în dezvoltarea socio-economică în profil teritorial;</li> <li>• Productivitatea în agricultură în Moldova este semnificativ mai mică comparativ cu statele din regiune;</li> <li>• Agriculturii îi este asociat un nivel al productivității muncii inferior activităților industriale și serviciilor.</li> <li>• Incidența mare a ocupării informale în sectorul agricol, care, de regulă, determină utilizarea unor tehnologii primitive în agricultură;</li> <li>• Bariere tehnice înalte la exportul acestor produse în UE;</li> <li>• Vulnerabilitatea înaltă a multor culturi agricole la schimbările climaterice.</li> </ul>	
<p>TIC (26,58,61,62,63)</p>	
<p>Servicii IC (J61, J62, J63)</p> <p>Puncte forte:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Sectorul este cu o intensitate medie-înaltă în cunoștințe;</li> <li>• Comunicațiile electronice dețin o pondere relativ înaltă în valoarea vânzărilor întreprinderilor, fiind semnificativ mai mare comparativ cu vânzările generate de celelalte categorii de servicii IT;</li> <li>• Productivitatea în comunicații electronice este înaltă;</li> <li>• Cota comunicațiilor electronice în stocul de ISD în capital propriu în Moldova era, relativ, înaltă în 2018 și a fost în creștere în perioada anilor 2016-2018;</li> <li>• Nivelul de remunerare în toate 3 sectoare este semnificativ mai mare comparativ cu media înregistrată în sectorul real;</li> <li>• La nivel internațional, în 2017-2019, TIC se plasa în top 5 industrii care au atras cele mai multe și mari proiecte investiționale străine de tip greenfield;</li> <li>• Pentru toate 3 sectoare Moldova deține un avantaj comparativ în comerțul exterior măsurat prin indicele Lafay. Balanțele comerciale sunt pozitive. Cu precădere exportul serviciilor</li> </ul>	<p>Foarte important pentru atragerea ISD în activități cu intensitate înaltă în cunoștințe, creșterea locurilor de muncă cu nivel înalt al remunerării.</p>

<p>informatică a înregistrat o creștere dinamică în ultimii ani;</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Valoarea activelor imobilizate în serviciile informatice a sporit în perioada semnificativ în a doua jumătate a deceniului precedent, la fel și numărul angajaților în sector;</li> <li>• Sectorul este unul prioritar în cadrul SNAIPE 2016-2020, Strategia pentru o Specializare Inteligentă, SND 2030;</li> <li>• Este un sector important pentru accelerarea transformării digitale a întreprinderilor din alte sectoare, ceea ce reprezintă un avantaj important, cu precădere în contextul Covid-19 și a crizei economice din 2022;</li> <li>• Importanța majoră a sectorului în cadrul noului pachet al politicii industriale a UE.</li> </ul> <p>Puncte slabe:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Serviciile informatice și informaționale reprezintă doar o cotă foarte mică din valoarea vânzărilor realizate de întreprinderi în cadrul economiei naționale;</li> <li>• Veniturile din vânzări per angajat în aceste 2 sectoare sunt foarte mici.</li> </ul> <p>C26</p> <p>Puncte forte:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Sectorul se numără printre puținele sectoare industriale cu intensitate înaltă în tehnologie;</li> <li>• Sectorul este unul prioritar în cadrul strategiei de specializare inteligentă;</li> <li>• Remunerarea salariaților în sector depășește ușor media înregistrată în sectorul real;</li> <li>• Atractivitatea sectorului la nivel internațional pentru atragerea ISD.</li> </ul> <p>Puncte slabe:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Sectorul are o cotă foarte mică în producția industrială și veniturile din vânzări;</li> <li>• În ultimii ani, producția industrială în sector a fost în declin la fel ca și alți indicatori: numărul de salariați, activele imobilizate;</li> <li>• Produsele realizate în sector conform Clasificatorului Statistic al produselor al Republicii Moldova sunt foarte slab diversificate. Conform anului 2018 se produceau: Calculatoare personale neportabile (26.2) livrate integral pe piața internă, Alte instrumente, aparate și mașini electronice de măsură sau control și Părți și accesorii pentru articolele de la pozițiile 26.51.12, 26.51.32, 26.51.33, 26.51.4 și 26.51.5; microtoame; părți neclasificate în altă parte (26.51) livrate atât pe piața internă, cât și pe cea externă.</li> </ul>	
Fabricarea autovehiculelor (29)	



<p>Puncte forte:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Este în topul industriilor ce atrag cele mai multe ISD-uri la nivel internațional;</li> <li>• Sectorul s-a dezvoltat în ultimii 15 ani în Moldova, ca urmare atragerii unor mari investitori străini;</li> <li>• Sectorul a crescut de la 0,3% din producția industrială în 2015, la 1,8% în 2016 și 5,8% în 2019;</li> <li>• Activitatea economică în Republica Moldova este intensivă în forță de muncă și a contribuit pozitiv, în perioada anilor 2015-2019, la ameliorarea situației pe piața forței de muncă, creând un număr mare de locuri de muncă;</li> <li>• Moldova deține un avantaj comparativ în exportul de fire electrice;</li> <li>• Sectorul se consideră a fi unul intensiv în tehnologie;</li> <li>• Existența unui cluster în sector;</li> <li>• Dispune de potențial nevalorificat la majorarea capitalului uman, inovațiilor, productivității, a veniturilor populației.</li> </ul> <p>Puncte slabe:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Veniturile din vânzări per angajat în sector sunt foarte mici, constituind circa 1/3 din media pe economie;</li> <li>• Nivelul salariilor în sector este ușor peste nivelul mediu al salariului brut lunar în sectorul real, totodată se atestă discrepanțe majore între salariile achitate de companii. Unele dintre acestea oferă salarii cu mult sub media pe sector.</li> </ul>	<p>Important, cu precădere pentru extinderea proiectelor investiționale străine existente, creșterea valorii adăugate a bunurilor generate și dezvoltarea exporturilor</p>
<p>Fabricarea echipamentelor electrice (27)</p>	
<p>Puncte forte:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Sectorul, împreună cu C26, este în topul industriilor ce au atras cele mai multe investiții de tip greenfield la nivel mondial în 2019, atât ca număr, cât și ca valoare;</li> <li>• Conform prognozelor, până în 2026, piața echipamentelor electrice va fi în creștere în Asia Pacific și Europa de vest, iar Moldova s-ar putea integra în lanțurile valorice ale companiilor europene;</li> <li>• Este un sector cu intensitate medie-înaltă în tehnologii;</li> <li>• Cota sectorului în producția industrială a sporit;</li> <li>• Veniturile din vânzări raportate la un angajat sunt duble comparativ cu media pe economie, asociată unei intensități joase în forță de muncă;</li> <li>• Salariul lunar brut este superior comparativ cu media pe economie.</li> </ul>	<p>Important, cu precădere pentru extinderea proiectelor investiționale străine existente, creșterea valorii adăugate a bunurilor generate și dezvoltarea exporturilor</p>
<p>Producția și furnizarea de energie electrică și termică, gaze, apă caldă și aer condiționat (35) și alte domenii conexe (ex. C28)</p>	

<p>Puncte forte:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Sectorul este unul foarte important pentru economia națională, iar modernizarea acestuia este esențială în contextul eficientizării și diversificării consumului de energie;</li> <li>• Sectorul este în topul celor mai atractive industrii pe plan internațional pentru atragerea investițiilor străine atât de tip greenfield, cât și de tip achiziții și fuziuni. Foarte atractivă la nivel internațional este producerea energiei regenerabile.</li> <li>• Conform EY Attractiveness Survey Europe (2019), sectoarele care vor contribui la creșterea economică a Europei în următorii ani, în opinia respondenților, sunt: economia digitală (39%), tehnologiile curate (25%), energia și utilitățile (21%), sectorul farmaceutic și biotehnologiile (19%), sectorul automotive și transporturile, serviciile de afaceri, exclusiv finanțele, logistică și distribuire, sectorul financiar;</li> <li>• Eficiența energetică, tehnologiile inovative ce determină consumul redus de carbon reprezintă priorități majore în cadrul politicilor promovate de UE, respectiv sunt disponibile diverse fonduri de cofinanțare a diferitor proiecte în domeniu (este necesar de a studia suplimentar oportunitățile de finanțare a cercetării și proiectelor IMM-urilor în acest domeniu).</li> </ul>	<p>Foarte important în contextul implementării SND 2030 și Agendei de dezvoltare 2030</p>
<p>Transport și depozitare</p>	
<p>Puncte forte:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Transporturile și depozitarea se numără în topul industriilor ce au atras la nivel internațional cele mai mari și numeroase proiecte investiționale de tip greenfield și achiziții și fuziuni în 2019, inclusiv în Europa;</li> <li>• Este un sector important de suport pentru exportul de bunuri;</li> <li>• Veniturile din vânzări și salariul mediu brut în sector depășește media pe economie și, respectiv, nivelul mediu al salariilor în sectorul real;</li> <li>• Se numără printre sectoarele care au înregistrat creșteri, relativ sporite ale activelor imobilizate în 2015-2019, dar și a reușit să atragă investiții străine în țară.</li> </ul>	<p>Important în vederea sporirii competitivității exporturilor</p>
<p>Fabricarea substanțelor și a produselor chimice (20)</p>	
<p>Puncte forte:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Activitatea se numără în topul primelor 10 industrii ce au atras cele mai numeroase și mai mari proiecte investiționale de tip greenfield la nivel internațional în anul 2019;</li> <li>• Este o activitate cu intensitate medie-înaltă în tehnologie;</li> <li>• Productivitatea medie în acest domeniu este superioară mediei înregistrată pe economie;</li> <li>• Ar permite extinderea lanțului valoric în țară de producere a uleiurilor esențiale și produse chimice ce utilizează uleiuri eterice.</li> </ul> <p>Puncte forte:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Este o industrie, în ansamblu, neprietenoasă cu mediul;</li> <li>• Nivelul salariului lunar brut în această activitate este inferior mediei înregistrată în sectorul real al economiei naționale.</li> </ul>	<p>Dezvoltarea unor activități din acest sector ar putea contribui la creșterea valorii adăugate a exporturilor moldovenești</p>

## Anexa 18. Acte de implementare a rezultatelor științifice obținute

### Anexa 18.1. Certificat de implementare emis de Ministerul Economiei al Republicii Moldova



## Anexa 18.2. Certificat de implementare emis de Consiliul Raional Rezina



### REPUBLICA MOLDOVA CONSILIUL RAIONAL REZINA

MD. 5400, or. Rezina, str. 27 August, nr. 1 Tel. 2-20-58; tel./fax 2-57-40

Nr. 80 din 04.03 2022

#### CERTIFICAT de implementare

eliberat dnei. Victoria Fala (Clipa), cercetător științific  
în cadrul Institutului Național de Cercetări Economice

precum că rezultatele cercetărilor științifice elaborate în cadrul tezei de doctorat cu titlul „Perfecționarea managementului competitivității exporturilor moldovenești” au fost utilizate la elaborarea **Strategiei de dezvoltare integrată a Raionului Rezina, 2013-2020** și a publicației **Oportunități Investiționale în Raionul Rezina**

Institutul Național de Cercetări Economice în comun cu compania Inspiro Consulting S.R.L. și Consiliul Raional Rezina a participat în anul 2013 la elaborarea **Strategiei de dezvoltare integrată a raionului Rezina 2013-2020**. Doamna Victoria Fala, fiind membru al Grupului de lucru, a elaborat capitolele – Mediul de afaceri, Industrie, Investiții și procesul investițional ale prezentei Strategii.

În cadrul Strategiei, dna Victoria Fala a realizat o analiză comprehensivă a economiei raionului Rezina, a identificat principalele constrângeri ale mediului de afaceri, nemijlocit în procesul investițional și pentru dezvoltarea industriei, a elaborat tabelele SWOT pentru fiecare subcapitol, în parte și a setat obiectivele de dezvoltare a economiei raionului până în anul 2020.

În 2014, în vederea stimulării procesului investițional în raionul Rezina, dna. Victoria Fala a contribuit la elaborarea publicației **Oportunități investiționale în Raionul Rezina**, în cadrul căreia a valorificat o parte din rezultatele cercetărilor realizate la subiectul tezei sale de doctorat.

Apreciam contribuția doamnei Victoria Fala la elaborarea **Strategiei de dezvoltare integrată a Raionului Rezina pentru anii 2013-2020** și a publicației **Oportunități Investiționale în Raionul Rezina** și confirmăm valoarea practică a propunerilor generate de dumneaei pentru dezvoltarea economiei Raionului Rezina.

Președintele Raionului Rezina



Valeriu CIORICI

## **DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII**

Subsemnata, Fala Victoria, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Fala Victoria

\_\_\_\_\_

“ \_\_\_\_\_ ” \_\_\_\_\_ 2022

## CURRICULUM VITAE

### *Date personale*

**NUME, PRENUME:** Fala Victoria  
**DATA NAȘTERII:** 14.11.1983  
**CETĂȚENIE:** Republica Moldova  
**DOMICILIU:** mun. Chișinău, str. Ion Creangă 63, ap.198  
**STAREA FAMILIALĂ:** căsătorită  
**TELEFON:** 069436107  
**E-MAIL:** clipavictoria@gmail.com

### EDUCAȚIA:

- **Perioada: 2002- 2006** – Academia de Studii Economice din Republica Moldova, diplomă de licență în economie, interpret (franceză), facultatea Relații Economice Internaționale;
- **Perioada: 2008- 2012** – Universitatea Academiei de Știință a Republicii Moldova, specialitatea 08.00.05 – Economie și management (în ramură);

### CURSURI:

- **2011- Analysis of agriculture supply, producer costs and income** (curs online). **Organizatori:** Martin Luther University of Halle-Wittenber (Germania), Institute of Economy, Finance and Statistics (Moldova);
- **2021- Competitiveness, Growth and Crisis** (curs online). **Organizator:** Joint Vienna Institute (Austria);
- **2021 –Foreign, Direct Investments Policies** (curs online). **Organizator:** Joint Vienna Institute (Austria);
- **2022 – International Merchandise Trade Statistics (IMTS)** (curs online). **Organizatori:** UNCTAD, WTO.

### LIMBI VORBITE:

- **Română:** limba maternă;
- **Franceza:** fluent;
- **Engleza:** fluent;
- **Rusa:** bine;
- **Spaniola:** noțiuni.

**DOMENII DE INTERES ȘTIINȚIFIC:** comerț internațional, investiții străine directe, creștere economică, politici publice în domeniul economic.

### ACTIVITATEA PROFESIONALĂ

- **2013 –prezent** – Șef al secției „Analize și Prognoze” în cadrul Institutului Național de Cercetări Economice, Chișinău;
- **2008-2013** – Cercetător științific în cadrul Centrului Analitic informațional al Institutului de Economie Finanțe și Statistică, Chișinău;
- **2006-2007** – Consultant marketing în cadrul companiei Smart Business Solutions S.R.L., Chișinău.

### PARTICIPĂRI ÎN PROIECTE ȘTIINȚIFICE NAȚIONALE ȘI INTERNAȚIONALE

- **2020 -2023** - Proiect aplicativ în cadrul programului de stat ”Evaluarea

multidimensională și dezvoltarea ecosistemului antreprenorial la nivel național și regional în vederea impulsivării sectorului IMM în Republica Moldova” (20.80009.1606.38).

Coordonator: dr. Vinogradova Natalia.;

- **2020** – Proiect finanțat de Economic Policy Advice to the Moldovan Government (GIZ) „Raport de evaluare intermediară a impactului implementării SNAIPE 2016-2020”. Durata contractului: 01/2020-03/2020. Executor responsabil: Fala Victoria;
- **2015-2019** – Proiect de cercetări aplicative “Analiza și prognozarea indicatorilor macroeconomici ai Republicii Moldova” (15.817.06.04A). Coordonații: dr. Cara Oleg (2015-2018), dr. Timuș Angela (2019);
- **2015-2016** – Proiect în cadrul programului de stat “Diagnosticarea nivelului competitivității Republicii Moldova în scopul facilitării procesului integrării sale regionale și europene”. Coordonații: dr. hab., mem. cor., Stratan Alexandru;
- **2015-2017** – Proiect internațional “Introducing EU standards in Moldova: towards a new model of cooperation and planning”. Visegrad FUND, V4EaP Extended Standard Grant NO. 21370007;
- **2011-2012** – Proiect independent pentru tinerii cercetători „Diagnosticarea potențialului competitiv al economiei naționale. Abordare multifactorială” ( 11.819.08.06A);
- **2011-2014** – Proiect de cercetări aplicative “Perfecționarea politicii de dezvoltare a întreprinderilor mici și mijlocii și consolidarea parteneriatului între business și organele administrației publice” (11.817.08.29A). Coordonații: dr. Aculai Elena;
- **2008-2010** – Proiect de cercetări aplicative „Identificarea problemelor principale al IMM din Moldova și elaborarea materialelor metodice pentru crearea și dezvoltarea clusterelor” (11.817.08.29A). Coordonații: dr. Aculai Elena ș.a.

**LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE ȘI ȘTIINȚIFICO-METODICE PUBLICATE:** 2 capitole în monografiile, 32 articole științifice, multe studii elaborate la solicitarea factorilor de decizie, publicații electronice, contribuții la elaborarea și evaluarea documentelor de politici.

#### **PREMII, MENȚIUNI, DISTINCȚII:**

- **Diplomă de onoare a Ministerului Educației, Culturii și Cercetării** decernată dnei. Victoria Fala, cu ocazia Zilei Internaționale a Femeilor și Fetelor din domeniul Științei și pentru activitate prodigioasă și contribuție substanțială la dezvoltarea științei și promovarea rezultatelor remarcabile în domeniul cercetării și inovării.
- Diplomă decernată de către Academia de Științe a Moldovei cu prilejul Zilei Internaționale a Științei pentru Pace și Dezvoltare domnului **Alexandru Stratan și Victoria Fala** pentru rezultate relevante în activitatea de cercetare și promovare a științelor economice pe plan național și internațional.
- Diplomă de onoare decernată de către Ministerul Economiei al Republicii Moldova doamnei Victoria Clipa pentru perseverență și rigoare profesională, muncă prodigioasă, eforturi și contribuție în dezvoltarea și promovarea științei economice.

#### **DATE DE CONTACT DE SERVICIU**

- **Serviciu:** Strada Ion Creangă 45, Chișinău, MD – 2051, bir. 316. Tel: + 373-242-22-50-11-17